

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 49

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Головний редактор:** **Король Марина Михайлівна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Голова редакційної ради:** **Палінчак Микола Михайлович** – доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Відповідальний секретар:** **Дроздовський Ярослав Петрович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Члени редколегії:** **Брензович Катерина Степанівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Верхоглядова Наталія Ігорівна** – доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, директор навчально-наукового інституту менеджменту, економіки та фінансів ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»
- Газуда Михайло Васильович** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Гуменюк Володимир Володимирович** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
- Заяць Олена Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Кушнір Наталія Олексіївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету
- Лещук Галина Василівна** – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
- Пойда-Носик Ніна Никифорівна** – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Приходько Володимир Панасович** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Слава Світлана Степанівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Сочка Катерина Андріївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Стежко Надія Володимирівна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки Університету державної фіскальної служби України
- Химинець Володимир Васильович** – доктор економічних наук, завідувач відділу досліджень Західного регіону в місті Ужгороді центру регіональних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень
- Цалан Мирослава Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Гайек О.** – доктор економічних наук, професор факультету управління та економічних досліджень, Вища школа Ягеллонська в м. Торун (Чехія)
- Ліпкова Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Братиславського економічного університету (Словаччина)

Науковий вісник Ужгородського національного університету.

Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 2 липня 2020 року № 886 (Додаток № 4).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено до друку та поширення через мережу Інтернет відповідно до рішення Вченої ради Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (від 19 вересня 2023 року протокол № 1)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 21015-10815Р, видане Державною реєстраційною службою України 29.09.2014 р.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Вербицька А. В. РОЛЬ БІЗНЕСУ ЯК КАТАЛІЗАТОРА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПРОЦЕСІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ.....	7
Видобора В. В. ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НОВИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ.....	11
Дзюкевич Каміль НАПРЯМИ ТА ОПЕРАТИВНІ ЗАХОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГУЛЯТИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС.....	15
Долгош С. Й., Химинець В. В. РОЛЬ ЄБРР У КРЕДИТУВАННІ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.....	21
Дроздовський Я. П., Добей А. Г. АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНИХ ПЕРЕВАГ І НЕДОЛІКІВ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ.....	27
Заяць О. І., Кикина А. Б., Андрущенко О. М. ВІД ЛЬОДУ ДО ІННОВАЦІЙ: ЕКОНОМІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО КИТАЮ І ДАНІЇ В АРКТИЦІ.....	34
Заяць О. І., Стебляк Д. М., Пачкал К. Є. ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ.....	41
Зятина К. О., Кушнір Н. О. ДИНАМІКА І СТРУКТУРА ГЛОБАЛЬНИХ ПОТОКІВ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	45
Ільницька У. В. ЄВРО-СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО: ФОРМУВАННЯ ТА ДИНАМІКА ТРАНСФОРМАЦІЙ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ, ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ.....	51
Казакова Л. О., Пайда І. В. СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ У КОМЕРЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	57
Калініченко Л. Л., Мельник Л. Г., Дорошенко Г. О., Кубатко О. В., Чужданова М. В. ВІКІНОМІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	62
Конар М. В., Кушнір Н. О. ОЦІНКА ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ.....	70
Король М. М., Токар К. В. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	75
Лисаченко А. В., Заяць О. І. РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ У ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ З ФРАНЦІЄЮ.....	80

Михайлюк О. І., Панов А. В. АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС.....	85
Казакова Л. О., Мойсюк Ю. В. КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ.....	89
Мощинська М.-А. В., Цалан М. І. ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ.....	94
Олейник А.-М. С., Рошко С. М. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТАРИФНИХ ТА НЕТАРИФНИХ ОБМЕЖЕНЬ НА ТОРГОВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ ЄС ТА УКРАЇНИ.....	100
Палінчак М. М., Кубіній Н. Ю., Кубіній В. В. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ТУРИЗМІ ТА СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЯК СТРАТЕГІЧНИХ ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	105
Приходько В. П., Бочкай А. А. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ ПРИСКОРЕНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ.....	110
Приходько В. П., Компанієць О. С. ЕКОНОМІКА У СУЧАСНИХ КОНФЛІКТАХ – ПРИЧИНА, ІНСТРУМЕНТ ЧИ МЕТА?.....	114
Приходько В. П., Якубик В.С. ГЛОБАЛЬНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	118
Разумова Г. В., Оскома О. В., Окуневич І. Л. СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕКЛАМНОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	122
Рішко М. М., Цалан М. І. ВПЛИВ ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКИХ ЗАХОДІВ НА ТОРГОВУ ВІЙНУ МІЖ США ТА КИТАЄМ.....	127
Рябак В. А., Брензович К. С. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РЕКЛАМНОГО РИНКУ.....	132
Стебляк Д. М., Бахтин І. І. УПРАВЛІННЯ ДИСТРИБ'ЮТОРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ.....	137
Тшонковскі К., Ушенко Н. В. СТАБІЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ.....	143
Цебень Р. Л. ПІДХОДИ ДО КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ В ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ-ОПЕРАТОРАХ СИСТЕМИ РОЗПОДІЛУ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ.....	149

CONTENTS

Verbytska Anna THE ROLE OF BUSINESS AS A CATALYST FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE REINTEGRATION PROCESS OF MILITARY SERVICEMEN, VETERANS AND THEIR FAMILY MEMBERS.....	7
Vydobora Volodymyr ECONOMIC GROWTH TRENDS OF THE NEWLY INDUSTRIAL COUNTRIES OF LATIN AMERICA.....	11
Dziukevych Kamil DIRECTIONS AND OPERATIONAL ACTIONS FOR EXECUTING THE REGULATORY TRANSFORMATION IN THE EU DIGITAL MARKET.....	15
Dolhosh Serhiy, Khymynets Volodymyr THE ROLE OF THE EBRD IN LENDING TO SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES.....	21
Drozdovskyy Yaroslav, Dobey Andriy ANALYSIS OF GLOBAL ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ALTERNATIVE ENERGY DEVELOPMENT.....	27
Zayats Olena, Kykyna Anhelina, Andrushchenko Oksana FROM ICE TO INNOVATION: CHINA AND DENMARK'S ECONOMIC PARTNERSHIP IN THE ARCTIC.....	34
Zayats Olena, Steblak Diana, Pachkal Kamila INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE ENTERPRISE IN INTERNATIONAL BUSINESS.....	41
Ziatyna Karina, Kushnir Natalia DYNAMICS AND STRUCTURE OF GLOBAL FOREIGN DIRECT INVESTMENT FLOWS.....	45
Ilnytska Uliana EURO-MEDITERRANEAN PARTNERSHIP: FORMATION AND DYNAMICS OF TRANSFORMATIONS IN THE CONTEXT OF SOCIO-POLITICAL, ENERGY AND ECONOMIC CHALLENGES.....	51
Kazakova Lyudmila, Paida Iryna GLOBAL EXPERIENCE OF USING LEASING SERVICES IN COMMERCIAL ACTIVITIES.....	57
Kalinichenko Liudmyla, Melnyk Leonid, Doroshenko Hanna, Kubatko Oleksandr, Chuzhdanova Mariia ECONOMIC APPROACH TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES.....	62
Konar Mykola, Kushnir Nataliya ASSESSMENT OF FACTORS OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS OF UKRAINIAN BUSINESS.....	70
Korol Maryna, Tokar Korneliia MAIN DIRECTIONS OF FOREIGN TRADE POLICY FORMATION.....	75
Lysachenko Anhelina, Zayats Olena REALIZATION OF THE EXPORT POTENTIAL OF UKRAINE IN TRADE AND ECONOMIC RELATIONS WITH FRANCE.....	80

Mykhailiuk Odarka, Panov Alen ANALYSIS OF INNOVATION AND INVESTMENT COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EU.....	85
Kazakova Lyudmyla, Moysyuk Yulianna COMPETITIVE ENVIRONMENT OF INTERNATIONAL BUSINESS.....	89
Moshchynska Mariia-Anhelina, Tsalan Myroslava THE INFLUENCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF ELECTRONIC TRADE.....	94
Oleinyk Anna-Mariia, Roshko Svitlana ANALYSIS OF THE IMPACT OF TARIFF AND NON-TARIFF RESTRICTIONS ON TRADE RELATIONS BETWEEN THE EU AND UKRAINE.....	100
Palinchak Mykola, Kubiniy Natalya, Kubiniy Volodymyr COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS ON THE ENTREPRENEURSHIP INTOURIZM AND AGRICULTURE AS STRATEGIC BRANCHES OF THE REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT.....	105
Prykhodko Volodymyr, Bochkay Attila ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN THE CONTEXT OF ACCELERATED ECONOMIC GLOBALISATION AND SECURE DEVELOPMENT.....	110
Prykhodko Volodymyr, Kompaniiets Oleksandr ECONOMY IN MODERN CONFLICTS – REASON, TOOL OR OBJECTIVE?.....	114
Prykhodko Volodymyr, Yakubyk Volodymyr GLOBAL MIGRATION PROCESSES IN THE CONTEXT OF SECURITY OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS.....	118
Razumova Hanna, Oskoma Olena, Okunevich Iryna MODERN TOOLS AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE ADVERTISING MARKET OF UKRAINE.....	122
Rishko Mykhailo, Tsalan Myroslava IMPACT OF PROTECTIONIST MEASURES ON THE TRADE WAR BETWEEN THE USA AND CHINA.....	127
Riabak Victoriya, Brenzovych Kateryna TRENDS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE GLOBAL ADVERTISING MARKET.....	132
Stebalak Diana, Bakhtyn Ivanna MANAGEMENT OF THE COMPANY'S DISTRIBUTION ACTIVITIES IN INTERNATIONAL BUSINESS.....	137
Trzonkowski Konrad, Ushenko Natalya STABILISATION OF THE COUNTRY'S ECONOMY IN TIMES OF CRISIS.....	143
Tseben Ruslan APPROACHES TO COSTING IN ELECTRICITY DISTRIBUTION SYSTEM OPERATORS IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE.....	149

УДК 330.342.146:334.722]:364-057.36
DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2023-49-1>

Вербицька А. В.

*кандидат наук з державного управління, доцент,
завідувач кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

Verbytska Anna

*Ph.D. in Public Administration, Associate Professor,
Head of the Department of Marketing, PR-technologies and Logistics
Chernihiv Polytechnic National University*

РОЛЬ БІЗНЕСУ ЯК КАТАЛІЗАТОРА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПРОЦЕСІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Анотація. В умовах повномасштабного вторгнення російських військ в Україну соціальне підприємництво як шлях подальшої професійної самореалізації військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей набуває особливої актуальності як інструмент їх реінтеграції. У статті розкрито роль бізнесу як стейкхолдера, що прискорює розвиток соціального підприємництва задля реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей. Проведене дослідження обґрунтовує модель співпраці бізнесу та соціального підприємництва як інструменту реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей. У запропонованій моделі співпраця класичних та соціальних підприємств розглядається як частина екосистеми, спрямованої на створення цінності, у результаті якої створюються соціальні інновації та досягається соціальний вплив.

Ключові слова: соціальне підприємництво, бізнес, стейкхолдери, реінтеграція, співпраця, соціальна відповідальність.

Вступ та постановка проблеми. Зміни, що відбулися в українському суспільстві через повномасштабне вторгнення російських військ після 24 лютого 2022 року, спонукають до визначення пріоритетним завданням, яке існує в сьогоденні суспільстві – розбудову підтримки та допомоги тим, хто захищає Україну. Державні та недержавні інституції мають працювати над розробленням стратегій роботи з ветеранами та створення реінтеграційного середовища, яке сприятиме їх ефективному поверненню до цивільного життя [1].

Процес реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей є особливим викликом в умовах повномасштабної війни в Україні, як на національному рівні, так і на рівні громад: соціальна незахищеність зростає, а економіка залишається вразливою. У контексті завдань реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей посилюється актуальність розвитку соціального підприємництва.

Економічна реінтеграція колишніх військовослужбовців та ветеранів визначена фактором зменшення ризиків в постконфліктних суспільствах. Успішна економічна реінтеграція вимагає координації дій між соціальними установами, владними інституціями та комерційними організаціями. Досвід країн в умовах війни, переконує, що системна синхронізована координація зусиль органів державної влади, розвиток підприємництва та діяльність громадських організацій, можуть допомогти розірвати коло соціальних проблем шляхом створення можливостей для працевлаштування ветеранів, розбудови ветеранського бізнесу та відновлення громад [2].

Власний бізнес для ветеранів є важливим інструментом їх соціально-економічної реінтеграції [3]. У контексті завдань реінтеграції військовослужбовців та ветеранів зростає актуальність розвитку соціального підприємництва в Україні, оскільки повномасштабна війна супроводжується численними соціальними та економічними проблемами. У таких умовах соціальне підприємництво може створити сприятливу екосистему, яка допоможе в процесі реінтеграції [4].

Із зростанням соціальних проблем в Україні виникають нові виклики для підприємств, які працюють за традиційними бізнес-моделями, спрямованими на максимізацію доходів. У кризові періоди у світі загалом є тенденція до зростання кількості ринкових суб'єктів, які впроваджують у своїй діяльності соціальну відповідальність. Сьогодні мешканці громад, внутрішньо переміщені особи, ветерани та родини військових готові ініціювати бізнес-проекти з соціальним впливом, спрямовані на вирішення проблем у громаді. Ефективною моделлю такої взаємодії є започаткування соціальних підприємств.

Одним із способів ефективного розвитку діяльності соціальних підприємств є налагодження партнерських відносин із традиційним бізнесом. У сучасних умовах ринкові суб'єкти все частіше використовують соціально відповідальні підходи у веденні бізнесу, приділяючи особливу увагу корпоративній соціальній відповідальності та інтеграції Цілей сталого розвитку у бізнес-процеси. У пошуку партнерів великі компанії надаватимуть перевагу надійним соціальним підприємствам, щоб одночасно покращити імідж та впізнаваність свого бренду. Відтак, співпраця між традиційним бізнесом та соціальним підприємством буде взаємовигідною.

Мета статті. Завданням статті є визначення ролі бізнесу як стейкхолдера, що прискорює розвиток соціального підприємництва задля реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей. Дослідження спрямовано на обґрунтування моделі співпраці бізнесу та соціального підприємництва як реінтеграційного інструменту.

Результати дослідження. Співпраця стейкхолдерів може відбуватися у різних секторах держави через двосторонні або багатосторонні угоди. Поняттям «міжгалузеве соціальне партнерство» позначають об'єднання або спільне використання інформації, ресурсів, діяльності та можливостей між організаціями, групами або окремими особами у двох або більше секторах для спільного досягнення цілей. Зазвичай міжгалузевими соціальними партнерствами позначають співпрацю між органами державної влади та

місцевого самоврядування, бізнес-структурами, громадськими організаціями [5, с. 44]. У звіті «Social Business Initiative (SBI) follow up: Co-operation between social economy enterprises and traditional enterprises» поняття міжгалузевого соціального партнерства є широким, що включає підприємства та інших суб'єктів соціальної економіки, наприклад, соціальних підприємств [6].

Співпраця з бізнесом впливає на соціальних підприємців як виробників і співвиробників цінностей (соціальних, економічних та екологічних) та їх становлення як агентів соціальних змін. У науковій літературі співпраця між традиційним бізнесом та соціальним підприємництвом, орієнтована на соціальні цілі, позначається поняттями «соціальні альянси» або «соціальні партнерства». Терміни «соціальне партнерство», «міжгалузеві соціальні альянси» та «міжгалузеві соціальні партнерства» є частиною наукового напрямку, зосередженого на вивченні відносин між державним, приватним та некомерційним секторами [7]. Соціальні альянси розглядаються як добровільне співробітництво між бізнесом і соціальними підприємствами, спрямоване на вирішення соціальних проблем [8].

У працях закордонних науковців співпраця між соціальними та традиційними підприємствами позначається поняттям «міжгалузеві соціальні партнерства», що демонструє поєднання задоволення людських потреб та досягнення економічних цілей. У європейському контексті міжгалузеві соціальні партнерства є важливим джерелом інновацій та формування політик [9]. Спільні партнерства

бізнесу та соціальних підприємств є сприятливими для розвитку процесів партисипації та розширення можливостей громадян задля соціальних інновацій із впливом на регіональну та місцеву політику [10].

З 2011 року Європейська комісія змінила вектор корпоративної соціальної відповідальності, зробивши основним її елементом створення спільної цінності. Європейська комісія запровадила концепцію «Creating Shared Value (CSV)» із ширшим охопленням кола потенційних стейкхолдерів щодо розширення можливостей співпраці задля інклюзивного та сталого розвитку [11].

На рис. 1 представлено модель співпраці традиційного бізнесу та соціального підприємництва. У моделі співпраця традиційних комерційних підприємств, соціальних підприємств, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій та ініціативних груп розглядається як частина екосистеми, спрямованої на створення цінності, у результаті якої створюються соціальні інновації та досягається соціальний вплив.

Згідно із запропонованою моделлю, співпраця традиційного бізнесу та соціального підприємництва включає три послідовні етапи у плануванні процесу взаємодії.

Етап I. Визначення передумов, драйверів та механізмів співпраці. На першому етапі у плануванні співпраці між стейкхолдерами варто дати відповіді на питання: «З ким співпрацювати та які цілі співпраці?», «Які мотиви співпраці для обох сторін?», «Якими є драйвери співпраці?». Основна увага на цьому етапі має приділятися

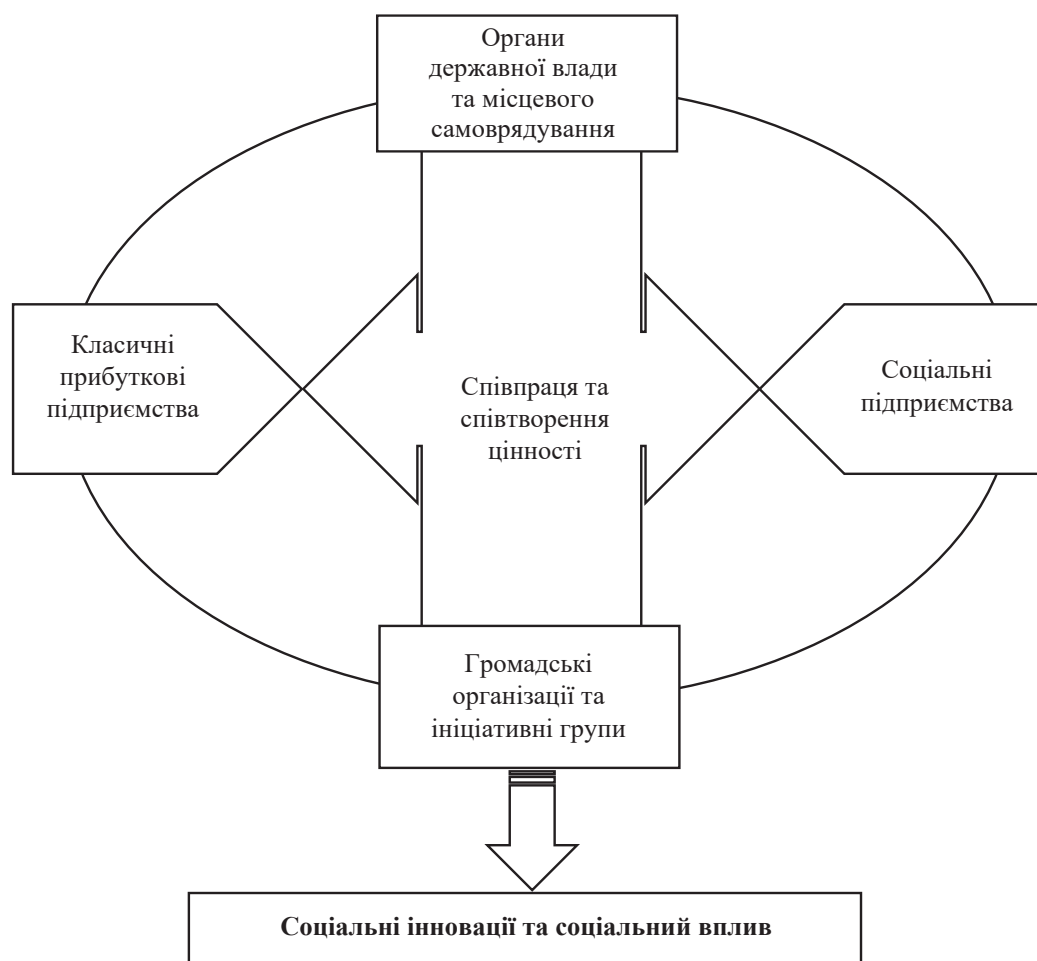

Рис. 1. Модель співпраці бізнесу та соціального підприємництва

Джерело: розроблено автором на підставі [10]

вивченню драйверів і мотивів взаємодії та визначенню основних напрямів співпраці.

Етап II. Налагодження процесу співпраці. На цьому етапі варто знайти відповіді на такі питання: «Які фактори сприяють співпраці та якими є бар'єри до розвитку співпраці?», «Які заходи запровадити для усунення перешкод у співпраці?», «Якою є структура (двостороння, мережева тощо) та формат співпраці?».

Етап III. Визначення результатів співпраці. Питаннями цього етапу є такі: «Як виміряти результати співпраці?», «Якими є показники успіху співпраці?», «Хто є бенефіціарами результатів співпраці?», «Як виміряти соціальний вплив та ефект від впровадження соціальних інновацій?». Метою третього етапу є аналіз створеної цінності та оцінка отриманих результатів для кожного партнера та екосистеми в цілому.

Підтримка розвитку соціального підприємництва в Україні для військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей як інструменту їх реінтеграції залежить від налагодженої міжгалузевої співпраці ключових партнерів: органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, закладів освіти, громадських організацій [12].

Згідно з дослідженням «Повертаємось з війни» 2023 р., присвяченому проблемам молодих ветеранів і колишніх учасників бойових дій в Україні, проведеному в рамках програми «Третя фаза Програми EU4Youth: молодіжна зайнятість та підприємництво», українські ветерани зіштовхуються зі значними викликами у процесі реінтеграції в цивільне життя. Одним із способів адаптації до цивільного життя є відкриття ветеранами власної справи. За результатами анкетування ветеранів, більшість респондентів (73,2%) не мають наміру відкривати свій бізнес. Разом із тим кожен сьомий (14,4%) зазначив, що має бажання розпочати власну справу. Загалом, на думку переважної більшості ветеранів, які взяли участь в опитуванні (88,9%), найбільшою перешкодою для організації власної справи на сьогодні є війна. Кожен п'ятий респондент зазначав як перепону такі причини, що скоріше характеризують самих підприємців, а саме: відсутність

необхідних знань (20,6%), досвіду (19,9%), невпевненість у власних можливостях (18%). У контексті дослідження важливо проаналізувати також результати анкетування надавачів послуг з посередництва у працевлаштуванні. Так, третина опитаних надавачів послуг з посередництва у працевлаштуванні не займаються питаннями щодо відкриття власної справи (32,7%). Майже кожен п'ятий з респондентів вказав, що їх організація надає консультації щодо соціального підприємництва (19,8%) [13].

Згідно з результатами онлайн-опитування Українського ветеранського фонду, переважна більшість опитаних ветеранів (63,6%) хотіли б зайнятися підприємництвом; 6,2% – вже мають власну справу. У майбутньому, згідно з відповідями респондентів, вони потребуватимуть допомоги за такими напрямками як: зміцнення здоров'я (58%), житло (48,8%), працевлаштування (34,1%), освіта (нові знання) (30,2%), інвестиції у власний бізнес (26,3%), допомога родині (23,3%) та реінтеграція (11,3%) [14].

Висновки. Розвиток партнерств між соціальними підприємствами та бізнесом можна розглядати як складову забезпечення сталості та соціальної відповідальності бізнесу. Соціальні підприємці можуть надихнути бізнеси до впровадження соціальних інновацій, розбудови програм соціальної відповідальності, включаючи залучення та підтримку вразливих верств населення. Соціальні підприємці також можуть бути партнерами бізнесів для формування позитивного впливу на місцеву громаду через співпрацю, спрямовану на вирішення економічних, соціальних, екологічних проблем або інших проблем.

Соціальні підприємці у свою чергу зацікавлені у підтримці з питань мережування, набуття підприємницьких навичок, знань з управління бізнесом. Експерти бізнесу та досвідчені підприємці можуть підтримувати соціальних підприємців у ролі менторів на засадах взаємного обміну компетенціями: представники бізнесу зможуть отримати ширше розуміння соціальних проблем і того, як створити та виміряти соціальний вплив, знання про соціальне підприємництво, які зможуть використати для інтеграції соціального впливу в бізнес-процеси.

Список використаних джерел:

1. Захаріна Т. Соціально-інституційні характеристики реінтеграції ветеранів гібридної війни. *Social Work and Education*. 2023. Вип. 10. № 1. С. 17–26. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.2>
2. Fajardo A.B., Shultz C., Joya J.C.M. Entrepreneurship as Boundary Object: Toward Reintegration of Colombia's Ex-Militants into Civil Society. *Journal of Macromarketing*. 2019. Vol. 39(4). P. 368–384. DOI: <https://doi.org/10.1177/0276146719884606>
3. Verbytska A. Socio-economic mechanism of reintegration of ATO / OOS veterans in the sphere of social protection. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. No. 2 (26). P. 48–57. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2\(26\)-48-56](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2(26)-48-56)
4. Петрик О.Л. Соціальне підприємництво як інструмент державної підтримки реінтеграції військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС: нормативно-правовий аспект. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-02-02>
5. Bryson J.M., Crosby B.C., Stone M.M. The Design and Implementation of Cross-Sector Collaborations: Propositions from the Literature. *Public Administration Review*. 2006. Vol. 66. P. 44–55.
6. Impact of the European Commission's Social Business Initiative. Report. 2020. URL: <https://ec.europa.eu>
7. Austin J.E., Seitanidi M.M. Creating value in nonprofit-business collaborations: New thinking and practice. San Francisco: John Wiley and Sons, 2014. 320 p.
8. Sakarya S., Bodur M., Yildirim-Öktem Ö., Selekler-Göksen N. Social alliances: Business and social enterprise collaboration for social transformation. *Journal of Business Research*, 2012. Vol. 65(12). P. 1710–1720.
9. Nelson J., Zadek S. Partnership alchemy: New social partnerships in Europe. Copenhagen: The Copenhagen Centre, 2000.
10. Edwards-Schachter M.E., Matti C.E., Alcántara E. Fostering quality of life through social innovation: A living lab methodology study case. *Journal of Policy Research*. 2012. Vol. 29(6). P. 672–692.
11. Moczadlo R. Creating competitive advantages—the european csr-strategy compared with porter's and kramer's shared value approach. *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*. 2015. Vol. 28(1). P. 243–256.
12. Петрик О.Л. Механізми залучення держави до процесу розвитку соціального підприємництва як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів ато/оос та членів їх сімей. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 3. С. 37–40.
13. Тілікіна Н., Яцура О. Аналітичний звіт за результатами кабінетного дослідження у рамках операційного дослідження «Повертаємось з війни!». 2023. 243 с.
14. Кірілова Ю., Зновяк В., Казанська А. Потреби ветеранів у 2023 : онлайн звіт. 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua>

References:

1. Zakharina T. (2023) Socio-institutional reintegration characteristics of hybrid war veterans. *Social Work and Education*, vol. 10, no. 1, pp. 17–26. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.2>
2. Fajardo A. B., Shultz, C., Joya J. C. M. (2019) Entrepreneurship as Boundary Object: Toward Reintegration of Colombia's Ex-Militants into Civil Society. *Journal of Macromarketing*, vol. 39(4), pp. 368–384. DOI: <https://doi.org/10.1177/0276146719884606>
3. Verbytska A. (2021) Socio-economic mechanism of reintegration of ATO / OOS veterans in the sphere of social protection. *Problems and perspectives of economics and management*, no 2 (26), pp. 48–57. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2\(26\)-48-56](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2(26)-48-56)
4. Petryk O. (2022) Social entrepreneurship as a tool of state support for the reintegration of servicemen and veterans of the ATO/OOS: regulatory and legal aspect. *Problems of modern transformations. Series: law, public management and administration*, no. 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-02-02>
5. Bryson J. M., Crosby B. C., Stone M. M. (2006) The Design and Implementation of Cross-Sector Collaborations: Propositions from the Literature. *Public Administration Review*, vol. 66, pp. 44–55.
6. Impact of the European Commission's Social Business Initiative (2020) Report. European Commission. Available at: <https://ec.europa.eu>
7. Austin J. E. & Seitanidi M. M. (2014) Creating value in nonprofit-business collaborations: New thinking and practice. San Francisco: John Wiley and Sons, 320 pp.
8. Sakarya S., Bodur M., Yildirim-Öktem Ö. & Selekler-Göksen N. (2012) Social alliances: Business and social enterprise collaboration for social transformation. *Journal of Business Research*, vol. 65(12), pp. 1710–1720.
9. Nelson, J. and Zadek S. (2000) Partnership Alchemy: New Social Partnerships in Europe, TCC, Copenhagen.
10. Edwards-Schachter M. E., Matti C. E., Alcántara E. (2012) Fostering quality of life through social innovation: A living lab methodology study case. *Review of Policy Research*, vol. 29(6), pp. 672–692.
11. Moczadlo R. (2015) Creating competitive advantages—the european csr-strategy compared with porter's and kramer's shared value approach. *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, vol. 28(1), pp. 243–256.
12. Petryk O. (2023) Mechanisms of state involvement in the process of social entrepreneurship development as determinants of reintegration of military personnel, veterans of the ATO/OOS and their family members. *Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*, vol 3. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.3.5>
13. Tilikina N., Yatsura O. (2023) Analytical report based on the results of a desk study as part of the operational study “Back from the war!”. 243 p.
14. Kirillova Yu., Znoviak V., Kazanska A. (2023) Needs of veterans in 2023: online report. Available at: <https://veteranfund.com.ua>

**THE ROLE OF BUSINESS AS A CATALYST FOR THE DEVELOPMENT
OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE REINTEGRATION PROCESS
OF MILITARY SERVICEMEN, VETERANS AND THEIR FAMILY MEMBERS**

Summary. The process of reintegration of servicemen, veterans and their family members is a special challenge in the conditions of a full-scale war in Ukraine. In the context of tasks of reintegration of military personnel, veterans and members of their families, the relevance of the development of social entrepreneurship is increasing. With the growth of social problems in Ukraine, new challenges arise for enterprises that work according to traditional business models aimed at maximizing revenues. In times of crisis there is a tendency to increase the number of market entities that implement social responsibility in their activities. Today, community residents, internally displaced persons, veterans and military families are ready to initiate business projects with social impact aimed at solving community problems. An effective model of such interaction is the establishment of social enterprises. The article defines the role of business as a stakeholder that accelerates the development of social entrepreneurship for the reintegration of military personnel, veterans and their family members. The model of cooperation between business and social entrepreneurship as a reintegration tool is substantiated. One of the ways of effective development of social enterprises is establishing partnerships with traditional businesses. In modern conditions, market entities increasingly use socially responsible approaches in conducting business, paying special attention to corporate social responsibility and integration of the Sustainable Development Goals into business processes. In the search for partners, large companies will prefer reliable social enterprises to simultaneously improve their image and brand awareness. Therefore, cooperation between traditional business and social entrepreneurship could be seen as mutually beneficial partnership.

Key words: social entrepreneurship, business, stakeholders, reintegration, cooperation, social responsibility.

Видобора В. В.

кандидат економічних наук, доцент

Одеського національного економічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2255-0970>

Vydobora Volodymyr

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Odesa National Economic University

ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НОВИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Анотація. Аналіз економічного зростання нових індустріальних країн Латинської Америки (Аргентини, Бразилії, Мексики) та аналізу динаміки основних показників функціонування їхніх економік виявив, що економічне зростання країн регіону мало циклічний характер. У колоніальний період розвиток більшості країн обмежувався материнськими країнами, які зосереджувалися виключно на видобутку корисних копалин та розвитку сільського господарства. З початку ХХ ст. відбувалося досить стрімке зростання уже незалежних країн, яке сповільнилося під впливом війн та Великої депресії. У післявоєнний період політика, спрямована на розвиток промисловості та імпортозаміщення сприяла економічному зростанню, яке через невдале економічне стратегування та управління призвело до кризи 1970–1980 рр. У наступні роки нарощування промислового потенціалу не відбулося, що як наслідок не давало стимулів до економічного зростання та загострювало залежність цих країн від світових лідерів, посилюючи їх «залежність розвитку».

Ключові слова: економічний розвиток, економічне зростання, імпортозаміщуюча індустріалізація, нові індустріальні країни, країни Латинської Америки.

Вступ та постановка проблеми. Нові індустріальні країни Латинської Америки характеризуються моделлю «наздоганяючого» розвитку та нестабільним економічним ростом, який супроводжується короткостроковими успіхами, які зрештою, без дієвої державної промислової політики, змінюються періодами спаду та дедалі більшою залежністю від світової економіки у питанні функціонування фінансового сектору, науково-технологічного прогресу та імпорту сучасних товарів і послуг. Відповідно, розуміння природи і тенденцій цих явищ є досить актуальним, зважаючи на важливість цього питання для формування політики економічного зростання країн, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковий інтерес до питання соціально-економічного розвитку та росту країн, що розвиваються, проявляла низка дослідників, проте на увагу заслуговують праці Віллела А. [1], Сфремова Д. [2], Жданової Л. [3], Зверякова М. [4], Пребіша Р. [5] та ін. Проте питання аналізу тенденцій економічного розвитку та рушійних сил економічного зростання нових індустріальних країн Латинської Америки залишилося поза увагою науковців.

Мета статті – аналіз динаміки ключових показників функціонування економік нових індустріальних країн Латинської Америки у ХХ ст.–початку ХХІ ст. та виявлення основних тенденцій економічного зростання цих країн.

Результати дослідження. Аргентина на початку минулого століття демонструвала стрімке зростання, яке тривало до 1913 р. Це зростання, найшвидше в Латинській Америці, було зумовлене експортом, особливо сільськогосподарської продукції, і супроводжувалося високими (іноземними) інвестиціями та великою імміграцією з Європи. Вражаюче зростання ВВП душу населення Аргентини у 1900–1913 рр. швидко знизилося у період 1913–1929 рр, та було спричинено насамперед відсутністю державної підтримки промисловості. Період так званої економічної депресії (1913–1919 рр.) був викликаний скороченням іноземного капіталу через грошові обмеження в Європі, посиленням неврожаєм 1914 р., і, зви-

чайно, початком Першої світової війни. З 1917 р. іноземний капітал та експорт відновилися, а ВВП швидко зроставав, особливо в обробній промисловості та будівництві.

У період 1929–1950 рр. показники зростання Аргентини були найгіршими у нашій вибірці латиноамериканських країн: ріст ВВП був негативним (-0,8%) під час Великої депресії, а на рівні 1,7% тримався у 1938–50 рр. Так, Аргентина була прототипом країни ліберального устрою і дуже постраждала від депресії, яка відрізала її ринки збуту від експорту та іноземного капіталу та звела міграцію до мінімуму. В результаті відбулися зміни в довгостроковій економічній політиці Аргентини, в якій більше уваги приділялося імпортозаміщенню та менше – стимулюванню експорту.

Проте з 1960 р. й надалі спостерігається явне зниження темпів зростання економіки Аргентини, яке тривало до 2000-их років, а після пандемії коронавірусу знов скоротилися найвищими за понад століття темпами – -9,9% на рік (рис. 1), незважаючи на те, що за перше десятиліття ХХ ст. країні вдалося стабілізувати ситуацію та досягти росту ВВП, який перевищував 10%.

За аналізований період спостерігається тренд на деіндустріалізацію національної економіки, адже скорочення частки промисловості у ВВП скоротилися з 48,3% до 23,3% або в 2,1 рази, що знову ж таки поглиблює сировинне спрямування економіки. Крім того, сукупний рівень заощаджень у ВВП Аргентини у 1960–2020 рр. теж має негативну динаміку, скоротившись у 1,6 рази з 30% до 19%, маючи деструктивний вплив на можливості інвестування в економіку та прискорення її росту.

Бразилія також пережила період швидкого зростання на початку 1990-их рр. після важливих політичних змін, що відбулися в останній чверті ХІХ ст., таких як скасування рабства та утворення республіки. Як і у випадку з Аргентиною, це зростання обумовлено експортом, заснованим на торгівлі сільськогосподарською продукцією (переважно кави, каучуку, цукру), а також програмою громадських робіт, запроваджених урядом. На від-

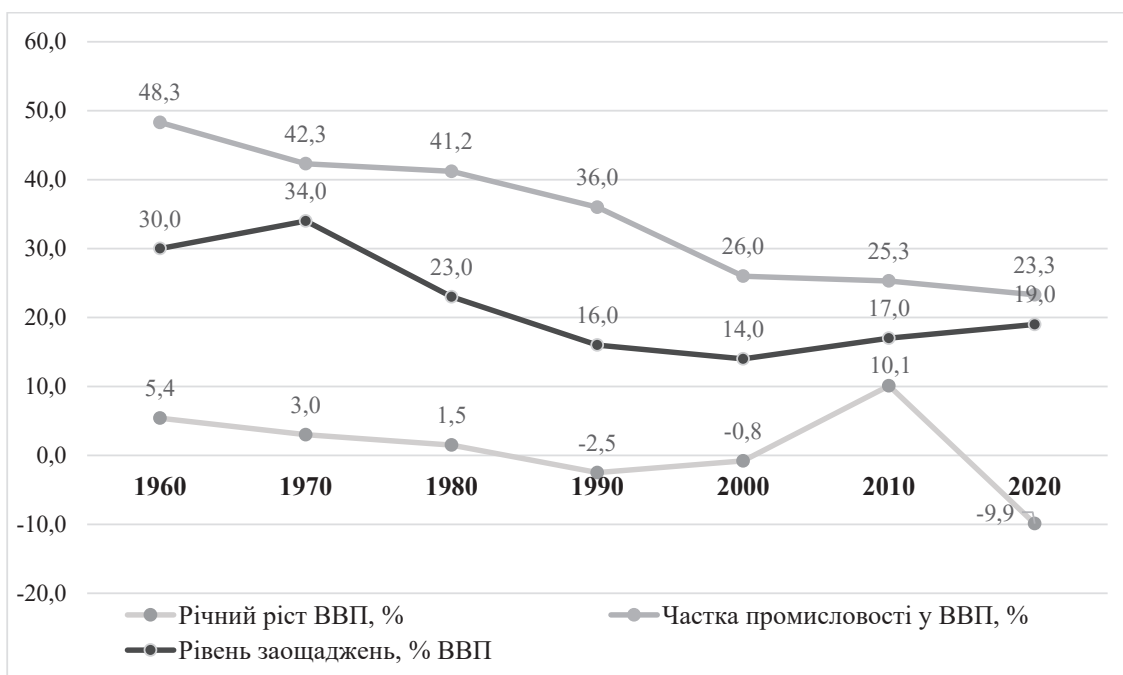

Рис. 1. Основні показники економічного зростання Аргентини у 1960–2020 рр.

Джерело: [6]

міну від Аргентини, це стало відправною точкою періоду швидкого зростання, який тривав до 1980-х років [1].

У період 1913–1950 рр. показники Бразилії були одними з найкращих у Латинській Америці. Особливо слід зазначити, що країна порівняно швидко оговталася від негативних наслідків Великої депресії. Одним із елементів, який цьому сприяв, є програма підтримки виробництва кави, яка мала певний антициклічний ефект кейнсіанського характеру. Стимулювання промисловості шляхом імпортозаміщення був свідомим вибором політики; проте промисловий сектор отримав непряму вигоду від програми підтримки кави і різних стабілізаційних програм, наприклад, захисту, запропонованого численними девальваціями обмінного курсу та тарифів на імпорт.

Хоча 1913 р. і 1929 р. характеризуються уповільненням зростання і навіть економічним спадом, протягом усього цього періоду темпи зростання Бразилії становили близько 2,5% щорічно, а кризи цих років лише ненадовго переривали цей процес.

У другій половині ХХ ст. Бразилія пережила прискорення зростання до темпів близько 4%, а період 1973–1980 рр. демонструвала ще вищі темпи росту. Зовнішні чинники вплинули на економічне зростання в Бразилії в кінці ХХ ст., однак у 1980-х, а також у 1990-х роках внутрішні політичні та політичні фактори обмежили темпи росту ВВП. Так, у 1990 р. темп росту валового внутрішнього продукту вперше за півстоліття досяг від'ємного значення: -4,4% на рік (рис. 2).

З початку ХХ ст. країні вдалося змінити негативну динаміку, посиливши ріст до 7,5% у 2010 р. Проте, вплив спалаху коронавірусної інфекції істотно вдарив по здоров'ю та зайнятості населення, принісши негативні наслідки для бразильської економіки, ріст якої у 2020 р. різко впав (річний ріст ВВП сягнув -3,9%).

Як і у випадку з Аргентиною у Бразилії набули тенденції до деіндустріалізації, хоча вона почалася на 20 років пізніше, частка промисловості у ВВП за цей період скоротилася з 28,3% до 17,7% (1,6 рази). Водночас, загаль-

ний рівень заощаджень у ВВП країни можна вважати відносно стабільним, який у період 1960–2020 рр. коливався у межах 14–21%, піку досягаючи у 1970 р., а найбільшого спаду у 2000 р. та 2020 р.

До 1910 р. зростання економіки в Мексиці було відносно швидким, але цей процес був перерваний Мексиканською революцією, а потім Великою депресією, першою реакцією на яку було проведення обмежувальної грошової політики. Зростання прискорилося в 1938–50 роках, особливо в результаті Другої світової війни, яка покращила експорт із США та туризм, а також збільшила грошові перекази від тимчасових робітників із цієї країни.

У цей період було закладено основу сучасної держави: комерційне сільське господарство та обробна промисловість ставали новими провідними галузями, а тиск на доходи як селян, так і робітників зростав. Тому економічне зростання в Мексиці було вкрай низьким протягом перших трьох-чотирьох десятиліть ХХ ст.

З середини 1930-их р. і до 1980-их р. Мексика переживала тривалий період досить стабільного зростання, який було перервано борговою кризою 1980-их років, що супроводжувалася стрімким ростом інфляції (до 26,4% у 1980 р. та 20% у 1990 р. проти 6,5% у 1970 р.) (рис. 3).

На початку 1990-их р. економіка країни зростала помірними темпами, хоча це зростання знову перервалося наприкінці 1994 р., коли вибухнула нова криза, що викликала рецесію 1995 р. У подальші десятиліття Мексика не демонструвала стрімких темпів економічного зростання (ріст ВВП коливався у діапазоні 4,9–5,2%), які стрімко скоротилися у 2020 р. (до -8,2%) у зв'язку з пандемією COVID-19.

Проте, варто відзначити, що на відміну від Аргентини та Бразилії, країна з 1960 р. навпаки була спрямована на розвиток промислового сектору економіки, а її частка у ВВП за аналізований період зросла у 1,3 рази – з 25% до 31,9%. До того ж, порівняно з іншими країнами відзначається також посилення частки валових заощаджень у ВВП, яка теж зросла у 1,25 рази до 25% у 2020 р.

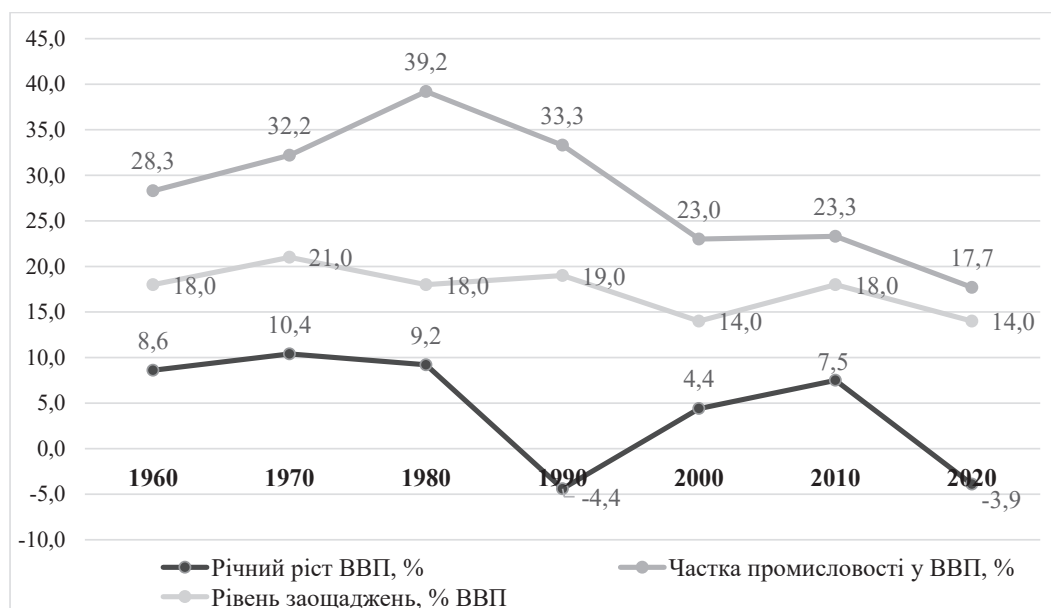

Рис. 2. Основні показники економічного зростання Бразилії у 1960–2020 рр.

Джерело: [6]

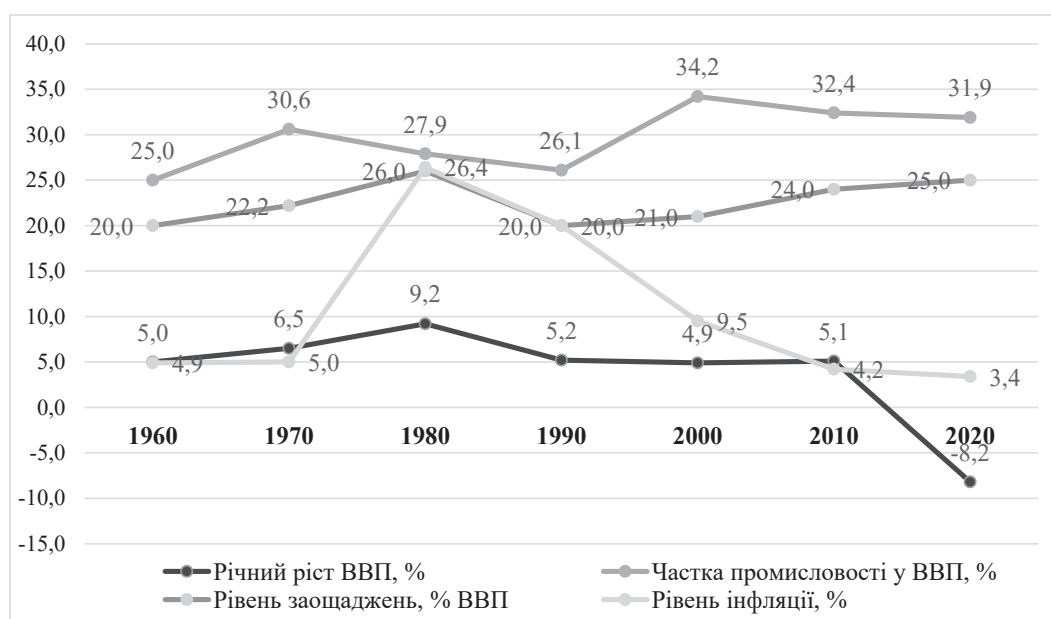

Рис. 3. Основні показники економічного зростання Мексики у 1960–2020 рр.

Джерело: [6]

Тож, хоча країнам регіону за рахунок політики індустріалізації, спрямованої на імпортозаміщення вдалося на деякий час досягти економічного зростання, «периферійні» країни все ж переоцінювали її значення й часто захоплювалися виробництвом низькотехнологічної кінцевої продукції за рахунок зниження можливостей розвитку інших видів виробництва [5]. Орієнтуючись на імпортозаміщення певних товарів, виробники хоча й виробляють нову у національному масштабі продукцію, проте не можуть забезпечити виробництво товарів і послуг, нових та конкурентних у глобальному відношенні. У таких країнах після нетривалого швидкого зростання відбувалося значне зростання імпорту (машинне обладнання та інших засобів виробництва) на тлі низького експорту високотех-

нологічної продукції; збільшення зовнішнього державного боргу; зростання дефіциту бюджету та рівня інфляції, що виникли через збільшення державних витрат на підтримку промисловості; слабка конкурентоспроможність товарів, захищених державою, на світовому ринку. Тому через нестачу капіталу, технологій, інфляційний тиск та нерівноправну торгівлю вони потрапляють у залежність від розвинутих країн [2, с. 25].

Висновки. Історичний огляд та аналіз динаміки основних показників економіки нових індустріальних країн Латинської Америки дозволив встановити, що вони мали характер «залежного розвитку» або «периферійного капіталізму», який забезпечує лише нетривалий період швидкого зростання, що далі супроводжується затяжним застоєм та

загостренням кризових явищ. Це спричинено недостатнім індустріальним розвитком та примітивізацією економіки та нарощуванням сировинного експорту. Як наслідок, ці країни в умовах глобального капіталізму підпадають під відносини підпорядкування розвинутих країнам, що проявля-

ється у зведенні їх національного виробництва до кількох експортних галузей, переважно пристосованих до потреб провідних економічних країн, а також у трансформації соціальної структури суспільства, формуючи компрадорську буржуазію та ринок дешевої робочої сили.

Список використаних джерел:

1. Villela A.V., Suzigan W. Government Policy and the Economic Growth of Brazil, 1889–1945. *Brazilian Economic Studies*. Rio de Janeiro : IPEA/INPES, 1977. No. 3.
2. Сфремов Д.П. Периферійний капіталізм: сутність та українська специфіка. *Вчені записки*. Київ : КНЕУ, 2009. Вип. 11. С. 20–25.
3. Жданова Л.Л. Периферійний капіталізм и его специфика в современной Украине. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-17 квітня 2020 р). Частина 1. Дніпро : НМетАУ, 2020. С. 73–77.
4. Зверяков М.І. Економічний розвиток в епоху становлення «цифрового капіталізму». *Економіка України*. 2020. № 8. С. 3–23.
5. Prebisch R. Capitalismo periférico: crisis y transformación. *Sección de Obras de Economía*. 1981. 342 p.
6. The World Bank. 2022. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>

References:

1. Villela A. V., Suzigan W. (1977) Government Policy and the Economic Growth of Brazil, 1889-1945. *Brazilian Economic Studies*. Rio de Janeiro: IPEA/INPES, no. 3.
2. Iefremov D. P. (2009) Peryferiinyi kapitalizm: sutnist ta ukrainska spetsyfika [Peripheral capitalism: essence and Ukrainian specificity]. *Vcheni zapysky*. Kyiv: KNEU, vol. 11, pp. 20–25.
3. Zhdanova L. L. (2020) Periferiynyy kapitalizm i yego spetsyfika v sovremennoy Ukraine [Peripheral capitalism and ego specifics in modern Ukraine]. *Aktualni problemy sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh transformatsiinoi ekonomiky: materialy VI Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii (16-17 kvitnia 2020)*, ch. 1. Dnipro: NmetAU, pp. 73–77.
4. Zvieriakov M. I. (2020) Ekonomichnyi rozvytok v epokhu stanovlennia "tsyfrovoho kapitalizmu" [Economic development in the era of the formation of "digital capitalism"]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 3–23.
5. Prebisch R. (1981) Capitalismo periférico: crisis y transformación. *Sección de Obras de Economía*. 342 p.
6. The World Bank (2022). Available at: <https://data.worldbank.org/indicator>

ECONOMIC GROWTH TRENDS OF THE NEWLY INDUSTRIAL COUNTRIES OF LATIN AMERICA

Summary. The analysis of the economic growth of the new industrialized countries of Latin America (Argentina, Brazil, Mexico) and the analysis of the dynamics of the main indicators of the functioning of their economies is carried out in the article. He found that the economic growth of the countries of the region had a cyclical nature. During the colonial period, the development of most countries was limited to the mother countries, which focused exclusively on mining and agricultural development. Since the beginning of the 20th century there was a rather rapid growth of already independent countries, which slowed down under the influence of wars and the Great Depression. In the post-war period, the policy aimed at the development of industry and import substitution contributed to economic growth, which due to a number of problems (high growth in the import of machinery and equipment against the background of low export of products; the external public debt that grew due to the influx of foreign investments; import substitution had a weak effect on production means of production and affected mainly light industry; budget deficit and high inflation, which arose due to the growth of government expenditures to support industry; weak competitiveness of goods protected by the state on the world market), as well as unsuccessful economic strategizing and management led to the crisis of 1970–1980. It are founded, that in the following years in the new industrialized countries of Latin America the policy is replaced by a liberal foreign policy. Nevertheless, there was no increase in industrial potential, which as a result gave moderate incentives to economic growth and was occasionally accompanied by news recessions, the last of which was caused by the impact of the coronavirus pandemic in. The dynamics of the main economic indicators of the newly industrialized countries of Latin America made it possible to establish that the trends of economic growth are contradictory and have a cyclical nature of constant crises and attempts at growth, which was exacerbated under the influence of "peripheral capitalism".

Key words: economic development, economic growth, import-substituting industrialization, new industrialized countries, Latin American countries.

Дзюкевич Каміль

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Dziukevych Kamil

Postgraduate Student at the Department of
International Economic Relations
Uzhorod National University

НАПРЯМИ ТА ОПЕРАТИВНІ ЗАХОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГУЛЯТИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС

Анотація. У статті досліджуються напрями та заходи реалізації регулятивної трансформації цифрового ринку ЄС. Ідентифіковано, що ключовою метою Єдиного цифрового ринку ЄС є гармонізація як державних, так і приватних послуг у всьому Європейському Союзі. Виявлено, що розробка сумісної транскордонної цифрової інфраструктури базується на трьох детермінантах: Рамковій сумісності цифрового адміністрування в ЄС, Єдині зоні платежів у євро у фінансовому секторі та електронні ідентифікації та довірчих послугах для електронних транзакцій на внутрішньому ринку. Зазначено, що для досягнення цілісного позитивного інноваційного впливу діджиталізації на ринок праці ЄС необхідно чотири ключові компоненти: фінансування, національне регулювання, регулювання Європейського Союзу, відновлені колективні дії. Запропоновано передбачувани подальші напрями регулятивної трансформації цифрового ринку ЄС.

Ключові слова: цифровий ринок, цифрова інфраструктура, діджиталізація, конкурентоспроможність, міжнародні економічні відносини.

Вступ та постановка проблеми. В сучасних економічних реаліях простежується суттєвий прогрес у сфері трансформації цифрового ринку Європейського Союзу. Цифрова трансформація приводить до спрощення умов для розвитку міжнародного бізнесу та допомагає розширити можливості для задоволення інтересів та прав споживачів. Саме тому трансформацію цифрового ринку Європейського Союзу вважаємо одним з основних елементів сталого розвитку його економіки та суспільства. Європейський Союз декларує підтримку розвитку цифровізації та робить практичні кроки у цьому напрямі, тому вважаємо дослідження проблеми напрямів та оперативних заходів реалізації регулятивної трансформації цифрового ринку Європейського Союзу актуальною та своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу питанням напрямів та заходів реалізації трансформації цифрового ринку Європейського Союзу приділено у роботах економістів-міжнародників, зокрема Тіван К., Домінго Е. [2; 3], Влаш М. [10], Заяць О. [11], Гус М., Кіров В., Біндер М. [12] та багатьох інших.

Метою дослідження є ідентифікація напрямів та оперативних заходів реалізації регулятивної трансформації цифрового ринку Європейського Союзу.

Результати дослідження. Завдяки цифровому компоненту стратегії Глобальний шлюз (Global Gateway – GG) [1] ЄС прагне підтримати розгортання безпечної, надійної та сталої цифрової інфраструктури в усьому світі, демонструючи. Для цього ЄС потрібно буде розробити цілісну пропозицію, яка включатиме не лише жорстку цифрову інфраструктуру, але й поєднання жорсткої та м'якої інфраструктури, регуляторної підтримки та цифрових навичок [2]. Забезпечення того, щоб цифрова трансформація справді вплинула на окремих осіб і компанії, передбачає не лише цифрове підключення в традиційному розумінні прокладання кабелів і центрів обробки даних, але й забезпечення того, щоб уряди та підприємства мали інфраструктуру, яка дозволить кінцевим користувачам скористатися перевагами цифрових послуг, таких як електронний уряд чи електронної комерції [3].

Ці державні та приватні цифрові послуги залежать від того, що можна назвати цифровою загальнодоступною інфраструктурою, тобто тією системою яка є масштабованою, а всі її елементи є сумісними, наприклад, обмін даними, цифрова ідентифікація (e-ID) та інклюзивні системи цифрових платежів. Ключовою метою Єдиного цифрового ринку ЄС є гармонізація як державних, так і приватних послуг у всьому Європейському Союзі. Розробка сумісної транскордонної цифрової інфраструктури базується на трьох детермінантах: Рамковій сумісності цифрового адміністрування в ЄС, Єдині зоні платежів у євро (SEPA) у фінансовому секторі та електронні ідентифікації та довірчих послугах для електронних транзакцій на внутрішньому ринку (Регламент електронної ідентифікації та довірчих послуг, eIDAS [4]). Ці регулюючі основи перебувають в процесі оновлення, зокрема, eIDAS має бути замінений новою європейською цифровою ідентифікацією як основою для персонального цифрового гаманця [3].

В основі побудови взаємодії державних послуг у Європі лежить Європейська структура сумісності (European Interoperability Framework – EIF). Розвиток ЄЦР після 2015 р. передбачав підвищення сумісності послуг електронного уряду, для забезпечення кращого зв'язку між службами, і уникнення їх ізольованого розвитку. В результаті відбулось оновлення EIF у 2017 р., зокрема, було надано вказівки щодо того, як налаштувати сумісні цифрові публічні послуги, а також передбачено чотири рівні сумісності: правовий, організаційний, семантичний і технічний. Сумісність електронного уряду є важливою через вагомe значення державного сектора, який одночасно виконує ролі регулятора, постачальника послуг і роботодавця [3].

Оновлення EIF передбачено Актом про взаємодію в Європі (Interoperable Europe Act – IEA), який був запропонований Єврокомісією в листопаді 2022 р. для посилення сумісності в державному секторі. Він спрямований на створення «безпечного транскордонного обміну даними та узгодження спільних цифрових рішень, таких як програмне забезпечення з відкритим кодом, інструк-

ції, контрольні списки, фреймворки та IT-інструменти» [5]. Він також має на меті подальше покращення обміну інформацією та надання державних послуг через кордони, а також стимулювання інновацій у державному секторі та через державно-приватне партнерство.

Єдина зона платежів у євро відіграла важливу роль у розширенні банківської сумісності в ЄС та з низкою сусідніх країн Європи, створивши єдиний ринок банківських переказів у євро. У 2017 р. також була запроваджена схема миттєвого кредитного переказу (SEPA Instant Credit Transfer, SCT Inst), яка має дозволити здійснювати транскордонні платежі в режимі реального часу. Нова стратегія роздрібних платежів, запропонована в 2020 р., і законодавча пропозиція 2022 р. щодо миттєвих кредитних переказів були спрямовані на розширення використання миттєвих платежів і стимулювання інновацій у фінтех-секторі. Це дає додаткові можливості для протидії монополії міжнародних великих технологічних гравців і акторів ринку кредитних карток [6; 7]. Хоча ЄС лідирує в розробці сумісних банківських переказів і сподівається зробити це також у сфері миттєвих платежів, над створенням платіжного союзу ЄС також триває робота, зокрема, у сфері карткових платежів, де окремі країни-члени Європейського Союзу мають власні окремі несумісні схеми банківських карток.

Модель SEPA є однією з детермінант успіху єдиного цифрового ринку. Завдяки їй було окреслено кроки, необхідні для створення банківської сумісності в європейському контексті, включно з розробкою спільної схеми, взаємодію клірингу та розрахунків, а також запровадження законодавства з однаковими правилами гри для всіх учасників Єдиного ринку [3]. Проте SEPA все ще стикається з кількома проблемами, зокрема, схема SSCT Inst, яка спрямована на полегшення миттєвих платежів у євро між 36 членами SEPA (країни-члени ЄС + країни Європейської економічної зони + Сполучене Королівство), була розгорнута недосконало. В деяких країнах відсоток банків, які пропонують обидві схеми, становив лише 3-5% в середині 2022 р., а деякі банки додають комісію за миттєві перекази, заохочуючи тим самим клієнтів віддавати перевагу повільнішим традиційним переказам [8]. У відповідь на ці проблеми та визнаючи той факт, що лише 11% кредитних переказів у євро в ЄС на початку 2022 р. були миттєвими, ЄК прийняла законодавчу пропозицію в жовтні 2022 року, мета якої: «зробити миттєві платежі в євро доступними для всіх громадян та підприємств, які мають банківські рахунки в ЄС та країнах ЄЗ». Це зобов'язує провайдерів платіжних послуг ЄС, які пропонують традиційні немиттєві платежі, також пропонувати миттєві платежі за тією ж ціною, що й немиттєві платежі. Він також спрямований на підвищення довіри та продовження боротьби з фінансовими злочинами [7].

Чинником розвитку цифрової інфраструктури в ЄС також виступає Європейська цифрова ідентифікація. Регламент eIDAS (2014 р.) заклав основи для безпечного доступу до публічних послуг і онлайн-транзакцій через кордони в усьому ЄС. В рамках реформування діючої системи у пропозиції від 2021 року Єврокомісія запропонувала оновлену європейську цифрову ідентичність громадянам, жителям і підприємствам ЄС. Вона дозволить їм ідентифікувати себе або підтвердити певну особисту інформацію під час доступу до державних і приватних послуг у різних країнах-членах ЄС. Нова пропозиція вимагатиме від країн-членів ЄС запровадити цифровий гаманець за нотифікованою схемою eID, побудованою на загальних технічних стандартах, після обов'язкової сертифікації. Пропозиція також рекомендує розробити набір

інструментів Союзу, що визначає технічні характеристики гаманця, щоб надавати вказівки країнам-членам, таким чином прискорюючи впровадження та забезпечуючи дотримання технічних стандартів [9].

Ця пропозиція розроблена для вирішення деяких проблем, які існували в рамках регламенту eIDAS, згідно з яким країни-члени з сильними гоутех системами потрапляли в такі обставини, що хоча теоретично їхні електронні ідентифікатори повинні бути прийняті в усьому ЄС, на практиці не було реалізовано. Частково це було пов'язано з тим, що лише 14 країн-членів ЄС мали діючі системи електронного посвідчення особи, і не всі вони наразі транскордонно сумісні [10; 11]. Деякі великі країни-члени ЄС, включаючи Німеччину, все ще розробляли власні національні електронні ідентифікаційні номери, що ускладнювало їхнім державним відомствам обробку документів інших країн [3].

ЄС розробив сумісну цифрову публічну інфраструктуру як частину свого цифрового єдиного ринку, забезпечуючи плавну транскордонну взаємодію між окремими особами, підприємствами та урядами. Водночас, вона все ще знаходиться в динамічній стадії розробки і подальшого удосконалення, продовжується робота в напрямку досягнення більшої паневропейської сумісності. Приклади EIF, SEPA та eID підкреслюють складність створення транскордонної сумісності, особливо коли різні системи вже існують і потребують оновлення.

Цифровізація спричиняє швидкі зміни на ринку праці ЄС, впливаючи на характер, якість і продуктивність праці. Країни-члени ЄС стикаються з проблемою використання цих змін для сприяння економічному зростанню та зайнятості, водночас забезпечуючи гідні умови праці, соціальний захист та рівні можливості для всіх. Для досягнення цілісного позитивного інноваційного впливу діджиталізації на ринок праці ЄС необхідно чотири ключові компоненти:

1) *Фінансування*, зокрема, для увімкнення облікових записів персонального навчання цифрових навичок або модернізація кар'єрного консультування в масштабі цифрової трансформації ринків праці ЄС.

2) *Національне регулювання*: стандартизація ставлення до нестандартної роботи, щоб зменшити додатковий «штраф за різноманітність» (diversity penalty), що складається з витрат і обмеження доступу до державних послуг і кредитів, а також обмеження мобільності.

3) *Регулювання Європейського Союзу*, в тому числі встановлення стандартів якості для підготовки фахівців з профорієнтації на рівні ЄС або запровадження єдиного цифрового вікна для внесків та податків на працевлаштування.

4) *Відновлені колективні дії*, серед яких зміцнення соціальних мереж через інтенсифікацію діалогу працівників і соціальних партнерів в економіці цифрових платформ [12; 13]. Вплив цифрової трансформації на ринок праці ЄС відображено в таблиці 1.

Наведені в таблиці 1 загальні тренди спричиняють спільні наслідки для ринку праці ЄС, однак, виклики, що формуються та заходи економічної політики в умовах діджиталізації для різних елементів структури є відмінними. На рівні працівників і кадрової політики ці виклики в основному стосуються навичок працівників, щоб зберегти працездатність людей у майбутньому. На рівні бізнесу та трудових відносин завдання полягає в тому, щоб забезпечити гідну роботу шляхом створення високоякісних робочих місць і забезпечення добробуту працівників і здорового балансу між роботою та особистим життям. Нарешті, на найагрегованішому рівні ринків та їх інститутів завдання полягає в тому, щоб побудувати більш інклюзивне суспільство шляхом запобігання економічній і соціальній поляризації на ринках праці.

Структура впливу цифрової трансформації на ринок праці в ЄС

Тренди	Наслідки	Виклики	Заходи політики	
– Технологічний прогрес і автоматизація – Глобалізація ринку праці – Зростаюча різноманітність робочих угод – Старіння робочої сили	– Зростаюча економічна нерівність – Зміна бізнес моделей – Закриття робочих посад – Знецінення навичок і «провали» в навичках	Інклюзія: запобігання економічній та соціальній поляризації на ринках праці	Новий соціальний договір: перерозподіл цінності цифрової власності, єдине цифрове вікно для внесків і податків на працевлаштування, нейтральний соціальний захист	Ринки та інституції
		Гідна праця: створення якісних робочих місць, забезпечення добробуту працівників і балансу між роботою та особистим життям	Нові трудові відносини: новий соціальний діалог, однакове ставлення до працівників з різними умовами праці, запобігання ризикам для безпеки та здоров'я на виробництві	Бізнес та трудові відносини
		Навички: підтримання працездатності людей у майбутньому	Кваліфікована робоча сила: персональні облікові записи для цифрових навичок, проведення навчання, професійна орієнтація та забезпечення якості, посередництво для зменшення провалів у навичках (особливо для жінок у STEM*, переміщених або менш кваліфікованих працівників)	Робітники та практика роботи з персоналом

* STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) – аббревіатура наука, технології, техніка та математика (як предметів навчання)

Подальші напрямки регулятивної трансформації цифрового ринку ЄС можуть передбачати:

1) переосмислення загального підходу до єдиного цифрового ринку в майбутньому;

2) уточнення та завершення заходів, прийнятих протягом поточного законодавчого терміну;

3) запуск нових ініціатив для сприяння цифровізації європейського бізнесу, уряду та суспільства.

Подальші заходи розвитку ЄЦР ЄС наведено в таблиці 2.

Ключовими для реалізації є сфери з високою окупністю, де можливі оперативні заходи реалізації:

Таблиця 2

Порівняльна перспектива щодо можливих ініціатив для більшої реалізації потенціалу єдиного цифрового ринку

Сфера застосування	Потенційна величина вигод	Складність реалізації	Політична складність реалізації	Необхідні заходи
<i>Сфери з високою окупністю, де можливі оперативні заходи реалізації</i>				
Державне фінансування штучного інтелекту та робототехніки	Висока	Низька	Середня	Подальше збільшення фінансування
Приватне фінансування стартапів і розширень	Висока	Середня	Висока	Потрібне політичне рішення
Корпоративне оподаткування	Середня	Низька	Висока	Потрібне політичне рішення
<i>Сфери з високою окупністю, де для розробки планів потрібно більше вивчення</i>				
Навчання та перепідготовка	Висока	Середня	Середня	Потрібні навчання та фінансування
Працевлаштування та соціальний захист	Висока	Висока	Висока	Потрібні комплексні рішення
Електронний уряд	Середня	Висока	Середня	Можлива швидка реалізація після зняття законодавчих актів
Мережева та інформаційна безпека	Висока	Висока	Середня	Необхідно більше активності на комунітарному рівні ЄС
<i>Сфери високої окупності, де механізм реалізації потребує деталізації</i>				
Транскордонні продажі товарів, які потребують доставки	Висока	Висока	Висока	Потребуються додаткові дослідження особливостей взаємного визнання
Переосмислити структуру аудіовізуального сектору ЄС	Висока	Висока	Висока	Потребуються комплексне дослідження цифровізації в секторі
<i>Сфери із середньою окупністю, які потребують додаткового вивчення для розробки планів</i>				
Розширити сферу захисту прав споживачів	Середня	Середня	Середня	Вивчення перспективних галузей
Подальше вдосконалення регулювання доступу	Середня	Середня	Середня	Дослідження
Нижчі ціни на транскордонну доставку посилок від НПО.	Середня	Низька	Висока	Потрібне політичне рішення

Джерело: складено автором на основі [14]

– Державне фінансування програм штучного інтелекту та робототехніки. Потрібні додаткові державні інвестиції в ці потенційні трансформаційні технології, особливо в ШІ та робототехніку, щоб підтримувати та нарощувати конкурентну силу Європейського Союзу;

– Приватне фінансування для стартапів і розширень. Союз ринків капіталу (The Capital Markets Union – CMU) [15; 16], який передбачав деякі заходи в цьому напрямку не дійшов до стадії реалізації. Стартапи та компанії, що розширюються в ЄС потребують подальшого збільшення інвестування венчурного капіталу, стикаються з проблемами провадження первинного розміщення акцій (IPO) та проблематичних і непослідовних режимів банкрутства;

– Оподаткування підприємств. Онлайн-платформи повинні платити справедливую частку податків, і існує загальна згода (відповідно до процесу BEPS ОЕСР), що оподаткування має відбуватися там, де використовується послуга. Однак, окрім цього широкого твердження необхідним є консенсус щодо цього питання як між країнами-членами ЄС, так і його ключовими торговими партнерами.

Єврокомісія в березні 2021 р. висунула концепцію цифрової трансформації в сфері економіки та в суспільстві до 2030 р. за допомогою програми Цифровий компас 2030 [17–20]. Повноцінна реалізація даної програми передбачає формування в ЄС безпечної та орієнтованої на людину цифрової екосистеми, в якій громадяни є наділені повноваженнями, а компанії успішно функціонують з використанням свого цифрового потенціалу. Концепція Цифрового компасу визначає чотири основні вектори цифрового розвитку: еволюцію цифрових компетенцій, гарантування безпеки та ефективності цифрової інфраструктури, здійснення цифрової трансформації бізнесу та впровадження цифровизації державних послуг [21–24].

Для повноцінної реалізації проєкту Єдиного цифрового ринку як нового етапу економічної конвергенції та інтеграції ЄС, в рамках Союзу необхідно переглянути під-

хід до єдиного ринку в контексті цифрової трансформації, оскільки зосередження на цифрових технологіях та інноваціях є важливим для розвитку єдиного ринку та досягнення цілей динамічної, сталої та стійкої регіональної економіки. Для забезпечення конкурентоспроможності ЄС і підвищення продуктивності, необхідним є цілісне уявлення щодо єдиного ринку, яке враховує як цифрові, так і доцифрові аспекти регіонального економічного розвитку. Водночас, важливим є збереження незалежності, цілісності та надійності комунітарної промислової, комерційної, регуляторної та конкурентної політики в умовах цифрової трансформаційного переходу.

Висновки. ЄС знаходиться в процесі оновлення Європейської рамкової сумісності, яка забезпечує взаємодію державних адміністрацій у всьому ЄС, сприяючи кращому зв'язку та наданню послуг через кордони. У сфері платежів відбуваються вдосконалення SEPA та доповнення його сумісністю миттєвих платежів у всьому ЄС, а також розширення та реформування електронної ідентифікації. Транскордонна цифрова громадська інфраструктура є важливим елементом у створенні ЄЦР ЄС, формування якої все ще знаходиться в стадії динамічного розвитку і покращення сумісності різних типів цифрової інфраструктури між країнами-членами ЄС, щоб сприяти кращому наданню послуг у всьому Європейському Союзі. Вступ в силу Акту про цифрові ринки ЄС відіграє ключову роль в поточній трансформації та упорядкуванню правил гри на цифровому ринку ЄС формуючи більш конкурентні правила гри та гарантуючи дотримання прав споживачів на потенційно більш високому рівні ніж в інших регіонах глобального економічного простору. Однак, національним органам з питань конкуренції надано значні повноваження щодо забезпечення виконання DMA, що може негативно позначитись на загальній динаміці розвитку Єдиного цифрового ринку ЄС.

Список використаних джерел:

1. European Commission Global Gateway. 2023. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en (дата звернення: 28.07.2023).
2. Teevan C. & Domingo E. The Global Gateway and the EU as a digital actor in Africa. ECDPM Discussion Paper No. 332. Maastricht: ECDPM, 2022. URL: <https://ecdpm.org/application/files/9316/6962/8500/Global-Gateway-EU-digital-actor-Africa-ECDPM-Discussion-Paper-332-2022.pdf> (дата звернення: 23.08.2023).
3. Teevan C. Building a digital single market: From the EU to Africa. The Centre for Africa-Europe relations. 2023. URL: <https://ecdpm.org/work/building-digital-single-market-eu-africa> (дата звернення: 28.07.2023).
4. eIDAS Regulation. 2014. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/eidas-regulation> (дата звернення: 23.08.2023).
5. Interoperable Europe Act Proposal. Brussels. 2023. URL: https://commission.europa.eu/publications/interoperable-europe-act-proposal_en (дата звернення: 28.07.2023).
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. On a Retail Payments Strategy for the EU. Brussels. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0592> (дата звернення: 23.08.2023).
7. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulations (EU) No 260/2012 and (EU) 2021/1230 as regards instant credit transfers in euro. 2012. URL: https://ec.europa.eu/finance/docs/law/221026-proposal-instant-payments_en.pdf (дата звернення: 23.08.2023).
8. Lackluster Rollout of SEPA Instant Payments EU Payment System Success, Says Wise Product Chief. June 23, 2022. URL: <https://www.pymnts.com/emea/2022/lackluster-rollout-of-sepa-instant-payments-eu-payment-system-success-says-wise-product-chief/> (дата звернення: 29.07.2023).
9. European digital identity (eID): Council makes headway towards EU digital wallet, a paradigm shift for digital identity in Europe. 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/06/european-digital-identity-eid-council-adopts-its-position-on-a-new-regulation-for-a-digital-wallet-at-eu-level/> (дата звернення: 29.07.2023).
10. Walsh M. The challenges facing the EU's new digital identity system. London: Raconteur, 2022. URL: <https://www.raconteur.net/technology/problems-identified-for-new-eu-digital-identity-wallet/> (дата звернення: 31.07.2023).
11. Zayats O. The EU Global Competitive Force Index. *Economic Annals-XXI*. 2020. Vol. 183. Issue 5-6. P. 17–25. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V183-02>
12. Goos M., Kirov V., Binder M. Final report of the High-Level Expert Group on the Impact of the Digital Transformation on EU Labour Markets. 2019. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/final-report-high-level-expert-group-impact-digital-transformation-eu-labour-markets> (дата звернення: 23.08.2023).
13. Заяць О.І. Системна торговельно-конкурентна взаємодія ЄС – МЕРКОСУР. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 12. С. 27–30. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/12.4>

14. Contribution to Growth: The European Digital Single Market Delivering economic benefits for citizens and businesses. 2019. URL: https://www.bruegel.org/sites/default/files/wp-content/uploads/2019/02/IPOL_STU2019631044_EN.pdf (дата звернення: 01.08.2023).
15. Capital markets union. 2020. URL: https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/capital-markets-union_en (дата звернення: 01.08.2023).
16. Заяць О.І. Економіко-конкурентне домінування міждержавних інтеграційних об'єднань. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2020. № 31 (70). С. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-1>
17. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118> (дата звернення: 25.08.2023).
18. Заяць О.І. Мегарегіональні торговельні угоди як інструмент глобальної конкуренції. *Вісник Одеського національного університету*. 2020. № 4 (83). С. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/4-83-2>
19. Заяць О.І. Підходи до оцінки ефективності впливу вступу країни у інтеграційне об'єднання на його конкурентну силу. *Інтелект XXI*. 2020. № 3. С. 13–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-3.2>
20. Заяць О.І. Системна взаємодія інтеграційних союзів в умовах глобальної конкуренції. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 3. С. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-2>
21. EU Digital Strategy. URL: <https://eufordigital.eu/discover-eu/eu-digital-strategy/> (дата звернення: 24.08.2023).
22. Zayats O.I. Trade and competitive cooperation of the EU with the major international integration groupings. *Actual problems of international relations*. 2020. № 143. P. 55–68. DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2020.143.1.57-68>
23. Заяць О.І. Прикордонне співробітництво як передумова розвитку міжнародної економічної конвергенції. *Науковий вісник УжНУ*. 2019. № 24. С. 21–26.
24. Заяць О.І. Фактори формування конкурентної сили міжнародних інтеграційних об'єднань. *Regional Revue*. 2020. Vol. 1. С. 216–239.

References:

1. European Commission Global Gateway (2023). Available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en (accessed July 28, 2023).
2. Teevan C. & Domingo E. (2022) The Global Gateway and the EU as a digital actor in Africa. ECDPM Discussion Paper No. 332. Maastricht: ECDPM. Available at: <https://ecdpm.org/application/files/9316/6962/8500/Global-Gateway-EU-digital-actor-Africa-ECDPM-Discussion-Paper-332-2022.pdf> (accessed August 23, 2023).
3. Teevan C. (2023) Building a digital single market: From the EU to Africa. The Centre for Africa-Europe relations. Available at: <https://ecdpm.org/work/building-digital-single-market-eu-africa> (accessed July 28, 2023).
4. eIDAS Regulation (2014). Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/eidas-regulation> (accessed August 23, 2023).
5. Interoperable Europe Act Proposal. Brussels (2023). Available at: https://commission.europa.eu/publications/interoperable-europe-act-proposal_en (accessed July 28, 2023).
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. On a Retail Payments Strategy for the EU. Brussels (2020). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0592> (accessed August 23, 2023).
7. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulations (EU) No 260/2012 and (EU) 2021/1230 as regards instant credit transfers in euro (2012). Available at: https://ec.europa.eu/finance/docs/law/221026-proposal-instant-payments_en.pdf (accessed August 23, 2023).
8. Lackluster Rollout of SEPA Instant Payments EU Payment System Success, Says Wise Product Chief (June 23, 2022). Available at: <https://www.pymnts.com/emea/2022/lackluster-rollout-of-sepa-instant-payments-eu-payment-system-success-says-wise-product-chief/> (accessed July 29, 2023).
9. European digital identity (eID): Council makes headway towards EU digital wallet, a paradigm shift for digital identity in Europe (2022). Available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/06/european-digital-identity-eid-council-adopts-its-position-on-a-new-regulation-for-a-digital-wallet-at-eu-level/> (accessed July 29, 2023).
10. Walsh M. (2022) The challenges facing the EU's new digital identity system. London: Raconteur. Available at: <https://www.raconteur.net/technology/problems-identified-for-new-eu-digital-identity-wallet/> (accessed July 31, 2023).
11. Zayats O. (2020) The EU Global Competitive Force Index. *Economic Annals-XXI*, vol. 183, issue 5-6, pp. 17–25. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V183-02>
12. Goos M., Kirov V., Binder M. (2019) Final report of the High-Level Expert Group on the Impact of the Digital Transformation on EU Labour Markets. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/final-report-high-level-expert-group-impact-digital-transformation-eu-labour-markets> (accessed August 23, 2023).
13. Zaiats O. I. (2020) Systemna torhovelno-konkurentna zaiemodiia YeS – MERKOSUR. *Pidpriyemnytstvo ta innovatsii*, no. 12, pp. 27–30. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/12.4>
14. Contribution to Growth: The European Digital Single Market Delivering economic benefits for citizens and businesses (2019). Available at: https://www.bruegel.org/sites/default/files/wp-content/uploads/2019/02/IPOL_STU2019631044_EN.pdf (accessed August 1, 2023).
15. Capital markets union (2020). Available at: https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/capital-markets-union_en (accessed August 1, 2023).
16. Zaiats O. I. (2020) Ekonomiko-konkurentne dominuvannya mizhderzhavnykh intehratsiinykh obiednan. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho*, no. 31 (70), pp. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-1>
17. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade (2021). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118> (accessed August 25, 2023).
18. Zaiats O. I. (2020) Meharehionalni torhovelni uhody yak instrument hlobalnoi konkurentsii. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*, no. 4 (83), pp. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/4-83-2>
19. Zaiats O. I. (2020) Pidkhody do otsinky efektyvnosti vplyvu vstupu krainy u intehratsiine obiednannya na yoho konkurentnu sylu. *Iнтелект XXI*, no. 3, pp. 13–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-3.2>

20. Zaiats O. I. (2020) Systemna vzaiemodiia intehratsiinykh soiuziv v umovakh hlobalnoi konkurentsii. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 3, pp. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-2>
21. EU Digital Strategy. Available at: <https://eufordigital.eu/discover-eu/eu-digital-strategy/> (accessed August 24, 2023).
22. Zayats O. I. (2020) Trade and competitive cooperation of the EU with the major international integration groupings. *Actual problems of international relations*, no. 143, pp. 55–68. DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2020.143.1.57-68>
23. Zaiats O. I. (2019) Prykordonne spivrobitnytstvo yak peredumova rozvytku mizhnarodnoi ekonomichnoi konverhentsii. *Naukovyi visnyk UzhNU*, no. 24, pp. 21–26.
24. Zaiats O. I. (2020) Faktory formuvannia konkurentnoi syly mizhnarodnykh intehratsiinykh obiednan. *Regional Revue*, vol. 1, pp. 216–239.

DIRECTIONS AND OPERATIONAL ACTIONS FOR EXECUTING THE REGULATORY TRANSFORMATION IN THE EU DIGITAL MARKET

Abstract. The article delves into the strategies and actions required for the EU's digital market regulatory overhaul. A primary goal of the EU Digital Single Market is to align public and private services throughout the European Union. An interoperable cross-border digital infrastructure hinges on three pivotal factors: Framework compatibility of digital administration within the EU, creating a single euro payment area within the financial sector, and enhancing electronic identification and trust services for electronic transactions within the internal market. It is established that the European Union has developed an interconnected digital public infrastructure within its Digital Single Market, facilitating frictionless cross-border collaboration among individuals, enterprises, and governmental bodies. There is a strong emphasis on digitalization instigating swift transformations within the EU labor market, exerting influence over labor's character, caliber, and efficiency. Notably, four essential components are requisite for attaining an all-encompassing, constructive, innovative effect of digitization on the EU labor market: financing, national regulatory frameworks, European Union regulations, and rejuvenated collective initiatives. The article outlined future directions for the regulatory transformation of the EU digital market. Priority is given to areas with high potential for returns and where practical operational measures can be implemented. The analysis of these directions and the operational measures required for transforming the European Union's digital market has led to the conclusion that the EU is currently engaged in revising the European Interoperability Framework. This framework facilitates the interaction of government administrations across the EU, enhancing communication and cross-border service provision. In the realm of payments, enhancements are underway for SEPA, including its integration into the interoperability of instant payments across the EU. Additionally, efforts are being made to expand and reform electronic identification systems. Cross-border digital public infrastructure is vital in establishing the EU's Digital Single Market, an initiative currently undergoing dynamic development to enhance the compatibility of various digital infrastructures among EU member states. This effort aims to improve service delivery throughout the European Union. The enforcement of the EU Digital Markets Act (DMA), which has recently come into effect, plays a pivotal role in the ongoing transformation and standardization of regulations within the EU digital market. It introduces more competitive rules and ensures a potentially higher level of consumer rights protection than other global economic regions. However, it is worth noting that national competition authorities have been granted substantial enforcement powers under the DMA, which may affect the overall dynamics of the EU's Digital Single Market.

Key words: digital market, digital infrastructure, digitalization, competitiveness, international economic relations.

Долгош С. Й.
магістрант

Ужгородського національного університету

Химинець В. В.

доктор економічних наук, професор
кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету

Dolhosh Serhiy
Master Student

Uzhgorod National University

Khymynets Volodymyr

Doctor of Economic Sciences, Professor
Departments of international economic relations
Uzhgorod National University

РОЛЬ ЄБРР У КРЕДИТУВАННІ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Анотація. Найінтенсивніший розвиток міжнародних фінансово-кредитних правовідносин відбувся у ХХ ст. у зв'язку з наслідками світових війн та чисельними економічними кризами. Кількість міжнародних кредитних договорів щороку зростає, однак у науці міжнародного права досі не було проведено комплексного аналізу щодо них. В роботі досліджуються та систематизуються відомості щодо ролі ЄБРР у кредитуванні малого та середнього бізнесу. Визначається актуальність дослідження даної теми в контексті розвитку міжнародної економіки. Надаються відомості про Європейський банк реконструкції та розвитку та розглядаються теоретичні засади створення та функціонування ЄБРР. Проводиться дослідження ролі ЄБРР у кредитуванні малого та середнього бізнесу. Проводиться оцінка поточного кредитування української економіки з боку міжнародних фінансових організацій.

Ключові слова: Європейський банк реконструкції і розвитку, Міжнародні економічні організації, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, кредитування, малий бізнес, середній бізнес.

Вступ та постановка проблеми. Найінтенсивніший розвиток міжнародних фінансово-кредитних правовідносин відбувся у ХХ ст. у зв'язку з наслідками світових війн та чисельними економічними кризами. Кількість міжнародних кредитних договорів щороку зростає, однак у науці міжнародного права досі не було проведено комплексного аналізу щодо них.

Слід зазначити, що наукові підходи до цих питань формувалися окремо радянськими та західними вченими. У своїх дослідженнях вони враховували специфіку політичного та економічного устрою їхніх держав. З моменту розпаду соціалістичного табору вітчизняна наука міжнародного права отримала нові підходи до дослідження т.зв. «міжнародного валютного права» (як прототипу сучасного міжнародного фінансового права), які виникли з поєднання позицій радянської та західної школи міжнародного права. Однак, зважаючи на взаємовиключний характер цих досліджень, їх результати слід актуалізувати та встановити, як здійснюється правове регулювання фінансово-кредитних відносин у міжнародному публічному праві.

Цим відносинам властиві галузеві особливості суб'єктного складу та джерел правового регулювання. Міжнародні кредитні договори в свою чергу містять відповідні спеціальні істотні умови. В процесі реалізації цих відносин досить часто починаються наукові суперечки про доцільність віднесення ТНК до переліку суб'єктів міжнародного публічного права в цілому. Зважаючи на те, що Україна є активним учасником міжнародних фінансово-кредитних відносин, ця тема потребує подальшого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань діяльності в сфері кредитування присвячені роботи таких вчених як Ковбасюк Ю.В., Рубана Ю.Г.,

Барановського О.І., Грабинського М.І., Колосової В.П., Мар'янович Г. О. та ін.

Мета дослідження – проаналізувати роль ЄБРР у кредитуванні малого та середнього бізнесу.

Результати дослідження. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) був заснований після закінчення «холодної війни» для того, щоб відкрити нову еру в Центральній і Східній Європі. Він зіграв у цьому процесі історичну роль і нагромадив унікальний досвід у стимулюванні перетворень у регіоні й за його межами, інвестувавши 170 млрд євро в 6400 проектів [1].

ЄБРР прихильний справі просування переходу до «економіки, орієнтованої на ринок, а також розвитку приватної й підприємницької ініціативи». Із моменту створення Банку на початку 1990-х років це незмінно було його керівним принципом і, незважаючи на нові проблеми й поширення сфери діяльності ЄБРР на нові країни, буде залишатися його місією на роки вперед.

ЄБРР був створений у стислий термін для вирішення проблем, що виникли в переломний момент в історії Європи: момент краху соціалізму на сході континенту. Від дня, коли президент Франції Франсуа Міттеран у жовтні 1989 року вперше висунув ідею створення європейського банку розвитку, до відкриття ЄБРР зі штаб-квартирою в Лондоні у квітні 1991 року пройшло всього півтора року [1].

Із самого початку одними з найважливіших відмітних рис Банку незмінно були оперативність і здатність швидко й рішуче реагувати на переломні події, чи то розпад Радянського Союзу, фінансові кризи, «арабська весна», пандемія Covid-19 або агресія по відношенню до України.

ЄБРР діє в інтересах усіх своїх акціонерів – 71 країни на п'ятьох континентах, а також Європейського Союзу і Європейського інвестиційного банку, – а не тільки тих

країн, які одержують його інвестиції (в 2022 році вони досягли піка в 13,1 млрд євро). У той же час число акціонерів ЄБРР продовжує збільшуватися; за останній час серед них з'явилися Китай, Індія, Сан-Маріно, Лівія, Об'єднані Арабські Емірати й Алжир. Характерно, що ЄБРР є одним із усього лише двох великих міжнародних банків розвитку, чий склад акціонерів розширюється.

Здійснюючи свої операції у більш ніж 30 країнах регіону, що простягнуться від Південного й Східного Середземномор'я через Східну Європу до Центральної Азії, ЄБРР займається пропагандою концепції «переходу», допомагаючи країнам забезпечувати економічний розвиток у фінансовому кліматі, що сприяє розквіту підприємництва, підвищенню прозорості й зміцненню підзвітності.

ЄБРР пропонує «фінансові продукти», адаптовані з урахуванням потреб кожного клієнта. Потенційні клієнти повинні продемонструвати, що пропонований ними проект або напрямок діяльності відповідає чіткому набору жорстких критеріїв, що дають право на участь ЄБРР. Установа не є роздрібним банком і не пропонує таких продуктів, як іпотечні кредити й банківські рахунки. Кошти, виділені ЄБРР на фінансування проектів приватного сектору, варіюються, як правило, у діапазоні від 5 до 250 млн євро й надаються у вигляді кредитів або інвестицій в акціонерний капітал. Середній розмір інвестицій ЄБРР становить 25 млн євро. Фінансування більш дрібних проектів може здійснюватися через фінансових посередників або в рамках спеціальних програм менш великих прямих інвестицій у менш розвинених країнах. Банк пропонує наступні види прямого фінансування: кредити, входження в акціонерний капітал і гарантії для сприяння розвитку торгівлі [1].

Банк також надає підтримку малим і середнім підприємствам через фінансових посередників.

Допомога Банку не обмежується фінансуванням. Створена в ЄБРР Група підтримки розвитку малого бізнесу допомагає малому й середньому бізнесу розбудуватися, досягати успіху й продовжувати рости, стаючи тим самим справжнім каталізатором росту національної й регіональної економіки.

Російсько-українська війна суттєво вплинула на ланцюжки поставок продовольства у регіонах операцій ЄБРР, що призвело до негайного зростання цін на продовольство та волатильність ринку та створило серйозну загрозу продовольчій безпеці.

Вирішення проблеми продовольчої безпеки вже є одним із основних пріоритетів у регіонах операцій Банку та одним з елементів його реагування на пов'язану з Україною кризу. Воно стосується як проблем пропозиції, і проблем попиту. Програми Банку відіграють вирішальну роль у сфері фінансування торгівлі.

Будучи одним із найбільших у світі експортерів зерна, Україна потребувала швидкої підтримки в усіх напрямках агропромислового комплексу. Банк надав допомогу у сезон посівної та збирання врожаю первинному сільськогосподарському сектору, а також роздрібним торговим підприємствам та експортерам [1].

З іншого боку, країни регіону Південного та Східного Середземномор'я (далі – ПСС), будучи одними з найбільших у світі імпортерів зернових, одразу ж відчули наслідки перебоїв у ланцюжку постачання та зростання цін.

У відповідь на це Банк запустив для них програму фінансування та надав технічну підтримку.

Щоб підвищити продовольчу безпеку в регіонах операцій, ЄБРР інвестує кошти у весь виробничо-збутовий ланцюжок харчової промисловості, починаючи з сільського господарства та переробки сировини і закінчуючи

логістикою та роздрібною торгівлею. Удосконалення інфраструктури та торгових зв'язків особливо важливе для усунення вузьких місць у процесі інвестування. Загалом у 2022 році ЄБРР інвестував у проекти АПК у регіонах операцій 874 млн євро [2].

Реагуючи на ситуацію, що склалася в Україні, ЄБРР активно підтримував план дій Європейського Союзу, спрямований на сприяння експорту та імпорту українського зерна та інших товарів, зобов'язавшись інвестувати 300 млн євро в цю програму для підтримки української економіки та забезпечення доступу до продовольства тим країнам, які залежать Проблема продовольчої безпеки в країнах ПСС стала особливо гостро, враховуючи сильну залежність цього регіону від імпорту зерна та пшениці. Туніс, наприклад, покриває за рахунок зовнішніх ринків дві третини своїх потреб у пшениці та ячмені, і саме там Банк розпочав здійснення своєї початкової програми підтримки продовольчої безпеки у ПСС за лінією Українського плану реагування.

Кредит ЄБРР у розмірі 150,5 млн євро, наданий Державному департаменту зернових культур Тунісу, дозволив імпортувати м'яку пшеницю, тверду пшеницю та ячмінь в обсягах, що відповідають приблизно 15% річного споживання зернових Тунісом [2].

Підтримка, надана цій державній організації, свідчить про зсув у традиційній концепції спрямування інвестицій ЄБРР у приватний сектор агропромисловий комплекс (далі-АПК), що відображає частку державного сектору в економіці країн ПСС, коли йдеться про продовольчий імпорту та безпеку. Найважливіша роль державного сектору у цій галузі робить його незамінним партнером у період кризи.

На додаток до фінансового елемента проекту Департаменту зернових культур, Банк надав технічну підтримку для усунення недоліків у зерновому секторі. Це дозволило також сприяти поступовій лібералізації імпорту зерна та направити реформування Департаменту зернових культур у напрямку комерціалізації, допомагаючи йому підвищити ефективність роботи, удосконалювати методи та стандарти корпоративного управління.

Загалом по всьому регіону ПСС у тісній взаємодії з іншими міжнародними фінансовими організаціями та донорами ЄБРР прагнув надати урядам невідкладну критично важливу фінансову підтримку у вирішенні проблем, що виникають у галузі продовольчої безпеки.

Банк також співпрацює з Продовольчою та сільськогосподарською організацією Об'єднаних Націй, надаючи технічну допомогу та підтримку у налагодженні діалогу з державними відомствами, спрямованого на підвищення ролі приватного сектору у ланцюжках постачання зерна та олійних культур у довгостроковій перспективі.

Підтримка фінансування торгівлі у продовольчому секторі та АПК одного лише регіону ПСС становила у 2022 році понад 600 млн євро, з яких 280 млн євро виділено Єгипту та 297 млн євро – Марокко.

В Україні Банк надав продовольчим компаніям прями кредити, а низка угод про розподіл ризиків дозволила розширити можливість його партнерів із числа банків щодо надання такого необхідного фінансування компаніям, які працюють у критично важливих секторах АПК.

У 2022 році в усіх регіонах операцій ЄБРР Програма сприяння розвитку торгівлі (далі – ПСРТ) підтримала понад 400 зовнішньоторговельних угод на загальну суму 1 млрд євро по лінії АПК та продовольчого сектору [2].

Ця підтримка охоплювала комерційні та політичні ризики торгівлі, починаючи з імпорту сільськогосподарської техніки для зерносовищ в Україну з Італії та до вве-

ження в Україну добрів з Чехії. Інші угоди по лінії ПСРТ включали фінансування для першої імпортової закупівлі Єгиптом українського зерна після зняття блокади з українських портів.

Міжнародні економічні організації (далі – МЕО) використовують різні форми співробітництва у взаємовідносинах з Україною, зокрема надають технічну допомогу та кредитні кошти, що залучаються для здійснення різноманітних проектів. Умови надання кредитів МВФ, ЄБРР, Світового банку, а саме процентна ставка, термін погашення, пільговий період, дуже привабливі для України, бо за багатьма показниками є кращими, ніж можна було б отримати з інших джерел.

Головне завдання при отриманні та використанні кредитів МЕО – максимально можливе забезпечення національних інтересів України як позичальника з урахуванням інтересів позикодавців, відстоювання державотворчих інтересів через відповідну стратегію й тактику урядових та бізнесових кіл країни. При залученні зарубіжних коштів Україна має враховувати не лише комерційну сторону отримання доходу для повернення кредиту і загальногосподарську ефективність, а й не допускати порушення національного суверенітету й загрози економічній безпеці. Саме тому на сьогодні особливої уваги потребує визначення принципів та основ побудови взаємовідносин України з МЕО, а також основних напрямків їх удосконалення.

Незважаючи на те, що нефінансові форми співробітництва України з МЕО досить різноманітні, залучення Україною фінансових ресурсів під реалізацію проектів завжди домінувало над іншими формами [3, с. 23].

Пріоритетні напрямки співробітництва України з МЕО визначаються у відповідних Стратегіях допомоги Україні, що затверджуються Радами директорів цих МЕО. Ці стратегії є своєрідними середньостроковими програмами, які визначають структуру, обсяг та принципи діяльності в Україні міжнародних організацій. У роботі проведено аналіз Стратегій допомоги Україні, що сьогодні реалізуються МЕО.

Форми співробітництва України з МЕО можуть бути класифіковані за різними критеріями: залежно від стадії співробітництва та залежно від суб'єктів співробітництва і його інтересів. До особливостей співробітництва МЕО з Україною можна віднести велику увагу з боку міжнародних фінансових організацій до таких форм співробітництва, як моніторинг соціально-економічних і політичних процесів в Україні та надання рекомендацій обов'язкового характеру. Останнє буде наявним у відносинах України з МЕО до того часу, поки країна не вийде на інший рівень розвитку і не стане рівноправним членом цих організацій, що на сьогодні бачиться лише в перспективі [4, с. 71–72].

Проекти, що реалізуються в Україні МЕО, можуть бути класифіковані як проекти макроекономічної стабілізації економіки та структурних перетворень у окремих секторах (системні проекти); інвестиційні проекти; проекти міжнародної технічної допомоги.

Співпраця України з МЕО розпочалася саме з проектів макроекономічної стабілізації економіки. МЕО, що співпрацюють з Україною за цим напрямком, є МВФ та Міжнародного банку реконструкції і розвитку (далі – МБРР). Виділення коштів під системні проекти передбачає виконання Україною певних умов, що закріплюються в угодах, меморандумах тощо, які є досить жорсткими і не завжди виправданими, тому на теперішньому етапі в співробітництві з МВФ перед Україною постало завдання поступово переносити взаємовідносини з ними у площину безкредитних стосунків [5, с. 112].

Основними напрямками, на які виділяються кошти МБРР в Україні, є енергетика, інфраструктура та соціальна сфера, а основними напрямками вкладення ресурсів ЄБРР в економіку України до цього часу були енергетичний, агропромисловий, фінансовий та транспортний сектори. На відміну від МБРР, ЄБРР переважно фінансує приватні установи.

Ефективність позик МЕО може бути розглянута в розрізі 3-х складових (рис. 1.). Ефективність залучення коштів від МЕО є досить високою порівняно з іншими можливими джерелами фінансування. Ефективність погашення позики тісно пов'язана з ефективністю її використання, адже якщо проект впроваджується відповідно до графіка, кошти вибираються швидко, тоді доводиться сплачувати меншу суму грошей як комісійні за невикористану частину позики.

Міжнародна технічна допомога та інвестиційні проекти МЕО в Україні за своїми завданнями і цілями доповнюють один одне, тому МБРР та ЄБРР, реалізуючи проекти в Україні, зазвичай допомагають бенефіціарам проектів знайти джерело залучення додаткових коштів у вигляді міжнародної технічної допомоги урядів іноземних країн чи іноземних фондів та організацій, чи самі виділяють гранти. Міжнародна технічна допомога стає одним з джерел фінансування підготовчої фази інвестиційних проектів.

Необхідною умовою для залучення кредитних ресурсів МЕО та міжнародної технічної допомоги є політична стабільність та проведення економічних реформ в Україні, дотримання проголошеного курсу євроінтеграції, виконання умов, що передбачені Угодами про співробітництво між Україною та МЕО.

Таким чином, підсумовано, що міжнародні економічні організації відіграють дедалі більшу роль у міжнародних відносинах. Це пояснюється тим, що саме через канали цих організацій проходить значна частка світових інвестицій, купівля та продаж валюти для фінансування експорту й імпорту. Особливо важливою є діяльність цих організацій для країн, що здійснюють перехід до ринкових відносин і готові використати як управлінський досвід міжнародних економічних організацій, так і власні реальні можливості.

Пріоритетним напрямком залучення коштів МЕО має стати фінансування інвестиційних проектів. У портфелі проектів МЕО найбільшу питому вагу мають саме інвестиційні проекти, спрямовані на розвиток різних галузей економіки України. На відміну від системних проектів, інвестиційні проекти передбачають спільне фінансування проекту з боку української сторони.

У 2022 році ЄБРР досяг рекордного рівня впливу у своїх регіонах операцій. Банк наростив обсяг своїх інвестицій і особливо активно підтримував Україну, що зазнала російської агресії.

Річний обсяг інвестицій Банку зріс до безпрецедентних 13,1 млрд євро, що на 25% більше у порівнянні з 10,4 млрд євро за попередній рік.

Донори відіграли вирішальну роль у забезпеченні загальної ефективності інвестицій ЄБРР у 2022 році, надавши рекордні 2,1 млрд євро, більше як половина з яких спрямована в Україну.

По лінії Рамкової програми ЄБРР забезпечення життєздатності та джерел коштів на існування на суму 2 млрд євро, швидко розгорнутої у відповідь на російське вторгнення, було негайно запропоновано допомогу населенню, компаніям та економіці України та інших країн, які постраждали від конфлікту.

До кінця 2022 року Банк в одній лише Україні інвестував загалом 1,7 млрд євро, діючи антициклічно в надзвичайно складному інвестиційному середовищі.

Рис. 1. Складові ефективності позик міжнародних економічних організацій

Джерело: [6]

Інші регіони також виграли від нарощування інвестицій, при цьому фінансування для Центральної Європи та держав Балтії різко зросло – більш ніж на 86% до 2,35 млрд євро. Інвестиції в Польщу, країну, куди найбільше приїжджає українців, які рятуються від конфлікту, зросли на 66%, а фінансування для сусідньої Молдови збільшилося вгятеро – зі 106 млн євро до 525 млн євро [2].

Банк досяг вражаючого просування за трьома пріоритетними напрямками своєї Стратегічної та капітальної бази на 2021–2025 роки, при цьому зелені інвестиції становили 50% від загального показника інвестицій, що відповідає його меті стати переважно зеленим банком до 2025 року. Значного просування вдалося також досягти у сфері забезпечення рівності можливостей та переходу до цифрових технологій.

Російське вторгнення в Україну серйозно знизило вартісну оцінку портфеля інвестицій ЄБРР, внаслідок чого Банк отримав значні чисті збитки в 1,1 млрд євро.

Фінансування торгівлі здійснило значний внесок у підтримку регіонів операцій ЄБРР у 2022 році, коли Банк уклав торгові угоди в рамках Програми сприяння розвитку торгівлі (ПСРТ) на суму 3,6 млрд євро порівняно з 3,2 млрд євро у 2021 році.

Банк вніс низку змін до своїх внутрішніх структур з метою підвищення ефективності у досягненні своїх ключових цілей, у тому числі створив відділ, що дозволяє краще визначати та контролювати реалізацію завдань із захисту від кліматичних змін, і ще один, що дозволяє більш ефективно відслідковувати результати роботи організації.

Також у 2022 році ЄБРР перебрався до своєї нової лондонської штаб-квартири у діловому районі Кенері-Уорф. Наразі його головний офіс знаходиться в одному з небагатьох будівель у Великій Британії, що відповідають найви-

щим екологічним вимогам, що підтвердило його репутацію одного з першопрохідників сталого розвитку.

Тим часом у травні акціонери на Щорічному засіданні ЄБРР у Марокко схвалили в принципі обмежене та поступове поширення діяльності Банку на країни Африки, розташовані на південь від Сахари, та на Ірак. Не заперечуючи, що вістря уваги ЄБРР спрямоване на Україну та інші країни в регіонах його операцій, акціонери визнали, який внесок міг би зробити Банк у розвиток країн Африки на південь від Сахари та Іраку.

Актуальні статистичні дані відносно кредитування ЄБРР Україні наведено у табл. 1.

З табл. 1 відмітимо, що впродовж зазначеного періоду, надання кредитів Україні від ЄБРР зростало, окрім ковідного 2020 року. У 2022 році сума кредитів досягла 1 460 млн євро. Тим самим, ЄБРР негайно відреагував на вторгнення Росії до України, висловивши рішучу підтримку українському народу 24 лютого, у день початку бойових дій.

Банк був першою міжнародною фінансовою установою, яка підготувала пакет заходів у відповідь для України та інших країн, що постраждали від війни, одночасно здійснивши кроки щодо забезпечення безпеки персоналу, оскільки Україна зазнала напад.

Співробітникам ЄБРР та членам їхніх сімей було запропоновано змінити місце проживання, при цьому значна кількість співробітників переїхала до Варшави та інших місць.

ЄБРР засудив агресію з боку Росії та Білорусі, а Рада директорів своїм рішенням офіційно призупинила доступ обох країн до фінансових коштів та допомоги спеціалістів Банку. Закрито представництва ЄБРР у Москві та Мінську.

9 березня 2022 року Банк анонсував Рамкову програму забезпечення життєздатності та джерел коштів на

Таблиця 1

Надання кредитів ЄБРР Україні впродовж 2018–2022 рр., млн євро

2022	2021	2020	2019	2018	Сукупно на кінець 2022 року	Активний портфель
1 460	1 065	812	1 125	543	18 096	4 671

Джерело: [2]

існування на суму 2 млрд євро, по лінії якої було запропоновано надати негайну допомогу населенню, компаніям та економіці України та інших постраждалих країн.

Банк зобов'язався інвестувати 3 млрд євро в Україну протягом 2022–2023 років, звернувшись до донорської спільноти з пропозицією об'єднати донорські гарантії та власні інвестиції Банку на паритетній основі. Він обіцяв також підтримати повосенню відбудову, як тільки дозволить обстановка.

До кінця 2022 року Банк розмістив в Україні загалом 1,7 млрд євро. Донорське фінансування відіграло вирішальну роль у підтримці країни з боку ЄБРР, оскільки Банк мобілізував понад 1,2 млрд євро донорських коштів. В Україні Банк приділяв першочергову увагу інвестиціям у п'яти ключових сферах: забезпечення фінансування торгівлі, енергетична безпека, інфраструктура життєзабезпечення, продовольча безпека та стійкість приватного сектору [2].

Допомога ЄБРР зробила значний внесок в українську економіку, оскільки за її лінією українським банкам було виділено суму, рівну 459 млн євро, на полегшення торгових операцій за найбільш важливими для країни товарами, включаючи імпорт сільськогосподарської техніки та добрив.

Наголос на забезпечення енергетичної безпеки передбачав початкове вливання ліквідності в електроенергетичну компанію «Укренерго», що дозволило підтримати роботу її служб. Після цього було виділено фінансовий пакет для «Укренерго» у розмірі 370 млн євро, призначений для відшкодування збитків після колосального нарощування ударів Росії по цивільній енергетичній інфраструктурі України.

Банк надав донорське фінансування державної газової компанії «Нафтогаз», щоб та могла постачати енергію українським клієнтам у зимовий та наступний періоди.

Залізнична мережа України, яка має життєво важливе значення для транспортування продовольства та інших основних товарів та масової евакуації людей, які постраждали від кризи, продовжувала функціонувати завдяки перепрофілюванню фінансування ЄБРР. Банк також підтримував місто Львів, виділивши йому кредитну лінію на поповнення ліквідності [2].

Технічна допомога та фінансування надали підтримку ключовим логістичним та транспортним компаніям, а фінансування за допомогою грантів через національну поштову систему допомогло зберегти в Україні доступ до Інтернету, підтримуючи зв'язок між людьми навіть у віддалених сільських районах України, незважаючи на тривалі удари Росії по електроенергетичній інфраструктурі країни.

Поєднання угод про розподіл ризиків та кредитів допомогло надати фінансову підтримку компаніям, які мають вирішальне значення для виробництва та розподілу продовольства, як безпосередньо, так і через банківську систему. Аналогічно ЄБРР надав вирішальну підтримку компаніям, які займаються виробництвом непродовольчих товарів та наданням послуг, спочатку наголосивши на фармацевтичному секторі.

Банк надав також підтримку за лінією своєї програми «Архітектура реформ в Україні» (APU), допомагаючи підприємствам пережити наслідки конфлікту та оцінювати збитки. Потім співробітники APU перейшли на питання підтримки відновлення економіки в цілому, інтеграції до Європейського союзу та технічного обслуговування інфраструктури життєзабезпечення й відіграли важливу роль у розробці Національного плану відновлення країни.

По мірі того, як масштаби руйнувань ставали більшими, ніж спочатку передбачалося, стало ясно, що шкода, яку завдають українській економіці, буде значно серйознішою, ніж побоювалися.

Після ймовірного економічного спаду на 30% у 2022 році початкові надії на 25-відсоткове відновне зростання у 2023 році були значно знижені лише до 1% у 2023 році та 3% у 2024 році [2].

Діючи з запобіганням і думаючи про відновлення після завершення конфлікту, ЄБРР погодився підготувати доповідь, присвячену оцінці збитків та витрат на те, щоб знову відбудувати зруйноване портове місто Маріуполь навіть у випадку, якщо його як і раніше окупують російські війська.

У сусідніх країнах, багато з яких прийняли сотні тисяч і мільйони біженців, наголос робився на забезпечення енергетичної безпеки, у тому числі на термінові закупівлі енергії для компенсації втрат імпорту з Росії та Білорусі, підтримку муніципальних служб та забезпечення коштів для переміщених осіб, фінансування торгівлі та надання ліквідності для бізнесу.

Висновки. ЄБРР пропонує фінансові продукти, адаптовані з урахуванням потреб кожного клієнта. Потенційні клієнти повинні продемонструвати, що пропонований ними проект або напрямок діяльності відповідає чіткому набору жорстких критеріїв, що дають право на участь ЄБРР. Установа не є роздрібним банком і не пропонує таких продуктів, як іпотечні кредити й банківські рахунки. Кошти, виділені ЄБРР на фінансування проектів приватного сектору, варіюються, як правило, у діапазоні від 5 до 250 млн євро й надаються у вигляді кредитів або інвестицій в акціонерний капітал. Середній розмір інвестицій ЄБРР становить 25 млн євро. Фінансування більш дрібних проектів може здійснюватися через фінансових посередників або в рамках спеціальних програм менш великих прямих інвестицій у менш розвинених країнах. Банк пропонує наступні види прямого фінансування: кредити, входження в акціонерний капітал і гарантії для сприяння розвитку торгівлі.

Банк також надає підтримку малим і середнім підприємствам через фінансових посередників. Допомога Банку не обмежується фінансуванням. Створена в ЄБРР Група підтримки розвитку малого бізнесу допомагає малому й середньому бізнесу розбудуватися, досягати успіху й продовжувати рости, стаючи тим самим справжнім катализатором росту національної й регіональної економіки.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Європейського банку реконструкції і розвитку. URL: <https://www.ebrd.com>
2. Річний звіт про діяльність ЄБРР у 2022 році. URL: <https://www.ebrd.com>
3. Ковбасюк Ю.В. Україна і міжнародні фінансові організації. Київ : НАДУ, 2018. 40 с.
4. Зовнішня політика України: перші підсумки та перспективи 2012 року: матеріали «круглого столу», 4 грудня 2011 р. / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. Київ : НІСД, 2012. 178 с.
5. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання : монографія. Київ : КНТЕУ, 2020. 754 с.
6. Утенкова К.О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. Вип. 9. С. 133–144.
7. Гарантійна угода (Україна: Комплексна (Зведена) програма підвищення рівня безпеки енергоблоків атомних електростанцій) між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку. URL: https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/985_032

8. Грабинський М.І. Стабільність міжнародних фінансово-кредитних правовідносин (на прикладі МВФ та МБРР). Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку: матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 4-5 квітня 2019 р.). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. С. 50–53.
9. Колосова В.П. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: сучасний стан та перспективи розширення. *Фінанси України*. 2014. № 11. С. 33–47.
10. Мар'янович Г.О. Основні напрямки співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями. *Наук.-теорет. конф. «Проблеми розвитку фінансової системи України»*, Київ (22-23 квітня 2011 р.). Київ : НДФІ, 2011. С. 193–197.
11. Нова державна регіональна політика в Україні / за заг. ред. В.С. Куйбіди. Київ : «Крамар», 2019. 249 с.

References:

1. Ofitsiynyy sayt Yevropeyskoho banku rekonstruktsiyi i rozvytku [The official website of the European Bank for Reconstruction and Development]. Available at: <https://www.ebrd.com>
2. Richnyy zvit pro diyalnist YEБRR u 2022 rotsi [Annual report on EBRD activities in 2022]. Available at: <https://www.ebrd.com>
3. Kovbasyuk Yu. V. (2018) *Ukrayina i mizhnarodni finansovi orhanizatsiyi* [Ukraine and international financial organizations]. Kyiv: NADU, 40 p.
4. Rubana Yu. H. (eds.) (2012) *Zovnishnya polityka Ukrayiny: pershi pidsumky ta perspektyvy 2012 roku* [Foreign policy of Ukraine: the first results and perspectives of 2012]: materialy "kruhloho stolu", 4 hrudnya 2011 r. Kyiv: NISD. 178 p.
5. Baranovskyy O. I. (2020) *Finansovi kryzy: peredumovy, naslidky i shlyakhy zapobihannya* [Financial crises: prerequisites, consequences and ways of prevention]: monohrafiya. Kyiv: KNTEU, 754 p.
6. Utenkova K. O. (2019) Ekonomichna bezpeka yak skladova natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny [Economic security as a component of national security of Ukraine]. *Visnyk KHNU im. V.N. Karazina. Seriya "Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm"*, is. 9, pp. 133–144.
7. Harantiyna uhoda (Ukrayina: Kompleksna (Zvedena) prohrama pidvyshchennya rivnya bezpeky enerhoblokiv atomnykh elektrostantsiy) mizh Ukrayinoyu ta Yevropeyskym bankom rekonstruktsiyi ta rozvytku [Guarantee agreement (Ukraine: Comprehensive (Consolidated) program to increase the level of safety of nuclear power units) between Ukraine and the European Bank for Reconstruction and Development]. Available at: https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/985_032
8. Hrabynskyy M. I. (2019) Stabilnist mizhnarodnykh finansovo-kredytnykh pravovidnosyn (na prykladi MVF ta MBRR) [Stability of international financial and credit legal relations (on the example of the IMF and IBRD)]. *Kryza suchasnoyi systemy bezpeky: u poshukakh novoho mizhnarodnoho poryadku: materialy mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi (Lviv, 4-5 kvitnya 2019)*. Lviv: Lvivskyy natsionalnyy universytet imeni Ivana Franka, pp. 50–53.
9. Kolosova V. P. (2014) Spivrobitnytstvo Ukrayiny z mizhnarodnyimi finansovymi orhanizatsiyami: suchasnyy stan ta perspektyvy rozshyrennya [Cooperation of Ukraine with international financial organizations: current state and prospects for expansion]. *Finansy Ukrayiny*, no. 11, pp. 33–47
10. Maryanovych H. O. (2011) Osnovni napryamky spivrobitnytstva Ukrayiny z mizhnarodnyimi finansovymi orhanizatsiyami [The main directions of Ukraine's cooperation with international financial organizations]. *Nauk.-teoret. konf. "Problemy rozvytku finansovoyi systemy Ukrayiny"*, Kyiv (22-23 kvitnya 2011). Kyiv: NDFI, pp. 193–197.
11. Kuybidy V. S. (eds.) (2019) *Nova derzhavna rehionalna polityka v Ukrayini* [The new state regional policy in Ukraine]. Kyiv: "Kramar", 249 p.

THE ROLE OF THE EBRD IN LENDING TO SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES

Summary. The most intensive development of international financial and credit legal relations took place in the 20th century. In connection with the consequences of world wars and numerous economic crises. The number of international credit agreements is growing every year, but a comprehensive analysis of them has not yet been conducted in the science of international law. It should be noted that scientific approaches to these issues were formed separately by Soviet and Western scientists. In their research, they took into account the specifics of the political and economic system of their states. Since the collapse of the socialist camp, domestic science of international law has received new approaches to the study of the so-called "international currency law" (as a prototype of modern international financial law), which arose from the combination of the positions of the Soviet and Western schools of international law. However, taking into account the mutually exclusive nature of these studies, their results should be updated and establish how the legal regulation of financial and credit relations is carried out in international public law. These relations are characterized by industry-specific features of subject composition and sources of legal regulation. International credit agreements, in turn, contain relevant special essential conditions. In the process of implementing these relations, scientific disputes often begin about the expediency of including TNCs in the list of subjects of public international law as a whole. Given the fact that Ukraine is an active participant in international financial and credit relations, this topic requires further scientific research. The work examines and systematizes information on the role of the EBRD in lending to small and medium-sized businesses. The purpose of the study is to analyse the role of the EBRD in lending to small and medium-sized businesses. The relevance of the study of this topic in the context of the development of the international economy is determined. Information about the European Bank for Reconstruction and Development is provided, and the theoretical foundations of the creation and functioning of the EBRD are considered. The role of the EBRD in lending to small and medium-sized businesses is being studied. An evaluation of the current crediting of the Ukrainian economy by international financial organizations is carried out.

Key words: European Bank for Reconstruction and Development, International Economic Organizations, International Monetary Fund, International Bank for Reconstruction and Development, lending, small business, medium business.

Дроздовський Я. П.

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Добей А. Г.

студент магістратури

Ужгородського національного університету

Drozdovsky Yaroslav

Ph.D. in Economics,

*Associate Professor at the Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Dobey Andriy

Master Student

Uzhhorod National University

АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНИХ ПЕРЕВАГ І НЕДОЛІКІВ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Анотація. Стаття присвячена проблемам надмірного споживання викопного палива, скорочення викидів парникових газів та структурних перетворень глобального енергетичного сектору. Досліджено структуру парникових викидів, а також структуру споживання енергоносіїв за видами палива. Представлено характеристику кожного виду альтернативної енергетики, проведено аналіз переваг і недоліків відповідних секторів та динаміку їхнього розвитку протягом останнього десятиліття. Досліджено зусилля міжнародних організацій щодо пом'якшення кліматичних змін, а також основні сценарії реалізації глобальних енергетичних трансформацій. Зосереджено увагу на факторах, що сповільнюють розвиток енергетики, пов'язаної із використанням відновлюваних джерел у світі та на ускладненнях, пов'язаних із структурним реформуванням даного сектору глобальної економіки в процесі реалізації концепції переходу до «чистих нульових викидів». Визначено шляхи подолання існуючих інфраструктурних, соціально-економічних та технологічних ускладнень.

Ключові слова: парникові викиди, кліматичні зміни, викопне паливо, альтернативна енергетика, відновлювані джерела, енергетичний перехід, чисті нульові викиди, Паризька угода.

Вступ та постановка проблеми. Проблема забезпечення максимального виробничого результату за якомога раціональнішого використання наявних ресурсів є фундаментальним завданням економічної науки.

Використання ресурсів завжди пов'язане з певними витратами енергії. Людство в процесі життєдіяльності потребує енергію в принципі. В умовах сучасного геополітичного напруження, коли світова економіка стоїть на порозі четвертої промислової революції, а кліматичні зміни створюють дедалі більше викликів для стабільного функціонування не лише глобальних ринків, господарських зв'язків та інституцій, а й людства як виду, сфера альтернативної енергетики не лише перетворюється у дієвий інструмент підтримання біологічної стабільності та сталого розвитку, але й певною мірою зміщує акценти з використання самих ресурсів у бік технологій їх використання. Власне володіння знаннями про ефективне, раціональне споживання природних ресурсів у багатьох розвинених країнах світу компенсує відсутність або критичну нестачу самих ресурсів.

Крім того, глобальна політична нестабільність і цивілізаційна поляризація, що активізувалася протягом останніх двох років на тлі повномасштабної агресії російської федерації проти України актуалізує питання освоєння та використання відновлювальних джерел в енергетиці і підносить його до глобального геополітичного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність теми виробництва і споживання енергії питанню альтернативної енергетики присвячені численні публікації вітчизняних і закордонних спеціалістів і науковців, серед яких Полянський О.С., Нараєвський С.В., Самойчук К.О., Cozzi L., Gould T., а також аналітичні дослідження

міжнародних організацій та інститутів, зокрема щорічні звіти про стан енергетики Міжнародного енергетичного агентства (IEA), Міжнародного агентства з відновлювальної енергії (IRENA), Всесвітньої ради з енергетики (WEC) та ін.

Попри відсутність особливих розбіжностей щодо класифікації видів альтернативної енергетики та необхідності і перспектив їхнього застосування, недостатня увага приділяється об'єктивному аналізу не лише переваг, але й недоліків даних технологій, що уповільнюють широке впровадження новітніх, кліматично-безпечних технічних рішень та озброюють контраргументами противників енергетичного переходу.

Мета даної статті полягає у проведенні аналізу переваг і недоліків найбільш поширених видів альтернативної енергетики в контексті кліматичного та технологічного аспектів, а також визначення перешкод та способів їх подолання на шляху до успішної реалізації концепції «чистих нульових викидів».

Результати дослідження. Розглянемо головні мотиваційні аргументи на користь проведення дослідження глобальних тенденцій розвитку альтернативної енергетики.

Перший і найважливіший – це планетарні кліматичні зміни. 2023 рік став найбільш спекотним за всю історію метеорологічних спостережень. На превеликий жаль, людство усвідомило небезпеку незворотних процесів у природі достатньо пізно, проте на думку багатьох спеціалістів-кліматологів курс на послідовне системне зменшення споживання в енергетиці основних видів викопного палива, до яких належать вугілля, природний газ та нафта, дає надію на стабілізацію процесу середньорічного підвищення температури на планеті в безпечних межах.

Другий, похідний від першого, – це новий технологічний прорив і навіть можлива зміна глобальної економічної парадигми внаслідок відмови або послідовного зменшення використання викопного палива людством. Адже зменшення споживання вуглеводнів неодмінно призведе до закриття цілих галузей, вимушеного перерозподілу капіталів, робочої сили не лише у міждержавних, але й міжконтинентальних масштабах із серйозними політичними та соціальними наслідками.

Третій аргумент з'явився відносно недавно, але актуальність його зростає щомісяця. Це глобальна геополітика. Історично склалося так, що наявність викопних природних ресурсів знаходиться в розпорядженні країн з авторитарним способом управління, натомість демократичні країни зосередили в своїх руках технології видобування, обробки, переробки та промислового використання цих ресурсів. Таким чином стратегічний курс на зменшення споживання викопних видів палива – це ще й шлях до зміцнення економічної стійкості, незалежності та навіть безпеки розвинених країн демократичного табору.

Згідно міжнародної класифікації, запровадженої Організацією Об'єднаних Націй, визначають наступні види відновлюваної (альтернативної) енергетики: вітрова, сонячна, гідроенергетика, геотермальна, енергія океану (хвилі та припливи) та використання енергії біомаси [3]. Слід зазначити, що ООН вважає гідроенергетику сферою виробництва відновлюваної енергії, на відміну від Міжнародного енергетичного агентства (IEA) та Енергетичного інституту (Велика Британія), які вважають її традиційною галуззю.

Чому зазначені галузі так важливі? Тому що вони дозволяють зменшити вуглецевий слід в атмосфері, а значить пом'якшити вплив на навколишнє середовище та є дієвим інструментом у забезпеченні сталого розвитку глобальної енергосистеми. На жаль, ми змушені спостерігати постійне підвищення середньорічної температури на планеті протягом періоду від початку індустріальної епохи дотепер. Кліматичні зміни із розряду прогнозів перейшли у категорію реальності. Основною причиною цього процесу є так званий «підсилений парниковий ефект», тобто збільшення середньої температури на планеті внаслідок надмірного викиду людством у атмосферу парникових газів, до яких відносять двоокис вуглецю (74,4%), метан (17,3%), закис азоту (6,2%), озон та деякі

штучно створені хімічні сполуки (2,1%), як наприклад стійкі до розпаду в атмосфері хлорфторвуглеводні (CFC) [6; 8].

Проаналізувавши структуру глобальних викидів парникових газів за економічними секторами у відсотках, зображену на рис. 1, доходимо висновку, що основним сектором, що спричиняє глобальне температурне зростання є енергетика, тобто та її частина, яка використовує викопне паливо – вугілля, природний газ та нафту – для потреб енергогенерації.

Таким чином основним фактором покращення глобального клімату є обмеження використання викопного палива в енергетиці, тобто впровадження та розвиток таких технологій, які не спричиняють збільшення викидів парникових газів у атмосферу. Саме альтернативна енергетика, побудована на використанні відновлювальних джерел енергії (сонця, вітру, біомаси, води та ґрунту), є одним із основних факторів, що забезпечують потенційно сталий розвиток на планеті.

Розглянемо структуру споживання енергоносіїв для потреб людства при генерації електричної та теплової енергії у 2022 р., подану у таблиці 1.

Таблиця 1

Структура споживання енергоносіїв для потреб глобальної енергогенерації (2022 р.)

Найменування енергоносія	Питома вага у відсотках	Приріст відносно 2021 р. у відсотках
Вугілля	35,4	1,0
Природний газ	22,7	1,0
Ядерна енергія	9,2	-4,0
Нафта	2,5	-0,7
Інші невідновлювані	0,9	6,4
Гідроенергетика*	14,9	1,1
Вітер	7,2	13,5
Сонце	4,5	24,9
Інші відновлювані	2,7	3,4
Разом	100,0	

* Гідроенергетика відноситься до умовно-відновлювальних галузей з причини розбіжностей у класифікації

Джерело: створено авторами за матеріалами [1]

Рис. 1. Структура глобальних викидів парникових газів за секторами у відсотках (2022)

Джерело: [4]

Як бачимо, вугілля залишається основним джерелом енергії на планеті, займаючи більше третини глобального енергетичного балансу. Його споживання, на жаль продовжує зростати, як і природного газу, який посідає впевнене друге місце (22,7%). Неприємним фактором, що зумовив від'ємний приріст (-4%) глобальної ядерної енергетики у 2022 р. стали захоплення найпотужнішої у Європі Запорізької атомної електростанції російськими загарбниками та позапланові ремонти деяких французьких енергоблоків з причини корозії у конструкції. Проте позитивну динаміку продемонстрували такі галузі відновлювальної енергетики, як вітрова (13,5%) та сонячна (24,5%).

Отже, з допомогою відновлювальних джерел 2022 року людство згенерувало 14,4% всієї енергії, а з урахуванням гідроенергетики згідно методики ООН – 29,3%, тобто майже третину.

Така обнадійлива динаміка розвитку альтернативної енергетики – результат реалізації комплексних дій на виконання положень Паризької угоди – угоди в межах Рамкової конвенції про зміну клімату (UNFCCC) щодо заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю починаючи з 2020 р., яка набула чинності 4 листопада 2016 р., ратифікована 194 країнами світу, в тому числі і Україною.

Основними принципами Паризької угоди є наступні:

1. Оптимізація, тобто скорочення споживання енергії через підвищення ефективності її використання. Це означає насамперед запровадження заходів з енергозбереження, запровадження та розвиток енергоощадних технологій у капітальному будівництві, цивільній і промисловій інженерії, транспорті та побутовій сфері, зокрема пасивне фасадне утеплення будівель, повторне використання сировини і матеріалів, перехід на низькопотенційні системи обігріву та охолодження, використання ізоляційних матеріалів, розвиток громадського транспорту, застосування сучасного LED-освітлення, зниження енергомісткості технологічних процесів, утилізація побічного тепла та ін.

2. Електрифікація, тобто зміщення попиту на енергоносії від прямого спалювання викопних видів палива до використання електроенергії. Даним принципом передбачається насамперед електрифікація таких сфер як індивідуальний і комерційний транспорт (перехід від автомобілів з двигунами внутрішнього згорання до електрокарів), виробництво

тепла для споживання у побутовому, комерційному та муніципальному секторах, а також у промисловості.

3. Декарбонізація, тобто забезпечення переконання, що вироблена електроенергія має нульовий вуглецевий слід, зокрема і насамперед запровадження і розширення застосування альтернативних технологій виробництва електроенергії, теплопостачання та кліматизації.

Реалізація даних принципів підлягає щоп'ятирічному коригуванню та супроводжується трьома прогнозними сценаріями розвитку глобальної ситуації зі споживанням викопного палива, обмеженням викидів парникових газів та дотриманням максимального зростання глобальної середньорічної температури значно нижче 2,0°C, а у кращому випадку до 1,5°C понад доіндустріальні рівні [7].

Перший сценарій – Сценарій заявлених політик (Stated Policies Scenario) або STEPS – означає секторальну оцінку поточного стану справ у кожній країні із впровадженням новітніх «чистих» технологій та не передбачає істотного втручання у процес, дотримання принципів Паризької угоди лише умовно забезпечується кожною державою самостійно, без додаткових зобов'язань.

Другий – Сценарій покращених обіцянок (Advanced Pledges Scenario) або APS – передбачає, що принципи UNFCCC будуть дотримані вчасно і у повному обсязі

Третій – Сценарій чистих нульових викидів (Net Zero Emissions Scenario) або NEZ – включає в себе амбіційну мету досягнути до 2050 року нульового рівня чистих викидів діоксиду вуглецю, тобто такого рівня викидів, який буде повністю поглинатись природним чином наявними екосистемами планети.

Діаграма на рисунку 2 містить інформацію, за рахунок яких секторів згідно принципів Паризької угоди до 2050 року має бути досягнуто скорочення поточного рівня планетарних викидів у 34 мільярди тонн умовного діоксиду вуглецю до рівня чистих нульових викидів. Як бачимо, промисловість, енергетика та транспорт є сферами докладання максимальних зусиль в сенсі енергетичних трансформацій. Зокрема енергетика має прийняти на себе 29% скорочення викидів.

Досягнути цієї мети за оцінками багатьох експертів вкрай складно, але можливо, реалізуючи зазначені принципи оптимізації, електрифікації та декарбонізації. Альтернативна енергетика покликана відіграти у цьому

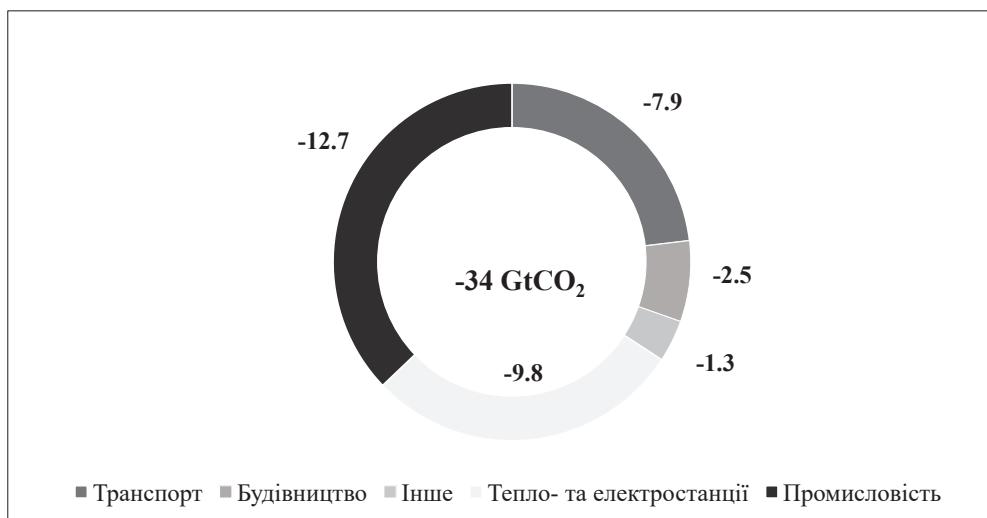

Рис. 2. Секторальна структура планового зменшення середньорічних викидів у мільярдах тон еквіваленту CO₂ згідно сценарію NZE на період 2023–2050 рр.

Джерело: створено авторами на основі [10]

Рис. 3. Обсяг альтернативної енергогенерації у світі 2022 р. за секторами, ТВт-год

Джерело: створено авторами за матеріалами [1]

процесі визначальну роль. Протягом останніх 10 років розгортання інноваційних технологій та інвестицій у цей сектор зростало експоненційно, досягнувши рекордного рівня у 1,3 трильйони доларів США в кінці 2022 року, що на 19% більше попереднього року та на 70% більше допандемічного рівня. У великій мірі це було спричинено широкою доступністю і зрілістю альтернативних технологій енергогенерації [9].

Як можемо зауважити, провідним сектором, який 2022 року виробив 50% енергії, створеної з допомогою відновлювальних джерел, стала вітрова енергетика, яка передбачає використання кінетичної енергії повітряних мас для приведення у рух турбін, що в результаті обертання генерують електричну енергію, будучи розташованими або на суходолі, або в морській акваторії, переважно в межах континентального шельфу для зменшення витрат на транспортування виробленої електроенергії.

Перша повітряна турбіна, створена з метою виробництва електроенергії побачила світ у 1887 році у Шотландії. Ресурсний потенціал енергії вітру перевищує обсяг виробленої глобальної електроенергії. Це означає, що у деяких регіонах з допомогою даної технології можна повністю забезпечити електроенергією як промисловість, транспорт, так і побутових та комерційних споживачів.

Вітрова енергетика пропонує численні переваги, що пояснюють темпи зростання цієї галузі у світі. Насамперед, крім зазначеної декарбонізації, це підвищення рівня зайнятості. За ствердженням американського Бюро трудової статистики вітрова енергетика створить сотні тисяч робочих місць станом на 2050 рік. Крім того інвестиції в даний сектор стимулюють економічне зростання, пожвавлюючи ділову активність у суміжних секторах, таких як електроніка, важка промисловість та капітальне будівництво. Вітрова енергетика приносить переваги місцевим громадам за рахунок розбудови місцевої інфраструктури та рентних платежів за користування земельними ділянками під вітровими електростанціями [11]. Собівартість електроенергії 2021 р. у нових вітроенергетичних проектах знизилася на 15% порівняно з попереднім роком і становила 0,033 USD/кВт-год, створюючи гідну конкуренцію вичопному паливу та традиційній енергогенерації [10].

До викликів та недоліків вітроенергетики відносять обмеженість розташування вітрогенеруючих установок,

що обумовлена достатньою кількістю вітру. Як правило такі місця є значно віддаленими від мережевої інфраструктури, що спричиняє додаткові витрати на транспортування електроенергії і збільшує собівартість останньої. Крім того вітрові турбіни створюють шум та спотворюють природний ландшафт, негативно впливаючи на навколишнє середовище, а також є травмонебезпечними для деяких видів птахів. Тому правильне місцерозташування вітрогенеруючих установок має важливе значення для безпеки флори і фауни. Вітрові турбіни є також чутливими до сейсмічної активності.

Другим за важливістю сектором альтернативної енергетики є сонячна тепло- та електроенергетика, яка у 2022 р. виробила 1322,62 терават-годин теплової та електричної енергії у сукупності, що становило 31,5% всієї енергії, отриманої з допомогою відновлювальних джерел [1].

Технологічно варто розрізняти сонячну електроенергетику, що виконує задачі з виробництва електроенергії з допомогою фотовольтаїчних геліопанелей, та геліотермальну енергетику, яка виробляє теплову енергію шляхом нагріву рідких теплоносіїв (вода, гліколеві суміші тощо) переважно для побутових, комерційних, рідше – промислових потреб, наприклад знесолення води, покращена переробка нафти, харчова та хімічна промисловість тощо.

Використання геліосистем у домогосподарствах спричиняє зниження експлуатаційних витрат будинку та забезпечує енергетичну автономність, як електричну, так і теплову, в разі використання акумулюючих потужностей та допоміжного інверторного обладнання. Фотовольтаїчні геліосистеми мають широке застосування в місцях, географічно віддалених або ізольованих від електромережі, зокрема у морському транспорті, космічній галузі, астрономічних лабораторіях та різноманітних метеостанціях, освітленні автомагістралей тощо. Низькі поточні витрати та тривалий термін експлуатації, а також постійне технологічне удосконалення виробництва кристалічної матриці, що є основою фотовольтаїчних панелей, пояснюють стрімкий розвиток сектора сонячної енергетики протягом останніх років.

До недоліків технології варто віднести пряму залежність від сонячного опромінення та метеоумов, спричинені цим середньодобові коливання у виробництві електроенергії подібними системами та, як наслідок, мережеві

дисбаланси потужностей і напруги. Крім того розташування геліосистем у місцевостях з низьким рівнем опадів, вимагає регулярного очищення поверхні панелей від засмічення, що погіршує експлуатаційні характеристики обладнання.

Геліополя займають багато простору та потребують великих початкових капіталовкладень. Виробництво фотовольтаїчних панелей пов'язане із використанням шкідливих для навколишнього середовища матеріалів та токсичних речовин.

Використання енергії біомаси є доволі дискусійним питанням. Біомаса – це органічні речовини, які утворюються у різних рослинах в результаті фотосинтезу та можуть бути використані для створення енергії, включаючи всі види рослинних відходів, рослинності, відходів сільського господарства, деревообробної та інших галузей промисловості [12]. Біомаса разом з геотермальною енергією станом на 2022 рік формували усього 776,86 терават-годин енергії, що становило 2,7% її глобального виробництва або 18,5% енергії, виробленої з допомогою відновлювальних джерел, демонструючи доволі скромний приріст порівняно з 2021 р. у 3,4%.

Відносними перевагами біомаси є її доступність та відносна дешевизна. Біомаса може бути використана у твердому вигляді, шляхом безпосереднього спалювання (дрова, тріска, тюки соломи, гранули та брикети з біомаси) чи перетворена і використана у рідкому (біодизель, біоетанол) чи газоподібному (біогаз, біометан) стані. Даний різновид альтернативної енергогенерації так само, як і інші, створює робочі місця, покращує енергонезалежність деяких держав, насамперед аграрних, проте скорочення викидів парникових газів з допомогою біоенергетики викликає серйозні дискусії.

У зв'язку з чим розрізняють традиційну і так звану сучасну біомасу, отриману згідно принципів сталого розвитку, яка виключає використання деревини як палива, але включає тепло- та електрогенерацію, а також виробництво біопалива та біогазів [14].

На думку науковців-членів Міжнародної групи із зміни клімату (IPCC) енергія біомаси, навіть будучи відновлюваною, продукує більше викидів парникових газів у атмосферу, ніж спалювання вугілля. Деревообробні

галузі по всьому світу широко користуються субсидіями та знищують ліси з метою використання деревини у біоенергетиці прикриваючись благородною метою заміни викопного палива на відновлюване біологічне. Вирубка лісів спричиняє нищівний ефект на дику природу та громадське здоров'я, прискорюючи зміни клімату та руйнуючи біологічне різноманіття [13].

Таким чином використання енергії біомаси у коротко- та середньостроковому періодах потребує зваженого підходу із урахуванням місцевої та національної специфіки.

Найменшу питому вагу у загальному балансі глобальної альтернативної енергетики обіймає геотермальна енергетика – сектор, що використовує енергію природного тепла Землі із глибинних шарів ґрунта з допомогою глибоких свердловин. Гарячі геотермальна вода і друга, додаткова рідина з більш низькою точкою кипіння, ніж у води, пропускаються через теплообмінник. Тепло геотермальної води випарює другу рідину, пари якої приводять у дію турбіни [15].

Щоправда якість електроенергії, отриманої в такий спосіб, доволі низька і супроводжується високою собівартістю, що змушує використання технології та її розвиток переважно для муніципальної та комерційної теплогенерації.

З точки зору концептуальних положень енергетичного переходу та на виконання принципів Паризької угоди особливої уваги потребують три сфери, що мають своїм завданням прискорення розвитку альтернативної енергетики та скорочення викидів парникових газів, а саме: створення інфраструктури; політика і регуляторні дії; компетенції та інституційні можливості.

Недостатня інфраструктура для під'єднання енергії до ринків, включаючи технології зберігання енергії та технічне забезпечення інтеграції мереж; недостатня підготовленість розподільчої інфраструктури для збільшених об'ємів електроенергії, неготовність сектору кінцевого споживання до переходу на відновлювальні джерела енергопостачання, – все це обумовлене завданнями електрифікації та декарбонізації планети. Адже реалізація енергетичного переходу, зростання питомої ваги альтернативної енергетики потребуватиме багаторазового збільшення пропускну здатності існуючих мереж та їх якісного оновлення. Вирішення даних завдань полягає у довго-

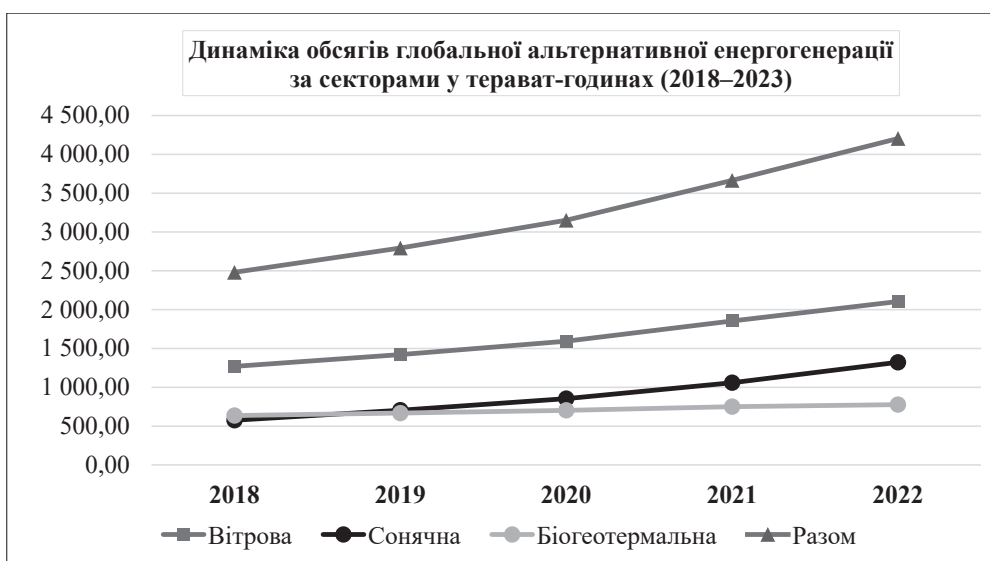

Рис. 4. Динаміка обсягів глобальної альтернативної енергогенерації за секторами у терават-годинах (2018–2023)

Джерело: створено автором за матеріалами [1]

терміновому плануванні, модернізації та розширенні підтримуючої інфраструктури як на суходолі, так і на морі для забезпечення розвитку, зберігання, розподілу, транспортування та споживання альтернативної енергії. Інфраструктура має відповідати національним, регіональним та глобальним стратегіям.

Політика і регуляторні дії, все ще сконцентровані та адаптовані під використання викопних видів палива, пропонують недостатнє державне фінансування процесів енергетичного переходу. Ситуація диктує необхідність розвитку національних та регіональних концепцій для подальшого розвитку альтернативної енергетики, її інтеграції у існуючу інфраструктуру та виходу на ринки. Забезпечення рівності доступу до ресурсів потребуватиме зусиль на багатьох рівнях, від локального до глобального, для встановлення балансу між попитом і пропозицією.

Неспівпадіння між зниженням рівня зайнятості у традиційній енергетиці та створенням нових робочих місць у секторах альтернативної енергогенерації, нестача професійного досвіду у реалізації новітніх енергогенеруючих технологій, проблеми якості праці, зокрема заробітної плати, професійного здоров'я, безпеки діяльності та загальних умов праці потребуватимуть підвищення рівня інформованості та кваліфікації інституцій, громад та громадян щодо особливостей енергетичного переходу. Це потребуватиме координації зусиль між освітніми закладами і промисловістю. Посилені інституції, соціальний діалог та колективне партнерство забезпечать більші соціально-економічні вигоди.

Висновки. Кліматичні зміни як доконаний факт стимулюють людство до зменшення викидів парникових газів в атмосферу та обмеження використання викопного палива, найбільшу питому вагу у споживанні якого обіймає енергетична галузь. Сама вона потребує негайного структурного реформування. Альтернативна енергетика, зокрема вітрова, сонячна та до певної міри використання енергії біомаси покликані забезпечити повний перехід людства до стану «чистих нульових викидів», за якого, згідно положень Паризької угоди щодо зміни клімату, людство до 2050 р. забезпечить такий обсяг емісії парникових газів, які природним чином будуть поглинатись планетою.

На виконання цієї стратегії в світі працює декілька авторитетних міжнародних організацій, серед яких Організація Об'єднаних Націй, в тому числі Секретаріат Паризької угоди, Міжнародне агентство з відновлювальних джерел енергії (IRENA), Міжнародне енергетичне агентство (IEA) тощо. І хоча такі сектори як вітрова та сонячна енергетика демонструють послідовне збільшення питомої ваги у глобальному енергобалансі, людство відстає від наміченого сценарію зменшення викидів. Постпандемічний стрибок відкладеного попиту на енергоресурси та війна в Україні негативно позначилися на темпах декарбонізації глобальної енергетики.

Основними проблемами енергетичного переходу є інфраструктурна неготовність, нестача політичної волі на усіх рівнях від локального до глобального, технологічна інерційність існуючих енергогенеруючих секторів, ризик соціальних диспропорцій та порушень ланцюгів постачання в результаті трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Energy Institute Statistical Review of World Energy 2023. URL: <http://www.worldenergy.org/> (дата звернення: 21.10.2023).
2. UNFC and Renewable Energy. URL: <https://unece.org/unfc-and-renewable-energy-0> (дата звернення: 21.10.2023).
3. Паризька угода про зміну клімату (UNFCCC) : Офіційний сайт секретаріату організації. URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement> (дата звернення: 22.10.2023).
4. Ritchie H. Sector by sector: where do global greenhouse gas emissions come from? URL: <https://ourworldindata.org/ghg-emissions-by-sector> (дата звернення: 22.10.2023).
5. Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water of Australian Government. URL: <https://www.dcceew.gov.au/climate-change/policy/climate-science/understanding-climate-change> (дата звернення: 23.10.2023).
6. Паризька Угода : ратифіковано Законом № 1469-VIII від 14.07.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 23.10.2023).
7. Ritchie H., Rosado P., Roser M. Greenhouse gas emissions. URL: <https://ourworldindata.org/greenhouse-gas-emissions#how-are-greenhouse-gases-measured> (дата звернення 23.10.2023).
8. Executive Summary of the World Economic Forum. 2023. URL: <https://es.weforum.org/publications/fostering-effective-energy-transition-2023/in-full/executive-summary-2ca78cd466> (дата звернення: 24.10.2023).
9. World Energy Transitions Outlook 2023: 1.5°C Pathway. URL: <https://www.irena.org/Publications/2023/Jun/World-Energy-Transitions-Outlook-2023> (дата звернення: 24.10.2023).
10. Renewable Power Generation Costs. URL: <https://www.irena.org/publications/2022/Jul/Renewable-Power-Generation-Costs-in-2021> (дата звернення: 24.10.2023).
11. Advantages of wind power. URL: <https://www.energy.gov/eere/wind/advantages-and-challenges-wind-energy> (дата звернення: 24.10.2023).
12. Навчально-методичний портал Національного університету біоресурсів та природокористування України. URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/mod/book/view.php?id=327846&chapterid=113121> (дата звернення: 24.10.2023).
13. Davis S. Why is biomass bad? URL: <https://dogwoodalliance.org/2022/03/5-reasons-why-the-world-must-stop-importing-bioenergy/> (дата звернення: 25.10.2023).
14. Goldemberg J., Coelho S.T. Renewable energy – traditional biomass vs. modern biomass. *Energy Policy*. 2004. Volume 32. Issue 6. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421502003403> (дата звернення: 25.10.2023).
15. Самойчук К.О., Лівик Н.В. Використання поверхневих, термальних і морських вод для виробництва теплової і електричної енергії : електронний навчальний посібник. 2020. URL: https://elib.tsatu.edu.ua/dep/mtf/ophv_5/page8.html (дата звернення: 25.10.2023).
16. World Energy Transitions Outlook 2023. Executive Summary and Introduction. URL: <https://www.irena.org/Digital-Report/World-Energy-Transitions-Outlook-2023> (дата звернення: 26.10.2023).

References:

1. Energy Institute Statistical Review of World Energy 2023. Available at: <http://www.worldenergy.org/> (accessed October 21, 2023).
2. UNFC and Renewable Energy. Available at: <https://unece.org/unfc-and-renewable-energy-0> (accessed October 21, 2023).
3. Paryzka uroda pro zminu klimatu (UNFCCC) [Paris Agreement on Climate Change (UNFCCC)]. Available at: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement> (accessed October 22, 2023).

4. Ritchie H. Sector by sector: where do global greenhouse gas emissions come from? Available at: <https://ourworldindata.org/ghg-emissions-by-sector> (accessed October 22, 2023).
5. Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water of Australian Government. Available at: <https://www.dcceew.gov.au/climate-change/policy/climate-science/understanding-climate-change> (accessed October 23, 2023).
6. Paris Agreement: ratified by Law No. 1469-VIII of 14.07.2016. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (accessed October 23, 2023).
7. Ritchie H., Rosado P., Roser M. Greenhouse gas emissions. Available at: <https://ourworldindata.org/greenhouse-gas-emissions#how-are-greenhouse-gases-measured> (accessed October 23, 2023).
8. Executive Summary of the World Economic Forum (2023). Available at: <https://es.weforum.org/publications/fostering-effective-energy-transition-2023/in-full/executive-summary-2ca78cd466> (accessed October 24, 2023).
9. World Energy Transitions Outlook 2023: 1,5°C Pathway. Available at: <https://www.irena.org/Publications/2023/Jun/World-Energy-Transitions-Outlook-2023> (accessed October 24, 2023).
10. Renewable Power Generation Costs. Available at: <https://www.irena.org/publications/2022/Jul/Renewable-Power-Generation-Costs-in-2021> (accessed October 24, 2023).
11. Advantages of wind power. Available at: <https://www.energy.gov/eere/wind/advantages-and-challenges-wind-energy> (accessed October 24, 2023).
12. Navchalno-metodychnyi portal Natsionalnoho universytetu bioresursiv ta pryrodokorystuvannia Ukrainy [Educational and methodological portal of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine]. Available at: <https://elearn.nubip.edu.ua/mod/book/view.php?id=327846&chapterid=113121> (accessed October 24, 2023).
13. Davis S. Why is biomass bad? Available at: <https://dogwoodalliance.org/2022/03/5-reasons-why-the-world-must-stop-importing-bioenergy/> (accessed October 25, 2023).
14. Goldemberg J., Coelho S. T. (2004) Renewable energy – traditional biomass vs. modern biomass. *Energy Policy*, vol. 32, issue 6. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421502003403> (accessed October 25, 2023).
15. Samoichuk K. O., Liviuk N. V. *Vykorystannia poverkhnevyykh, termalnykh i morskyykh teplovoi i elektrychnoi enerhii: elektronnyi navchalnyi posibnyk* [Use of surface, thermal and marine thermal and electrical energy: electronic study guide]. Available at: https://elib.tsatu.edu.ua/dep/mtf/ophv_5/page8.html (accessed October 25, 2023).
16. World Energy Transitions Outlook 2023. Executive Summary and Introduction. Available at: <https://www.irena.org/Digital-Report/World-Energy-Transitions-Outlook-2023> (accessed October 26, 2023).

ANALYSIS OF GLOBAL ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ALTERNATIVE ENERGY DEVELOPMENT

Summary. The article is devoted to the problems of excessive consumption of fossil fuels, reduction of greenhouse gas emissions and structural transformations of the global energy sector. The structure of greenhouse emissions, as well as the structure of energy consumption by fuel type, were studied. The characteristics of each type of alternative energy are presented, the advantages and disadvantages of the respective sectors and the dynamics of their development during the last decade are analyzed. The efforts of international organizations to mitigate climate change, as well as the main scenarios for the implementation of global energy transformations, were studied. Attention is focused on the factors that slow down the development of energy related to the use of renewable sources in the world and on the complications associated with the structural reform of this sector of the global economy in the process of implementing the concept of transition to "net zero emissions". Ways to overcome the existing infrastructural, socio-economic and technological complications have been identified.

Key words: greenhouse emissions, climate change, fossil fuel, alternative energy, renewable sources, energy transition, net zero emissions, Paris agreement.

Заяць О. І.

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Кикина А. Б.

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Андрущенко О. М.

викладач

*Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини»
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Zayats Olena

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Kykyna Anhelina

*Postgraduate Student of the Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Andrushchenko Oksana

Lecturer

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ВІД ЛЬОДУ ДО ІННОВАЦІЙ: ЕКОНОМІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО КИТАЮ І ДАНІЇ В АРКТИЦІ

Анотація. Зростаюча економічно-політична вага Китаю в поєднанні з місцем Данії в арктичних справах заклали основу для стратегічної кооперації в регіоні. У статті проаналізовано еволюцію торговельно-інвестиційних зв'язків між Китайською Народною Республікою (КНР) і Королівством Данія, виклики і можливості, пов'язані з розвитком двосторонньої торгівлі в контексті арктичної взаємодії. Розкрито як зростаючий інтерес китайського населення до полярного туризму стимулює співпрацю з Данією та Гренландією, що виступають у якості воріт до Заполяр'я. Визначені ключові ініціативи офіційних Пекіна, Копенгагена й Нуука в розробці інноваційних рішень для «зеленої» енергетики, які в перспективі дозволять задовільнити глобальний попит на сталу енергію. На основі дослідження даних і статистики виявлено специфіку та вплив китайсько-данських арктичних відносин на регіональну безпеку і стабільність, екологічну стійкість та економічне майбутнє Арктики.

Ключові слова: Китай, Данія, Арктика, «зелена» енергетика, туризм, торгівля, інвестиції.

Вступ та постановка проблеми. На тлі змін клімату та глобальних геополітичних й економічних ландшафтів Арктика перетворюється на ключову арену для міжнародної співпраці і конкуренції. З-поміж країн, які проявляють особливий інтерес до Крайньої Півночі, виділяється Китайська Народна Республіка, що в рамках зовсім нещодавно проголошеного арктичного курсу докладає значних зусиль для розвитку торговельно-економічних відносин із державами регіону. Оскільки одним із ключових стратегічних полярних партнерів офіційного Пекіна виступає Королівство Данія, що володіє важливим гео економічним активом – автономною територією Гренландією, для висвітлення багатогранного дискурсу доцільно дослідити економічні відносини між Китаєм і Данією в Арктиці з особливим акцентом на сферах торгівлі, туризму та альтернативної енергетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження нашої наукової праці стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців, які вивчали особливості китайської та данської арктичних стратегій: Баркем П., Хенлі Дж., Бланк С., Мартін М., Кошовий С., Лантейн М. [21], Чень Ч. [9], Маттлін М. [10], Лей Дж.,

Сенгупта С., Доші Р. та інші. Поряд із цим питанням специфіки китайсько-данських економічних відносин в Арктиці в умовах трансформації сучасного міжнародного економічного середовища приділено незначну увагу, що актуалізує потребу наукових пошуків у даному напрямку.

Метою статті є аналіз стратегічного економічного партнерства між КНР і Данією в Арктиці.

Результати дослідження. Серед усіх арктичних держав у Китаю найтісніші відносини склалися з Данією як найбільш орієнтованою на Піднебесну державою Європи. Королівство Данія – одна з перших країн Заходу, що офіційно встановила дипломатичні відносини з китайською державою, перша держава-член ЄС, яка визнала статус КНР як країни з ринковою економікою, і перша скандинавська країна, яка подала заявку на членство в Азійському банку інфраструктурних інвестицій (亞洲基礎設施投資銀行, Asian Infrastructure Investment Bank, АІІВ) і стала його членом-засновником. У 2008 р. сторони досягли статусу всебічного стратегічного партнерства, а протягом наступного десятиліття підписали низку важливих угод із питань туризму, енергетики, «зеленої» економіки та сільського господарства загальною вартістю більше

ніж 740 млн дол. [1, с. 63]. Рушіюною датою в історії двосторонніх відносин вважається 2012 рік, коли голова КНР Ху Цзіньтао відвідав Копенгаген із метою зміцнити китайсько-данське співробітництво. Важливість події полягала в тому, що це був перший за 62 роки після встановлення дипломатичних відносин між двома країнами державний візит глави китайської держави до північного актора [2]. Щоправда, дата візиту була вибрана не випадково. Справа в тому, що, по-перше, у 2012 р. Королівство Данія головувало в Європейському Союзі (ЄС), а отже, зближення з Данією автоматично знаменувало собою отримання нових важелів впливу і на всіх інших членів ЄС та європейський континент загалом; по-друге, через глобальну фінансову кризу 2008–2009 рр. данська економіка фактично однією з перших серед європейських країн зіткнулася з рецесією та потребувала масштабної грошової і матеріальної підтримки, яку Піднебесна готова була надати в обмін на митні, кредитні та інвестиційні пом'якшення у внутрішній політиці; по-третє, ще у 2011 р. данський уряд офіційно прийняв документ «Стратегія Королівства Данії щодо Арктики на період 2011–2020 рр.» (Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011–2020), у якому залучення спонсорів для освоєння Арктики визначалося як пріоритетне завдання.

Додатково зазначимо, що після закінчення терміну дії данської арктичної стратегії у 2020 р. комітет у складі представників Данії, Фарерських островів і Гренландії розпочав роботу над новим основоположним документом на період 2021–2030 рр., однак процес розробки був значно уповільнений через COVID-19 і вибори в Гренландії, яка формулює свою власну арктичну стратегію [3]. Поряд із цим уряд королівства випустив нову загальну стратегію зовнішньої політики та політики безпеки, у якій Арктика згадується як один із п'яти пріоритетів, тому було прийнято рішення про виділення додаткових ресурсів задля її дослідження і захисту.

Отже, 2012 рік став початком нової ери китайсько-данських відносин, де однією із головних сфер співпраці став арктичний напрям. За оцінками експертів, Китай зумів стати постійним спостерігачем в Арктичній раді саме завдяки потужній лобістській підтримці з боку стратегічного партнера – офіційного Копенгагена.

У сучасній же ретроспективі Данія як одна з провідних суднобудівних держав світу та один із лідерів за кількістю суден морського торговельного флоту винятково зацікавлена в освоєнні арктичних транспортних коридорів. Будучи арктичною державою та займаючи вигідне розташування по відношенню як до ЄС, так і до США з КНР, країна може стати основоположним вузлом торгівлі між американським, європейським та азійським ринками по маршруту «Полярного шовкового шляху» (Polar Silk Road, 冰上丝绸之路).

Традиційно економічний напрям залишається одним із визначальних при реалізації арктичного курсу КНР і Данії. Китайсько-данські торговельні відносини характеризуються яскраво вираженою асиметрією. Відповідно до офіційних даних у 2022 р. загальний обсяг торгівлі становив 13,86 млрд дол., при цьому більш ніж половина показника (6,52 млрд дол.) – позитивне сальдо торговельного балансу для офіційного Пекіна, і розрив продовжує збільшуватися [4; 5]. Азійський гігант є четвертим за величиною експортним партнером Данії у світі після США, Німеччини і Швеції. Левову частку данського експорту до КНР складають м'яса і рибна продукція, а також продукція машинобудівного комплексу. Цікаво, що на Китай припадає близько третини данського вседержавного експорту м'ясопродуктів. Піднебесна є найбільшим ринком

для продажу данських свиней, що пояснюється надзвичайним попитом майже півтора мільярдного китайського населення на свинину з огляду на особливості традиційної кухні, а також високу якість північноєвропейського м'яса у порівнянні з африканським, чия ринкова кон'юнктура постійно зазнає втрат через часті і тривалі спалахи хвороб серед худоби, зокрема африканської чуми свиней [6]. Китайська держава, у свою чергу, здійснює продаж електроніки й обладнання, машинобудівної продукції, транспорту й одягу до Королівства Данія.

Окремим важливим кейсом для розкриття особливостей китайсько-данської арктичної взаємодії є порівняння торговельно-економічної сторони китайсько-гренландських відносин. Незважаючи на той факт, що офіційний Нуук є одним із найменших експортних ринків Піднебесної, адже в минулому році КНР направила до острова продукції вартістю лише близько 990 тис. дол., у той же час китайський імпорт перевищував експорт аж у 370 разів і становив 367,08 млн дол., що переводить потенційну наддержаву на другу позицію після Данії серед головних країн-партнерів Гренландії з експорту [7; 8]. Загалом двадцятирічна динаміка демонструє тенденцію до збільшення обсягів торгівлі з одночасним колосальним зростанням гренландських (майже у 7000 разів з 1995 р.) та падінням китайських обсягів експорту. Ключова причина – невеликий споживчий ринок Калаалліт Нунаат, що коливається в межах 60 тис. осіб.

Основними експортними категоріями Китаю до Гренландії виступають будівельна техніка і транспорт, рибальське і мисливське спорядження, а беззаперечне лідерство серед закупівель займають морепродукти (98% всього імпорту), зокрема морожена риба (палтус), ракоподібні (креветки), рибне філе тощо. Як і зі свининою, щодня в КНР зростає споживання рибної продукції, яке національне управління не здатне задовольнити самостійно. Це зумовлено виснаженням рибальських угідь поблизу китайського узбережжя, введенням урядом щорічного мораторію на вилов у прибережній акваторії для збереження сталого процесу відновлення флори й фауни і проголошенням національного курсу на перетворення Піднебесної на «велику морську державу»/«велику морську цивілізацію», що дозволить більш масштабно освоювати біоресурси Світового океану і стимулювати розвиток блакитної (морської) економіки. Більше того, у 2017 р. офіційний Пекін, а також низка інших європейських та азійських держав підписали угоду про введення мораторію на комерційний вилов риби в центральній Арктиці на період 16 років, що унеможливило легальне рибальство на величезній біоплодотворній арктичній акваторії.

Гренландія, у свою чергу, маючи пряий вихід до арктичних рибних багатств і спеціалізуючись на рибальському промислі (більш ніж 90% загального експорту острова – морепродукти), першочергово зацікавлена в розширенні китайсько-гренландської морської співпраці, що може відобразитися у збільшенні доходів та обсягів продажу рибної продукції до КНР як найбільшого у світі споживача морепродуктів та отриманні від останньої фінансування і технічної підтримки для розвитку рибної промисловості, зокрема транспортної, переробної і портової інфраструктури, а отже, досягнення «win-win» партнерства. Цікаво, що в даному напрямку гренландські компанії вже досягли досить помітних успіхів: наприклад, у 2015 р. найбільша рибальська державна компанія Гренландії Royal Greenland перетворила відкрите у Китаї ще у 1998 р. представництво на товариство з обмеженою відповідальністю з іноземним капіталом Royal Greenland Seafood (Qingdao) Co. Ltd. (皇家格陵兰水产(青岛)有限公司),

що не тільки миттєво збільшило рівень торгівлі, але й допомогло закріпитися на китайському ринку [9]. Позиції Royal Greenland в Піднебесній продовжують відчутно посилюватися завдяки реалізації ефективної стратегії у вигляді найму китайських робітників на рибопереробні заводи в Гренландії, участі у виставці China Fisheries and Seafood Expo, співробітництва з локальними китайськими рибальськими фірмами тощо. У цілому, можна очікувати подальше поглиблення економічної арктичної кооперації між Гренландією і КНР у сфері рибальства.

Дипломатія «чекової книжки» теж займає одне з чільних місць серед китайського зовнішньоекономічного інструментарію в скандинавських країнах. З метою забезпечити автономну всебічну виробничу самодостатність у секторах, що виокремлені в китайській промисловій стратегії «Зроблено в Китаї 2025» (中国制造 2025, Made in China 2025, MIC 2025), 14-му п'ятирічному плані (14th Five-Year Plan, 十四个五年规划) та «Баченні 2035» (China Vision 2035, 2035年远景目标), КНР спрямовує основну масу валютного капіталу в розвиток високих технологій, ІКТ та «зеленої» енергетики, зокрема Данії, Фінляндії і Швеції. Так, у 2016 р. за ініціативою компанії Beijing Capital Investment був створений фонд у розмірі 400 млн євро для купівлі акцій північноєвропейських високотехнологічних компаній [10, с. 60]. Утім, незважаючи на діяльність Данської торгової палати в Китаї (Danish Chamber of Commerce in China) та Китайської торгової палати в Данії (Chinese Chamber of Commerce in Denmark), що сприяють обмінам і співробітництву в галузях економіки, торгівлі та інвестицій між країнами, поміж арктичних державних акторів Королівство Данія найменш відкрито до китайських інвестицій, адже їх частка становить лише 0,4% ВВП [11, с. 39]. Це пояснюється наступними причинами: по-перше, основний потік інвестицій із КНР спрямовується в данські малі і середні підприємства, оскільки великі корпорації, наприклад LEGO чи Carlsberg, проводять більш інтенсивну протекціоністську політику, захищаючись від зовнішнього поглинання. Так, наразі найбільшим придбанням у Данії є купівля компанією Geely контрольного пакету акцій Saxo Bank за 730 млн дол. у 2018 р. По-друге, жорстке данське інвестиційне законодавство попереджує заволодіння іноземними інвесторами значними відсотками власності над життєво важливими для національної безпеки секторами, наприклад, оборонним комплексом, ІТ, виробництвом продукції подвійного призначення, критичною інфраструктурою і ноу-хау тощо. Цікаво, що впровадження додаткових заходів із посилення інвестиційної безпеки у 2021 р. були зумовлені саме через критику співпраці низки данських компаній із китайськими, які були запідозрені в неправомірному застосуванні технічних інновацій, зокрема скандал із Hikvision Digital Technology Co., Ltd, чії технології спостереження були використані китайськими управлінськими елітами в Сінцзян-Уйгурському автономному районі [12].

З іншої сторони, станом на кінець 2021 р. північноєвропейська країна інвестувала в понад 1200 проєктів у Китаї на суму 4,5 млрд дол., зосередившись на фармацевтиці, виробництві, судноплаванні та інших галузях [13, с. 4]. Важливо, що Данія офіційно не приєдналася до ініціативи «Один пояс, один шлях», хоча переговори тривають вже декілька років, що можна аргументувати політикою балансування між політичним союзником США та економічним партнером КНР.

На відміну від офіційного Копенгагена, гренландські управлінські еліти більш прихильні до напливу коштів з Китаю. Серед арктичних акторів острівні Гренландія та Ісландія мають найвищу частку китайських інвес-

тицій – майже 12% ВВП «Зеленої землі» та 6% ВВП «Землі льоду» [14]. У цьому контексті доцільно проаналізувати, наскільки ймовірний сценарій потрапляння найбільшого острова світу в китайську боргову пастку. На думку автора, попри більш активні прояви інтересу КНР до природного потенціалу гренландської землі, ризики перетворення на «фінансову маріонетку» Китаю залишаються дуже низькими, принаймні до здобуття островом незалежності. Дану тезу можна обґрунтувати наступними фактами: по-перше, данські субсидійні трансфери є одним із ядер гренландської арктичної економіки, альтернативу яким офіційному Нууку знайти неможливо за сучасних умов. По-друге, частка боргу по відношенню до ВВП Гренландії є однією із найнижчих серед країн Європи і на міжнародній арені загалом, тобто автономія не вразлива до зовнішньої кредитної залежності. По-третє, Китай зацікавлений у фінансуванні довготривалих інфраструктурних проєктів в обмін на стабільні і дешеві поставки природних ресурсів («ангольська формула»), однак для гренландського острова такий план наразі не може бути застосований, оскільки розробка багатих корисних копалин острова і налагодження логістики вимагають колосальних фінансових вливань через складні географічні умови, а також узгодження видобувних стратегій із гренландським «зеленим» урядом – лівоцентристською партією «Інуїт Атакатігіт» (Inuit Ataqatigiit), що проголосила суворі екостандарты для видобувних компаній [15, с. 16].

Енергетична співпраця в останні роки перетворилася на міцну опору розвитку комплексних китайсько-данських відносин. Китай і Данія розпочали міжурядову співпрацю в галузі енергетики в 2005 р., визначивши кінцеву ціль як спільне будівництво зеленої енергетики. Координаційно-регуляційними мозковими центрами виступають National Energy Administration (NEA) і China Renewable Energy Engineering Institute (CREEI) з китайської сторони та Danish Energy Agency (DEA) з данської. Будучи найбільшим у світі емітентом парникових газів (третина світових викидів і понад 50% споживання вугілля у світі), для КНР як ідеолога створення екологічної цивілізації зелений перехід є однією з основоположних міжнародних екостратегій, підтвердження чого свідчить новопроголошений керманічем КПК Сі Цзінпінем курс на досягнення материковим Китаєм піку викидів CO₂ до 2030 р. і вуглецевої нейтральності до 2060 р. [16]. За цих умов обмін досвідом між китайськими і данськими фахівцями щодо розширення потужностей відновлювальних джерел енергії, зокрема збільшення частки вітрової і сонячної, удосконалення механізму енергоефективності та централізованого енергопостачання, а також енергетичного планування в середньо- і довгостроковій перспективі дозволяє пришвидшити реалізацію китайсько-данських зелених амбіцій і примножити сукупні досягнення. Важливо, що зменшення антропологічного впливу на процес зміни клімату може напряму відобразитися на Арктиці, де формується погода всієї північної півкулі, а отже, для прикладу, попередити ризики виникнення продовольчого дефіциту через посилення природних катаклізмів на півночі Данії і сході КНР.

Найпомітнішими китайсько-данськими енергетичними досягненнями стали відкриття у 2012 р. China National Renewable Energy Centre (CNREC), що публікує щорічні аналітичні звіти «Перспективи розвитку відновлюваної енергетики Китаю» (China Renewable Energy Outlook, CREO) з метою розробити законодавчу методологію заохочення китайських суб'єктів ефективно й безпечно інтегрувати відновлювані джерела енергії в національну енергомережу; створення Sino-Danish Clean and

Renewable Heating Cooperation Centre у 2022 р., що сприяє міжгалузевому обміну знань й досвіду між науковцями, торговельними та регуляторними енергетичними установами Данії та Китаю; діяльність у рамках China Energy Transformation Program (2021–2025), що продукує кроки для досягнення екоцілей і фінансується Children's Investment Fund Foundation (CIFF) та данським урядом і виконується Інститутом енергетичних досліджень Китайської академії макроекономічних досліджень (Energy Research Institute of Chinese Academy of Macroeconomic Research, ERI) спільно з національними та міжнародними партнерами; співпраця у рамках п'ятирічної Danish-Chinese Energy Partnership Programme (DEPP), остання з яких – DEPP III – розпочалася у 2020 р. і розрахована до 2025 р. та покликана адаптувати провінційну та національну китайську енергетичну стратегію відповідно до глобальних викликів та цілей сталого розвитку. Крім того, вважається, що данські технології і знання відіграють ключову роль у виконанні плану по перетворенню острова Хайнань на «острів чистої енергії» до 2030 р. – забезпечення енергопостачання за рахунок вітрової і сонячної енергетики з нівелюванням частки теплоелектростанцій та майже цілковитою декарбонізацією енергетичної системи, і, що найголовніше, допоможуть перевести офшорну вітроенергетику КНР на новий рівень [17]. Так, очікується, що до 2025 р. Китай займе світову нішу за потужністю енергії морського вітру, чому не в останню чергу сприятиме інформаційно-технічна співпраця в рамках Sino-Danish Quality Offshore Wind Program з Королівством Данія як світовим лідером у вітроенергетичному секторі. Цікаво, що зовсім нещодавно, у 2021–2022 рр., данське керівництво затвердило масштабний план побудови перших у світі інноваційних «енергетичних островів» в Північному і Балтійському морях, які зможуть живити не тільки мільйони данських домогосподарств чистою офшорною вітровою енергією і в перспективі «зеленим» воднем, але й інші європейські держави, ставши альтернативою російським викопним енергоресурсам та знизивши негативний парниковий ефект на навколишнє середовище [18].

Можемо зробити проміжний висновок, що данські експерти тісно співпрацюють зі китайськими фахівцями над розробкою передової енергетичної стратегії та ефективного механізму впровадження відновлюваних джерел енергії в КНР.

Продовжуючи «зелену» енергетичну тематику, підкреслимо, що високим економічним потенціалом володіє гідроенергетичний сектор Гренландії. Неодноразово лунають гучні заяви про використання гренландської гідроенергетики на південному заході острова в районі Нуука і Кангерлуссуака для виробництва за допомогою технології електролізу (розщеплення води на її складові – водень (H_2) і кисень (O_2)) без жодних викидів парникових газів і транспортування за кордон «зеленого» водню як найперспективнішого поновлювального енергоносія майбутнього. За оцінками Європейської Комісії, до 2050 р. «зелений» водень зможе задовольнити 24% світового попиту на енергію [19]. Іншими словами, гренландським урядом проводиться підготовка до реалізації ініціативи «Power-to-X» (PtX або P2X) – накопичення чистої енергії для промислового і комунального застосування та переробки електроенергії з відновлювальних джерел на вуглецево-нейтральне синтетичне паливо, таке як рідке паливо, яке ще називають електропаливом чи е-паливом (синтетичне дизельне паливо, гас, метанол, аміак), синтетичний природний газ (водень, метан) або хімікати, його зберігання і перевезення. Power-to-X замінює викопне

паливо на безвуглецеві альтернативи, сприяє глобальній декарбонізації через скорочення викидів CO_2 та відкриття нові можливості для дешевого довгострокового зберігання надлишкової відновлюваної енергії, що може використовуватися для опалення чи охолодження приміщень (централізоване теплопостачання) і нагріву води, реелектрифікації, у транспортному (наприклад, зарядка електромобілів), хімічному, металургійному й сільськогосподарському секторах тощо.

За попередніми оцінками, для перетворення Гренландії на експортера цінної невикопної енергії необхідно залучити інвестицій на суму близько 2,7 млрд євро (за іншими прогнозами – 3-4 млрд дол.) – найбільше фінансування за всю історію автономії [13, с. 3]. Тендери мають стартувати вже у 2024 р., адже автономія прагне до 2030 р. стати повністю «зеленою» в енергетичному плані. На нашу думку, можна виділити низку факторів, які перетворюють гренландський водневий проект на флагманський у контексті розвитку екологічно чистих енергетичних багатств Арктики:

- численні річки і танення льодів на острові внаслідок різкого зростання температури в Заполяр'ї забезпечують ідеальні умови для гідрогенерації і безперервного надходження води для запуску турбін, знижують вартість та збільшують потужність і виробництво електроенергії;

- величезні гренландські озера слугують резервуарами для зберігання і цілорічного використання води на ГЕС, адже природні водосховища не замерзають повністю навіть у найхолодніший сезон;

- відсутність або незначна кількість населених пунктів поблизу місць, де планується будувати гідроенергетичні об'єкти, що мінімізує негативні наслідки для гренландців і, відповідно, попереджує протести й опір серед місцевих;

- географічна близькість для експорту до європейських країн, де відчувається зростання попиту на carbon-free джерела енергії і пальне не в останню чергу з огляду на геополітичні зміни, зумовлені російсько-українською війною, а також амбітні цілі з досягнення нульових викидів та боротьби зі змінами клімату;

- успішний запуск «зеленої» ініціативи у Гренландії може стати відліковою точкою початку революції чистої енергетики у світі.

На даний час увагу до проекту Калааліт Нуаат проявили данська компанія Ørsted A/S та низка інших європейських інвесторів, які, окрім будівництва заводу з виробництва «зеленого» водню, що може виробляти понад 100 тис. тонн H_2 в рік, розраховують життєздатність і рентабельність для «зеленого» аміаку та «зеленого» метанолу. Оскільки складовою «зеленого» аміаку є азот, через відсутність його дефіциту проект може бути економічно виправданий. Щодо «зеленого» метанолу, то ймовірність дуже низька, оскільки процес виготовлення потребує великої кількості CO_2 , що не може бути задовільнений тільки гірничодобувним сектором острова, а транспортування вуглекислого газу може погіршити екологічний стан, тобто суперечить цілям «чистого» процвітання Гренландії.

Головним стримуючим чинником залишається питання транспортування «Power-to-X» у зв'язку з обмеженням доступу суден зимою через кригу, але дану проблему можна вирішити застосуванням криголамів, вертольотів або розробивши альтернативні інноваційні способи логістичного сполучення, наприклад використання трубопроводів, ретельне планування та управління термінами тощо [20]. Більше того, глобальне потепління сприяє пануванню до десяти безльодових місяців протягом року.

Сьогодні величезний гідроенергетичний потенціал Гренландії залишається значною мірою нереалізованим.

Існує багато привабливих великомасштабних потенціалів із дуже низькою вартістю енергії та перспективними можливостями виробництва «зелених» водню й аміаку. Оскільки світ прагне перейти до низьковуглецевої економіки, розвиток гренландської гідроенергетики може стати одним із визначальних кроків до сталого задоволення зростаючих потреб в енергії.

Підкреслюючи потенційну китайську роль, відзначаємо, що Піднебесна володіє відразу трьома важливими перевагами, що є визначальними для гренландського гідропроекту: по-перше, китайський капітал та схильність до закордонних інвестицій; по-друге, досвід і технічні можливості, адже з десяти найбільших у світі гідроелектростанцій шість розміщені у Китаї, у тому числі ГЕС «Три ущелини» (三峡); по-третє, дешева робоча сила, яка буде готова відправитися за Північне полярне коло. Участь КНР у розбудові мережі ГЕС та інфраструктури для виробництва «зеленого» палива може допомогти азійській країні закріпитися на острові та поширити китайську економіко-енергетичну експансію.

Таким чином, зростаючі енергетичні потреби Китаю і передові технології «зеленої» енергетики Данії проклали шлях до взаємовигідної співпраці в Арктиці. Данський арктичний регіон, багатий на відновлювані джерела енергії, такі як вітер і гідроенергія, представляє для «червоного дракона» привабливу можливість диверсифікувати свої джерела енергії і наблизитися до реалізації «китайської мрії» (中国梦). З іншого боку, офіційний Копенгаген, володіючи багатим досвідом сталого енергетичного розвитку, може отримати вигоду від китайських інвестицій у власні полярні проекти, що сприятиме економічному зростанню і технологічним інноваціям.

Кліматичні зміни в полярних зонах відкривають ще одну сферу співпраці між КНР і Данією – розвиток туристичної галузі Гренландії. Історична динаміка демонструє зростання попиту серед китайців на нові види туризму, зокрема в Арктиці з її унікальною флорою і фауною. Так, у період з 2007 по 2017 р. кількість китайських відвідувачів в Ісландії зросла в майже 10 разів – з 9,5 до 86 тисяч, і продовжувала збільшуватися до спалаху пандемії COVID-19 [21]. Схожі темпи спостерігалися і в статистиці туристичного потоку арктичного штату Аляска в США. У контексті Гренландії середньостатистичний показник візитів вихідців із Китаю становив близько 1300 осіб, проте в довгостроковій перспективі китайський туристичний інтерес може перевершити ісландський завдяки таким потенційно популярним активностям: фотополовання на китів, відвідування фіордів та природних заповідників, круїзні і криголамні подорожі, екстремальний дайвінг, знайомство з культурою і ремеслами автохтонного населення, спостереження за полярними сльйвами, санні і лижні походи тощо. Закінчення коронавірусної пандемії особливо стимулюватиме інтерес до нових закордонних поїздок після тривалої і жорсткої внутрішньодержавної китайської ізоляції. Крім того, китайські компанії зацікавлені в розвитку туристичного напрямку Гренландії, отримуючи схвалення і підтримку з боку державного апарату влади, оскільки КПК розглядає розвиток

туристичної інфраструктури за Полярним колом як засіб побудови і придбання нерухомості та збільшення своєї ролі флагманського арктичного стейкхолдера.

Острівне керівництво, у свою чергу, розглядає туристичний сектор як важливий додатковий і навіть альтернативний внесок до ВВП на шляху до будівництва самодостатньої і життєздатної економіки, а азійський туристичний ринок – пріоритетний осередок для проведення маркетингових кампаній і залучення відвідувачів. Збільшення кількості китайських мандрівників може стимулювати розвиток готельного господарства, ресторанного бізнесу та інших сфер за ефектом мультиплікатора, що можуть принести доходи та збагатити місцеву гренландську спільноту. Туристичний потік із Китаю також може залучати інвестиції в інфраструктуру та туристичні проекти, що сприятиме розвитку країни.

Питання туризму неодноразово піднімалися під час взаємних візитів гренландської і китайської делегацій, зокрема у 2013 р. під час бізнес-подорожі міністра промисловості та мінеральних ресурсів Гренландії Єнс-Еріка Кіркегорда до Пекіна [9]. Позитивним фактором є також те, що чимало китайських і гренландських населених пунктів є містами-побратимами, а в Пекіні з 2021 р. діє представництво Гренландії. Першочерговим перспективним кроком вважається скасування візового режиму для громадян КНР. Тим не менш, не варто очікувати миттєвого туристичного буму, адже гренландська туристична галузь перебуває в зародковій стадії і потребує значних фінансових вливань у розбудову інфраструктури, транспортних комунікацій і стратегічних програм щодо просування унікального полярного іміджу Гренландії. Відкритим також залишається питання врахування ризиків від туристичної діяльності для навколишнього середовища та збереження його цілісності для майбутніх поколінь. Однак за оптимістичними прогнозами ціль у 100 тисяч відвідувачів щорічно є цілком досяжною.

Висновки. Отже, усвідомлюючи потенціал Арктики як нового геостратегічного простору, КНР та Королівство Данія долучилися до «гонки за Заполяр'я» та спрямували спільні зусилля на розвиток діалогу для зміцнення позицій в полярному басейні. Особливе місце у двосторонній взаємодії посідає економіка, оскільки провідні напрямки розвитку 14-го п'ятирічного плану Китаю сумісні з промисловими перевагами Данії. Також вирізняється великий потенціал для практичного співробітництва у сфері «зеленого» розвитку, еко-сільського господарства, низьковуглецевої переробки, медицини, ІКТ та ноу-хау. Однак китайсько-данське полярне партнерство, що швидко розвивається, не позбавлене викликів. Крихкий баланс між економічним співробітництвом і геополітичною конкуренцією в Арктиці викликає занепокоєння щодо питань територіального суверенітету та екологічної стійкості. У цілому, китайсько-дансько-гренландське арктична конкуперация має потужний потенціал для подальшого довгострокового зростання, проте сторонам необхідно віднайти рівновагу між фінансово-економічними й енергетичними інтересами та збереженням унікального довкілля, а також враховувати вплив на місцеві спільноти та арктичних і позарегіональних акторів.

Список використаних джерел:

1. Alexeeva O., Lasserre F. The Snow Dragon: China's Strategies in the Arctic. *China Perspectives*. 2012. Vol. 2012/3. No. 3. P. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.5958> (дата звернення: 30.09.2023).
2. 胡锦涛会见丹麦女王玛格丽特二世. 中央政府门户网站. URL: http://www.gov.cn/jrzq/2012-06/15/content_2162034.htm (дата звернення: 30.09.2023).
3. Quinn E. Greenland's more prominent role on Arctic Council important signal to int'l community says foreign minister. *Eye on the Arctic*. URL: <https://www.rcinet.ca/eye-on-the-arctic/2021/06/18/greenlands-more-prominent-role-on-arctic-council-important-signal-to-intl-community-says-foreign-minister/> (дата звернення: 30.09.2023).

4. Denmark Exports to China – 2023 Data 2024 Forecast 1993–2022 Historical. URL: <https://tradingeconomics.com/denmark/exports/china> (дата звернення: 04.10.2023).
5. China Exports to Denmark – 2023 Data 2024 Forecast 1992–2022 Historical. URL: <https://tradingeconomics.com/china/exports/denmark> (дата звернення: 04.10.2023).
6. Danish companies eye lucrative opportunities at CIIE in Shanghai. URL: <https://www.ciie.org/zbh/en/news/exhibition/focus/20211110/30636.html> (дата звернення: 04.10.2023).
7. China Exports to Greenland – 2023 Data 2024 Forecast 1992–2022 Historical. URL: <https://tradingeconomics.com/china/exports/greenland> (дата звернення: 15.08.2023).
8. China Imports from Greenland – 2023 Data 2024 Forecast 1992–2022 Historical. URL: <https://tradingeconomics.com/china/imports/greenland> (дата звернення: 15.08.2023).
9. Chen C. China's engagement in Greenland: mutual economic benefits and political non-interference. *Polar Research*. 2022. Vol. 41. DOI: <https://doi.org/10.33265/polar.v41.7706> (дата звернення: 04.10.2023).
10. Mattlin M. Kanariefågeln som tystnade. Finlands gestalt shift om kinesiska investeringar. *Internasjonal Politikk*. 2020. Vol. 78. No. 1. P. 54–67. DOI: <https://doi.org/10.23865/intpol.v78.1797> (дата звернення: 11.09.2023).
11. Almén O., Hsiung C. W. China's Economic Influence in the Arctic Region: The Nordic and Russian Cases. Swedish Defence Research Agency. 2022. P. 1–117 (дата звернення: 30.09.2023).
12. Rosendal T. The People's Map of Global China: Denmark profile. URL: <https://www.asiaportal.info/the-peoples-map-of-global-china-denmark-profile/> (дата звернення: 05.10.2023).
13. 丹麦 (2022年版). 对外投资合作国别 (地区) 指南. 2022. 1–107 页 (дата звернення: 30.09.2023).
14. China Regional Snapshot: Arctic. URL: <https://foreignaffairs.house.gov/china-regional-snapshot-arctic/> (дата звернення: 05.10.2023).
15. Kykyna A., Zayats O. China's Resource Diplomacy in the Arctic: Implications for Greenland. *Black Sea Economic Studies*. 2023. No. 82. P. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.82-2> (дата звернення: 05.10.2023).
16. Denmark commits to helping China with renewable energy integration and district heating. URL: <https://stateofgreen.com/en/news/denmark-commits-to-helping-china-with-renewable-energy-integration-and-district-heating/> (дата звернення: 02.10.2023).
17. Danish study: large Chinese island could replace coal with renewables and become a Clean Energy Island by 2030. URL: <https://stateofgreen.com/en/news/danish-study-large-chinese-island-could-replace-coal-with-renewables-and-become-a-clean-energy-island-by-2030/> (дата звернення: 01.10.2023).
18. Denmark's Energy Islands. URL: <https://ens.dk/en/our-responsibilities/energy-islands/denmarks-energy-islands> (дата звернення: 05.10.2023).
19. Power-to-X: paving the way for a greener future. URL: <https://www.ramboll.com/net-zero-explorers/power-to-x-explained> (дата звернення: 05.10.2023).
20. Andersen-Aagaard C. From Ice to Energy: Greenland's Hydropower Bonanza. URL: <https://www.arctictoday.com/from-ice-to-energy-greenlands-hydropower-bonanza/> (дата звернення: 05.10.2023).
21. Shi M., Lanteigne M. The (Many) Roles of Greenland in China's Developing Arctic Policy. URL: <https://thediomat.com/2018/03/the-many-roles-of-greenland-in-chinas-developing-arctic-policy/> (дата звернення: 05.10.2023).
22. Заяць О.І. Системна торговельно-конкурентна взаємодія ЄС – МЕРКОСУР. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 12. С. 27–30. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/12.4>
23. Заяць О.І. Економіко-конкурентне домінування міждержавних інтеграційних об'єднань. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2020. № 31 (70). С. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-1>
24. Заяць О.І. Мегарегіональні торговельні угоди як інструмент глобальної конкуренції. *Вісник Одеського національного університету*. 2020. № 4 (83). С. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/4-83-2>
25. Заяць О.І. Підходи до оцінки ефективності впливу вступу країни у інтеграційне об'єднання на його конкурентну силу. *Інтелект XXI*. 2020. № 3. С. 13–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-3.2>
26. Заяць О.І. Системна взаємодія інтеграційних союзів в умовах глобальної конкуренції. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 3. С. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-2>
27. Заяць О.І. Прикордонне співробітництво як передумова розвитку міжнародної економічної конвергенції. *Науковий вісник УжНУ*. 2019. № 24. С. 21–26.
28. Заяць О.І. Фактори формування конкурентної сили міжнародних інтеграційних об'єднань. *Regional Review*. 2020. Vol. 1. С. 216–239.

References:

1. Alexeeva O., Lasserre F. (2012) The Snow Dragon: China's Strategies in the Arctic. *China Perspectives*, vol. 3, no. 3, pp. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.5958> (accessed September 30, 2023).
2. 胡锦涛会见丹麦女王玛格丽特二世. 中央政府门户网站. Available at: http://www.gov.cn/jrzq/2012-06/15/content_2162034.htm (accessed September 30, 2023).
3. Quinn E. (2021) Greenland's more prominent role on Arctic Council important signal to int'l community says foreign minister. *Eye on the Arctic*. Available at: <https://www.rcinet.ca/eye-on-the-arctic/2021/06/18/greenlands-more-prominent-role-on-arctic-council-important-signal-to-intl-community-says-foreign-minister/> (accessed September 30, 2023).
4. Denmark Exports to China – 2023 Data 2024 Forecast 1993–2022 Historical. Available at: <https://tradingeconomics.com/denmark/exports/china> (accessed October 4, 2023).
5. China Exports to Denmark – 2023 Data 2024 Forecast 1992–2022 Historical. Available at: <https://tradingeconomics.com/china/exports/denmark> (accessed October 4, 2023).
6. Danish companies eye lucrative opportunities at CIIE in Shanghai. Available at: <https://www.ciie.org/zbh/en/news/exhibition/focus/20211110/30636.html> (accessed October 4, 2023).
7. China Exports to Greenland – 2023 Data 2024 Forecast 1992–2022 Historical. Available at: <https://tradingeconomics.com/china/exports/greenland> (accessed August 15, 2023).
8. China Imports from Greenland – 2023 Data 2024 Forecast 1992–2022 Historical. Available at: <https://tradingeconomics.com/china/imports/greenland> (accessed August 15, 2023).
9. Chen C. (2022) China's engagement in Greenland: mutual economic benefits and political non-interference. *Polar Research*, vol. 41. DOI: <https://doi.org/10.33265/polar.v41.7706> (accessed October 4, 2023).

10. Mattlin M. (2020) Kanariefågeln som tystnade. Finlands gestalt shift om kinesiska investeringar. *Internasjonal Politikk*, vol. 78, no. 1, pp. 54–67. DOI: <https://doi.org/10.23865/intpol.v78.1797> (accessed September 11, 2023).
11. Almén O., Hsiung C. W. (2022) China's Economic Influence in the Arctic Region: The Nordic and Russian Cases. Swedish Defence Research Agency, pp. 1–117. Available at: <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5326--SE> (accessed September 30, 2023).
12. Rosendal T. (2022) The People's Map of Global China: Denmark profile. Available at: <https://www.asiaportal.info/the-peoples-map-of-global-china-denmark-profile/> (accessed October 5, 2023).
13. 丹麦 (2022年版). 对外投资合作国别 (地区) 指南. 2022. 1–107 页. Available at: (accessed September 30, 2023).
14. China Regional Snapshot: Arctic. Available at: <https://foreignaffairs.house.gov/china-regional-snapshot-arctic/> (accessed October 5, 2023).
15. Kykyna A., Zayats O. (2023) China's Resource Diplomacy in the Arctic: Implications for Greenland. *Black Sea Economic Studies*, no. 82, pp. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.82-2> (accessed October 5, 2023).
16. Denmark commits to helping China with renewable energy integration and district heating. Available at: <https://stateofgreen.com/en/news/denmark-commits-to-helping-china-with-renewable-energy-integration-and-district-heating/> (accessed October 2, 2023).
17. Danish study: large Chinese island could replace coal with renewables and become a Clean Energy Island by 2030. Available at: <https://stateofgreen.com/en/news/danish-study-large-chinese-island-could-replace-coal-with-renewables-and-become-a-clean-energy-island-by-2030/> (accessed October 1, 2023).
18. Denmark's Energy Islands. Available at: <https://ens.dk/en/our-responsibilities/energy-islands/denmarks-energy-islands> (accessed October 5, 2023).
19. Power-to-X: paving the way for a greener future. Available at: <https://www.ramboll.com/net-zero-explorers/power-to-x-explained> (accessed October 5, 2023).
20. Andersen-Aagaard C. (2023) From Ice to Energy: Greenland's Hydropower Bonanza. Available at: <https://www.arctictoday.com/from-ice-to-energy-greenlands-hydropower-bonanza/> (accessed October 5, 2023).
21. Shi M., Lanteigne M. (2018) The (Many) Roles of Greenland in China's Developing Arctic Policy. Available at: <https://thediplomat.com/2018/03/the-many-roles-of-greenland-in-chinas-developing-arctic-policy/> (accessed October 5, 2023).
22. Zaiats O. I. (2020) Systemna torhovelnno-konkurentna vzaiemodiiia YeS – MERKOSUR. *Pidpriyemnystvo ta innovatsii*, no. 12, pp. 27–30. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/12.4>
23. Zaiats O. I. (2020) Ekonomiko-konkurentne dominuvannia mizhderzhavnykh intehratsiinykh obiednan. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho*, no. 31 (70), pp. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-1>
24. Zaiats O. I. (2020) Meharehionalni torhovelni uhody yak instrument hlobalnoi konkurentsii. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*, no. 4 (83), pp. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/4-83-2>
25. Zaiats O. I. (2020) Pidkhydo do otsinky efektyvnosti vplyvu vstupu krainy u intehratsiine obiednannia na yoho konkurentnu sylu. *Intelekt XXI*, no. 3, pp. 13–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-3.2>
26. Zaiats O. I. (2020) Systemna vzaiemodiiia intehratsiinykh soiuziv v umovakh hlobalnoi konkurentsii. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 3, pp. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-2>
27. Zaiats O. I. (2019) Prykordonne spivrobotnytstvo yak peredumova rozvytku mizhnarodnoi ekonomichnoi konverhentsii. *Naukovyi visnyk UzhNU*, no. 24, pp. 21–26.
28. Zaiats O. I. (2020) Faktory formuvannia konkurentnoi sylu mizhnarodnykh intehratsiinykh obiednan. *Regional Revue*, vol. 1, pp. 216–239.

FROM ICE TO INNOVATION: CHINA AND DENMARK'S ECONOMIC PARTNERSHIP IN THE ARCTIC

Summary. The Arctic region, which has long been characterized by harsh climate and remoteness, is increasingly at the center of global economic discussions, primarily due to logistical and resource transformations caused by climate change. Given the rapid melting of ice and the opening of new sea trade routes, uncovering the historical context and motivations for Sino-Danish economic cooperation in the Arctic is a relevant component of a comprehensive study. Polar tourism, driven by the growing global interest in this unique environment, is one of the central aspects of this discourse. The article explores the dynamics of Chinese tourists' growing interest in the Arctic and the role of the Kingdom of Denmark in the context of the Asian boom in polar extreme tourism, as well as the sustainable tourism practices and environmental responsibility that underpin this burgeoning industry. In addition, the research delves into the field of alternative energy, in particular, the innovative use of Arctic resources for clean energy production, demonstrating the joint efforts of official Beijing and Copenhagen in developing advanced water and wind-based alternative energy technologies and offering a glimpse into the future of green energy solutions in the Arctic and beyond. This study makes an important contribution to understanding the evolving narrative of Sino-Danish economic engagement in the High North by highlighting the key role played by trade, tourism, and water-based alternative energy initiatives, and by identifying the broader implications of Sino-Danish Arctic competition in terms of their impact on regional stability, environmental sustainability, and the interests of other polar stakeholders. As the Kingdom of Denmark and the People's Republic of China navigate the complexities of their high-stakes partnership in the polar region, their strategies and actions provide insight into the broader context of constructive international cooperation in the Arctic. Finally, the article emphasizes the need for diplomatic engagement and responsible resource management to ensure that the economic relationship between the Chinese, Greenlandic and Danish governments in the Arctic contributes to respect for international law, sustainable development and a harmonious regional and global energy future.

Key words: China, Denmark, Arctic, green energy, tourism, trade, investment.

Заяць О. І.

*доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Стебляк Д. М.

*доктор філософії,
доцент кафедри міжнародної політики
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Пачкал К. Є.

*магістр
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Zayats Olena

*Doctor of Economic Sciences,
Professor of the Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Steblyak Diana

*Doctor of Philosophy,
Associate Professor of the Department of International Politics
Uzhgorod National University*

Pachkal Kamila

*Master
Uzhgorod National University*

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

Анотація. В роботі розглянуто особливості інвестиційної привабливості підприємства в міжнародному бізнесі. Визначено, що підприємства, які працюють на внутрішньому ринку, шукають можливості посилення власного потенціалу діяльності і вихід за національні межі. Розглянуто основні фактори, що впливають на інвестиційну привабливість підприємства в міжнародному бізнесі. Визначено, що ефективне управління інвестиційною привабливістю може мати значущий вплив на розвиток та рентабельність підприємства. Обґрунтовано, що перед вступом в міжнародний бізнес, підприємство повинно провести докладний стратегічний аналіз інвестиційного клімату та конкурентного середовища в конкретній країні чи регіоні. У статті розглядається ряд ключових аспектів, які визначають інвестиційну привабливість підприємства в контексті міжнародного бізнесу. Здійснено аналіз факторів, таких як економічна стабільність, ринковий потенціал, конкурентоспроможність, інфраструктура, податкова політика та інші, які роблять підприємство привабливим для іноземних інвесторів.

Ключові слова: інвестиції, інвестування, інвестиційна привабливість, підприємства, міжнародний бізнес, інвестиційна привабливість підприємств.

Вступ та постановка проблеми. Питання інвестиційної привабливості підприємства в міжнародному бізнесі набуває особливої актуальності. Зростання темпів експорту продукції підприємств та лідерство певних українських виробників на світових ринках зумовлюють потреби дослідження інвестиційної привабливості як підприємств, так і їх продукції. На сьогодні від правильного позиціонування підприємства залежить імідж та успіх компанії на зовнішньому ринку. Інвестиційна привабливість потребує ретельного теоретико-практичного вивчення, адже існують проблеми відсутності достатніх ґрунтовних досліджень цього питання вітчизняними науковцями, а відповідно немає підґрунтя для практичної реалізації цієї складової політики підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інвестиційної привабливості підприємства в міжнародному бізнесі займається велика кількість дослідників, адже інвестиційна програма становить невід'ємну частину збутової політики компанії. Зокрема, слід виділити

дослідження Кошарної П.С. [2] щодо формування стратегічного інструментарію позиціонування підприємства. Працю Бондар О.І. [1] – щодо особливостей формування маркетингової стратегії підприємства під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності. У праці Петрик О.О. [3] проаналізовано формування стратегії конкурентного позиціонування підприємства на зарубіжному ринку.

Метою статті є аналіз особливостей та виокремлення перспектив інвестиційної привабливості підприємства в міжнародному бізнесі.

Результати дослідження. Наростання глобалізаційних процесів, зростаюча взаємодія між країнами та створення єдиного світогосподарського простору обумовлюють якісні та кількісні трансформації товарних ринків, супроводжуються посиленням конкуренції на міжнародних ринках. Це, у свою чергу, обумовлює значний динамізм міжнародної торгівлі і сприяє активній інтернаціоналізації бізнесу. Підприємства, які працюють на внутрішньому ринку, шукають можливості посилення влас-

ного потенціалу діяльності і вихід за національні межі. У зв'язку з цим, значної актуальності набувають питання пошуку привабливих міжнародних ринків для ведення міжнародної підприємницької діяльності та формування ефективних ринкових стратегій діяльності підприємств на міжнародних ринках.

Ефективне функціонування підприємств в ринкових умовах неможливо без такого важеля для управління попитом як просування продукту, який відноситься до набору дій для здійснення комунікації з цільовою аудиторією, щоб спонукати їх купувати товар, за для стимулювання продажів товару на ринку. Кожна компанія в розробці комунікаційних програм вибирає набір інструментів для просування продукту. Внесок кожного з них в загальній вартості комунікаційних компаній, щоб визначити структуру витрат на просування, яке змінюється в часі і просторі, в залежності від типу бізнесу. Структура просування являє собою комбінацію видів просування (реклама, особистий продаж, просування, стимулювання збуту) в єдину систему просування продукту [7, с. 149].

Інвестиційна привабливість підприємства в міжнародному бізнесі визначається різними факторами, які роблять його привабливим для інвесторів з інших країн. Нижче перераховані деякі з основних факторів, що впливають на інвестиційну привабливість підприємства в міжнародному бізнесі:

1. Економічна стабільність: Країни з низьким рівнем політичних і економічних ризиків приваблюють інвесторів. Стабільність валюти, інфляції та економічної ситуації сприяє інвестуванню.

2. Ринковий потенціал: Підприємство має бути розташоване в країні з великим ринковим потенціалом або мати доступ до великих ринків через торговельні угоди та зв'язки.

3. Конкурентоспроможність продукції або послуг: Якість і ціна продукції чи послуг повинні конкурувати на міжнародному ринку.

4. Інфраструктура: Наявність розвинутої та ефективної інфраструктури, такої як транспортна мережа, енергетична система та інші фактори, є важливою.

5. Податкова та регуляторна політика: Підприємство повинно забезпечити сприятливі податкові умови для інвесторів та дотримуватися відповідних правил та нормативів.

6. Доступ до робочої сили: Наявність кваліфікованої робочої сили та можливість доступу до неї є важливим фактором.

7. Інноваційний потенціал: Здатність до інновацій та досліджень і розвитку може зробити підприємство більш привабливим для інвесторів.

8. Легкість бізнес-проведення: Процедури реєстрації бізнесу, отримання дозволів та інші адміністративні процедури повинні бути спрощеними та ефективними.

9. Ризикові фактори: Важливо враховувати ризики, пов'язані з політичними, економічними та соціальними аспектами в країні, де розташоване підприємство.

10. Доступ до фінансування: Інвестори також враховують можливість отримати фінансову підтримку та доступність кредитних ресурсів.

Залежно від конкретної галузі та регіону, ці фактори можуть мати різне значення. Важливо провести докладний аналіз інвестиційного клімату та конкурентного середовища перед вступом в міжнародний бізнес.

Проаналізуємо обсяги припливу ПІІ до 5 найбільших приймаючих країн у 2020–2021 роках (рис. 1).

Як видно з рисунку 1, на першому місці знаходились США з показником 367 млрд дол. США у 2021 році, на другому місці Китай із показником 181 млрд дол. США. Гонконг (Китай) продемонстрував показник 141 млрд дол. США у 2021 році, Сингапур – 99 млрд дол. США, а Канада – 60 млрд дол. США.

У рейтинговій таблиці 1 представлений перелік економік з підтверженою оцінкою ПІІ по номінальному (абсолютному) значенням, вираженого в доларах США в поточних цінах (без поправки на інфляцію). Негативні значення показника ПІІ деяких економік означають, що експорт інвестицій випереджає їх імпорт, або відтік інвестицій з економіки перевищує їх приплив в економіку.

Таблиця 1

Глобальний рейтинг країн за рівнем прямих іноземних інвестицій, 2022 р.

Рейтинг	Економіка	Розмір ПІІ (\$ млн)
1	Сполучені Штати Америки	298,265,265,326
2	Китай	256,845,256,162
3	Сингапур	125,462,558,685
4	Німеччина	95,324,158,523
5	Гонконг	92,285,485,046

Джерело: [8]

Як показано в таблиці, в глобальному рейтингу країн і територій світу за рівнем прямих іноземних інвестицій станом на 2022 рік Сполучені Штати Америки займали перше місце, а Китай займав друге місце.

Так, маркетинг на міжнародній арені є дуже складним явищем, охоплює не лише збут, а й виробництво, інновації, фінанси, постачання, а також вимагає розуміння соціальних, культурних і економіко-правових умов цієї території. Найчастіше різниця між країнами найбільш помітна через порівняння структури каналів розподілу, систему зберігання товарів, митних правил, що у свою чергу різко підвищує рівень ризикованості підприємницької діяльності.

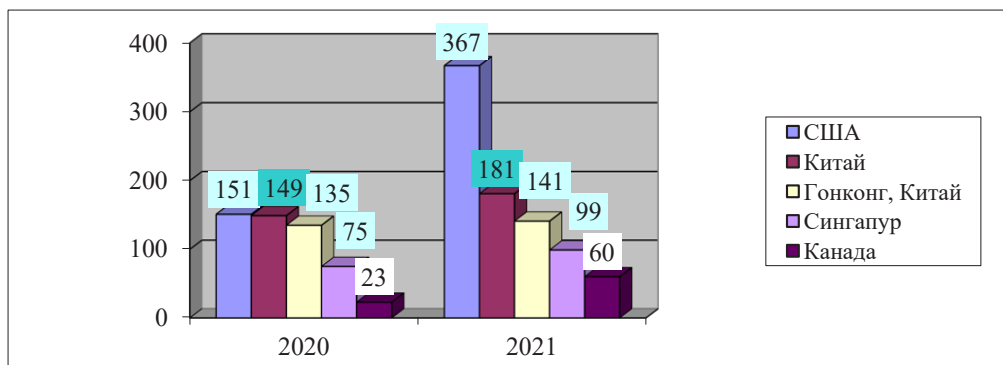

Рис. 1. Приплив ПІІ до 20 найбільших приймаючих країн у 2020–2021 роках, млрд дол. США

Джерело: складено за даними [9]

Для того, щоб розробити стратегію при реалізації товару на іноземних ринках, підприємствам необхідно реалізувати наступні етапи:

- визначити ринкову концепцію товару та прорахувати можливі ризики на вході до ринку країни;
- виявити наявні незадоволені потреби споживачів на ринку країни;
- сформувані маркетингову стратегію підприємства;
- оцінити можливості реалізації поданої стратегії;
- визначити найтипівіші форми реалізації стратегії.

Актуальною проблемою є те, що більшість підприємств у процесі формування стратегій зустрічаються з проблемою адаптації до нових ринкових умов. Це зумовлено тим, що підприємство не може ефективно використати власний ресурс, достовірно проаналізувати ринок та відшукати в ньому свою нішу, в результаті чого зазнає втрат.

Для успішності на зовнішніх ринках, необхідно вжити більш активні і узгоджені заходи. За кордоном споживачі більш вимогливі до якості послуг, реклами та інших факторів. У розвинених країнах, більш жорсткі стандарти, різні нормативно правові аспекти використання продуктів та обладнання. Вагомим є той факт, що в капіталістичних країнах існує вже давно жорстка конкуренція між підприємствами, які виробляють один і той же тип продукту. І для освоєння цих ринків необхідно випускати якісну продукцію. Дослідження іноземних ринків набагато складніше, ніж вітчизняного. Зрештою, наші підприємства не мають за кордоном надійних джерел маркетингової інформації, спеціалізованих фірм, консультантів та інших посередників. Це призводить до значної нестачі достовірної інформації, а також в результаті вироблена продукція не завжди задовольняє попит зарубіжних споживачів. Міжнародний маркетинг, як правило, вимагає використання незвичних форм управління, гнучких і дуже творчих підходів для просування продукції на зарубіжних ринках. Мова йде про підтримку прямих контактів з зарубіжними покупцями або дії за посередництвом компанії; збереження або експорт товарів; використання лізингу (доставка товарів в оренду) як засіб для стимулювання експорту або обмеження продажів традиційних продуктів [7, с. 150].

Інвестиційна привабливість підприємства в міжнародному бізнесі є дуже важливою в умовах євроінтеграції, адже цей процес відкриває нові можливості та виклики для підприємств на міжнародному ринку. Ось декілька ключових причин, чому інвестиційна привабливість стає особливо важливою в контексті євроінтеграції:

1. Збільшення конкуренції: Вступ до європейського ринку вимагає підприємств більшої конкурентоспроможності, а отже, інвестування в покращення якості продукції і послуг стає важливим для збереження інтересів на ринку.
2. Залучення іноземних інвестицій: Євроінтеграція може привернути іноземні інвестори, які шукають можливості в новому регіоні. Інвестиції можуть сприяти розвитку та розширенню підприємств.
3. Доступ до нових ринків: Євроінтеграція відкриває доступ до європейських ринків для підприємств. Привабливість для інвесторів може підвищити можливості підприємства на цих ринках.
4. Сприяння інноваціям та розвитку: Євроінтеграція може стимулювати розвиток інноваційних рішень та технологій, інвестиції в які можуть підвищити конкурентоспроможність.
5. Політична та економічна стабільність: Залучення іноземних інвестицій передбачає політичну та економічну стабільність, тому створення стабільних умов для інвестицій стає пріоритетом.

6. Підвищення стандартів управління: Євроінтеграція може вимагати підвищення стандартів управління, фінансової звітності та корпоративного управління, що також може збільшити інвестиційну привабливість.

У відповідь на ці виклики підприємства повинні активно працювати над забезпеченням своєї інвестиційної привабливості, сприяючи сталому росту та розвитку в умовах євроінтеграції.

Так, інвестиційна привабливість підприємства в міжнародному бізнесі є критичним фактором для його успіху та здатності залучати іноземні інвестиції. Розуміння та ефективне управління інвестиційною привабливістю може мати значущий вплив на розвиток та рентабельність підприємства. Основні висновки на цю тему включають таке:

1. Мультифакторність привабливості: Інвестиційна привабливість підприємства в міжнародному бізнесі обумовлюється різними факторами, включаючи економічну стабільність, ринковий потенціал, конкурентоспроможність, інфраструктуру, податкову політику, робочу силу, інноваційний потенціал, легкість бізнес-проведення та ризикові фактори.

2. Важливість стратегічного аналізу: Перед вступом в міжнародний бізнес, підприємство повинно провести докладний стратегічний аналіз інвестиційного клімату та конкурентного середовища в конкретній країні чи регіоні.

3. Зниження ризиків: Розуміння ризиків, пов'язаних з інвестиціями в іноземному бізнесі, і прийняття заходів для їх зменшення чи управління є важливим аспектом привабливості підприємства.

4. Важливість сприятливого регулювання: Чітке і прозоре регулювання і правова система можуть збільшити інвестиційну привабливість, дозволяючи інвесторам відчувати себе захищеними та облікованими.

5. Розвиток партнерств і зв'язків: Встановлення міжнародних партнерств і зв'язків може сприяти залученню іноземних інвестицій та розвитку підприємства.

6. Динамічність і адаптивність: Інвестиційна привабливість підприємства в міжнародному бізнесі може змінюватися з часом, тому важливо бути динамічним та адаптивним у відповіді на умови ринку та економічні фактори які змінюються.

Загалом, інвестиційна привабливість підприємства в міжнародному бізнесі вимагає комплексного підходу та ретельного аналізу. Вона може бути вирішальною для привернення іноземних інвестицій та досягнення успіху на міжнародному ринку.

Інвестиційна привабливість підприємства в міжнародному бізнесі стає ще більш важливою в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Ця ситуація створює серйозні виклики і загрози для українського бізнесу, а також можливості для розвитку. Ось деякі аспекти, які стають актуальними:

1. Зовнішні ризики: Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призводить до збільшення зовнішніх ризиків для українського бізнесу. Інвестори можуть бути обережнішими щодо інвестицій в регіон, де існують конфліктні ситуації.
2. Політична та економічна нестабільність: Воєнна ситуація та політичні турбулентності можуть призвести до нестабільності в економіці. Підприємства повинні бути готові до адаптації до змін.
3. Залучення іноземних інвестицій: Залучення іноземних інвестицій може допомогти Україні зміцнити свою позицію в умовах конфлікту. Інвестиції можуть бути спрямовані у проекти, що підтримують економіку та інфраструктуру.
4. Запобігання ризикам: Підприємства повинні активно працювати над запобіганням ризикам та розробляти стратегії управління ними. Це включає в себе диверсифікацію

ринків, пошук нових можливостей та укладення стратегічних партнерств.

5. Стабільність правової системи: Забезпечення стабільності правової системи та прав захисту інвесторів стає критично важливим для привернення іноземних інвестицій.

Усі ці фактори підкреслюють важливість інвестиційної привабливості для України в умовах геополітичних та економічних викликів. Залучення іноземних інвестицій може стати одним із інструментів для підтримки економіки та зміцнення позиції країни на міжнародному ринку.

Висновки. Отже, інвестиційна привабливість підприємства в міжнародному бізнесі є критично важли-

вим фактором для привернення іноземних інвестицій та успішного функціонування на міжнародному ринку. Вона обумовлюється різними факторами, включаючи економічну стабільність, ринковий потенціал, конкурентоспроможність, інфраструктуру, податкову політику, робочу силу, інноваційний потенціал, легкість бізнес-проведення та ризикові фактори. Для забезпечення інвестиційної привабливості підприємству необхідно провести докладний аналіз, врахувати різні аспекти та розробити стратегії для мінімізації ризиків і привертання іноземних інвесторів. Інвестиційна привабливість є ключовим фактором для міжнародного росту та розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Бондар О.І. Особливості формування маркетингової стратегії підприємства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. Вінниця : Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ. 2016. Вип. 34. С. 23–30.
2. Кошарна П.С. Формування стратегічного інструментарію позиціонування підприємства : дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. : 08.00.04. Харків, 2015. 225 с.
3. Петрик О.О. Формування стратегії конкурентного позиціонування підприємства на зарубіжному ринку : автореф. дипл. роботи. Київ, 2016. 18 с.
4. Ушакова Н.Г. Управління міжнародним бізнесом : конспект лекцій для студентів економічного спрямування, аспірантів, викладачів / за заг. ред. Н.Г. Ушакова, К.Ю. Величко, О.І. Печенка. Харків : Видавництво «Форт», 2016. 126 с.
5. Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. Міжнародна торгівля : навч. посібн. Київський нац. екон. ун-т. Київ, 2001. 487 с.
6. Шляхова Я.В. Особливості українських зовнішньоторговельних відносин в контексті інтеграційних спрямувань України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2016. 22 с.
7. Штундер І.О., Очеретяний А.С. Управління просуванням продукції на зовнішній ринок. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 2. С. 149–152.
8. The Global Innovation Index 2022. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2022/ (дата звернення: 21.08.2023).
9. World Investment Report 2022. URL: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2022> (дата звернення: 18.08.2023).

References:

1. Bondar O. I. (2016) Peculiarities of the formation of the marketing strategy of the enterprise during the implementation of foreign economic activity. *Bulletin of the student scientific society "VATRA" of the Vinnytsia Trade and Economic Institute of KNTEU*. Vinnytsia: Publishing and editorial department of VTEI KNTEU, vol. 34, pp. 23–30.
2. Kosharna P. S. (2015) *Formation of strategic tools for enterprise positioning*: diss. on of science degree Doctor of Economics: 08.00.04. Kharkiv, 225 p.
3. Petryk O. O. (2016) *Formation of the strategy of competitive positioning of the enterprise on the foreign market*: autoref. dipl. work. Kyiv, 18 p.
4. Ushakova N. G. (2016) *Management of international business*: a synopsis of lectures for students of economic orientation, graduate students, teachers / eds. N. G. Ushakova, K. Yu. Velichko, O. I. Pechenko. Kharkiv: Fort Publishing House, 126 p.
5. Tsygankova T. M., Petrashko L. P., Kalchenko T. V. (2001) *International trade*: textbook. Kyiv National University econ. un-t. Kyiv, 487 p.
6. Shlyakhova Ya. V. (2016) *Features of Ukrainian foreign trade relations in the context of integration directions of Ukraine*: author's ref. dis.... cand. econ. Science: 08.00.02. Kharkiv. nat. univ. V.N. Karazin. Kharkiv, 22 p.
7. Shtunder I. O. (2017) Management of the promotion of products to the foreign market. *International scientific journal "Internauka"*, no. 2, pp. 149–152.
8. The Global Innovation Index 2022. Available at: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2022/
9. World Investment Report 2022. Available at: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2022>

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE ENTERPRISE IN INTERNATIONAL BUSINESS

Summary. The article examines the peculiarities of the enterprise's investment attractiveness in international business. It was determined that enterprises operating in the domestic market are looking for opportunities to strengthen their own potential and to go beyond national borders. The main factors affecting the investment attractiveness of the enterprise in international business are considered. It was determined that the effective management of investment attractiveness can have a significant impact on the development and profitability of the enterprise. It is well-founded that before entering international business, the company should conduct a detailed strategic analysis of the investment climate and competitive environment in a specific country or region. The article considers a number of key aspects that determine the investment attractiveness of an enterprise in the context of international business. An analysis of factors such as economic stability, market potential, competitiveness, infrastructure, tax policy and others that make the enterprise attractive to foreign investors has been carried out. The article considers an important aspect of international business – the investment attractiveness of the enterprise. It analyzes various factors that affect investment attractiveness, including economic stability, market potential, competitiveness, infrastructure and other aspects. The article also considers strategic analysis and risk management in the context of international business. The key findings on how to ensure the investment attractiveness of the enterprise on the international market and achieve success in this field are highlighted. The general purpose of the article is to reveal the investment potential of the enterprise in the international context and provide information and advice on ensuring investment attractiveness and success in international business. An analysis of such factors as economic stability, market potential, competitiveness, infrastructure, tax policy and others, which make the enterprise attractive to foreign investors, was carried out.

Key words: investment, investing, investment attractiveness, enterprise, international business, investment attractiveness of enterprises.

Зятина К. О.

магістр

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Кушнір Н. О.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародних економічних відносин

Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»

Ziatyna Karina

Master

Uzhhorod National University

Kushnir Natalia

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer at the Department of International Economic Relations

Uzhhorod National University

ДИНАМІКА І СТРУКТУРА ГЛОБАЛЬНИХ ПОТОКІВ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Анотація. У статті досліджено приплив прямих іноземних інвестицій по всьому світу, виокремлюючи різні групи країн. З'ясовано, що глобальні потоки ПІІ мають тенденцію до зростання у всіх регіонах світу, незважаючи на складний 2020 рік – період COVID-19, при чому в розвинених країнах відбулося значне зниження. До країн Європи та Північної Америки найбільше сприяло світовому спаду ПІІ: більш ніж 100% та 46% відповідно. Проте зниження було дуже нерівномірним у регіонах, зокрема у Латинській Америці та Карибському басейні падіння на 37%, у Африці падіння на 18% та у країнах, що розвиваються Азії падіння на 4%. ПІІ в країни з перехідною економікою знизилися на 77% порівняно з 2019 роком до 13 млрд дол. США. Після значного відновлення у 2021 році світові прямі іноземні інвестиції впали на 12% у 2022 році до 1,3 трильйона доларів США. Причиною чого стали глобальні кризи, що накладалися одна на одну протягом певного проміжку часу. Падіння було відчутно в основному в розвинутих економіках, де ПІІ впали на 37% до 378 мільярдів доларів.

Ключові слова: Прямі іноземні інвестиції (ПІІ), потоки ПІІ, глобальні кризи, конференція ООН по торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Цілі сталого розвитку (ЦСР).

Вступ та постановка проблеми. Постійне зростання прямих іноземних інвестицій є однією з особливостей процесів глобалізації, інтернаціоналізації та транснаціоналізації системи міжнародних фінансів. Прямі іноземні інвестиції є не тільки засобом зовнішнього джерела фінансування інвестиційних проектів чи сучасних технологій або передового управлінського досвіду, а й фактором забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку та економічного зростання національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну і методологічну основу дослідження складають праці вітчизняних та закордонних вчених, таких як Степаненко В.П., Пахомова Ю.М., Плотнікова О.В., Новицького В.Є., Черкасова В.Є., Цветкова В.А., Аокі М., Даннінга Дж., Вернона Р., а також статистичні та аналітичні дані ЮНКТАД.

Метою є дослідження динаміки та структури прямого іноземного інвестування.

Результати дослідження. Прямі іноземні інвестиції (далі-ПІІ) відіграють вирішальну роль у підтримці національних економік світу, особливо країн, що розвиваються, для участі у міжнародній торгівлі шляхом полегшення потоку капіталу, робочої сили і технологій (знань).

Географічний розподіл прямих іноземних інвестицій визначається діяльністю транснаціональних корпорацій, оскільки місцеві переваги різних регіонів впливають на рішення щодо розподілу коштів. Оцінка регіональної структури прямих іноземних інвестицій у світі не лише

виявляє зміни у світових потоках ПІІ, а й створює специфічні регіональні тенденції.

Згідно даними рис. 1 відзначимо, що саме у 2020 році відбулося різке зниження ПІІ в розвинених країнах, де потоки склали 229 млрд дол. США. Регіональне падіння потоків до країн Європи (більш ніж на 100%) та Північної Америки (- 46%) найбільше сприяло світовому спаду ПІІ.

В країнах, що розвиваються Азії потоки ПІІ впали в незначній мірі, всього на 4%. Внаслідок таких регіональних змін частка економік, що розвиваються, зросла до 72% від кількості країн світу [7].

Потоки до Північної Америки впали на 46% до 166 млрд дол. США. У 2020 році економіки країн, що розвиваються, склали рекордну частку ПІІ [7].

Незважаючи на те, що потоки ПІІ до країн, що розвиваються в 2020 році, зменшилися на 12% і становили, за попередніми оцінками 616 млрд дол. США, зниження було дуже нерівномірним у регіонах, зокрема у Латинській Америці та Карибському басейні падіння на 37%, у Африці падіння на 18% та у країнах, що розвиваються Азії падіння на 4%. ПІІ в країни з перехідною економікою знизилися на 77% порівняно з 2019 роком до 13 млрд дол. США.

Після значного відновлення у 2021 році світові прямі іноземні інвестиції впали на 12% у 2022 році до 1,3 трильйона доларів США. Головним чином це відбулося через глобальні кризи, що накладалися одна на одну протягом певного проміжку часу – війна в Україні, високі ціни на продовольство та енергоносії та стрімке зростання державного боргу.

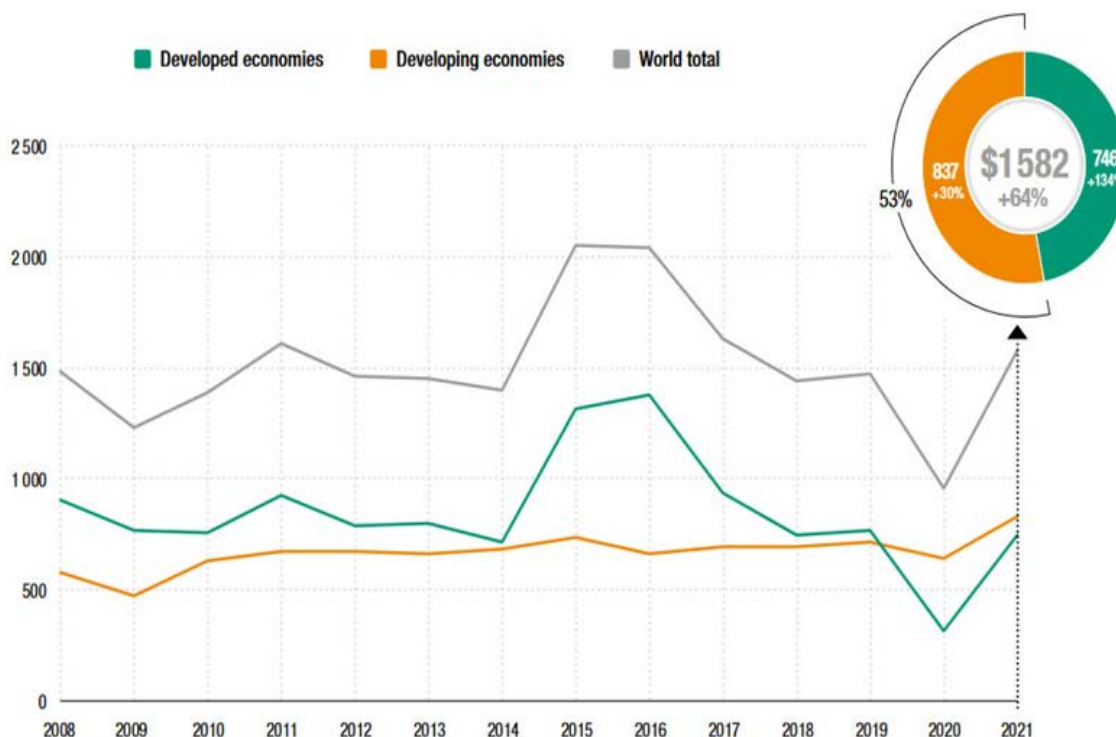

Рис. 1. Приплив ПІІ по всьому світі та за економічними групами впродовж 2008–2021 рр., млрд дол. США, %

Джерело: [6]

Падіння було відчутно в основному в розвинутих економіках, де ПІІ впали на 37% до 378 мільярдів доларів. Але потоки ПІІ до країн, що розвиваються, зросли на 4% – хоча й нерівномірно, при цьому кілька великих країн, що розвиваються, залучили більшу частину інвестицій, тоді як потоки до найменш розвинених країн скоротилися.

Розглянемо глобальні потоки прямих іноземних інвестицій впродовж 2021–2022 років (див. табл. 1).

Таблиця 1
Глобальні потоки прямих іноземних інвестицій у 2021–2022 рр., млрд дол. США

Субрегіони	2021	2022
Світ -12%	1478	1295
Розвинуті країни -37%	597	378
Європа	51	-107
Північна Америка -26%	453	338
Країни, що розвиваються +4%	881	916
Африка -44%	80	45
Латинська Америка і країни Карибського басейну +51%	138	208
Азія 0%	662	662

Джерело: [8]

Аналізуючи таблицю 1 відмітимо, що глобальні потоки ПІІ сповільнилися у 2022 році, але нові інвестиції показали помірне зростання.

У країнах-членах Організації економічного співробітництва і розвитку (далі – ОЕСР) надходження ПІІ впали на 26% до 496 мільярдів доларів США, в основному через значне вилучення інвестицій з Люксембургу. Це падіння було частково компенсовано різким зростанням у Швейцарії, від великих вилучень у 2021 році, а також у Сполученому Королівстві, де було зафіксовано значні від’ємні надходження за попередній рік.

Потоки прямих іноземних інвестицій в інші економіки ОЕСР, за винятком трьох вищезазначених країн, зменшилися на 2%. Це маскує композиційний ефект: потоки ПІІ до Сполучених Штатів зменшилися на 21% у 2022 році та зросли в інших країнах, зокрема в Австралії, Італії та Швеції.

У той час як підйом інвестицій в Італії був здебільшого пов’язаний з рухом внутрішньокорпоративної заборгованості, вищий приплив в Австралії та Швеції був зумовлений збільшенням потоків акцій. Потоки ПІІ у 27 країнах ЄС загалом, за винятком Люксембургу, зросли на 22%.

Таблиця 2
Надходження ПІІ до окремих регіонів світу, 2021–2022 рр., млрд дол. США

Регіони	2021	2022
Світ	1678	1281
Країни ОЕСР	674	496
ЄС-27	168	148
Велика 20 (G20)	1146	971

Джерело: [4]

З таблиці 2 відмітимо, що приплив прямих іноземних інвестицій до країн Великої 20-ки (далі – G20) скоротився на 15%. У той час як вони зросли на 7% у країнах G20, що входять до ОЕСР, ПІІ впали на 38% у країнах G20, що не входять до ОЕСР, в основному через зниження в Китаї та до меншої міри у Південній Африці, порівняно з піковими рівнями, зафіксованими у 2021 році. Потоки прямих іноземних інвестицій у Бразилії зросли на 68%, досягнувши десятирічного рекорду в 85 мільярдів доларів США завдяки більшим реінвестиціям доходів і переміщення боргу всередині компанії.

Незважаючи на скорочення надходжень ПІІ, Сполучені Штати Америки залишалися головним напрямком надходження ПІІ по всьому світі у 2022 році (318 мільярдів доларів США), за ними слідували Китай (180 мільярдів доларів США) і Бразилія (85 мільярдів доларів США).

Відтік ПІІ з країн ОЕСР скоротився на 14% до 1 067 мільярдів доларів США, але зріс на 9%, якщо виключити останні тенденції з Люксембургу. Велика частина цього збільшення пояснюється рекордно високим відтоком з Австралії. Інші країни, які сприяли збільшенню ПІІ, включали Швецію та Сполучене Королівство, в основному через переміщення всередині компанії боргу та Іспанія, яка зафіксувала негативний відтік у 2021 році [4].

Загалом відтік із ЄС-27, за винятком Люксембургу, зменшився на 7%, причому вилучення акцій з Ірландії значною мірою сприяло поглибленню падіння.

Таблиця 3
Відтік ПІІ з окремих регіонів світу,
2021–22 рр. (млрд дол. США)

Регіони	2021	2022
Світ	1710	1291
Країни ОЕСР	1245	1067
ЄС-27	436	94
Велика 20 (G20)	1303	1374

Джерело: [4]

З таблиці 3 відмітимо, що відтік ПІІ з економік G20 зріс на 5% у 2022 році. Однак, хоча відтік з економік G20, що входять до ОЕСР збільшився на 16%, він зменшився на 28% з економік G20, що не входять до ОЕСР.

У 2022 році Сполучені Штати Америки були основним джерелом відтоку прямих іноземних інвестицій у світі з 403 мільярдами доларів США, за ними слідували Японія (162 мільярди доларів США) і Китай (150 мільярдів доларів США).

Згідно з даними звіту ЮНКТАД про світові інвестиції за 2023 рік, більшість економік регіону відновили надходження ПІІ і лише деякі зазнали спаду. Тож за попередніми оцінками в першому кварталі 2023 року глобальні потоки ПІІ зросли втричі порівняно з дуже низьким рівнем, зафіксованим у четвертому кварталі 2022 року, і досягли 440 мільярдів доларів США. Однак у річному обчисленні глобальні потоки ПІІ залишилися на 25% нижчими за рівень, що був зафіксованим у першому кварталі 2022 року (див. рис. 1).

З рис. 2 відмітимо, що глобальні потоки ПІІ залишаються на 25% нижчими за рівень, що був зафіксованим у 1 кварталі 2022 року.

Найбільшими реципієнтами прямих іноземних інвестицій у першому кварталі 2023 року були США (109 мільярдів доларів США), Бразилія (21 мільярд доларів США) і Китай (21 мільярд доларів США).

Основними джерелами відтоку ПІІ у всьому світі були Сполучені Штати Америки (110 млрд дол. США), Німеччина (57 млрд дол. США) і Китай (50 млрд дол. США) [1].

Надходження ПІІ в країни ОЕСР досягли 185 мільярдів доларів США в першому кварталі 2023 року, порівняно з негативними рівнями, зафіксованими в четвертому кварталі 2022 року. Однак вони були на 38% нижчими за рівень, що був зафіксованим у першому кварталі 2022 року.

Відтік ПІІ в країнах-членах ОЕСР зріс у сім разів у першому кварталі 2023 року до 359 мільярдів доларів США порівняно з історично низьким рівнем, зафіксованим у четвертому кварталі 2022 року. Однак у річному обчисленні відтік ПІІ в ОЕСР скоротився на 25% порівняно з першим кварталом 2022 року.

Розглянемо глобальні потоки прямих іноземних інвестицій в країнах Латинської Америки та Карибського басейну. Іноземні інвестиції в Латинську Америку та Карибський басейн зросли на 51% у 2022 році.

За даними звіту ЮНКТАД про світові інвестиції за 2023 рік, потоки прямих іноземних інвестицій до країн Латинської Америки та Карибського басейну зросли на 51% до 208 мільярдів доларів у 2022 році завдяки підвищеному попиту на сировинні товари та важливі корисні копалини.

Потоки ПІІ до Бразилії зросли на 70% до 86 мільярдів доларів США – другий найвищий рівень, завдяки подвоєнню реінвестованих прибутків.

Кількість угод з міжнародного проектного фінансування зросла на 29% до 138, поставивши країну на п'яте місце у світі. ПІІ зросли більш ніж удвічі до 15 мільярдів доларів в Аргентині, подвоїлися в Перу до 12 мільярдів доларів і зросли на 82% у Колумбії до 17 мільярдів доларів [2].

Потоки ПІІ до Мексики, другою за величиною країною-реципієнтом в Латинській Америці, зросли на 12% до 35 мільярдів доларів США завдяки збільшенню нових інвестицій у акціонерний капітал та реінвестованих прибутків. Вартість чистих транскордонних злиттів і поглинань (M&A) підскочила до 8,2 мільярда доларів (з менш ніж 1 мільярда доларів у 2021 році).

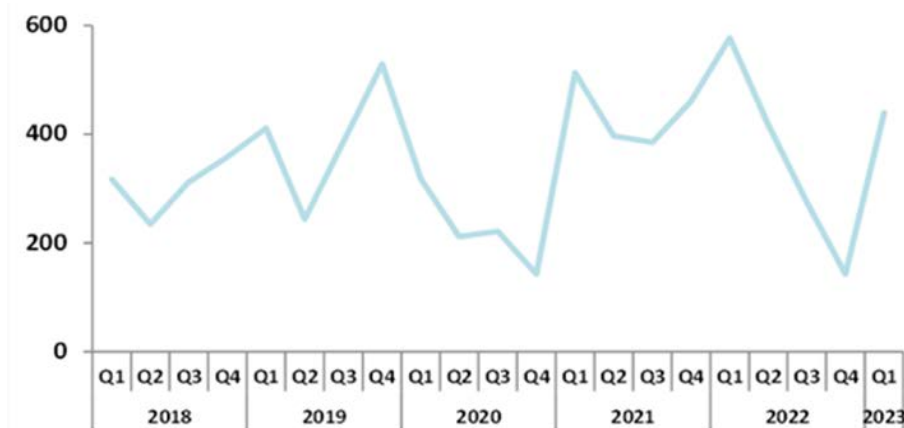

Рис. 2. Глобальні потоки ПІІ впродовж 2018–2023 рр. (млрд дол. США)

Джерело: [1]

У Карибському басейні (за винятком фінансових центрів) ПІІ зросли на 53% до 3,9 мільярда доларів США, в основному завдяки зростанню надходжень до Домініканської Республіки до 4 мільярдів доларів США.

Прямі іноземні інвестиції зростають у Латинській Америці та Карибському басейні (див. табл. 4).

Таблиця 4

**Потоки ПІІ за субрегіонами
впродовж 2021–2022 рр., млрд доларів США**

Субрегіони	2021	2022
Латинська Америка і Карибський басейн	138	208
Південна Америка	93	160
Центральна Америка	43	44
Карибський басейн	3	4

Джерело: [6]

З таблиці 4 відмітимо, що в країнах Латинської Америки і Карибського басейну ПІІ зросли на +51%, зокрема, в Південній Америці – +73%, в Центральній Америці – +5% і в Карибському басейні – +53%.

За останні п'ять років регіональні економічні угруповання залучили потоки ПІІ відповідно до загальної тенденції в Латинській Америці та Карибському басейні.

Потоки ПІІ зросли до держав-членів *Asociación Latinoamericana de Integración* (відбулося зростання на 34%, до 195 мільярдів доларів США), *Mercado Común del Sur* (зростання на 35%, до 105 мільярдів доларів США) та до держав-членів Карибського співтовариства (подвоїлося, до 6,5 мільярдів доларів США) [6].

ПІІ до країн-членів Центральноамериканської інтеграційної системи (SICA) впали на 11% до 13 мільярдів доларів.

У 2022 році частка внутрішньорегіональних нових проєктів залишалася відносно невеликою – 11% від усіх проєктів у даному регіоні (8% за вартістю), але все ж вищою, ніж у 2017 році, коли вона становила 8% від загальної кількості (6% у вартості).

Багатонаціональні підприємства (далі-БНП) Латинської Америки та Карибського басейну мали 62% вартості своїх нових проєктів у регіоні.

Транскордонні М&А зросли на 80% до 15 мільярдів доларів. Виробничий сектор зафіксував найвищий приріст чистих продажів, зокрема у харчових продуктах, напоях і тютюнових виробках, хімічних речовинах, папері та паперових виробках.

Проте сектор послуг залишався найбільшим сектором із чистим обсягом продажів на суму 9,6 мільярда доларів США, головним чином у сфері інформації та зв'язку.

Вартість оголошених нових інвестицій зросла на 57%, причому більшість зобов'язань припадає на видобувну та автомобільну промисловість.

Кількість оголошених угод про міжнародне проєктне фінансування впала на 18%, причому зниження в основному відбулося в гірничодобувній промисловості, транспортній інфраструктурі, нафті та газі.

Найбільшими інвесторами в даному регіоні у 2021 році залишалися США, Іспанія та Нідерланди.

Потоки прямих іноземних інвестицій до Африки у 2022 році скоротилися до 45 мільярдів доларів порівняно з рекордом, встановленим у 2021 році. Вони становили 3,5% світових ПІІ. Кількість оголошень про нові проєкти зросла на 39% до 766. Шість із 15 найкращих мегапроєктів із нових інвестицій (вартістю понад 10 мільярдів доларів), оголошених у 2022 році, були в Африці.

У Північній Африці потоки ПІІ, зокрема в Єгипті, зросли більш ніж удвічі до 11 мільярдів доларів у резуль-

таті збільшення обсягів транскордонних злиттів і поглинань (M&A). Кількість оголошених нових проєктів зросла більш ніж удвічі – до 161. Вартість міжнародних проєктних фінансових угод зросла на дві третини – до 24 мільярдів доларів. Потоки в Марокко трохи знизилися, на 6%, до 2,1 мільярда доларів [5].

У Західній Африці, зокрема в Нігерії, потоки прямих іноземних інвестицій стали негативними до -187 мільйонів доларів США в результаті вилучення акцій. Однак анонсовані нові проєкти зросли на 24% до 2 мільярдів доларів. Потік до Сенегалу залишився на рівні 2,6 мільярда доларів. Потоки ПІІ до Гани впали на 39% до 1,5 мільярда доларів.

У Східній Африці потоки ПІІ, зокрема до Ефіопії, скоротилися на 14% до 3,7 мільярда доларів; країна залишалася другим за величиною реципієнтом ПІІ на континенті. ПІІ в Уганду зросли на 39% до 1,5 мільярда доларів завдяки інвестиціям у видобувну галузь. ПІІ до Об'єднаної Республіки Танзанія зросли на 8% до 1,1 мільярда доларів [5].

У Центральній Африці потоки ПІІ в Демократичній Республіці Конго залишилися на рівні 1,8 мільярда доларів США, причому інвестиції підтримувалися потоками в морські нафтові родовища та видобуток корисних копалин.

У Південній Африці потоки ПІІ повернулися до середнього значення за п'ять років у 2015–2019 роках після аномального піку в 2021 році, спричиненого великою корпоративною реконфігурацією в Південній Африці. ПІІ в Південній Африці становили 9 мільярдів доларів, що значно нижче рівня 2021 року, але вдвічі перевищує середній показник останнього десятиліття. Транскордонні М&А продажі в країні досягли \$4,8 млрд з \$280 млн у 2021 році. У Замбії після двох років негативних значень ПІІ зросли до \$116 млн

За останні п'ять років приплив ПІІ зріс у чотирьох регіональних економічних угрупованнях на африканському континенті. ПІІ на Спільному ринку Східної та Південної Африки зросли на 14% до 22 мільярдів доларів США. Потоки також зросли в Співтоваристві розвитку Південної Африки (зростання в чотири рази, до 10 мільярдів доларів), Західноафриканському економічному та валютному союзі (подвоєння, до 5,2 мільярда доларів) та Східноафриканському співтоваристві (зростання на 9%, до 3,8 мільярда доларів).

Таблиця 5

**ПІІ в африканських регіональних групах,
2017 та 2022 рр., млн дол.**

Інтеграційні угруповання	2017	2022
COMESA	19	22
ECCAS	2	-0,1
ECOWAS	10	7
SADC	2	10
UEMOA	3	5
EAC	4	4

Джерело: [5]

За даними таблиці 5 відмітимо, що у 2022 році потоки ПІІ збільшилися порівняно з 2017 роком в таких інтеграційних угрупованнях, як COMESA, SADC та UEMOA. У рамках ECCAS та ECOWAS потоки ПІІ у 2022 році порівняно з 2017 роком скоротилися. Тільки в межах EAC потоки ПІІ залишилися стабільно незмінними.

Внутрішньорегіональні інвестиції залишаються відносно невеликими, незважаючи на зростання за останні п'ять років. У 2022 році повідомлення про внутрішньорегіональні нові проєкти становили 15% усіх проєктів

в Африці (2% за вартістю), порівняно з 13% (2% за вартістю) у 2017 році. Однак, спираючись на оголошені проекти, інвестовані лише африканськими БНП, три чверті їхньої вартості залишилися на континенті.

У 2022 році найбільше зростання анонсованих нових проектів відбулося в енергетиці та газопостачанні (до \$120 млрд з \$24 млрд у 2021 році). Вартість проектів у будівництві та видобувній промисловості також зросла до 24 і 21 мільярдів доларів відповідно. Найбільше проектів зареєстровано в інформаційно-комунікаційному секторі.

Міжнародні угоди з проектного фінансування, націлені на Африку, продемонстрували зниження вартості на 47% (74 мільярди доларів проти 140 мільярдів доларів у 2021 році), але кількість проектів зросла на 15% до 157.

Європейські інвестори залишаються, безперечно, найбільшими власниками ПІІ в Африці. Лідерами є Сполучене Королівство (60 мільярдів доларів), Франція (54 мільярди доларів) та Нідерланди (54 мільярди доларів).

Інвестиційні потоки до країн, що розвиваються, в Азії залишилися незмінними у 2022 році. Звіт ЮНКТАД про світові інвестиції за 2023 рік демонструє, що надходження до регіону були дуже концентрованими: на п'ять економік припадало майже 80% прямих іноземних інвестицій у даний регіон.

Згідно даних звіту ЮНКТАД у 2022 році прямі іноземні інвестиції у азійські країни, що розвиваються, залишилися без змін і становили 662 мільярди доларів США, тобто близько половини світових надходжень. На п'ять економік (Китай, Сінгапур, Гонконг, Індія та Об'єднані Арабські Емірати) припадає майже 80% ПІІ до регіону [3].

У Східній Азії надходження до Китаю зросли на 5% до 189 мільярдів доларів США, головним чином у обробку промисловість і високотехнологічні галузі та в основному від європейських транснаціональних компаній. Потоки в Гонконг (Китай) впали на 16% до 118 млрд доларів.

У Південно-Східній Азії, Сінгапур – найбільший одержувач прямих іноземних інвестицій, зареєстрував ще один рекорд, збільшившись на 8% до 141 мільярда доларів. Потоки в Малайзію зросли на 39% до \$17 млрд – нового рекорду для країни.

ПІІ до В'єтнаму та Індонезії зросли на 14% і 4% до 18 і 22 мільярдів доларів відповідно. Потоки ПІІ на Філіппіни впали на 23% в результаті кількох відчужень.

У Західній Азії потоки до Саудівської Аравії впали на 59% до 7,9 мільярда доларів. Потоки глобальних ПІІ до Об'єднаних Арабських Еміратів зросли на 10% до 23 мільярдів доларів США. Країна займає четверте місце у світі за кількістю нових проектів. Потоки пря-

мих іноземних інвестицій до Туреччини зросли на 9% до 13 мільярдів доларів.

У Південній Азії потоки прямих іноземних інвестицій до Індії зросли на 10% до 49 мільярдів доларів, оскільки країна стала третьою за величиною приймаючою країною для оголошень про нові проекти та другою за величиною для міжнародних угод з проектного фінансування. ПІІ в Бангладеш зросли на 20% до 3,5 млрд дол. США [3].

У Центральній Азії потоки ПІІ до Казахстану зросли майже вдвічі до 6,1 мільярда доларів, головним чином у видобувних галузях. ПІІ також зросли в Узбекистані на 11% до 3 мільярдів доларів.

За останні п'ять років потоки ПІІ зросли в усіх основних регіональних економічних угрупованнях Азії. ПІІ в країни-члени Асоціації держав Південно-Східної Азії зросли на 41% до 222 мільярдів доларів [3].

У 2022 році частка внутрішньорегіональних анонсованих нових проектів зросла до 24% від усіх проектів, оголошених в країнах Азії (30% за вартістю), порівняно з 21% у 2017 році.

В азійських країнах, що розвиваються, зросли інвестиції в сектори, важливі для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). Кількість анонсованих нових проектів у цих секторах зросла на 32% до 921, насамперед через великий інтерес до відновлюваних джерел енергії, транспортних послуг і телекомунікацій. Кількість міжнародних угод з проектного фінансування помірно зросла на 6%.

Китай і Гонконг продовжують залишатися найбільшими інвесторами в регіоні, за ними слідують США, Японія та Сінгапур.

Висновки. Отже, прямі іноземні інвестиції займають одне з провідних місць у системі міжнародних фінансів. Україна не стоїть осторонь міжнародних інвестиційних потоків, хоча на даний час прямі іноземні інвестиції у структурі інвестиційних джерел мають незначну питому вагу. Цей вид фінансових потоків сприяє мобілізації та руху капіталу, оптимізації міжнародного поділу праці через можливість реалізацію конкурентних переваг суб'єктів іноземного інвестування. Основними суб'єктами світової економічної системи сучасності є транснаціональні корпорації, які проводять активну інвестиційну політику в глобальному економічному середовищі. Прямі іноземні інвестиції мають ряд переваг і недоліків для приймаючої країни, а тому актуальності набувають питання забезпечення належного рівня інвестиційної безпеки. Досліджено, що глобальні потоки ПІІ мають тенденцію до зростання у всіх регіонах світу, незважаючи на деякі кризові ситуації.

References:

1. Foreign Direct Investment Statistics: Data, Analysis and Forecasts. Available at: <https://www.oecd.org/investment/statistics.htm#:~:text=Preliminary%20estimates%20in%20Q1%202023,level%20recorded%20in%20Q1%202022>
2. Foreign investment in Latin America and the Caribbean rose by 51% in 2022 (2023). Available at: <https://unctad.org/news/foreign-investment-latin-america-and-caribbean-rose-51-2022#:~:text=UNCTAD's%20World%20Investment%20Report%202023%20published%20on%205%20July%20shows,for%20commodities%20and%20critical%20minerals>
3. Investment flows to developing countries in Asia remained flat in 2022 (2023). Available at: <https://unctad.org/news/investment-flows-developing-countries-asia-remained-flat-2022>
4. OECD International Direct Investment Statistics. Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/oecd-international-direct-investment-statistics-2022_deedc307-en
5. Regional trends Africa. Available at: https://unctad.org/system/files/non-official-document/wir2023-regional_trends_africa_en.pdf
6. Investment statistics and trends. Available at: <https://unctad.org/fdistatistics>
7. World investment report 2021. Investing in sustainable recovery. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf
8. World investment report 2023. Available at: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023>

DYNAMICS AND STRUCTURE OF GLOBAL FOREIGN DIRECT INVESTMENT FLOWS

Summary. The article examines the inflow of foreign direct investment around the world, distinguishing different groups of countries. It was found that global FDI flows tend to increase in all regions of the world, despite the difficult year 2020 – the period of COVID-19, with a significant decrease in developed countries. The countries of Europe and North America contributed the most to the global decline in FDI: more than 100% and 46%, respectively. However, the decline was very uneven across regions, with Latin America and the Caribbean down 37%, Africa down 18% and developing Asia down 4%. FDI in countries with transition economies decreased by 77% compared to 2019 to \$13 billion. USA. After a significant recovery in 2021, global foreign direct investment fell by 12% in 2022 to \$1.3 trillion. The reason for this was the global crises that overlapped each other during a certain period of time. The decline was felt mainly in advanced economies, where FDI fell by 37% to \$378 billion. We find that despite a slowdown in global FDI flows in 2022, new investment showed moderate growth. In the member countries of the Organization for Economic Cooperation and Development, FDI inflows fell by 26%, the main reason was the withdrawal of investments from Luxembourg (with the exception of Luxembourg, FDI flows in 27 European countries increased by 22%). However, this decline was partially offset by strong growth in Switzerland as well as the United Kingdom. Consequently, FDI flows to the United States decreased by 21% in 2022 and increased in other countries, including Australia, Italy and Sweden. If we single out some regions, we can conclude that the inflow of direct foreign investment to the G20 countries has decreased by 15%. While they increased by 7% in the G20 OECD countries, FDI fell by 38% in the non-OECD G20 countries, mainly due to declines in China and to a lesser extent in South Africa, compared to their peaks levels recorded in 2021. Foreign direct investment flows in Brazil increased by 68%. According to the UNCTAD World Investment Report 2023, most economies in the region have recovered FDI inflows and only a few have experienced a downturn. The largest recipients of foreign direct investment in the first quarter of 2023 were the USA, Brazil and China. The main sources of FDI outflows around the world were the United States of America, Germany and China.

Key words: Foreign Direct Investment (FDI), FDI flows, global crises, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Goals of sustainable development.

Ільницька У. В.

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9103-3144>

Пнытська Уліана

Ph.D. Political Science, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of
Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University

ЄВРО-СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО: ФОРМУВАННЯ ТА ДИНАМІКА ТРАНСФОРМАЦІЙ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ, ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі реалізації Євро-Середземноморського партнерства у контексті суспільно-політичних, енергетичних та економічних викликів. Проаналізовано історичні, геополітичні, економічні, соціокультурні фактори й передумови формування та реалізації Середземноморського вектору зовнішньої політики Європейського Союзу. У статті досліджено вектори, напрями, особливості, механізми та форми реалізації Середземноморського вектору зовнішньої політики Європейського Союзу та специфіку співпраці ЄС з країнами Середземномор'я в економічній, енергетичній та суспільно-політичній сферах. Окреслено та охарактеризовано етапи Євро-Середземноморського співробітництва та проаналізовано динаміку трансформацій стратегій партнерства та взаємодій.

Ключові слова: Євро-Середземноморське партнерство, Європейський Союз, країни Середземномор'я, політика сусідства ЄС, стратегічне партнерство, Євро-Середземноморська Парламентська асамблея, енергетичне та економічне партнерство, система регіональної енергетичної безпеки.

Вступ та постановка проблеми. Реалізація зовнішньополітичних стратегій Європейського Союзу у Середземноморському регіоні сягає ще 50-рр. XX ст. Однак активізація співпраці і партнерства ЄС з країнами Середземномор'я актуалізувалась у XXI столітті, що зумовлено сучасними суспільно-політичними, енергетичними й економічними викликами глобального й регіонального вимірів. Налагодження ефективного партнерства, активізація торгівлі, реалізація інвестиційних проєктів, впровадження інновацій, реалізація ефективної міграційної політики – пріоритетні напрями зовнішньополітичних стратегій Європейського Союзу у Середземноморському регіоні. Проблема ефективності партнерства і співпраці ЄС з державами Середземномор'я загострилась в останні роки через міграційні проблеми, збільшення потоків нелегальних мігрантів у Європу, сучасні безпекові, енергетичні та економічні виклики. Однак, незважаючи на глобальні та регіональні виклики, зусилля Європейського союзу спрямовані на врегулювання проблем та активізацію партнерських відносин ЄС з державами Середземномор'я в усіх сферах суспільно-політичних взаємодій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема Євро-Середземноморського партнерства, динаміка трансформацій векторів співпраці є актуальною та знайшла відображення у наукових публікаціях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Питання ефективності та еволюції Євро-Середземноморського партнерства досліджують у своїх працях Фонтен П. [12] та Хассуна Б. [13]. Наукове осмислення проблематики відображено у публікаціях Коваль І. В. [5] та Муравйова В. І. [8]. Ґрунтовними дослідженнями окремих аспектів проблематики є наукові праці українського науковця Є. Магди [7].

Взаємодії Європейського союзу з Середземноморськими країнами у міграційній сфері присвячена стаття Пак Н. [9] та Шамрасвої В.М. [14]. Науковий інтерес щодо окремих елементів проблеми становить дисертаційне дослідження Аднан А. Х. [1]. Незважаючи на зростання наукового інтересу до проблематики, варто відзначити відсутність комплексних досліджень у вимірі аналізу співпраці ЄС з країнами Середземномор'я, а також у контексті сучасних безпекових викликів в енергетичній галузі.

Зважаючи на вищезазначене, мета статті – дослідження особливостей формування, механізмів та форм реалізації, а також динаміки трансформацій політики Євро-середземноморського партнерства у контексті сучасних суспільно-політичних, енергетичних та економічних викликів.

Результати дослідження. Євро-Середземноморське партнерство, як міждержавна стратегія та політика співробітництва, започаткована ще у XX столітті. У співпраці Європейського Союзу з країнами Середземноморського регіону виокремлюють чотири етапи: 1-ий етап (60 рр. – 1995 р. XX); 2-ий етап (1995–2004 рр.); 3-й етап (2004–2008 рр.); 4-ий етап (з 2008 р. – до теперішнього часу) [13, с. 80].

Особливостями першого етапу («Глобальна Середземноморська політика») є створення економічних та торговельних взаємовідносин, партнерство у фінансовій та інвестиційно-інноваційній сфері, активізація міжкультурних взаємодій, а також формування та втілення міграційної політики. Партнерство Європейського Союзу з країнами Середземномор'я було започатковано на конференції в Барселоні у 1995 році [16]. Згідно з ухвалами Барселонської Декларації (до якої долучилися усі країни тодішнього ЄС), вектор Середземноморської політики

Європейського Союзу був спрямований на 12 країн: Алжир, Марокко, Туніс, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Кіпр, Ліван, Мальта, Сирія, Туреччина, Палестинська національна автономія. Згодом до співпраці і партнерства долучились Мальта, Кіпр, Албанія, Мавританія. У Барселонській декларації (1995 р.) були визначені вектори та основні сфери Євро-Середземноморського партнерства й взаємодії: політичний діалог, безпекова, енергетична, економічна співпраця, розвиток ефективних економічних і торговельних взаємин між двома регіонами; стабілізація партнерства в інвестиційно-фінансовій та інноваційній сферах; створення зони миру й стабільності; подолання недоліків асиметричного торговельного режиму ЄС з країнами Середземномор'я через реалізацію єдиної торговельної політики; забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку; ефективне економічне, фінансове партнерство; створення зони вільної торгівлі; формування сприятливих умов для спільних економічних взаємодій між європейськими та середземноморськими країнами; соціальне, культурне та гуманітарне партнерство, міжкультурний діалог та громадська дипломатія; реалізація демократичних принципів [16].

На другому етапі співробітництва («Євро-Середземноморське партнерство» (ЄПС)) упродовж 1995–2004 рр. було здійснено суттєві трансформації сутності економічного та енергетичного вимірів політики партнерства та складу учасників. Серед вагомих досягнень другого етапу Євро-середземноморське партнерства доцільно виокремити: 1) масштабний характер співробітництва та створення багатостороннього регіонального і двостороннього партнерства; чітке визначення стратегічних напрямків співробітництва (зокрема: політико-економічна співпраця і забезпечення миру і безпеки; активізація економічного та фінансового співробітництва для створення зони вільної торгівлі до 2010 р.); розвиток торговельних відносин; співпрацю в різних галузях (промисловість, енергетика, захист навколишнього середовища тощо); соціально-культурне та гуманітарне співробітництво; підвищення якості життя населення країн Середземномор'я за рахунок значних інвестицій з ЄС; організацію спеціального представництва ЄС в Палестині; створення багатопрофільного форуму для обговорення проблем Середземноморського регіону; укладення з усіма Середземноморськими країнами преференційних угод; створення нових інструментів і інститутів співпраці (Євро-Середземноморська парламентська асамблея, Євро-Середземноморський фонд допомоги для інвестицій і партнерства Femip, Фонд Анни Лінд для підтримки міжкультурного діалогу тощо) [13, с. 82].

Третій етап співробітництва Євросоюзу з країнами Середземномор'я («Єдина політика сусідства (ЄРС)»), що тривав з 2004 по 2008 рр. характеризувався ухваленням та інституціалізацією Єдиної політики сусідства (ЄПС) Європейського Союзу та чітким визначенням двох векторів її реалізації: Східноєвропейським та Середземноморським; встановленням нових критеріїв відносин ЄС зі своїми середземноморськими сусідами. На цьому етапі відбувається максимальна активізація Євро-Середземноморського партнерства, вдосконалення політичного діалогу та економічної співпраці.

Трансформація Євро-Середземноморського партнерства сфокусувалась на меті Брюсселя щодо створення «кільця дружніх країн навколо ЄС – від Марокко (через всі Південне і Східне Середземномор'я) до Росії. Єврокомісія декларувала стратегічну мету: «З країнами Середземномор'я ми маємо намір ділити все, за винятком членства в наших інститутах, засновуючи наші відносини на спільності цінностей та інтересів. Кінцева, дов-

гострокова мета – поширити на Середземноморські країни чотири сфери свобод (принципів), на яких базується Євросоюз – свобода руху товарів, послуг, осіб та капіталу [13, с. 82]. Головною особливістю цього етапу співробітництва та партнерства стало широке використання принципу диференціації, суть якого – у визнанні самобутності та унікальності кожної країни, що вимагає пошуку специфічних підходів до співробітництва і партнерства.

Після 2004 р. Євро-Середземноморське партнерство набуває нових вимірів, розширився формат взаємодій, збільшилися обсяги фінансування; актуалізується максимальна міждержавна взаємодія в економічній, суспільно-політичній та енергетичній сферах. Таким чином, було визначено стратегічні завдання співпраці між ЄС та країнами Середземномор'я, окреслено перспективи більш тісної взаємодії в окремих галузях, сформовано нові механізми розвитку відносин щодо формування економічного та енергетичного спільних ринків. Трансформація співпраці зосередилась на поєднанні старих форматів взаємодій і створенні нової політики партнерства та співробітництва; необхідності адаптації старих форматів співпраці до нових умов, викликів і пріоритетів.

2008 рік – початок четвертого етапу Євро-Середземноморського партнерства, що характеризується максимальною трансформацією, перезавантаженням взаємовідносин, наповненням новим змістом. Суть та особливості трансформації зумовлені безпековими, енергетичними та економічними викликами того часу. Євро-Середземноморське співробітництво та партнерство цього етапу характеризується більш тісною співпрацею країн; впровадженням та реалізацією масштабних проектів в економічній та енергетичній галузях; залученням нових партнерів до реалізації спільних стратегій та проектів; формуванням нових механізмів активізації співробітництва та розвитку відносин в рамках співпраці та взаємодій.

Визначальну роль у розвитку Євро-Середземноморського партнерства відіграла ініціатива Президента Франції щодо створення організації «Союз для Середземномор'я». Установчий саміт нової форми відбувся в Парижі 13 липня 2008 р. До складу організації увійшли 27 країн ЄС, країни Арабського сходу, Балканські країни, Ізраїль, Туреччина. В основі співпраці в рамках Середземноморського союзу – ідея президента Саркозі: реалізація конкретних проектів в соціально-економічній та енергетичній галузях, ефективний політичний діалог. Політичними цілями співпраці країн в рамках Середземноморського Союзу є: забезпечення миру, стабільності та безпеки; врегулювання гострих конфліктів у Середземноморському регіоні, боротьба з тероризмом, нелегальною міграцією, зміцнення стабільності та добробуту в енергетичній, економічній сферах в усьому Середземноморському регіоні. Діяльність та функціонування організації зосереджено на реалізації проектів, пов'язаних із використанням сонячної енергії, використанням альтернативних джерел енергії, розв'язанням екологічних та енергетичних проблем. В умовах сучасних безпекових викликів серйозними дестабілізуючими чинниками та факторами стали турецько-грецький та турецько-курдський конфлікти, арабо-ізраїльський конфлікт, напруженість між сунітами та шіїтами, християнами та мусульманами тощо.

Інституціональною формою партнерства та співробітництва середземноморських країн та держав ЄС стала Євро-Середземноморська парламентська асамблея – регіональна міжпарламентська організація, створена для забезпечення багатосторонніх міжнародних взаємодій й співпраці між парламентами країн Середземномор'я та Європейського Союзу (Європейсько-середземноморського

партнерства). Парламентська Асамблея складається з парламентаріїв, призначених національними парламентами держав-членів ЄС; національними парламентами середземноморських партнерів (Алжиру, Єгипту, Йорданії, Ізраїлю, Лівану, Марокко тощо). Парламентська асамблея Середземномор'я є діалоговою платформою, форумом, на якому парламенти регіону об'єднуються для обговорення проблем регіональної безпеки, стабільності та миру; зміцнення довіри між середземноморськими державами. Консолідація зусиль країн Середземномор'я зосереджена на досягненні спільних цілей, спрямованих на формування політичного, соціально-економічного, енергетичного та культурного середовища для співгромадян держав-членів.

У 2015 році концепція Європейської політики сусідства та Євро-Середземноморського партнерства була частково змінена. Одним з головних завдань було посилення співпраці з питань безпеки в усіх галузях та залучення як європейських, так і середземноморських партнерів до процесу формування спільної безпекової політики Євро-Середземноморського партнерства, яка сфокусована на стратегічних завданнях: формування регіональної системи безпеки; забезпечення стабільності і безпека в енергетичній та економічній галузях; демократизація суспільно-політичних процесів; реалізація принципів верховенства права та гарантування прав людини; економічний та енергетичний розвиток для забезпечення стабільності; формування та реалізація ефективної міграційної політики. Концепція Європейської політики сусідства та реалізація стратегій Євро-Середземноморського партнерства передбачає фінансування проектів в різних сферах діяльності, таких як транскордонне співробітництво, освіта, медицина, захист навколишнього середовища, інфраструктура, транспорт, розвиток місцевого самоврядування.

Значних змін та трансформацій політика Євро-Середземноморського партнерства зазнала через врегулювання міграційних проблем. Політика європейських країн щодо середземноморських сусідів почала змінюватися та трансформуватись через потік нелегальних мігрантів із зон конфлікту на Близькому Сході та в Північній Африці. Міграційні процеси негативно вплинули на зростання безробіття в ЄС, формування іміджу та зовнішньої політики окремих країн ЄС. Значно низилося інвестування. Іміграційний чинник в політиці Європейського Союзу щодо південних партнерів відображається у запровадженні деякими державами-членами (зокрема, Німеччиною, Францією, Швецією, Польщею) тимчасових прикордонних обмежень. З метою протидії потокам нелегальної міграції та врегулювання проблеми, питання активно обговорювалось на Саміті ЄС на Мальті у 2017 р. Безперечно, одним із найважливіших питань діалогу є врегулювання проблеми імміграції до країн ЄС. В результаті переговорів сформульовані нові принципи єдиної імміграційної політики ЄС. Зокрема: транспарентність в обміні інформацією, спільне міждержавне регулювання міграційних потоків, прикордонний контроль. Європейський Союз створив «буферну зону» в «кільці сусідніх країн», щоб обмежити потік мігрантів із третіх країн. Міграційні проблеми призвели до напруги у міждержавних партнерських взаєминах країн ЄС та Середземномор'я [4].

Активною, стабільною, динамічною та ефективною є співпраця ЄС та Середземноморських держав в енергетичній галузі. Середземноморський регіон має стратегічне значення для національної енергетичної безпеки багатьох країн (і не лише європейських). ЄС об'єднує цей потужний ринок електроенергії з точки зору розширення ринкових можливостей і розширення кола потенційних постачальників електроенергії в ЄС. «Середземномор-

ське кільце» взаємопов'язаних мереж» стало, практично, реальністю: мережа між Єгиптом, Західним берегом річки Йордан/Сектором Газа, Йорданією, Сирією та Ліваном з'єднана з існуючою мережею Магрибу, а також Туреччиною, яка з'єднана з ринком електроенергії країни Південно-Східної Європи [11, с. 199].

Євро-середземноморське партнерство й співпраця зосереджуються також в галузі альтернативних джерел енергії та постачання енергоресурсів із Середземномор'я до Європи. Зокрема, в рамках енергетичного співробітництва між Європейським Союзом і Південним Середземномор'ям було запроваджено проект будівництва сонячної електростанції в пустелі Сахара, лінії електропередачі в Європу; реалізується Проект «Desertec», розроблений спільно з провідними європейськими експертами, і, який спрямований на забезпечення попиту на електроенергію [2].

Важливим досягненням у Євро-Середземноморському партнерстві стало створення «Зони вільної торгівлі», метою якої є лібералізація торгівлі, усунення торгівельних, митних та інвестиційних бар'єрів між ЄС та країнами Середземномор'я, впровадження соціокультурних проектів, а також реалізація принципів «чотирьох свобод»: вільного переміщення товарів, послуг, людей і капіталу [6].

Максимально актуалізувалась політична співпраця та підтримка з боку Європейського Союзу країн південного та східного Середземномор'я після подій Арабської весни 2011 року. Європейський Союз бере активну участь у забезпеченні політичної стабільності, безпеки в Середземноморському регіоні, ініціює та реалізовує багатомільйонні програми й проекти, спрямовані на впровадження демократичних цінностей у середземноморських країнах. З метою мінімізації негативних наслідків «арабської весни» є впровадження у березні 2011 року європейської програми допомоги «Партнерство заради демократії та спільного добробуту з країнами Південного Середземномор'я». Програма передбачає конкретні форми допомоги державам регіону у трьох основних сферах: фінансування соціально-економічних проектів, ліквідність і ринки. З метою демократизації політичних систем країн Середземномор'я, для їх економічного зростання, прискорення соціально-економічного розвитку, активізації торгівлі, покращення умов життя, соціального забезпечення, рівня зайнятості населення, у 2012 році ЄС та Європейська комісія спільно започаткували програму «Зміцнення демократичних реформ у країнах-партнерах Південного Середземномор'я», яка тривала з 2012 по 2014 роки. Програма досягла конкретних і стійких результатів у сферах незалежності судової системи, запобігання торгівлі людьми, боротьби з корупцією, відмивання грошей. Бюджет програми становив близько 5 млн євро [15].

Незважаючи на активізацію та позитивну динаміку Євро-Середземноморської співпраці, розширення галузей співробітництва, формування спільних економічних та енергетичних ринків, варто відзначити низку суспільно-політичних чинників, які негативно впливають на ефективність та реалізацію політики Євро-Середземноморського партнерства. Зокрема це – відмінності в політичних системах країн Середземномор'я, збереження асиметрії в політичному, соціально-економічному розвитку, загострена конкуренція за регіональне лідерство, взаємні територіальні претензії країн регіону; суттєва фрагментація населення і різний кількісний склад (наприклад, населення Єгипту та Туреччини становить понад 70 млн осіб, тоді як населення Йорданії – близько 6,5 млн., Лівану – близько 4,5 млн). Крім того, в Середземноморських країнах інтегровано багато інших суспільно-політичних, соціокультурних, економічних проблем:

відсутність демократії, наявність авторитарних і диктаторських режимів; збереження протиріч між арабськими країнами та ЄС через відмінності в підходах до політики Ізраїлю на Близькому Сході; територіальні суперечності; суспільно-політична нестабільність, тероризм, слабкий розвиток національних економік, низька інвестиційна привабливість, корупція, повільне реформування сільськогосподарських секторів регіону, безробіття, низький рівень освіти, зростання нелегальної імміграції, екологічні проблеми, стихійна урбанізація. Середземноморський регіон у сучасних міжнародних відносинах оцінюється як регіон потрясінь, катаклізмів, як регіон, який не може вирішити власні проблеми.

Таким чином, Європейський Союз став платформою розвитку Євро-Середземноморського партнерства, конструктивного діалогу між країнами, дозволив розширити галузі співробітництва, підвищити ефективність співпраці в багатьох сферах, активізувати транскордонне співробітництво. Однак, не зважаючи на ефективність Євро-середземноморського партнерства, на порядку денному залишаються політичні, суспільно-політичні, соціо-економічні, енергетичні протиріччя.

Висновки. Отже, у зовнішній політиці Європейського Союзу, починаючи з 50-их рр. ХХ століття, пріоритетним

напрямом є реалізація Середземноморського вектору політики сусідства ЄС. Євро-Середземноморське партнерство ХХІ століття відзначається активністю, динамікою співпраці та позитивними трансформаціями у суспільно-політичній, економічній та енергетичній сферах. Пріоритетними векторами зовнішньополітичних стратегій Євро-Середземноморського партнерства та співробітництва є: налагодження ефективних взаємодій; активізація торгівлі, реалізація інвестиційних проектів, впровадження інноваційних стратегій; формування спільних енергетичних та економічних ринків; активна співпраця в енергетичній галузі та формування системи регіональної енергетичної безпеки.

Євро-Середземноморське партнерство, незважаючи на існуючі проблеми, протиріччя, геополітичні, енергетичні, соціо-економічні, безпекові виклики та загрози, має вагомий результати, перспективи розвитку та характеризується динамікою та активізацією взаємодій і співпраці між Європейськими країнами та державами Середземномор'я.

Подальші дослідження проблематики функціонування та ефективності Євро-Середземноморського партнерства мають важливе теоретичне та науково-практичне значення. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на визначення ролі окремих країн у розвитку Євро-Середземноморського партнерства.

Список використаних джерел:

1. Аднан А.Х. Правовий механізм співробітництва Європейського Союзу з країнами Середземномор'я : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : 12.00.01. Міжнародне право. Київ, 2000. 19 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name= (дата звернення: 16.10.2023).
2. Вахудова М.А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 379 с. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/history/article/view/671> (дата звернення: 26.09.2023).
3. Відякіна М.М. Трансформація імміграційної політики країн-членів ЄС: виклики для України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : збірник наукових праць. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2008. Випуск 72. Ч. I. С. 56–62.
4. Грішнова О.А. Білик О.М. Міждержавна міграція як чинник глобального перерозподілу людського капіталу. *Формування ринкової економіки* : Зб. наук. праць. Спец. вип. : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Демократичний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». Т. 2: Демографічні аспекти регулювання та відтворення трудового потенціалу. Київ : КНЕУ, 2006. 400 с. С. 3–14.
5. Коваль І.В. Стратегічне партнерство країн Північної Африки в євро інтеграційному контексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.04. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Київ, 2010. 23 с.
6. Комюніке Комісії Європейських Співтовариств: Європейська політика сусідства: Стратегія. URL: <http://www.kmu.gov.ua/document/StartegyEPS.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).
7. Магда Є. Позиція ЄС в урегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку ХХІ ст. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2010. Вип. 19. С. 155–166. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/40635> (дата звернення 25.09.2023).
8. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) : монографія. Київ : Академ-Прес, 2002. 425 с URL: https://lib-gw.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1047954 (дата звернення: 16.09.2023).
9. Пак Н. Взаємодія європейського союзу з країнами середземноморського партнерства у міграційній сфері. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Міжнародні відносини*. 2017. № 1(46). С. 31–34.
10. Середземноморський вектор у зовнішній політиці Ніколя Саркозі. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_59_dod/Gileya59_P10_doc.pdf (дата звернення: 25.09.2023).
11. Сорочинська О. Союз для Середземномор'я: пріоритети та реалізація. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива*. 2013. Вип. 3. С. 199–202. URL: https://eprints.ua.edu/2351/1/Sorochynska_NZ_stud_Vyp-3_turyzm.pdf (дата звернення: 23.09.2023).
12. Фонтен П. Європа в 12 уроках. Відносини між ЄС та країнами Середземномор'я. 2006. URL: <http://pravolib.pp.ua/otnosheniya-mejdu-stranami-27905.html>
13. Хассуна Б. Євро-Середземноморське співробітництво: еволюція, проблеми та напрями розвитку. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. Випуск 2 (57). С. 79–86.
14. Шамраєва В.М. Спільна міграційна політика ЄС у контексті євроінтеграційних устремлінь України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 2 (36). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/4/05.pdf>
15. Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти. Київ : НІСД, 2006. 242 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shved_Viacheslav/Blyzskoskhidnyi_rehion_u_su_chasnykh_stratshchiiakh_transatlantychnoi_spilnoty.pdf (дата звернення: 23.09.2023).
16. Barcelona declaration, adopted at the Euro-Mediterranean Conference: summary. 1995. P. 27–28. URL: http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/barcelona_en.htm

17. Center for Strategic and International Studies (CSIS). URL: <http://csis.org/> (дата звернення: 13.09.2023).
18. Corfu European Council, CORFU. June 24-25, 1994. URL: http://aei.pitt.edu/1444/1/corfu_june_1994.pdf (дата звернення: 17.09.2023).
19. Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. 2016. URL: https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (дата звернення: 28.09.2023).
20. Wilfried Martens Centre for European Studies. URL: <http://martenscentre.eu/>

References:

1. Adnan A. Kh. (2000) *Pravovyi mekhanizm spivrobotnytstva Yevropeiskoho Soiuzu z krainamy Seredzemnomoria*: avtoref. dys. na здобuttia kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Mizhnarodne pravo. Kyiv, 19 p. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis-nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name= (accessed October 16, 2023).
2. Vakhudova M. A. (2009) *Nerozdilena Yevropa: demokratsiia, vazheli vplyvu ta intehratsiia pislia komunizmu*. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 379 p. Available at: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/history/article/view/671> (accessed September 26, 2023).
3. Vidiakina M. M. (2008) Transformatsiia immihratsiinoi polityky krain-chleniv YeS : vyklyky dlia Ukrainy. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Instytut mizhnarodnykh vidnosyn, vol. 72, part I, pp. 56–62.
4. Hrishnova O. A., Bilyk O. M. (2006) *Mizhderzhavna mihratsiia yak chynnyk hlobalnoho pererospodilu liudskoho kapitalu. Formuvannia rynkovoï ekonomiky: zb. nauk. prats*. Spets. vyp.: Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Demokratychni rozvytok Ukrainy ta priorytetni zavdannia demografichnoi polityky". T. 2: Demografichni aspekty rehuliuвання ta vidtvorennia trudovoho potentsialu. Kyiv: KNEU, 400 p., pp. 3–14.
5. Koval I. V. (2010) *Stratehichne partnerstvo krain Pivnichnoi Afryky v yevro intehratsiinomu konteksti*: avtoref. dys. na здobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk: 23.00.04. Politychni problemy mizhnarodnykh system ta hlobalnoho rozvytku. Kyiv, 23 p.
6. Komuniuke Komisii Yevropeiskykh Spivtovarystv: Yevropeiska polityka susidstva: Stratehiia. Available at: <http://www.kmu.gov.ua/document/StartegyEPS.pdf> (accessed October 10, 2023).
7. Mahda Ye. (2010) *Pozytsiia YeS v urehuliuванні arabo-izraïlskoho konfliktu vid pochatku XX st. Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovyi poshuky i znakhidky*, vol. 19, pp. 155–166. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/40635> (accessed September 25, 2023).
8. Muraviov V. I. (2002) *Pravovi zasady rehuliuвання ekonomichnykh vidnosyn Yevropeiskoho Soiuzu z tretimy krainamy (teoriia i praktyka)*: monografiia. Kyiv: Akadem-Pres, 425 p. Available at: https://lib-gw.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1047954 (accessed September 16, 2023).
9. Pak N. (2017) *Vzaiemodiia yevropeiskoho soiuzu z krainamy seredzemnomorskoho partnerstva u mihratsiini sferi. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia Mizhnarodni vidnosyny*, no. 1(46), pp. 31–34.
10. Seredzemnomorskyi vektor u zovnishnii politytsi Nikolia Sarkozy. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_59_dod/Gileya59/P10_doc.pdf (accessed September 25, 2023).
11. Sorochynska O. (2013) *Soiuz dlia Seredzemnomoria: priorytety ta realizatsiia. Mizhnarodni vidnosyny i turyzm: suchasnist ta retrospektyva*, vol. 3, pp. 199–202. Available at: https://eprints.oa.edu.ua/2351/1/Sorochynska_NZ_stud_Vyp-3_turyzm.pdf (accessed September 23, 2023).
12. Fonten P. (2006) *Yevropa v 12 urokakh. Vidnosyny mizh YeS ta krainamy Seredzemnomoria*. Available at: <http://pravolib.pp.ua/otnosheniya-mejdu-stranami-27905.html>
13. Khassuna B. (2015) *Yevro-Seredzemnomorske spivrobotnytstvo: evoliutsiia, problemy ta napriamy rozvytku. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 2 (57), pp. 79–86.
14. Shamraieva V. M. (2009) *Spilna mihratsiina polityka YeS u konteksti yevrointehratsiinykh ustremiin Ukrainy. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, no. 2 (36). Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/4/05.pdf>
15. Shved V. O. (2006) *Blyzkoskhidnyi rehion u suchasnykh stratehiakh transatlantychnoi spilnoty*. Kyiv: NISD, 242 p. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shved_Viacheslav/Blyzkoskhidnyi_rehion_u_suchasnykh_stratehiakh_transatlantychnoi_spilnoty.pdf (accessed September 23, 2023).
16. Barcelona declaration, adopted at the Euro-Mediterranean Conference: summary. (1995), pp. 27–28. Available at: http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/barcelona_en.htm
17. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Available at: <http://csis.org/> (accessed September 13, 2023).
18. Corfu European Council, CORFU. June 24-25, 1994. Available at: http://aei.pitt.edu/1444/1/corfu_june_1994.pdf (accessed September 17, 2023).
19. Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. 2016. Available at: https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (accessed September 28, 2023).
20. Wilfried Martens Centre for European Studies. Available at: <http://martenscentre.eu/>

EURO-MEDITERRANEAN PARTNERSHIP: FORMATION AND DYNAMICS OF TRANSFORMATIONS IN THE CONTEXT OF SOCIO-POLITICAL, ENERGY AND ECONOMIC CHALLENGES

Summary. The article is devoted to the current problem of the Euro-Mediterranean partnership in the context of socio-political, energy and economic challenges. The implementation of the Mediterranean vector of foreign policy by the European Union dates back to the 1950s. However, the policy of partnership was actualized only in the 21st century, which is determined by historical, geopolitical, economic, energy and socio-cultural factors. The article describes four stages of the formation and development of the Euro-Mediterranean partnership, defines the vectors, directions, features, forms and mechanisms of cooperation and cooperation. The dynamics of transformations of partnership and interaction strategies between the EU and the Mediterranean states are analyzed. Considerable attention is focused on the study of the impact of modern socio-political, economic, energy factors and historical events on the effectiveness of the Euro-Mediterranean partnership. Special attention is focused on the problems of illegal migration to the EU from the conflict zones of North Africa and the Middle East. The settlement of migra-

tion problems is considered as an actual vector and dimension of the Euro-Mediterranean partnership. In the context of modern regional and global challenges, the dynamics of the transformation of the Mediterranean vector of the European Union's foreign policy have been studied. The article indicates the positive dynamics of interstate interactions. The directions, features, vectors of the foreign policy strategies of the Euro-Mediterranean partnership (liberalization and intensification of trade; creation of a free trade zone between the EU and the countries of North Africa and the Middle East; implementation of investment projects; introduction of innovative technologies, standards; active cooperation and interaction in the energy sector) were comprehensively studied. formation of the regional energy security system). The priority directions of the partnership between the EU and the Mediterranean countries are the implementation of projects on the use of solar energy, the introduction of alternative energy sources, and the settlement of environmental and energy problems. In the context of modern security geopolitical challenges, the goals of the Euro-Mediterranean Partnership are to ensure peace and security; settlement of acute crises and conflicts; democratization of the political systems of the Mediterranean countries; fight against terrorism and illegal migration.

Key words: Euro-Mediterranean partnership, European Union, Mediterranean countries, EU neighborhood policy, strategic partnership, Euro-Mediterranean Parliamentary Assembly, energy and economic partnership, system of regional energy security.

Казакова Л. О.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародної політики
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Пайда І. В.

*магістр
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Kazakova Lyudmila

*Ph.D. Juridical Sciences,
Associate Professor of International Politics Department
Uzhhorod National University*

Paida Iryna

*Master
Uzhhorod National University*

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ У КОМЕРЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті досліджуються використання лізингових послуг у комерційній діяльності. Розкрито сутність та історію становлення міжнародного лізингу як інструменту зовнішньоекономічної діяльності. Проаналізовано та розкрито теоретичні основи дослідження міжнародного лізингу у комерційній діяльності. Визначено, що ринок лізингових послуг набуває все більшої ваги, оскільки лізинг стає альтернативою традиційному банківському кредитуванню та дієвим інструментом для оновлення активів та технологій підприємств у всіх галузях економіки. Акцентовано надзвичайну перспективність і необхідність лізингу для розвитку малого бізнесу. Визначено, що в Україні лізинг набуває більшого значення з кожним роком, проте ще існує низка перешкод для цілковитої імплементації цього фінансового інструменту. Проаналізовано шляхи вдосконалення та перспективи участі підприємств України у міжнародних лізингових процесах. Узагальнено світовий досвід використання лізингових послуг у комерційній діяльності.

Ключові слова: лізинг, міжнародний лізинг, лізинг у комерційній діяльності, лізингові послуги у комерційній діяльності, лізингові послуги, ринок лізингу.

Вступ та постановка проблеми. Лізинг став важливою складовою сучасного світового бізнесу і фінансової системи. Використання лізингових послуг стало загальноприйнятою практикою в комерційній діяльності та знайшло широке застосування у різних секторах економіки. Лізинг надає підприємствам можливість здійснювати придбання обладнання, машин та інших активів, не завдаючи серйозного удару на їхні фінанси та ліквідність. У сучасних умовах, лізинг став важливим інструментом, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств, поліпшенню якості наданих послуг та підвищенню ефективності виробництва. Це в свою чергу призводить до зміцнення позицій компаній як на внутрішньому, так і на міжнародних ринках. Ринок лізингових послуг набуває все більшої ваги, оскільки лізинг стає альтернативою традиційному банківському кредитуванню та дієвим інструментом для оновлення активів та технологій підприємств у всіх галузях економіки. Зростання значущості ринку лізингових послуг підкреслюється тим фактом, що він став ключовим компонентом процесу оновлення основних засобів та технологій для підприємств у всіх секторах господарської діяльності. Сучасний бізнес вимагає постійного оновлення та модернізації, і лізинг є важливим інструментом для досягнення цієї мети. Актуальність дослідження цієї теми очевидна, оскільки міжнародний лізинг стає все більш важливим для українських підприємств, які прагнуть бути конкурентоспроможними на глобальному ринку. Для цього необхідно ретельно проаналізувати сучасну ситуацію на ринку лізингу, ідентифікувати основні проблеми, що її вплива-

ють, і розробити стратегії для їх вирішення. В даному контексті актуальність теми не підлягає сумніву, оскільки вона відображає сучасні реалії та вимоги для українських підприємств, які мають намір активно застосовувати лізинг як інструмент для розвитку та модернізації свого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення особливостей досвіду використання лізингових послуг у комерційній діяльності знаходять своє відображення в працях багатьох науковців, таких як: Борисюк О., Міщанчук О., Бутар Г., Марценюк-Розарьонова О., Зарубенко С., Стаднік Є. та інші.

Метою даної роботи є дослідження особливостей світового досвіду використання лізингових послуг у комерційній діяльності.

Результати дослідження. Один зі специфічних інструментів інвестування, який привертає увагу у галузі економіки, – це лізинг. Історично лізинг вже давно виявився в розвинених промислових країнах і є неодмінною складовою господарських відносин. Для України лізинг виступає порівняно новим вищем у сфері фінансової діяльності. Його поява пов'язана зі зростанням проблем у розвитку підприємств та відкриває нові можливості для удосконалення економічно-правових відносин між учасниками підприємницької діяльності [1].

Лізинг у сучасному світі здобув популярність та почав активно розвиватися в Сполучених Штатах Америки на початку 50-х років минулого століття. Важливим кроком у стимулюванні цього інноваційного інвестиційного інструменту стало визнання лізингу урядом США як ефективного

засобу оновлення техніки та технологічного парку підприємств. Запровадження спеціальної програми розвитку сприяло розширенню використання лізингу в різних секторах економіки. Усього за десять років відбулася значуща революція в сфері орендних відносин, і лізинг став популярним в 109 європейських країнах, включаючи Францію, Велику Британію, Німеччину, Швейцарію, Австрію та інші. Обсяги інвестицій в обладнання та техніку через механізм лізингу зросли в п'ять разів. Під лізинг стали найчастіше орендувати засоби виробництва, технологічне устаткування, автомобілі, судна, літаки та інші цінності. Цікаво, що лише наприкінці 70-х років XX століття лізингові операції отримали популярність в Японії. Такий запізнення можна пояснити тим, що тодішня японська економіка була досить закритою та відсталою, і не дуже бажала інтеграції у світовий економічний простір. Після успішного запуску лізингу на ринках США, Європи та Японії, цей фінансовий інструмент швидко розповсюдився, зазнав змін та удосконалень, і набував нові форми використання в різних країнах світу [2].

Еволюція лізингових послуг у світі схожа на розвиток будь-якого іншого ринку – зростає від виникнення до досягнення повного розвитку. Іноземні фахівці виділяють шість стадій розвитку лізингу зокрема: оренда, простий фінансовий лізинг, комплексний фінансовий лізинг, пакування послуг (операційний лізинг), нові лізингові продукти та зрілість лізингу [2].

Розглядаючи розвиток такого фінансового інструменту, як лізинг, можна сказати, що він є надзвичайно перспективним і необхідним для розвитку малого бізнесу.

В Україні лізинг набуває більшого значення з кожним роком, проте ще існує низка перешкод для цілковитої імплементації цього фінансового інструменту. Хоча видно значний розвиток лізингу на території України, потрібно зазначити, ще потрібно докласти багато зусиль для вдосконалення функціонування лізингової діяльності в Україні.

Економічна нестабільність вплинула не лише на темпи розвитку України, але й на лізингову галузь в тому числі. Вартість договорів найбільших лізингоотримувачів за галузями станом на 31.03.2022 р. представлено на рис. 1.

Так, станом на 31.03.2022 р. найбільшими лізингоотримувачами були: сільське господарство (вартість договорів становила 2129,8 млн грн); транспортна галузь (1100,4 млн грн); сфера послуг (318,2 млн грн); будівництво (177,6 млн грн).

У першому кварталі 2022 року спостерігався динамічний рух на ринку фінансового лізингу в Україні. Порівняно з аналогічним періодом попереднього року, відбулися значущі зміни в структурі лізингових угод за строками дії. За перший квартал 2022 року вартість угод фінансового лізингу строком до 2 років зменшилась на 2,6%. Проте, вразливість фінансових ринків та зміна умов господарського середовища стали причиною збільшення обсягу угод

з терміном дії від 2 до 5 років, що скоріше за все було обумовлено бажанням підприємств зменшити ризики та відповідати на умови що змінюються. Такі угоди збільшилися на 22,3%. Загалом, в період з січня по березень 2022 року обсяг фінансування лізингу для юридичних осіб-лізингодавців та фінансових компаній становив 4713,5 млн грн, що свідчить про зростання на 11,1% порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Авансові платежі становили значну частину цього фінансування (29,2%) [4].

Україна залишається на початковому етапі розвитку лізингового ринку. Проте, існує кілька суттєвих факторів, які тимчасово гальмують його розвиток. Перш за все, це обмеженість фінансових ресурсів у галузі, а також відсутність сучасної законодавчої бази та податкових стимулів для лізингових операцій. Крім того, низький рівень обізнаності підприємців щодо сучасних інструментів фінансування обмежує їх можливості у цьому напрямку. У подоланні цих перешкод лежить потенціал для подальшого розвитку лізингового сектору в Україні, який може стати важливим фінансовим інструментом для підприємств країни.

Між факторами, що гальмують розвиток лізингової галузі в Україні, можна виділити недостатність як внутрішнього, так і зовнішнього капіталу, відсутність спеціальних державних стимулюючих програм для малого та середнього підприємництва і застаріле законодавство, що регулює лізингові операції в Україні [5].

Найбільший негативний вплив на розвиток лізингових послуг в Україні справляють чинники правового, фінансово-економічного, організаційного та соціального характеру.

До чинників правового характеру слід віднести недосконалість законодавчого забезпечення, неузгодженість внутрішнього законодавства з міжнародними нормами у галузі лізингу, відсутність державних програм для підтримки використання лізингу як джерела оновлення основних активів, а також відсутність чітких правових норм, що регулюють статус лізингових компаній та питання, пов'язані з лізингом інтелектуальної власності та іншими формами лізингу, крім фінансового та оперативного [6].

Існують значні труднощі, які гальмують подальший розвиток лізингового ринку в Україні. Для ефективного вирішення цих проблем необхідно вжити ряд заходів:

– Розробити державну програму стимулювання та підтримки лізингу, яка б сприяла активній участі банківського сектору в розвитку лізингових послуг.

– Створити сприятливу законодавчу базу для суб'єктів лізингової діяльності, включаючи реформування податкового законодавства для стимулювання лізингових операцій, наприклад, встановлення податкових пільг для операцій з міжнародного лізингу щодо ввезення в Україну високотехнологічного обладнання. Також можна розглянути надання інвестиційних пільг при оподаткуванні прибутку підприємств інших заходів для підтримки лізингу.

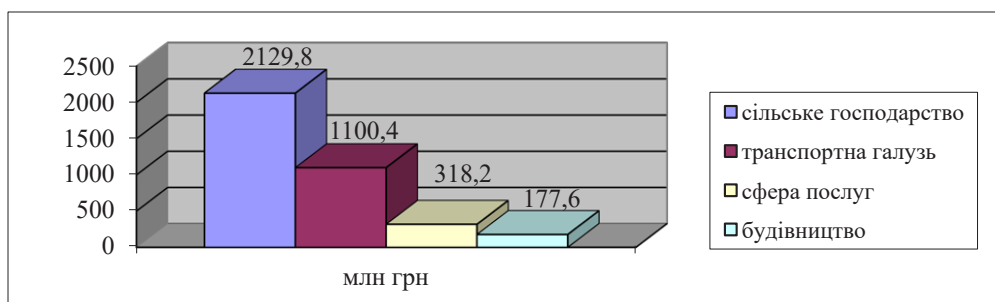

Рис. 1. Вартість договорів найбільших лізингоотримувачів за галузями, 31.03.2022 р., млн грн

Джерело: [4]

Порівняльна характеристика надання лізингових послуг в Україні та світі

Порівняльні ознаки	США	Німеччина	Японія	Україна
Інвестиції в предмет лізингу	Лише окремі удосконалення.	-	-	Покращання предмета лізингу
Термін лізингової угоди.	Менше ніж 80% корисного строку служби.	40–90% економічного терміну служби.	Менше ніж 70% економічного терміну служби та 60%, якщо термін понад 10 р.	Більше ніж 75% первісної вартості.
Вартість лізингових платежів.	Більша чи дорівнює 90% ринкової вартості предмета лізингу.	Покриває вартість виробництва, придбання та інші поточні витрати.	Приблизно дорівнює сукупним витратам на придбання майна.	Дорівнює вартості об'єкта лізингу або перевищує її.
Розгляд фінансового лізингу у системі оподакування.	Лізинговий платіж лізингодавець зараховує як валові доходи, лізингоотримувач – як валові витрати	Частка лізингового платежу, що відшкодовує основну вартість	Лізинг – продаж послуги.	Лізинг – продаж майна.

Джерело: [2]

– Розвинути інвестиційну інфраструктуру ринку лізингових послуг, включаючи підготовку кваліфікованих фахівців та зниження вартості кредитних послуг, нотаріальних та страхових послуг, пов'язаних з укладанням договорів лізингу [9].

Лізинг має позитивний вплив на економіку країни, оскільки сприяє:

– Розвитку малого та середнього бізнесу та підприємств аграрно-промислового сектору.

– Збільшенню обсягів реалізації нового обладнання.

– Залученню більших обсягів інвестицій у національну економіку.

– Покращенню конкурентного середовища на фінансовому ринку.

– Здійсненню технічного та технологічного оновлення підприємств і підвищенню конкурентоспроможності економіки країни.

Результати дослідження іноземного та вітчизняного ринків лізингу, проаналізовано, згруповано та подано у таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, аналіз практики провідних країн світу свідчить про важливу роль лізингу в економічному зростанні країни, особливо у перехідний період розвитку економіки. Для бізнесу, лізинг є важливим джерелом додаткового

капіталу, що стимулює активізацію його діяльності. В контексті національної економіки лізинг сприяє збільшенню рівня зайнятості, покращує соціальний клімат у країні, розширює податкову базу та зростанню ВВП завдяки нагромадженню капіталу через придбання обладнання. Важливу роль у стимулюванні використання лізингу у господарській діяльності грає податкова політика країни [2]. У період становлення лізингових відносин, надавання податкових пільг учасникам ринку лізингових послуг визнавалося ефективним інструментом. Однак з розвитком ринку лізингу та його зростанням, роль таких пільг поступово зменшувалася. Лізинг став настільки конкурентоздатним в порівнянні з іншими фінансовими послугами, що не потребував великих податкових пільг, таких як податкові кредити, списання податків та прискорена амортизація. Запровадження пільг для вітчизняних суб'єктів лізингової діяльності було одним з перших та ефективних заходів держави для стимулювання швидкого розвитку лізингового ринку. Однак важливо, щоб величина та обсяг цих пільг корелювали з рівнем розвитку економіки та ринку лізингу і відповідали реальним потребам лізингових клієнтів.

Динаміку приросту світового ринку лізингових послуг за галузевим аналізом можна спостерігати на рис. 2.

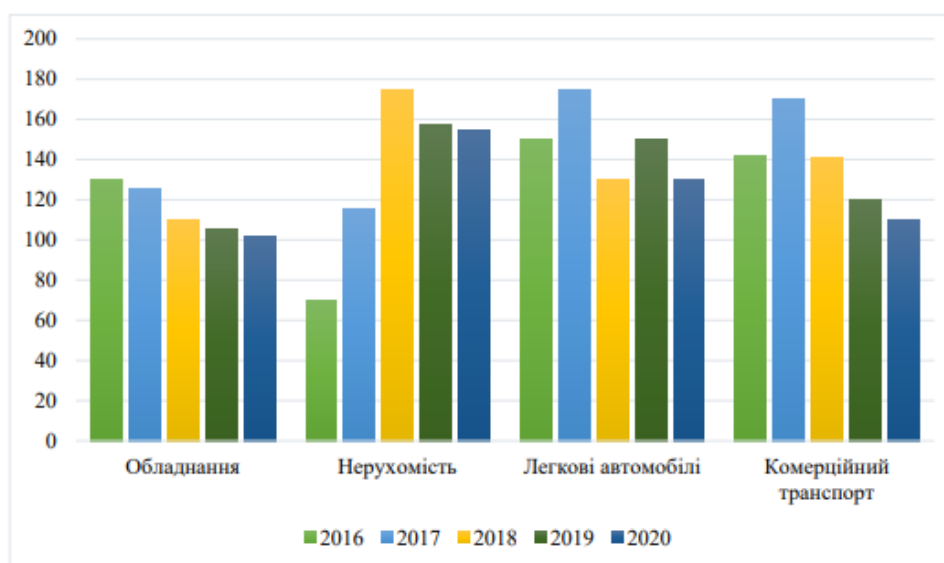

Рис. 2. Динаміка приросту світового ринку лізингових послуг, 2016–2020 рр. (галузевий аналіз)

Джерело: [3]

На рис. 2 спостерігається динамічний приріст обсягів надання лізингових послуг у світі в таких галузях, як обладнання та устаткування, нерухомість, легкові автомобілі та комерційний транспорт.

Щодо особливостей світового ринку лізингових послуг у 2022 році, можна виокремити загальні тенденції, які можуть вплинути на ринок лізингових послуг в подальшому:

1. Цифрова трансформація: З розвитком технологій і цифрового середовища лізингові компанії шукають нові способи для оптимізації своєї діяльності та покращення обслуговування клієнтів за допомогою інноваційних цифрових рішень.

2. Зміни в мобільності та транспорті: Лізингові послуги стають популярними в автомобільній та транспортній галузях, особливо з розвитком альтернативних джерел енергії, таких як електромобілі.

3. Сприяння сталому розвитку: Світовий ринок стає все більше спрямованим на збалансований розвиток і сприяння сталому споживанню. Лізинг може стати інструментом для компаній у досягненні цих цілей.

4. Регулювання та податки: Зміни в законодавстві і податкових політиках у різних країнах можуть вплинути на структуру лізингових угод і обсяги послуг.

5. Геополітичні фактори: Геополітичні події, такі як торгові конфлікти і санкції, можуть вплинути на міжнародний ринок лізингу і обмежити доступ до ресурсів.

Для подальшого розвитку ринку послуг фінансового лізингу необхідно визначити пріоритетні заходи:

– Забезпечити доступність та адекватне правове регулювання, чого справедливо бракує в Україні, але є передумовами поширення лізингових послуг у розвинених країнах.

– Ухвалення закону "Про фінансовий лізинг" у новій редакції може змінити архітектуру ринку, привернути більше європейських гравців і поліпшити доступ малого та середнього бізнесу до лізингових послуг.

– Забезпечити ефективну прозорість гібридних фінансових інструментів, що попередить використання фінансового лізингу в тіньових схемах [8].

Розвиток лізингу також матиме макроекономічні наслідки, включаючи зниження вартості грошей і оновлення основних фондів економіки.

Висновки. Отже, лізинг комерційної нерухомості є важливою альтернативою іпотечному кредитуванню та орендним відносинам. Особливо в умовах економічної і політичної нестабільності, він є єдиним реальним засобом існування для малого та середнього бізнесу, який намагається продовжувати свою діяльність. Однак існують серйозні проблеми, які гальмують розвиток лізингових послуг і вимагають негайного вирішення. Перш за все, необхідно ретельно врегулювати юридичні аспекти цього сегменту ринку, зокрема, чітко сформулювати порядок реєстрації договорів лізингу нерухомості, щоб уникнути проблем, пов'язаних з непрозорістю ринку нерухомості та можливими аферами.

Список використаних джерел:

1. Шталь Т.В., Доброскок Ю.Б., Тіщенко О.О., Сапаров Е. Аналіз інвестиційного клімату України та шляхи його вдосконалення. *БізнесІнформ*. 2013. № 3. С. 122–125.
2. Подольчак Н.І. Огляд вітчизняного та світового ринків лізингу. 2008. URL: http://vlp.com.ua/files/17_28.pdf
3. Казакова Л.О., Лесьо Я.Ю. Лізинг як особливий вид інвестиційної діяльності та використання його на ринку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. № 39. С. 73–78.
4. У I кварталі 2020 року активи фінансових компаній зросли на 22,1%. 2020. URL: <http://finpost.com.ua/news/17938>
5. Лізингові компанії до 2021 року більш як удвічі збільшать обсяги фінансування МСБ. 2018. URL: <https://mind.ua/news/20189016-lizingovi-kompaniyi-do-2021-roku-bilsh-yak-udvichi-zbilshat-obsyagi-finansuvannya-msb>
6. Прокопенко О.В. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф. Суми : СумДУ, 2013. Т. 2. С. 18–20.
7. Павлова А.М. Вплив використання фінансового лізингу в тіньових схемах на економічну безпеку України. 2018. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=1&y=2018>
8. Павлова А.М. Детінізація фінансового лізингу як напрям забезпечення економічної безпеки України : дисертація на здобуття кандидатського ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 21.04.01 «Економічна безпека держави». Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2019. 236 с.

References:

1. Stahl T. V., Dobroskok Y. B., Tishchenko O. O., Saparov E. (2013) Analiz investycijnogo klimatu Ukrayiny ta shlyaxy jogo vdoskonalennya [Analysis of the investment climate in Ukraine and ways to improve it]. *BusinessInform*, no. 3, pp. 122–125.
2. Podolchak N. I. (2008) Oglyad vitchyznyanogo ta svitovogo rynkiv lizingu [Review of domestic and world leasing markets]. Available at: http://vlp.com.ua/files/17_28.pdf
3. Kazakova L. O., Lesyo Y. Yu. (2021) Leasing as a special type of investment activity and its use in the market of Ukraine. *Uzhorod National University Herald. International Economic Relations And World Economy*, no. 39, pp. 73–78.
4. U I kvartali 2020 roku aktyvy finansovykh kompanii zrosly na 22,1% (2020) [In the first quarter of 2020, the assets of financial companies increased by 22.1%]. Available at: <http://finpost.com.ua/news/17938>
5. Lizynhovi kompanii do 2021 roku bilsh yak udvichi zbilshat obsyahu finansuvannya MSB (2018) [Leasing companies will more than double the amount of SME financing by 2021]. Available at: <https://mind.ua/news/20189016-lizingovi-kompaniyi-do-2021-roku-bilsh-yak-udvichi-zbilshat-obsyagi-finansuvannya-msb>
6. Prokopenko O. V. (2013) *Ekonomichni problemy stalogo rozvytku: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi, prysvyachenoyi pamyati prof. Balaczko O. F.* [Economic problems of sustainable development: materials of the International scientific-practical conference dedicated to the memory of prof. Balatskoho O. F.]. Sumy: SSU, tom 2, pp. 18–20.
7. Pavlova A. M. (2018) Vplyv vykorystannya finansovogo lizingu v tinovyx sxemakh na ekonomichnu bezpeku Ukrayiny [The impact of the use of financial leasing in shadow schemes on the economic security of Ukraine]. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=1&y=2018>
8. Pavlova A. M. (2019) Detinizaciya finansovogo lizingu yak napryam zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [De-shadowing of financial leasing as a direction of ensuring economic security of Ukraine]: The dissertation on competition of a candidate's degree of the candidate of economic sciences on a specialty 21.04.01 "Economic security of the state". National Institute for Strategic Studies. Kyiv, 236 p.

GLOBAL EXPERIENCE OF USING LEASING SERVICES IN COMMERCIAL ACTIVITIES

Summary. The article examines the use of leasing services in commercial activities and the integration of Ukrainian enterprises into the international leasing market. The subject of this work is the study of the global experience of using leasing services in commercial activities. Leasing is recognized as an important financing tool for businesses of various industries and sizes, and its impact on the commercial sector is significant. This work examines how leasing services contribute to the development of enterprises, and also analyzes the best practices and innovations used in different countries. The essence and history of international leasing as a tool of foreign economic activity are revealed. It was determined that in Ukraine leasing is becoming more important every year, but there are still a number of obstacles to the full implementation of this financial instrument. The theoretical bases of research of international leasing in commercial activity are analyzed. The ways of improvement and prospects of participation of Ukrainian enterprises in international leasing processes are analyzed. It was determined that the market of leasing services is gaining more and more importance, as leasing is becoming an alternative to traditional bank lending and an effective tool for updating the assets and technologies of enterprises in all sectors of the economy. The extraordinary perspective and necessity of leasing for the development of small business is emphasized. The world experience of using leasing services in commercial activity is analyzed. The research is based on the analysis of information from various sources, including scientific articles, reports of organizations and statistical data. The work highlights various aspects of leasing, such as its economic benefits, risks and impact on the labor market. The main purpose of this study is to provide generalized information about how leasing services are used in commercial activities and how this experience can be applied in Ukraine and other countries. The results of the study will help businesses, governments and the academic community to better understand leasing as a financial instrument and consider it as a possible tool to stimulate economic growth and development.

Key words: leasing, international leasing, leasing in commercial activity, leasing services in commercial activity, leasing services, leasing market.

Калініченко Л. Л.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та менеджменту
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9847-8448>*

Мельник Л. Г.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування
Сумського державного університету;
директор Науково-дослідного інституту економіки розвитку
МОН України та НАН України у складі Сумського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7824-0678>*

Дорошенко Г. О.

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5535-8494>*

Кубатко О. В.

*доктор економічних наук, професор,
доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування
Сумського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6396-5772>*

Чужданова М. В.

*викладач
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3921-8316>*

Kalinichenko Liudmyla

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Economics and Management,
V. N. Karazin Kharkiv National University*

Melnyk Leonid

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Economics,
Entrepreneurship and Business Administration,
Sumy State University*

Doroshenko Hanna

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics and Management,
V. N. Karazin Kharkiv National University*

Kubatko Oleksandr

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Associate Professor of the Department of Economics,
Entrepreneurship and Business Administration,
Sumy State University*

Chuzhdanova Mariia

*Lecturer,
V. N. Karazin Kharkiv National University*

ВІКІНОМІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ¹

Анотація. Стаття розглядає вікіномічний підхід до сталого розвитку в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. Автори визначають інтеграцію, інновації, відповідальне підприємництво і циркулярну економіку як ключові складові сталого розвитку. Вони обговорюють, як ці елементи впливають на зміну моделі споживання та виробництва, сприяють створенню збалансованої системи, де економіка, соціальна сфера та екологічні чинники взаємодіють і взаємозалежні. Стаття також розглядає інтеграцію у вікіномічних підходах і вказує на можливі труднощі через різні погляди учасників, їхні способи мислення та культурні традиції. Досліджуються напрями ефективного управління змінами в організації, структурній побудові та культурі управління для успішної інтеграції. Зазначається, що основна ідея інновацій у вікіномічній політиці полягає в пошуку нових рішень, спрямованих на ефективне використання ресурсів, зменшення

¹ Робота містить результати досліджень НДР «Реструктуризація національної економіки в напрямі цифрових трансформацій для сталого розвитку» (№ 0122U001232) за підтримки Національного фонду досліджень України.

негативного впливу на довкілля та покращення якості життя людей. Автори наголошують на необхідності залучення спільноти, створення сприятливого середовища для колективного прийняття рішень, побудови довіри та обґрунтування переваг для всіх сторін, а також необхідності формування технологічної інфраструктури, забезпечення навчання користувачів та моніторингу результатів для успішного впровадження євроінтеграційного підходу. Стаття акцентує увагу на «відповідальному підприємстві» як визначальній складовій вікіноміки, що створює можливості для зміни способу функціонування підприємств, забезпечення балансу між прибутковістю, соціальними цінностями та екологічною стійкістю. Також досліджуються напрямки розвитку циркулярної економіки на основі вікіномічного підходу і зазначається, що її розвиток потребує спільної співпраці, обміну знаннями та ресурсами між зацікавленими сторонами з метою досягнення сталого розвитку. Загалом, стаття обґрунтовує шляхи ефективного використання ресурсів, поширення знань та залучення громадськості для пошуку відповідей на екологічні, соціальні та економічні виклики шляхом впровадження вікіномічного підходу в контексті євроінтеграції України.

Ключові слова: вікіноміка, вікі-платформа, вікі-спільнота, інтеграція, інновації, відповідальне підприємство, циркулярна економіка.

Постановка проблеми. Стабільність економіки України є важливим фактором у процесах її євроінтеграції. Євроінтеграція створює сприятливі умови для розвитку, забезпечення конкурентоспроможності та наближення до європейських стандартів. Перехід економіки до вимог сталого розвитку виступає як важливий і актуальний процес, що сприяє просуванню інновацій, вирішенню соціальних проблем та підвищенню ефективності економічних систем.

Традиційна економіка зазвичай фокусується на короткострокових цілях і базується на експлуатації обмежених ресурсів для задоволення потреб людей, використовуючи лінійні моделі виробництва, такі як «видобути-виробити-викинути». Недбале, невідповідальне використання природних ресурсів без урахування їх відновлюваності спричиняє порушення екосистем, зміну клімату, втрати біорізноманіття та забруднення довкілля. Це може мати серйозні наслідки для здоров'я людей і позбавити майбутні покоління можливості повноцінно користуватися природними благами. Крім того, інтенсивна експлуатація природних ресурсів, особливо вугілля, нафти та газу, робить країни енергетично залежними від імпорту цих ресурсів, що може створювати ризик для стабільності економіки і загрожувати енергетичній безпеці. Нераціональна експлуатація природних ресурсів може мати і негативні соціальні наслідки, такі як переміщення населення, руйнування традиційних способів життя, конфлікти через контроль над ресурсами та інші. Це може призвести до соціальної напруги та погіршення добробуту населення.

Одним із способів запобігання цим наслідкам є перехід до економіки сталого розвитку, яка спирається на використання відновлювальних ресурсів, зменшення відходів, ефективне використання ресурсів та збереження природного середовища.

В контексті сталого розвитку Вікіномічний (Wikinomics) підхід означає застосування принципів вікі-спільнот та відкритого співробітництва для досягнення цілей сталого розвитку. Такий підхід покликаний сприяти ефективному використанню ресурсів, поширенню знань, залученню громадськості та спільній участі у вирішенні проблем, пов'язаних з екологічними, соціальними та економічними викликами.

Вікіноміка має значний вплив на глобальну економіку, бізнес-моделі та способи взаємодії між людьми та компаніями. Вона створює нові можливості для підприємців, споживачів та інвесторів, але також обумовлює виклики і проблеми, пов'язані з безпекою, конфіденційністю даних, правами споживачів та регулюванням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перші теоретичні основи вікіноміки були започатковані Тапскоттом Д., Вільямсом А. [10], які визначили сутність концепції та висвітлили основні механізми її використання. У роботах Rinaldi A. [8], Руденко М. [24], Антохова А. [18], Длугопольського О. [20], Marchenko O. [5] досліджу-

ються еволюційні передумови цифровізації управлінських процесів та можливості використання вікіноміки як нової форми співпраці. Shved V. [9] проводить дослідження щодо використання вікіномічних підходів до управління в українській реальності та визначає основні риси українського вікіномічного підходу. Глива А. [19] аналізує вплив вікіноміки на розвиток підприємництва та створення умов для залучення інновацій та розвитку бізнесу. Калініченко Л. [21]. Вікіноміку як нову модель управління та співпраці, засновану на колективній дії розглядають в своїх наукових працях Кленін О. [22], Майбурд Е. [23], Швед В. [27]. Всі ці автори внесли значний внесок у розуміння вікіноміки як концепції, що базується на психологічних та бізнес-теоретичних аспектах колективної дії.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребує визначення того, наскільки вікіноміка може сприяти стійкому розвитку та досягненню довгострокових результатів у сфері бізнесу та управління. Важливо визначити виклики та обмеження, з якими можуть зіткнутися організації під час впровадження вікіномічних підходів. Дослідження цих аспектів дозволить знайти шляхи подолання перешкод та покращити ефективність використання вікіномічного підходу.

Мета статті полягає у висвітленні значення впровадження вікіномічного підходу та визначенні його ключових домінант при переході від традиційної економіки до сталого розвитку в рамках євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вікіноміка (від англ. «wikinomics») – це концепція, що базується на використанні принципів вікі-платформ та колективного інтелекту для забезпечення спільного виробництва, співпраці та інновацій в економічній сфері. Вікіноміка з'явилася внаслідок широкого впровадження Інтернету, електронної комерції, соціальних медіа та інших цифрових технологій. Вона охоплює різноманітні аспекти, такі як електронна торгівля, онлайн-платформи, криптовалюти, гроші віртуальних світів (наприклад, в масових онлайн-іграх), розумні контракти та блокчейн-технології (рис. 1).

Сам термін «вікіноміка» це поєднання термінів «вікі» і «економіка». Слово «вікі» запозичене з гавайського терміну «wikiwiki», що означає «швидко» або «дуже швидко рухатися» [26]. У 1994 році американський програміст Говард Каннінгем (Howard G. Cunningham) почав розробку WikiWikiWeb у Портленді, штат Орегон. Назву проєкту він отримав після того, як працівник стійки міжнародного аеропорту Гонолулу порадив йому скористатися автобусом «Wiki Wiki Shuttle», який забирав пасажирів між терміналами аеропорту. Каннінгем вирішив використати «wiki-wiki» як алітераційну заміну слову «швидкий», щоб уникнути назви «quick-web» для свого [2; 3].

Також, «вікіноміка» є терміном, який використовується для поєднання двох слів: «віртуальна» і «економіка». Вона належить до сфери економіки, пов'язаної

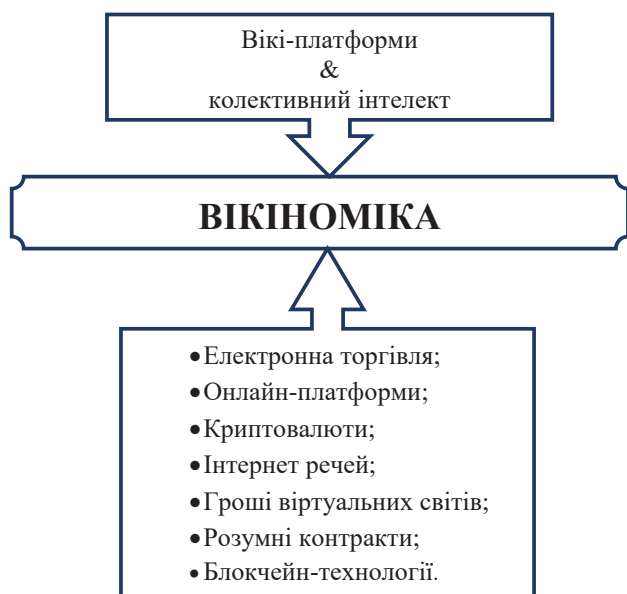

Рис. 1. Інструменти вікіноміки

з віртуальними або цифровими продуктами, послугами і операціями, що відбуваються в онлайн-середовищі. Вікіноміка відноситься до сфери економіки, пов'язаної з віртуальними або цифровими продуктами, послугами і операціями, що відбуваються в онлайн-середовищі. Це може включати в себе купівлю і продаж товарів і послуг в Інтернеті, рекламу в онлайн-середовищі, фріланс і дистанційну роботу, онлайн-ігри та інші форми віртуальних взаємодій. Вона також може включати нові моделі бізнесу, такі як економіка спільного використання (sharing economy), колективне фінансування (crowdfunding) та економіка підписки (subscription economy).

У сучасному контексті, термін «вікі» використовується для опису колективних веб-сайтів, які дозволяють користувачам створювати, редагувати та вдосконалювати зміст у співпраці з іншими користувачами. В економічному сенсі, «вікіноміка» поєднує ідеї швидкості, прогресивного розвитку та колективної роботи (вікі) з поняттями «управління господарством» та «економічні процеси» (економіка). Функції вікіномічного підходу в прийнятті та реалізації господарських рішень визначені в таблиці 1.

Вікіномічний підхід є одним із елементів економіки сталого розвитку, оскільки виходить з припущення, що такі фактори, як: людська праця, капітал і природні ресурси, є обмеженими, тому їх слід ефективно та раціонально використовувати. Такий підхід означає розуміння,

що економічне зростання та сталий розвиток можливі лише за умови забезпечення екологічної стійкості, соціального добробуту та економічної ефективності. Це може забезпечити високу якість життя людей без втрати цілісності екосистем та збалансованості довілля. Вікіномічний підхід підтримує розвиток соціально відповідального бізнесу, який враховує не лише фінансові показники, але й соціальні та екологічні аспекти в своїй діяльності. Це включає етичне ведення бізнесу, дотримання прав праці, забезпечення рівних можливостей та врахування інтересів вікі-спільноти. Під вікі-спільнотою розуміємо групу людей, яка активно співпрацює та спільно вносить зміни до вікі-платформ, з метою покращення та розширення знань на вільних засадах.

В рамках вікіномічного підходу робиться акцент на використанні нових економічних моделей та організаційних форм, які базуються на принципах відкритості, прозорості та колективних зусиль у обміні ідеями та знаннями для досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей. Центральними домінантами вікіномічного підходу до сталого розвитку в контексті євроінтеграційних процесів є інтеграція, інновації, відповідальне підприємництво і циркулярна економіка. Ці визначальні складові вікіноміки, сприяють зміні моделі споживання та виробництва і створюють збалансовану систему, в якій економіка, соціальна сфера й екологічні чинники взаємодіють і є взаємозалежними (рис. 2).

Інтеграція у вікіномічному підході є ключовим елементом, оскільки вона дозволяє забезпечити збалансований підхід до економічного розвитку, враховуючи соціальні потреби, якість життя та екологічну стійкість. У вікіноміці інтеграція означає поєднання економічних, соціальних і екологічних аспектів в одну цілісну систему. Це означає, що рішення, прийняті в економічній сфері, повинні враховувати соціальні результати й екологічні наслідки, а також впливати на них.

Інтеграція також включає співпрацю та взаємодію різних зацікавлених сторін – урядів, бізнесу, громадських організацій, наукових установ та громадянського суспільства. Сказане означає, що різні групи та організації спільно працюють на вікі-платформах над важливими суспільними та економічними питаннями, обмінюючись ідеями, знаннями та ресурсами, вирішують проблеми та здійснюють інновації. Це сприяє покращенню взаєморозуміння, зміцненню відносин між різними групами і досягненню спільних цілей.

Одним із прикладів вікі-платформи, що включає співпрацю та взаємодію різних зацікавлених сторін, є «Вікіпедія» [14]. Вона є відкритою онлайн-енциклопедією, де користувачі з усього світу можуть спільно реда-

Таблиця 1

Функції вікіномічного підходу в прийнятті та реалізації господарських рішень

№ з/п	Функції	Зміст
1.	Реалізація цілей сталого розвитку	Оптимізація рішень щодо реалізації цілей сталого розвитку, особливо на локальному рівні
2.	Формування банку даних	Дає можливість створювати банк даних під вирішення певної суспільної проблеми
3.	Супроводження інновацій	Забезпечує пошук оптимальних рішень щодо реалізації інновацій, ефективного використання ресурсів, зменшення негативних екологічних і соціальних наслідків впровадження інновацій
4.	Реалізація «відповідального підприємництва»	Забезпечує публічний доступ до інформації про соціальну та екологічну відповідальність компаній; громадськість має можливість участі в оцінці діяльності підприємств у сфері соціальної та екологічної відповідальності
5.	Підготовка реалізації циркулярної економіки	Сприяє співпраці, обміну знаннями та ресурсами між різними зацікавленими сторонами: урядом, бізнесом, громадськими установами та громадянським суспільством

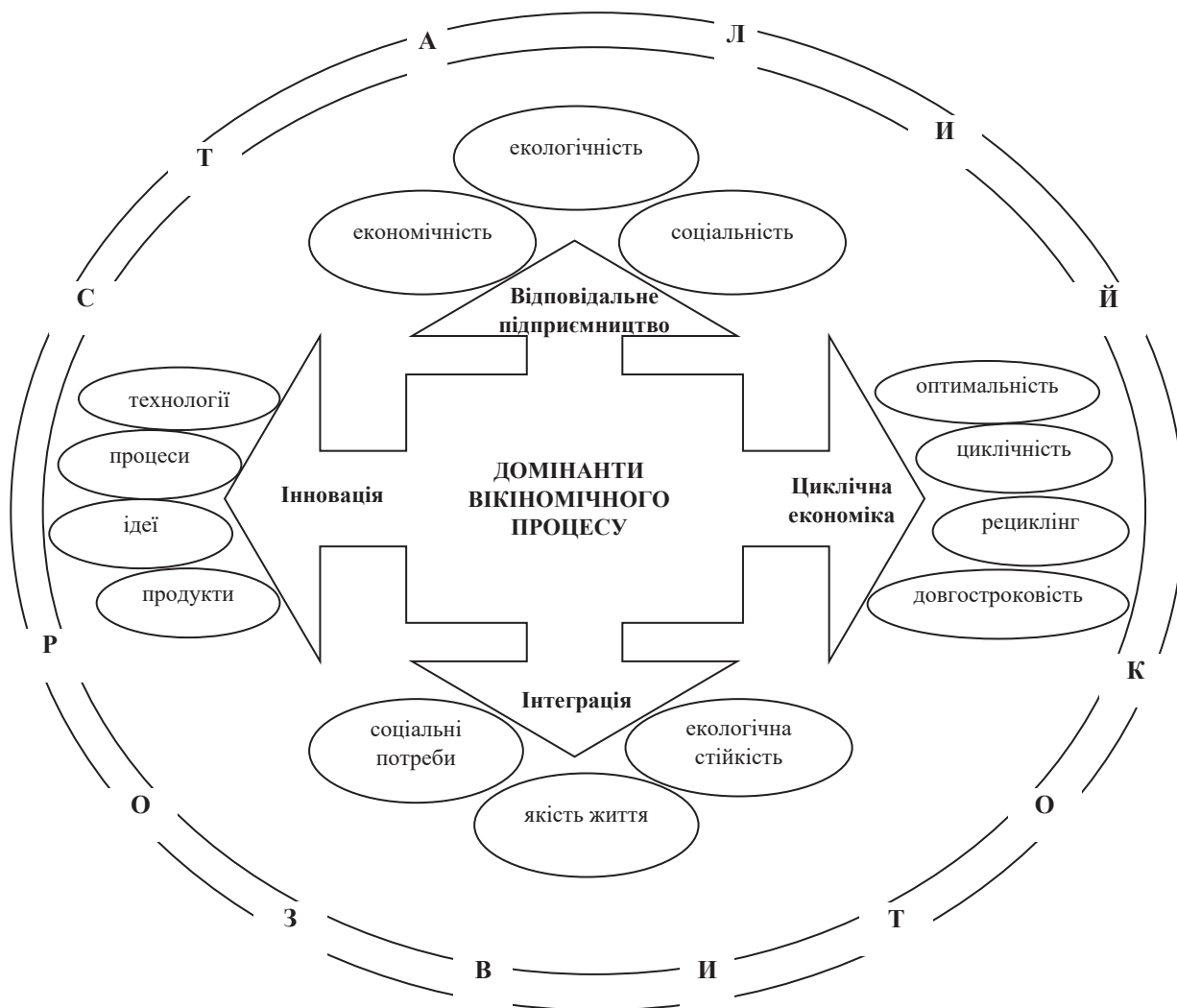

Рис. 2. Домінанти вікіномічного підходу

гувати та доповнювати статті. У «Вікіпедії» беруть участь громадські організації, наукові установи, академічні групи та інші зацікавлені сторони, які спільно працюють над покращенням якості та доступності інформації.

Ще одним прикладом є «Вікікомпанія» [12], яка є відкритою платформою для спільного створення бізнес-довідника. Тут бізнеси, підприємства, експерти та інші зацікавлені сторони можуть спільно додавати та редагувати інформацію про компанії, їх продукти та послуги. Це сприяє обміну знаннями та досвідом у сфері бізнесу та допомагає створити більш прозоре та поінформоване бізнес-середовище.

Іншим прикладом є вікі-платформа «Вікідані» [13], що є вільною базою даних, що підтримується спільнотою. Ця платформа дозволяє користувачам збирати, організувати та розповсюджувати структуровані дані з різних галузей, що включають інформацію про людей, місця, події та інші чинники. Платформа «Вікідані» дозволяє різним зацікавленим сторонам спільно працювати над створенням та підтримкою цієї бази даних, створити простір для громадського діалогу та співпраці, спрямованих на поліпшення суспільства.

Ці приклади ілюструють, як вікі-платформи залучають різні зацікавлені сторони до співпраці та взаємодії, дозволяючи їм спільно працювати над створенням, редагуванням та обговоренням інформації і розв'язанням складних

проблем. Така інтеграція сприяє створенню тривалої та стійкої економічної системи, яка працює в гармонії з природою, забезпечує благополуччя суспільства і спрямована на досягнення сталого розвитку.

Втім, реалізація вікіномічних підходів може стикатися також з певними проблемами. Різні цінності, способи мислення, культурні традиції учасників можуть негативно впливати на спільну роботу та прийняття інформації. Успішна реалізація вікіномічного підходу потребує ефективного управління змінами в організації, структурній побудові та культурі управління.

Інновації є ключовим елементом для досягнення економічного зростання, соціального добробуту та екологічної стійкості. Інновації у вікіномічному підході означають впровадження новаторських ідей, технологій, продуктів і процесів, які сприяють сталому розвитку.

Одне з основних призначень інновацій у вікіноміції пов'язане з пошуком нових рішень і підходів, які дозволяють забезпечити ефективне використання ресурсів, зменшити негативний вплив на довкілля і покращити якість життя людей. Це може включати розробку екологічно чистих технологій, використання відновлюваних джерел енергії, переробку та вторинне використання матеріалів, створення продуктів та послуг з екологічного спрямування і багато іншого.

Інновації також включають соціальні чинники, такі як: нові моделі бізнесу, що сприяють соціальній справед-

ливості, розвитку громадських послуг і підтримці уразливих груп населення. Інновації можуть спрямовуватися на створення робочих місць, підвищення якості освіти та охорони здоров'я, поліпшення доступу до ресурсів та послуг для всіх членів суспільства.

Застосування інноваційних рішень у вікіномічному підході покликане перетворити традиційну економічну модель на більш сталу, ефективну і екологічно збалансовану систему. Інновації виступають як драйвери прогресу, що сприяють покращенню якості життя і забезпечують збереження ресурсів для майбутніх поколінь.

Прикладом вікі-платформ, що сприяють інноваційним розробкам та створюють сприятливе середовище для співпраці, обміну ідеями може бути вікі-платформа «OpenIDEO» [6]. Вона об'єднує громаду людей з метою спільної розробки інноваційних рішень на основі дизайн-мислення. Користувачі можуть внести свої ідеї та працювати разом над рішенням конкретних викликів або проблем, спільно досліджуючи, генеруючи і оцінюючи ідеї.

Вікі-платформа «Quirky» [7] сприяє співпраці та розробці інноваційних товарів. На цій платформі користувачі можуть пропонувати свої ідеї для нових товарів, а спільнота голосує за найкращі пропозиції. Потім команда «Quirky» бере на себе виробництво та комерціалізацію виграних ідей.

Прикладом вікі-платформ для залучення ресурсів щодо реалізації новаторських проектів є вікі-платформа для масового фінансування проектів – «Kickstarter» [4]. На цій платформі інноватори можуть розміщувати свої ідеї та проекти і просити громадськість зробити фінансовий внесок для їх реалізації, що дозволяє інноваторам залучати фінансування безпосередньо від своїх покупців або прихильників.

Впровадження вікіномічного підходу може вимагати відмови від традиційних методів, оскільки резистентність до змін, стереотипи та опір внутрішньої системи можуть стати перешкодою для інновацій. Інновації пов'язані з ризиками та невизначеністю, непередбачуваними проблемами, технологічного характеру, змінами на ринку та конкуренцією можуть негативно впливати на успішність пілотних проектів у вікіномічному підході. Крім того, інновації можуть стикатися з юридичними обмеженнями та регуляторними вимогами, включаючи питання інтелектуальної власності, авторських прав, дотримання законодавства та регуляторних вимог, що може впливати на розвиток пілотних проектів. Успішний перехід до інновацій у вікі-платформах вимагає залучення спільноти, створення сприятливого середовища, побудови довіри, пояснення переваг та розкриття можливих переваг для всіх сторін, а також, наявності відповідної технологічної інфраструктури, навчання та підтримки користувачів та систематичного моніторингу результатів.

Визначальною складовою вікіноміки є «відповідальне підприємництво», що у вікіномічному підході означає діяльність з урахуванням соціальних, екологічних і етичних аспектів, а не з орієнтацією лише на фінансові показники. Цей підхід ставить на перший план відповідальність підприємств перед суспільством і навколишнім середовищем. Підприємства мають брати до уваги вплив своєї діяльності на споживачів, співробітників, громаду, довкілля та інші зацікавлені сторони. Відповідальне підприємництво включає в себе такі аспекти:

– соціальна відповідальність: підприємства повинні дотримуватись етичних стандартів, розглядати потреби інших зацікавлених сторін, сприяти розвитку місцевих спільнот та суспільства загалом;

– екологічна відповідальність: підприємства мають займатися екологічною стійкістю, мінімізувати негатив-

ний вплив на навколишнє середовище, використовувати енергоефективні технології, зберігати природні ресурси, зменшувати викиди парникових газів;

– економічна відповідальність: підприємства мають діяти ефективно, забезпечувати стабільність і прибутковість, але при цьому брати до уваги довгострокову сталість та соціальну відповідальність.

Відповідальне підприємництво в рамках вікіномічного підходу покликане змінити спосіб, за яким підприємства функціонують, забезпечити баланс між прибутковістю, соціальними цінностями та екологічною стійкістю. Це сприяє створенню більш справедливої і стійкої економічної системи, яка сприяє благополуччю суспільства та довкілля.

Прикладами вікі-платформ, які сприяють колективній соціальній відповідальності є вікі-платформа «WikiRate» [15], яка збирає, аналізує та надає публічний доступ до інформації про соціальну та екологічну відповідальність компаній. Користувачі можуть додавати дані та оцінювати компанії за їхньою діяльністю у сфері соціальної відповідальності. Вікі-платформа «Open Food Facts» [17] збирає і публікує інформацію про харчові продукти. Користувачі можуть додавати дані про склад, походження та екологічну відповідність продуктів. Це допомагає споживачам зробити свідомі вибори та сприяє здоровому харчуванню.

Відповідальне підприємництво є релятивним поняттям, і не існує чітких універсальних стандартів, які регулюють його впровадження. Це може призвести до неоднозначності та несистемності в практичному застосуванні принципу соціальної відповідальності. Впровадження принципу «відповідальне підприємництво» вимагає зміни ставлення до бізнесу та усвідомлення соціальної відповідальності. Впровадження екологічних технологій, соціальних програм вимагає додаткового фінансового навантаження і специфічних фінансових витрат. Це може бути викликом для традиційних бізнес-моделей та підприємств, які раніше не акцентували увагу на соціальних та екологічних аспектах.

У вікіномічному підході велике значення приділяється ідеї циркулярної економіки. Основою циркулярної економіки є:

– максимально ефективне використання ресурсів шляхом їх повторного використання, вторинної переробки та реставрації;

– створення системи, в якій виробництво, споживання та утилізація пов'язані між собою, щоб матеріали і продукти могли бути повторно використані без втрати якості;

– збільшення терміну служби продуктів шляхом виконання дизайну, який би полегшував ремонт, модернізацію, оновлення або апгрейду;

– мінімізація відходів та ефективна переробка відходів з метою отримання нових матеріалів або енергії.

У вікіномічному контексті, циркулярна економіка підтримується шляхом спільної співпраці, обміну знаннями та ресурсами між різними зацікавленими сторонами, такими як уряди, бізнес, громадські організації, наукові установи та громадянське суспільство, що сприяє створенню інноваційних рішень та спільному досягненню цілей сталого розвитку.

Прикладами вікіпідходу, що демонструють, як спільна співпраця та обмін знаннями на вікі-платформах сприяють розвитку циркулярної економіки є вікі-платформа «WikiWaste» [16], яка зосереджена на управлінні відходами та реалізації циркулярної економіки в цій сфері. Користувачі можуть додавати інформацію про методи переробки, вторинну сировину та інші аспекти, пов'язані з ефективним використанням ресурсів та уникненням відходів. Вікі-платформа «Circular Economy Toolbox» [1] пропонує зібрати інформацію про циркулярні продукти,

послуги та моделі бізнесу з усього світу. Користувачі можуть додавати нові матеріали, розробки та проекти, що сприяють циркулярній економіці, та ділитися знаннями з іншими учасниками спільноти.

Впровадження циркулярної економіки у контексті вікіноміки може стикатися з рядом викликів та складнощів. Одним із викликів є необхідність змінити традиційні моделі виробництва та споживання, що може вимагати значних інвестицій і перетворень у виробничих процесах. Крім того, впровадження циркулярної економіки потребує співпраці та координації між різними галузями та стейкхолдерами, що може бути складним завданням.

Іншим викликом є нестача інфраструктури та технологій, необхідних для ефективного управління циркулярними процесами. Це включає створення систем збирання та переробки відходів, розвиток нових технологій рециклінгу та переробки матеріалів, а також розробку механізмів відновлення та повторного використання продуктів.

Додатковим викликом є суспільне усвідомлення важливості цієї справи та залучення споживачів до циркулярної економіки. Це вимагає зміни споживацьких звичок, поширення свідомого споживання та підтримки ринку товарів і послуг заснованих на принципах вторинного використання та відновлюваності. Крім того, ще одним викликом є формування правових та регуляторних засад, які б підтримували розвиток циркулярної економіки. Необхідно створити відповідні законодавчі рамки, що сприятимуть розвитку циркулярних бізнес-моделей, заохочуватимуть впровадження інновацій та ефективне використання ресурсів.

Впровадження циркулярної економіки в рамках вікіноміки потребує великих зусиль, співпраці та взаємодії різних секторів та стейкхолдерів. Втім, подолання цих викликів може забезпечити реалізацію сталого розвитку, збереження природних ресурсів та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Висновки. Вікіномічний підхід до сталого розвитку в контексті євроінтеграційних процесів розглядає інтеграцію, інновації, відповідальне підприємництво і циркулярну економіку як центральні доміанти, на яких має ґрунтуватися сталий розвиток економіки. Ці складові вікіноміки впливають на зміну моделі споживання та виробництва, сприяють створенню збалансованої системи, де економіка, соціальна сфера і екологічні чинники взаємодіють і є взаємозалежними.

У вікіноміці інтеграція означає поєднання економічних, соціальних і екологічних аспектів в одну цілісну систему, яка працює в гармонії з природою, забезпечує благополуччя суспільства і спрямована на досягнення сталого

розвитку. Інтеграція у вікіномічних підходах може стикатися з проблемами, пов'язаними з різницею у поглядах учасників, їхніх способів мислення, культурних традицій. Це може ускладнювати спільну роботу та адекватне сприйняття інформації. Успішна інтеграція вікіномічного підходу потребує ефективного управління змінами в організаційних процесах, структурі та культурі.

У вікіномічному підході основна функція інновацій пов'язана з пошуком нових рішень, які дозволяють забезпечити ефективне використання ресурсів, зменшити негативний вплив на довкілля і покращити якість життя людей. Впровадження вікіномічного підходу може вимагати відмови від традиційних методів, оскільки резистентність до змін, стереотипи та опір внутрішньої системи можуть стати перешкодою до провадження інновацій. Успішний перехід до інновацій у вікі-платформах вимагає залучення спільноти, створення сприятливого середовища, побудови довіри, пояснення переваг та розкриття можливих вигід для всіх сторін, а також, наявності відповідної технологічної інфраструктури, навчання та підтримки користувачів, систематичного моніторингу результатів.

Зазначається, що визначальною складовою вікіноміки є «відповідальне підприємництво», яке в рамках вікіномічного підходу покликане змінити спосіб, за яким підприємства функціонують, забезпечити баланс між прибутковістю, соціальними цінностями та екологічною стійкістю. Це допомагає створенню більш справедливої і стійкої економічної системи, яка сприяє благополуччю суспільства та довкілля.

У вікіномічному підході велике значення приділяється ідеї циркулярної економіки, яка підтримується шляхом спільної співпраці, обміну знаннями та ресурсами між різними зацікавленими сторонами, що сприяє створенню інноваційних рішень та спільному досягненню цілей сталого розвитку. Впровадження циркулярної економіки у контексті вікіноміки може стикатися з рядом викликів. Це вимагає змін споживацьких звичок, а також створення відповідних законодавчих рамок, що сприятимуть розвитку циркулярних бізнес-моделей. Подолання цих викликів може забезпечити реалізацію сталого розвитку, збереження ресурсів та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Таким чином, вікіномічний підхід покликаний сприяти ефективному використанню ресурсів, поширенню знань, залученню громадськості до спільної участі у вирішенні проблем, пов'язаних з екологічними, соціальними та економічними викликами, що є важливим напрямом успішної побудови стабільної економіки України в процесі її євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Circular Economy Toolbox. URL: <https://www.uschamberfoundation.org/circular-economy-toolbox> (дата звернення: 09.06.2023).
2. Cunningham, Ward (February 25, 2008) «Wiki History». *WikiWikiWeb*. Archived from the original on June 21, 2002. URL: <http://wiki.c2.com/?WikiHistory> (дата звернення: 10.06.2023).
3. Correspondence on the etymology of wiki (November 1, 2003) Cunningham & Cunningham, Inc. URL: <https://c2.com/doc/etymology.html> (дата звернення: 11.06.2023).
4. Kickstarter. Офіційний сайт. URL: <https://www.kickstarter.com> (дата звернення: 18.06.2023).
5. Марченко О.С. Інституціоналізація нової економіки масової співпраці: Проблеми та зарубіжний досвід. *Економічна теорія та право*. 2015. № 3(22). С. 55–66.
6. OpenIDEO. Офіційний сайт OpenIDEO. URL: <https://www.openideo.com> (дата звернення: 20.06.2023).
7. Quirky. Офіційний сайт. URL: www.quirky.com (дата звернення: 20.06.2023).
8. Rinaldi, A. (2009) Science wikinomics. *EMBO Reports*, 10(5), 439–443. DOI: <https://doi.org/10.1038/embor.2009.79> (дата звернення: 21.06.2023).
9. Shved, V., Sarancha, I., & Omelchenko, O. (2022) Wikinomics in the higher education: The need to use tools and instruments. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 4(49), 40–46. DOI: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2022.259205> (дата звернення: 17.06.2023).
10. Tapscott, D., & Williams, A. (2006) *Wikinomics. How mass collaboration changes everything*. Penguin Group.

11. The Theory of Collective Acton and Wikinomics the Analysis of Historical Transformaton. URL: <https://www.academia.edu/35835834/> (дата звернення: 19.06.2023).
12. Wikicompany. Офіційний сайт. URL: <https://wikicompany.org/> (дата звернення: 18.06.2023).
13. Wikidata. Офіційний сайт. URL: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Main_Page (дата звернення: 16.06.2023).
14. Wikipedia. Офіційний сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 15.06.2023).
15. WikiRate. Офіційний сайт. URL: https://twitter.com/i/flow/login?redirect_after_login=%2FWikirate (дата звернення: 21.06.2023).
16. WikiWaste. Офіційний сайт. URL: https://wikiwaste.org.uk/Main_Page (дата звернення: 19.06.2023).
17. World. Openfoodfacts Офіційний сайт. URL: <https://world.openfoodfacts.org> (дата звернення: 21.06.2023).
18. Антохов А. Фокуси дослідження глобалістичних викликів регіонального розвитку. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 1. С. 104–110.
19. Глива А. Нестримний поступ «вікіноміки» (misadventures of the most favored nations) – management.com.ua. Менеджмент для управлінців. URL: <https://www.management.com.ua/review/rev305.html> (дата звернення: 20.06.2023).
20. Длупольський О. Трансформація суспільного сектору економіки у XXI столітті: Від інформізму до реконізму. *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 1. С. 104–110.
21. Калініченко Л., Головка-Марченко І., Кривороженко Ж. Шерингова економіка як перспективна соціоекономічна модель розвитку суспільства. *Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій. Серія «Економіка і управління»*. 2018. № 42(2). С. 66–76.
22. Кленін О. Краудсорсинг як технологія управління інтелектуальними ресурсами. *Стратегічні пріоритети трансформації економіки в умовах цифровізації*. 2019. С. 135–139.
23. Майбурд Е. Економіка колективного дійства. *Семь искусств*. 2012. № 9(34). URL: <https://7iskusstv.com/2012/Nomer9/Majburd1.php> (дата звернення: 20.06.2023).
24. Руденко М. Еволюційні передумови цифровізації управлінських процесів. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2018. Том 23. Вип. 8. С. 118–122.
25. Тапскотт Д., Вільямс Е. Вікіноміка. Как массовое сотрудничество изменяет все. BestBusinessBooks, 2009.
26. Чому вікіпедія так називається, що таке wiki. URL: <https://jak.bono.odessa.ua>. <https://jak.bono.odessa.ua/articles/chomu-wikipedia-tak-nazivaetsja-shho-take-wiki.php/> (дата звернення: 10.06.2023).
27. Швед В.В. Теория коллективных действий и викиномика: Анализ исторической трансформации. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 315–321.

References:

1. Circular Economy Toolbox. Available at: <https://www.uschamberfoundation.org/circular-economy-toolbox> (accessed 09 June 2023).
2. Cunningham, Ward (February 25, 2008) "Wiki History". *WikiWikiWeb*. Archived from the original on June 21, 2002. Available at: <http://wiki.c2.com/?WikiHistory> (accessed 10 June 2023).
3. Correspondence on the etymology of wiki (November 1, 2003) Cunningham & Cunningham, Inc. Available at: <https://c2.com/doc/etymology.html> (accessed 11 June 2023).
4. Kickstarter. Ofitsiyni sait. Available at: <https://www.kickstarter.com> (accessed 18 June 2023).
5. Marchenko O.S. (2015) Instyutsionalizatsiia novoi ekonomiky masovoi spivpratsi: Problemy ta zarubizhnyi dosvid. *Ekonomichna teoriia ta pravo*, no. 3(22), pp. 55–66.
6. OpenIDEO. Ofitsiyni sait OpenIDEO. Available at: <https://www.openideo.com> (accessed 20 June 2023).
7. Quirky. Ofitsiyni sait. Available at: www.quirky.com (accessed 20 June 2023).
8. Rinaldi, A. (2009) Science wikinomics. *EMBO Reports*, 10(5), 439–443. DOI: <https://doi.org/10.1038/embor.2009.79> (accessed 21 June 2023).
9. Shved, V., Sarancha, I., & Omelchenko, O. (2022) Wikinomics in the higher education: The need to use tools and instruments. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 4(49), 40–46. DOI: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2022.259205> (accessed 17 June 2023).
10. Tapscott, D., & Williams, A. (2006) Wikinomics. How mass collaboration changes everything. Penguin Group.
11. The Theory of Collective Acton and Wikinomics the Analysis of Historical Transformaton. Available at: <https://www.academia.edu/35835834/> (accessed 19 June 2023).
12. Wikicompany. Ofitsiyni sait. Available at: <https://wikicompany.org/> (accessed 18 June 2023).
13. Wikidata. Ofitsiyni sait. Available at: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Main_Page (accessed 16 June 2023).
14. Wikipedia. Ofitsiyni sait. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (accessed 15 June 2023).
15. WikiRate. Ofitsiyni sait. Available at: https://twitter.com/i/flow/login?redirect_after_login=%2FWikirate (accessed 21 June 2023).
16. WikiWaste. Ofitsiyni sait. Available at: https://wikiwaste.org.uk/Main_Page (accessed 19 June 2023).
17. World. Openfoodfacts Ofitsiyni sait. Available at: <https://world.openfoodfacts.org> (accessed 21 June 2023).
18. Antokhov A. (2015) Fokusy doslidzhennia hlobalistychnykh vyklykiv rehionalnoho rozvytku. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 1, pp. 104–110.
19. Hlyva A. Nestrymnyi postup "vikinomiky" (misadventures of the most favored nations) – management.com.ua. *Menedzhment dlia upravlintsiv*. Available at: <https://www.management.com.ua/review/rev305.html> (accessed 20 June 2023).
20. Dluhopolskyi O. (2019) Transformatsiia suspilnoho sektoru ekonomiky u XXI stolitti: Vid informizmu do rekonizmu. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 1, pp. 104–110.
21. Kalinichenko L., Holovko-Marchenko I., Kryvorozhenko Zh. (2018) Sherynhova ekonomika yak perspektyvna sotsioekonomichna model rozvytku suspilstva. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho universytetu infrastruktury ta tekhnologii. Seriia "Ekonomika i upravlinnia"*, no. 42(2), pp. 66–76.
22. Klenin O. (2019) Kraudsorsynh yak tekhnolohiia upravlinnia intelektualnymy resursamy. *Stratehichni priorytety transformatsii ekonomiky v umovakh tsyfrovizatsii*, pp. 135–139.
23. Mayburd E. (2012). Ekonomika kolektivnogo deystviya. *Sem iskusstv*, no. 9(34). Available at: <https://7iskusstv.com/2012/Nomer9/Majburd1.php> (accessed 20 June 2023).
24. Rudenko M. (2018) Evoliutsiini peredumovy tsyfrovizatsii upravlinskykh protsesiv. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Ekonomika*, tom 23, vol. 8, pp. 118–122.
25. Tapscott D., Vilyams E. (2009) Vikinomika. Kak massovoe sotrudnichestvo izmenyaet vse. BestBusinessBooks.

26. Chomu wikipediia tak nazyvaietsia, shcho take wiki. Available at: <https://jak.bono.odessa.ua>. <https://jak.bono.odessa.ua/articles/chomu-wikipediia-tak-nazyvaietsia-shho-take-wiki.php/> (accessed 10 June 2023).
27. Shved V.V. (2017) Teoriya kollektivnyih deystviy i vikinomika: Analiz istoricheskoy transformatsii. *Problemi ekonomiki*, no. 1, pp. 315–321.

ECONOMIC APPROACH TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Summary. The article examines the wikinomic approach to sustainable development in the context of European integration processes in Ukraine. The authors define integration, innovation, responsible entrepreneurship and circular economy as key components of sustainable development. They discuss how these elements influence changes in consumption and production patterns and create a balanced system where the economy, social sphere and environmental factors interact and are interdependent. The article also examines integration in wikinomic approaches and points to possible difficulties due to participants' different perspectives, ways of thinking, and cultural traditions. Areas of effective management of organizational changes, structural construction and management culture for successful integration are studied. It is noted that the main idea of innovation in wikinomics is to find new solutions to efficiently use resources, reducing the negative impact on the environment and improving people's quality of life. The authors emphasize the need to involve the community, create a climate favourable to collective decision-making, build trust and justify benefits for all parties, and form a technological infrastructure, provide user training and monitor results for the successful implementation of the European integration approach. The article focuses on "responsible entrepreneurship" as a defining component of wikinomics, which creates opportunities for changing how businesses operate, ensuring a balance between profitability, social values and environmental sustainability. Also, directions for developing the circular economy based on the wikinomic approach are explored. Its development requires cooperation, knowledge exchange and resources between interested parties to achieve sustainable development. In general, the article substantiates the effective use of resources, dissemination of knowledge and involvement of the public to find answers to environmental, social and economic challenges by implementing a wiki-economic approach in the context of the European integration of Ukraine.

Key words: wikinomics, wiki platform, wiki community, integration, innovation, responsible enterprise, circular economy.

Конар М. В.

magіstr

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Кушнір Н. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Konar Mykola

Master

Uzhhorod National University

Kushnir Nataliya

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department International Economic Relations
Uzhhorod National University*

ОЦІНКА ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ

Анотація. У статті розглянуті різні фактори зовнішньоекономічних зв'язків та розкриті авторами кілька аспектів, а також проведений детальний аналіз статистичних даних, які в свою чергу описують та обґрунтовують: аналіз впливу зовнішньоекономічних факторів на українську економіку та бізнес-середовище; дають оцінку торговельних відносин України з іншими країнами та регіонами; розкривають роль міжнародних інвестицій у розвитку українського бізнесу; проводять аналіз геополітичних ризиків та можливостей для українського бізнесу в умовах сучасного світу; описують вивчення впливу міжнародних торгових угод та угод на розвиток українського бізнесу; проводять порівняльний аналіз зовнішньоекономічних викликів та можливостей для різних секторів української економіки; розкривають роль технологічних та інноваційних процесів у зовнішньоекономічних відносинах України. Розкрито зовнішньоекономічні зв'язки, які виконують різноманітні важливі функції в економіці та суспільстві, які дозволяють бізнесу обмінюватися товарами та послугами з іншими; які включають прями інвестиції та портфельні інвестиції, допомагають привертати капітал та технології з-за кордону для розвитку внутрішньої економіки, а також дозволяють бізнесу здійснювати фінансові операції з іншими бізнесами, включаючи обмін валютою, позики, інвестиції та інші фінансові послуги. Описане зовнішнє співробітництво і обмін технологіями, які сприяють розвитку наукового та технічного потенціалу країни, підвищенню продуктивності та його конкурентоспроможності в умовах економічних коливань на внутрішньому ринку так, як грають значущу роль у формуванні економічного, політичного та соціокультурного ландшафту країни, сприяючи її розвитку та впливаючи на її місце в світовій системі під час війни. Стаття вірно відображає важливість зовнішньоекономічних зв'язків для країни та її економічного, політичного та соціокультурного розвитку. Детально розглянуто кілька ключових аспектів, таких як, зовнішні торгові відносини, що дозволяють країні обмінюватися товарами та послугами з іншими країнами, це в свою чергу допомагає розширювати ринки для внутрішніх підприємств і підвищувати конкурентоспроможність продукції, а також зовнішні інвестиції, які включають прями інвестиції та портфельні інвестиції, ті в свою чергу допомагають залучити капітал та технології з-за кордону, що сприяє розвитку внутрішньої економіки та створенню нових робочих місць.

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки та відносини, міжнародний поділ праці, торговельний баланс, інвестиційний клімат, міжнародна конкурентоспроможність, міжнародні торговельні угоди, геополітичне середовище.

Вступ та постановка проблеми. Зовнішньоекономічні зв'язки є невід'ємною частиною розвитку сучасного міжнародного бізнесу. Для українського підприємництва ці зв'язки мають велике значення, оскільки вони впливають на конкурентоспроможність фірм, економічний розвиток та стабільність країни в цілому. Оцінка факторів зовнішньоекономічних зв'язків українського бізнесу є важливим завданням, яке допомагає розуміти ситуацію на міжнародних ринках та знаходити шляхи для покращення умов експорту та імпорту.

Питання аналізу розвитку підприємництва в Україні в умовах російсько-української війни є надзвичайно актуальним і потребує подальшого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у дослідження зовнішньоекономічних зв'язків країни та підприємств зокрема, внесли такі вітчизняні науковці, як Буравський П.К., Єрмак С.О., Кобзева К.В.,

Курченко К.А., Карковська В.Я., Левицька Я.В., Подольчак Н.Ю., Шостак Л.В. та ін.

Мета статті – дослідження факторів зовнішньоекономічної діяльності українського бізнесу в умовах глобальної турбулентності впродовж 2020–2023 років.

Результати дослідження. Оцінка факторів зовнішньоекономічних зв'язків українського бізнесу є важливою задачею, яка допомагає зрозуміти вплив зовнішнього середовища на економіку країни. Для проведення такої оцінки можна враховувати наступні фактори:

1. Торговельний баланс: аналізувати структуру торговельного балансу України, включаючи експортно-імпортні потоки товарів та послуг.

Аналізуючи структуру валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) України за кінцевим використанням, можна дослідити динаміку взаємозв'язку між експортом та імпортом країни протягом останніх років. Цей ана-

ліз дозволить виявити, які частки ВВП припадають на внутрішнє споживання, інвестиції, державні витрати та зовнішню торгівлю, зокрема експорт та імпорт. Такий аналіз допомагає оцінити вплив міжнародних торговельних операцій на економіку країни і визначити, наскільки Україна інтегрована в світовий економічний контекст.

Динаміка співвідношення між експортом та імпортом може вказувати на баланс торговельного обліку України. Наприклад, якщо експорт перевищує імпорт, то це може свідчити про позитивний торговий баланс, що може сприяти збільшенню валюти в Україні. З іншого боку, дефіцит у зовнішньоторговельному балансі може вказувати на залежність від імпорту та може вплинути на стан зовнішньої та внутрішньої стабільності України.

Цей аналіз допомагає економістам, урядовим органам та бізнесу розуміти торговельні тенденції та ризики, пов'язані з міжнародною торгівлею, і розробляти стратегії для покращення торговельного балансу та економічного зростання країни [2].

Авторське спостереження щодо того, що імпорт в Україну в останні роки хронічно перевищує експорт, і різниця може сягати 8% ВВП, може свідчити про дефіцит зовнішньоторговельного балансу країни. Такий торговельний дисбаланс може створити певні економічні виклики та ризики для України.

Ось кілька можливих наслідків цього явища:

- економічний тиск: якщо імпорт значно перевищує експорт, то це може вплинути на стан зовнішньої та внутрішньої стабільності. Цей дисбаланс може створити тиск на обмінний курс національної валюти та може призвести до її депречіації;

- зовнішні зобов'язання: дефіцит зовнішньоторговельного балансу може призвести до збільшення зовнішніх боргів країни, якщо Україна вимушена фінансувати імпорт за рахунок позик або інших зовнішніх джерел фінансування;

- залежність від імпорту: збільшення імпорту може вказувати на залежність України від іноземних товарів і послуг, що може призвести до ризиків для внутрішньої економіки та безпеки постачань.

Для зменшення цього торговельного дисбалансу можуть бути вжиті заходи, такі як стимулювання експорту, обмеження надмірного імпорту, розвиток внутрішнього виробництва, а також політичні та економічні реформи, спрямовані на поліпшення конкурентоспроможності товарів і послуг України на світовому ринку [2].

З рис.1 відмітимо, що впродовж 2005–2022 рр. імпорт перевищував експорт, особливо значний розрив між експортом і імпортом зафіксовано саме у 2022 році – початковий період повномасштабної війни.

2. Інвестиційний клімат: досліджувати ступінь привабливості України для іноземних інвесторів, включаючи правову систему, податкову політику, доступ до ринків та інші фактори, які впливають на потік іноземних інвестицій.

Станом на 31.12.2021 найвагоміші обсяги прямих інвестицій були спрямовані до підприємств в сфері промисловості – 43,7% та установ та організацій, що здійснюють оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 15,5% [3].

До основних країн-інвесторів належать Кіпр – 31,7%, Нідерланди – 21,6%, Швейцарія – 5,8%, Велика Британія – 4,6%, Німеччина – 4,6%, Австрія – 3,0%, Люксембург – 2,4% і Франція – 2,0% [3].

За даними платіжного балансу, опублікованого на сайті Національного банку, за вісім місяців 2023 року чистий приплив прямих іноземних інвестицій оцінено у 2,9 млрд дол. США (у тому числі реінвестування доходів – 2,3 млрд дол. США) [3]. Обсяги освоєння капітальних інвестицій підприємств України в 2022 році склали 409 660,0 млн грн [3].

Провідними сферами економічної діяльності, за обсягами освоєння капітальних інвестицій, в 2022 році залишалися: промисловість – 30,8%, сільське, лісове та рибне господарство – 12,6%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 12,1%, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 9,0%, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування – 8,9%, будівництво – 8,0%, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 4,3%, інформа-

Таблиця 1

Зовнішньоторговельний баланс України впродовж 2005–2022 рр., млн грн

Номинальний ВВП		Експорт товарів і послуг		Імпорт товарів і послуг		Зовнішньоторговельне сальдо	
		% ВВП		% ВВП		% ВВП	
2005	441452	227252	51,5	-223555	-50,6	3697	0,8
2006	544153	253707	46,6	-269200	-49,5	-15493	-2,8
2007	720731	323205	44,8	-364373	-50,6	-41168	-5,7
2008	948056	444859	46,9	-520588	-54,9	-75729	-8,0
2009	913345	423564	46,4	-438860	-48,0	-15296	-1,7
2010	1082569	549365	50,7	-580944	-53,7	-31579	-2,9
2011	1316600	707953	53,8	-779028	-59,2	-71075	-5,4
2012	1408889	717347	50,9	-835394	-59,3	-118047	-8,4
2013	1454931	681899	46,9	-805662	-55,4	-123763	-8,5
2014	1566728	770121	49,2	-834133	-53,2	-64012	-4,1
2015	1979458	1044541	52,8	-1084016	-54,8	-39475	-2,0
2016	2383182	1174625	49,3	-1323127	-55,5	-148502	-6,2
2017	2982920	1430230	47,9	-1618749	-54,3	-188519	-6,3
2018	3558706	1608890	45,2	-1914893	-53,8	-306003	-8,6
2019	3974564	1636416	41,2	-1947599	-49,0	-311183	-7,8
2020	4194102	1637399	39,0	-1681526	-40,1	-44127	-1,1
2021	5459574	2224704	40,7	-2286067	-41,9	-61363	-1,1
2022	5191028	1840563	35,5	-2712325	-52,3	-871762	-16,8

Джерело: [2]

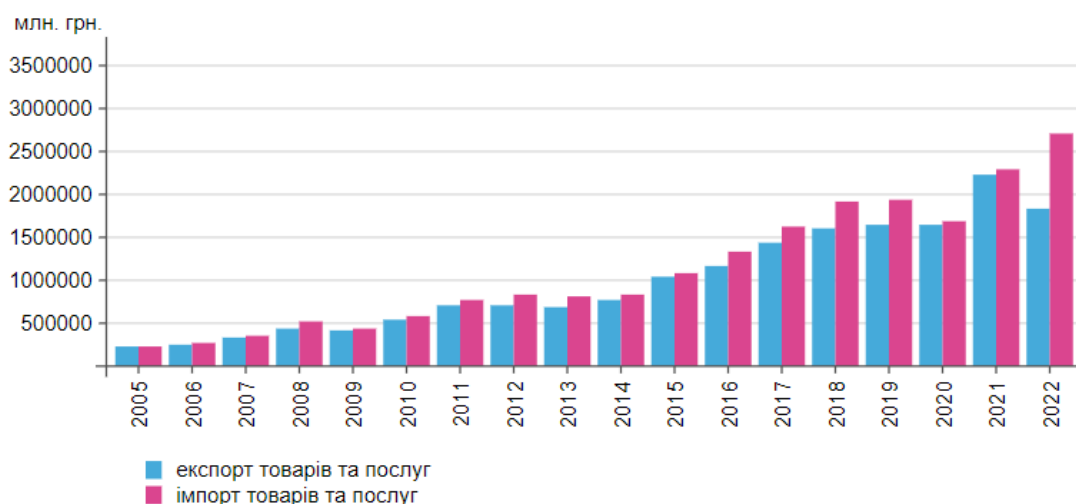

Рис. 1. Динаміка експортно-імпортних операцій в Україні впродовж 2005–2022 рр.

Джерело: [2]

ція та телекомунікації – 4,1%, операції з нерухомим майном – 3,5% [3].

Дані показують, що головним джерелом фінансування капітальних інвестицій в Україні залишаються власні кошти підприємств та організацій,

які становлять значну частку в загальному обсязі капіталовкладень (68,6% відповідно до даних за січень-грудень 2021 року). Кредити банків та інші позики складають меншу частку у фінансуванні капіталовкладень, а саме 5% за цими ж даними. Державні та місцеві бюджети вносять важливий внесок у фінансування капітальних інвестицій, складаючи 17,6% від усіх капіталовкладень за цей період.

3. Міжнародна конкурентоспроможність: дослідити показники конкурентоспроможності України на міжнародному ринку, такі як витрати на

працю, якість продукції, доступ до ресурсів та інші фактори впливають на здатність українського бізнесу конкурувати з іншими країнами. До прикладу, Україна у 2021 році посіла 54-те місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності.

4. Міжнародні торговельні угоди: оцінювати вплив міжнародних торговельних угод, до яких приєдналася Україна, на зовнішньоекономічні зв'язки українського бізнесу.

5. Геополітичне середовище: враховувати політичну ситуацію в регіоні та вплив геополітичних факторів на зовнішньоекономічні зв'язки України.

До прикладу, одним з основних викликів є війна з росією. Ця ситуація має значний вплив на геополітичне становище України, оскільки країна намагається зберегти свою територіальну цілісність та незалежність.

Аналізуючи сферу бізнесу, автори дійшли згоди, що вітчизняний бізнес починаючи з початку активного наступу агресивної росії на територію України зазнав серйозних збитків і руйнувань. За результатами опитування, проведеного Міністерством цифрової трансформації, від початку конфлікту 47% підприємств все ще зупинені або майже не працюють, призводячи до загальних прямих втрат для малого та середнього бізнесу на суму 85 мільярдів доларів, починаючи з 24 лютого 2022 р.

Разом із прогнозованим зменшенням ВВП України принаймні на 30-35% цього року, ця ситуація створює значні виклики для підприємницької активності громадян. Це, у свою чергу, призводить до зростання рівня

безробіття, скорочення доходів найманих працівників і нижчого обсягу сплачених податків до державного та місцевого бюджетів.

Серед ключових проблем, що ускладнюють відновлення та розвиток бізнесу під час війни, можна виокремити недостатню кількість платоспроможних клієнтів, непередбачувану ситуацію в країні та обмежену доступність капіталу [6].

Необхідно відзначити, що в перших днях війни було введено певні пільги для фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб з річним оборотом до 10 мільярдів гривень. Зокрема, це включало ставку єдиного податку на обіг у розмірі 2%, скасування мит та митних зборів, а також зниження податку на додану вартість (з 20%) для імпортних товарів. Додатково були скасовані акцизи та знижена ставка ПДВ на пальне до 7%. Крім того, фізичні особи-підприємці 1-2 групи були звільнені від оплати єдиного податку, і був введений мораторій на нарахування штрафів та пені для бізнесу та громадян.

Українське бізнес-співтовариство очікує, що держава прийме певні заходи для підтримки економіки та бізнесу загалом. Для досягнення цієї мети, члени Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА) визначили основні пріоритети на 2023 рік, які включають в себе допомогу відновленню та реконструкції України, а також сприяння привертанню іноземних інвестицій до нашої країни.

Другим важливим пріоритетом є питання євроінтеграції, яке охоплює широкий спектр аспектів, включаючи адаптацію законодавства України до європейських стандартів, підтримку бізнесу у входженні на європейські ринки та інше.

Третім пріоритетом безумовно є покращення співпраці з державними органами у боротьбі з тіньовою економікою, яка в залежності від сектору може становити від 25 до 70%, і це призводить до нерівних умов для бізнесу та перешкоджає розвитку чесної підприємницької діяльності.

Четвертим пріоритетом є сприяння продовженню цифрової трансформації послуг та спрощення контрольних та дозвільних процедур, зокрема, в галузі охорони здоров'я, фітосанітарного контролю та цифровізація всіх митних процедур. Також важливою є дерегуляція та ефективна реалізація реформи системи дозвільного регулювання.

Автори розділяють думку з приводу ключової задачі – суттєве зменшення втручання держави в бізнес, перегляд інстру-

ментів контролю та регулювання для забезпечення їхньої ефективності (оскільки наразі в Україні існує практично 1000 інструментів державного регулювання для бізнесу) [7].

За даними Незалежної асоціації банків України станом на 29.09.2023 [5]: очікуване зростання реального ВВП України в другому кварталі 2023 року становило 19,5% в порівнянні з попереднім роком. Це значне зростання було очікуваним через те, що в другому кварталі 2022 року був сильний економічний спад, обумовлений початком повномасштабного військового конфлікту, який призвів до мінімізації економічної активності. У порівнянні з 2021 роком, реальний ВВП в другому кварталі 2023 року склав лише 75% від попереднього показника до війни. У першому кварталі 2023 року цей показник становив 76%, що може свідчити про стабілізацію економічної активності на рівні трьох чвертей від попереднього обсягу до війни.

Це зростання свідчить про відновлення економіки після важких подій і сильного спаду у 2022 році. Така стабілізація може бути важливою для подальшого відновлення та розвитку економіки України після військового конфлікту [5].

Проаналізована авторами інформація показує деяке відновлення промислового виробництва в Україні після важких подій, що сталися в результаті військового конфлікту.

У другому кварталі 2023 року промислове виробництво зросло на 16,6% в порівнянні з попереднім роком і становило 67% від попереднього обсягу до війни. Суттєвий ріст був зафіксований в енергетичному секторі, де виробництво досягло 70% від попереднього обсягу після 64,5% у першому кварталі. Також в переробній промисловості спостерігалось певне відновлення, де виробництво досягло 64% від попереднього обсягу, порівняно з 62% у першому кварталі. Проте добувна промисловість показала дещо гірший результат, досягаючи 71% від попереднього обсягу в другому кварталі порівняно з 75% у першому кварталі.

Ці дані вказують на поступовий процес відновлення промислового виробництва в Україні, проте деякі сектори можуть потребувати додаткових заходів для відновлення до попереднього рівня. Усе ж це позитивний сигнал для економіки країни після важких подій [5].

Зростання роздрібною торгівлі в Україні є важливим показником відновлення економіки після складних подій, пов'язаних із військовим конфліктом. У другому кварталі 2023 року обсяг роздрібного товарообігу зрос на понад 27% порівняно з попереднім роком. Ця динаміка виявляється найвищою серед ключових галузей економіки.

Обсяг обороту роздрібною торгівлі в реальних цифрах досяг понад 88% від попереднього обсягу до війни, що представляє собою значне відновлення. У порівнянні з першим кварталом 2023 року, коли обсяг склав менше 87% від попереднього обсягу, це свідчить про зростання та стабілізацію роздрібною торгівлі в Україні.

Ця позитивна динаміка може бути вказівником на те, що споживачі в Україні починають активніше витратити кошти на товари та послуги, що сприяє підтримці внутрішнього ринку і відновленню після кризи [5].

За наданими даними, галузь будівництва в Україні відзначила досить значне зростання в другому кварталі 2023 року, збільшившись на більш як 60% в порівнянні з попереднім роком. Проте важливо враховувати, що це зростання порівнюється з періодом кризи в другому кварталі 2022 року, коли будівельна активність зазнала великого зниження.

Незважаючи на високі темпи зростання, галузь будівництва пасує в процесі відновлення. У другому кварталі 2023 року обсяги будівельних робіт становили лише трохи більше ніж 41% від попереднього обсягу до війни. Це свідчить про те, що будівельна галузь ще не відновилася повністю і може вимагати додаткових заходів та стимулів для відновлення активності.

Потужна діяльність у будівництві є важливою для розвитку і відновлення інфраструктури та житлового фонду країни. У відновленні будівництва можуть бути важливою ролі державної політики та інвестицій в цей сектор [5].

Висновки. Україна переживає складну економічну ситуацію через війну. З одного боку, важливо підтримувати функціонування бізнесу та економіки, а з іншого боку, необхідно виділяти кошти на потреби армії і соціальні витрати. Це призводить до очевидного конфлікту між державою і підприємцями, який потрібно вирішувати шляхом діалогу.

Необхідно шукати збалансовані рішення для виходу з цієї ситуації, які дозволять одночасно поповнювати бюджет, вирішувати проблеми логістики та експорту і шукати оптимальну модель оподаткування. Тільки таким чином ми зможемо найшвидше перемогти ворога і повернутися до мирного життя.

Узагальнюючи, автори дійшли висновків, що оцінка факторів зовнішньоекономічних зв'язків українського бізнесу є складною та багатоаспектною задачею. Вона вимагає аналізу політичної стабільності, економічних показників, ролі міжнародних організацій та угод, а також геополітичного розташування України. Тільки через комплексний підхід до оцінки можна зрозуміти ситуацію на міжнародних ринках та знайти шляхи для покращення зовнішньоекономічних зв'язків українського бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Дерід І.О. Сутність та види зовнішньоекономічних зв'язків. Зовнішньоекономічна політика: сутність, типи, принципи та основні напрямки реалізації : план-конспект лекцій з дисципліни Зовнішньоекономічні зв'язки України. ХНУ імені В. Н. Каразіна. С. 4–6.
2. Експорт та імпорт України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (дата звернення: 07.10.2023).
3. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=93e0fdd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885&title=InformatsiinoanalitichniMaterialiSchodoInvestitsiinoGoKlimatuVUkraini>
4. Україна посіла 54 місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3291328-ukraina-posila-54-misce-u-svitovomu-rejtingu-konkurentospromoznosti.html>
5. Макроекономічний аналіз на 29 вересня 2023 року. URL: <https://nabu.ua/ua/makroekonomichnij-analiz-na-29-veresnya-2023-roku.html>
6. Бізнес в умовах війни: що заважає підприємцям працювати. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-robotiyak-vidnovlyuvavsvya-ta-adaptuvavsvya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyini-12154170.html>
7. Час для роботи: як відновлювався та адаптувався український бізнес за рік війни. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-robotiyak-vidnovlyuvavsvya-ta-adaptuvavsvya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyini-12154170.html>

References:

1. Derid I. O. *Sutnist ta vydy zovnishn'oeconomichnykh zvyazkiv. Zovnishnoekonomichna polityka: sutnist, typy, pryntsyipy ta osnovni napryamky realizatsiyi* [The essence and types of foreign economic relations. Foreign economic policy: essence, types, principles and main directions of implementation]: plan-konspekt lektsiy z dystsypliny Zovnishn'oeconomichni zvyazky Ukrainy. KHNU imeni V. N. Karazina, pp. 4–6. (in Ukrainian)
2. Eksport ta import Ukrainy [Exports and imports of Ukraine]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (accessed October 7, 2023). (in Ukrainian)
3. Informatsiyno-analitychni materialy shchodo investytsiynoho klimatu v Ukraini [Information and analytical materials on the investment climate in Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=93e0f-dd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885&title=InformatsiinoanalitichniMaterialiSchodoInvestitsiynogoKlimatuVUkraini> (accessed October 7, 2023). (in Ukrainian)
4. Ukraina posila 54 mistse u Svitovomu reytnhu konkurentospromozhnosti [Ukraine is ranked 54th in the World Competitiveness Ranking]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3291328-ukraina-posila-54-misce-u-svitovomu-rejtjingu-konkurentospromozhnosti.html> (accessed October 7, 2023). (in Ukrainian)
5. Makroekonomichnyy analiz na 29 veresnya 2023 roku [Macroeconomic analysis as of September 29, 2023]. Available at: <https://nabu.ua/ua/makroekonomichnyy-analiz-na-29-veresnya-2023-roku.html> (accessed October 7, 2023). (in Ukrainian)
6. Biznes v umovakh viyny: shcho zavazhaye pidpryyemtsyam pratsyuvaty [Business in conditions of war: what prevents entrepreneurs from working]. Available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/stalo-vidomo-yak-ukrajinskiy-biznes-ogovtuyet-sya-vid-pershogo-shoku-viyni-novini-ukrajina-11874339.html> (in Ukrainian)
7. Chas dlya roboty: yak vidnovlyuvavsya ta adaptuvavsya ukrayins'kyi biznes za rik viyny [Time for work: how Ukrainian business recovered and adapted during the war year]. Available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-roboti-yak-vidnovlyuvavsya-ta-adaptuvavsya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyni-12154170.html> (in Ukrainian)

ASSESSMENT OF FACTORS OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS OF UKRAINIAN BUSINESS

Summary. The article considers various factors of foreign economic relations and discloses several aspects, as well as a detailed analysis of statistical data, which in turn describe and substantiate: analysis of the impact of foreign economic factors on the Ukrainian economy and business environment; assessment of Ukraine's trade relations with other countries and regions; disclosure of the role of international investment in the development of Ukrainian business; analyze geopolitical risks and opportunities for Ukrainian business in the modern world; describe the study of the impact of international trade agreements and treaties on the development of Ukrainian business; conduct a comparative analysis of foreign economic challenges and opportunities for various sectors of the Ukrainian economy; describe the role of technological and innovative processes in Ukraine's foreign economic relations. The article describes foreign economic relations, which perform a variety of important functions in the economy and society, which allow businesses to exchange goods and services with others; which include direct investment and portfolio investment, help attract capital and technology from abroad to develop the domestic economy, and allow businesses to conduct financial transactions with other businesses, including currency exchange, loans, investments and other financial services. External cooperation and technology exchange are described as contributing to the development of the country's scientific and technical potential, increasing productivity and its competitiveness in the face of economic fluctuations in the domestic market, as they play a significant role in shaping the country's economic, political and socio-cultural landscape, contributing to its development and influencing its place in the global system in times of war. The article accurately reflects the importance of foreign economic relations for the country and its economic, political and socio-cultural development. Several key aspects are discussed in detail, such as foreign trade relations, which allow a country to exchange goods and services with other countries, which in turn helps to expand markets for domestic enterprises and increase the competitiveness of products, as well as foreign investment, which includes direct investment and portfolio investment, which in turn helps to attract capital and technology from abroad, which contributes to the development of the domestic economy and the creation of new jobs.

Key words: foreign economic ties and relations, international division of labour, trade balance, investment climate, international competitiveness, international trade agreements, geopolitical environment.

Король М. М.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Токар К. В.

*магістр
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Korol Maryna

*Doctor of Economics, Professor,
Professor at the Department International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Tokar Korneliia

*Master
Uzhhorod National University*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті розглянуто ключові аспекти поняття зовнішньоторговельної політики як економічної категорії, зокрема розглядається сутність та роль основних теоретичних підходів до напрямків формування зовнішньоторговельної політики держави. Проаналізовано основні форми протекціонізму, який активно застосовувався на етапі початкового нагромадження капіталу, оскільки сприяв прискореному розвитку промисловості та концентрації капіталів, хоча це призводило до тимчасової користі у країнах, що розвиваються, тотальний протекціонізм зазвичай завдавав шкоди економіці країни, промисловості, працівникам і споживачам. Наведено ключові переваги та недоліки різновидів зовнішньоторговельної політики. З'ясовано, що більшість держав наразі проводять гнучку зовнішньоторговельну політику, що поєднує в собі елементи як протекціонізму, так і фритредерства.

Ключові слова: зовнішньоторговельна політика, економічні зв'язки, протекціонізм, лібералізація.

Вступ та постановка проблеми. Глобалізаційні процеси сьогодні є невід'ємним елементом суспільного життя без винятку всіх країн світу та сприяють посиленню взаємозалежності їх національних економік.

З розширенням сфер міжнародного обміну для національної економіки підвищується значення зовнішньоторговельної політики. В цілях поліпшення конкурентоспроможності національних товарів і послуг на зовнішніх та внутрішніх ринках, необхідно виробити правильну зовнішньоторговельну політику, яка дозволяє знімати гострі суперечності, які виникають у світовому співтоваристві, підтримуючи глобальну економічну рівновагу, узгоджуючи найрізноманітніші інтереси, особливо під час фінансових та економічних криз. Саме тому дослідження основних напрямів формування зовнішньоторговельної політики є актуальним сьогодні.

Не зважаючи на значну кількість проведених досліджень закордонних науковців стосовно даної теми, кількість досліджень вітчизняних вчених залишається малою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу питанням як інновацій та інноваційної сили України, так і її інноваційному статусу у контексті євроінтеграції приділено у роботах провідних зарубіжних дослідників, зокрема Мен Г., Ліст Ф., Гамільтон О., Джонсон Г., Грінфелд Л., Бретон А., Янжул І., а також вітчизняних: Артамонова, Алімова О., Король М., Ксендзук В., Мікловда В., Мовчан В., Осадча Н., Філіпенко А., Ярчук Т. та інші.

Метою статті є здійснення аналізу основних напрямів формування зовнішньоторговельної політики держави.

Результати дослідження. Зовнішня торгівля є історично першою і найважливішою формою економічних

зв'язків між країнами. З її появою виникла потреба в правильному здійсненні зовнішньоторговельної політики. Історично відомі два основні напрямки формування зовнішньоторговельної політики: протекціонізм та лібералізація вільної торгівлі або фритредерство.

У класичному розумінні протекціонізм (від латинського *protectio* – захист) трактується як «державна політика, спрямована на заохочення вітчизняної економіки, її захист від іноземної конкуренції, на розширення зовнішніх ринків» [1].

Дану теоретичну концепцію зовнішньоторговельної політики розробили меркантилісти у XV ст. Хоча сьогодні існують два різних поняття – протекціонізм і меркантилізм, але економічні історики стосовно епохи XVII–XVIII ст. ставлять між ними знак рівності. Ця концепція була панівною у світі до кінця XVII ст. [2].

В історичному розрізі політика протекціонізму широко застосовувалася на етапі початкового нагромадження капіталу, оскільки сприяла прискореному розвитку промисловості та концентрації капіталів [1].

Коли країна приймає протекціоністський підхід, вона може використовувати низку інструментів, які варіюються від тарифів і квот до контролю обмінного курсу та нормативних вимог. Проаналізуємо більш детально інструменти протекціонізму:

1. Тарифи. Мита є одним із найстаріших інструментів, які використовують протекціоністські країни. Вони є податком на імпорт, ставка якого зберігається в «тарифному розкладі» – списку мільйонів продуктів, до яких застосовуються певні ставки. Використання тарифів є ефективним, оскільки робить імпорт дорожчим порівняно з вітчизня-

ними постачальниками. Тоді споживачі можуть вибрати дорожчий імпорту або дешевші вітчизняні альтернативи. Зрештою, споживачі обирають дешевших вітчизняних постачальників, що сприяє збільшенню зайнятості. У той же час імпортовані товари, які привозяться, означають, що споживачі сплачують додатковий податок (тариф), який забезпечує уряду дохід. Однак це коштує споживачеві.

2. *Імпортовані квоти*. Квота – це обмеження на кількість товарів, які дозволено ввозити в країну. Квоти на імпорту застосовуються протягом встановленого періоду – зазвичай року, з тими ж цілями, що й інші обмеження; запобігти знищенню міжнародною конкуренцією національного бізнесу та робочих місць. Імпортовані квоти є трохи ефективнішими за тарифи, оскільки повністю обмежують ввезення товарів до країни. Навпаки, тарифи все ще дозволяють ввозити товари, але за вищою ціною. У той же час квоти дозволяють надходити товари за нижчою ціною, ніж за тарифом, хоча і в обмежених кількостях. У результаті більшість протекціоністських країн використовувати квоти і тарифи, щоб компенсувати недоліки інших.

3. *Субсидії*. Субсидія – це платіж держави національним виробникам. Що стосується протекціонізму, уряди використовують два види субсидій. По-перше, це внутрішня субсидія, яка забезпечує вітчизняних постачальників коштами для зниження цін. Надаючи гроші місцевим підприємствам, щоб вони підтримували ціни, це робить їх більш конкурентоспроможними порівняно з імпортом.

Цей інструмент можна розглядати як дещо менш агресивний і обмежувальний, оскільки він дозволяє вільно надходити імпорту. Але водночас він підвищує конкурентоспроможність вітчизняних підприємств. Якщо мова йде про експортну субсидію, то уряд фінансує вітчизняних постачальників для експорту їхніх товарів. Іншими словами, уряд платить за те, щоб його вітчизняні фірми експортували продукцію в інші країни. Загалом метою є зменшення споживання вдома та захист споживачів.

Експортні субсидії відрізняються від внутрішніх субсидій тим фактом, що вони спрямовані на переміщення споживання за кордон. Але водночас метою залишається збереження вітчизняної фірми.

4. *Обмеження ПП*. Деякі країни використовують суворі обмеження на ПП, щоб запобігти входженню іноземних держав на ринок. Наприклад, Китай вимагає від деяких галузей зв'язуватися з місцевими постачальниками, перш ніж їм буде дозволено продавати свої товари.

5. *Контроль обмінного курсу*. Контролюючи обмінний курс, країна може диктувати, скільки може коштувати імпорту. Наприклад, якщо валюта зміцнюється по відношенню до інших валют, в результаті імпорту подешевшає. Отже, протекціоністська нація намагатиметься послабити та/або контролювати обмінний курс, щоб запобігти цьому.

Доцільно відмітити, що переваги протекціонізму наступні [5]:

1. Стимулювання виробництва і збільшення зайнятості. Обмеження імпорту є необхідним, по двом причинам. По-перше, для того, щоб підтримати вітчизняних виробників, зберегти робочі місця і цим самим забезпечити соціальну стабільність. По-друге, скорочення імпорту збільшує сукупний попит у країні, що стимулює зростання виробництва і зайнятості. Вітчизняне виробництво потребує захисту, бо воно є не досить ефективне, і політика протекціонізму, обмежуючи конкуренцію, створює умови для збереження такого стану.

2. Захист молодих галузей. Протекціонізм іноді вкрай необхідний, аби молоді перспективні галузі промисловості, які мають високий рівень витрат, змогли сформува-тися, закріпити свої позиції.

3. Збільшення доходів державного бюджету. Існує потреба в додаткових коштах для покриття дефіциту державного бюджету. Особливо популярний цей аргумент у тих країнах, де податкова система перебуває в стадії формування та існують значні труднощі із збиранням внутрішніх податків.

4. Забезпечення економічної безпеки та оборони країни. Надмірна залежність країни від імпорту може поставити її в скрутне становище у випадку виникнення надзвичайних ситуацій.

Проте, разом з цим існують і такі недоліки протекціонізму: 1. Надмірний протекціонізм послаблює конкуренцію в економіці і стимулює до її вдосконалення. В результаті гальмується науково-технічний прогрес, погіршується якість продукції, зростають витрати і, як наслідок, падає ефективність виробництва.

2. Протекціонізм наносить втрати економічним інтересам споживачів. Вітчизняний споживач змушений буде платити вищу ціну за товар, причому не тільки за імпортований товар, який обкладається митом, але і за товари національної промисловості, а також його вибір буде обмежений вітчизняним виробництвом [3].

3. Посилення господарської відособленості країни позбавляє її відповідних переваг МПП, вигод від спеціалізації виробництва і міжнародної торгівлі.

4. Загострення міждержавних протиріч. Найчастіше політика протекціонізму, яку проводить одна країна, спричиняє вживання відповідних заходів з боку її торговельних партнерів. Економічні протиріччя між країнами можуть загостритися настільки, що розпочнуться справжні торговельні війни, які матимуть дуже серйозні негативні наслідки для всіх причетних до цього сторін. Такий сценарій розвитку подій у реальній дійсності зустрічається досить часто.

5. Скорочення експорту і погіршення платіжного балансу. Протекціоністська торговельна політика, скорочуючи імпорту та збільшуючи чистий експорт країни, неминуче впливає на рівень обмінного курсу національної валюти, приводячи до його підвищення. У свою чергу, підвищення обмінного курсу стимулює імпорту і стримує експорт. В кінцевому випадку погіршується стан платіжного балансу країни, що має серйозні негативні макроекономічні наслідки [5].

Як стверджує вітчизняний науковець Бондарчук Т.Л., історична практика неефективного застосування політики протекціонізму внесла негативний аспект у теперішнє розуміння даної категорії, трактуючи її як агресивний захист державою власних економічних та політичних інтересів, шляхом обмеження іноземної торговельно-економічної експансії, що, врешті-решт, провокує лише протидію з боку країн-партнерів та гальмує розвиток міжнародної торгівлі. [6].

Аналізуючи вище викладене, можемо зробити висновок, що:

– Протекціонізм – це нав'язана урядом торговельна політика, за допомогою якої країни намагаються захистити свою промисловість і працівників від іноземної конкуренції.

– Протекціонізм зазвичай реалізується шляхом запровадження тарифів, квот на імпорту та експорт, стандартів на продукцію та державних субсидій.

З розвитком капіталізму, становленням розвинутої ринкової економіки у XVIII ст. на зміну протекціонізму приходить фритредерство або політика вільної торгівлі (від англ. free trade – вільна торгівля) – це вимога вільної міжнародної торгівлі, зняття державної регламентації та обмежень на зовнішньоторговельні операції.

В основі фритредерства – теорія абсолютних переваг А. Сміта і порівняльних витрат виробництва Д. Рікардо.

Важливу роль у формуванні світових правил торгівлі зближення національних законодавчих актів з питань імпорту-експорту, усуненні торговельних бар'єрів після Другої світової війни відіграли ЮНКТАД (структура ООН) і ГАТТ, яка з 1995 трансформувалася у СОТ.

Приєднання країни до СОТ означає поширення на неї міжнародних правил торгівлі, ставить її в однакові умови з іншими державами. Сьогодні за правилами ГАТТ/СОТ здійснюється 80% світової торгівлі [2].

Політика вільної торгівлі означає усунення держави від прямого втручання у зовнішню торгівлю. Основним регулятором в даному підході буде не держава, а ринок.

Зауважимо, що політика вільної торгівлі має такі переваги [7]:

1. Фритредерство стимулює конкуренцію і обмежує тим самим монополізм національних фірм. В результаті виробники змушені вводити нововведення, підвищувати якість продукції, знижувати її собівартість, збільшуючи ефективність виробництва і опускаючи ціни.

2. Фритредерство розширює пропозицію товарів, надаючи більший вибір для споживачів.

3. Безперешкодний розвиток міжнародного поділу праці забезпечує ефективне (ринкове) розміщення ресурсів у світовій економіці. Завдяки цьому підвищується економічне зростання і матеріальний добробут людей.

4. Фритредерство сприяє більшій відкритості товариств, а значить, зближенню і співпраці народів і країн.

Разом з цим існують і такі недоліки:

1. Небезпека надмірної спеціалізації та зростаючої економічної залежності від інших держав.

2. Відсутність державного регулювання у зовнішній торгівлі не дозволяє державі виконувати свої соціальні функції.

3. Більш розвинуті країни виграють у більшій мірі, а менш розвинуті – в меншій або взагалі не отримують виграшу від спеціалізації внаслідок невідповідності експортних і імпортних цін [8].

4. Відсутності захисту національної економіки від можливих негативних впливів з боку іноземного бізнесу (демпінг, повільний вітчизняного ринку іноземними товарами, нав'язування чужих населенню цієї країни споживчих смаків, збут низькоякісної або застарілої продукції і т. д.) [7].

На практиці політика вільної торгівлі означає відсутність високих експортних і імпортних мит, а також немонетарних обмежень на торгівлю, наприклад квот на імпорт певних товарів і субсидій для місцевих виробників певних товарів.

Прихильниками вільної торгівлі є ліберальні партії й течії, а супротивники складаються з багатьох інших партій і рухів: соціалістів і комуністів, захисників прав людини й навколишнього середовища, а також, в більшості, профспілок [9].

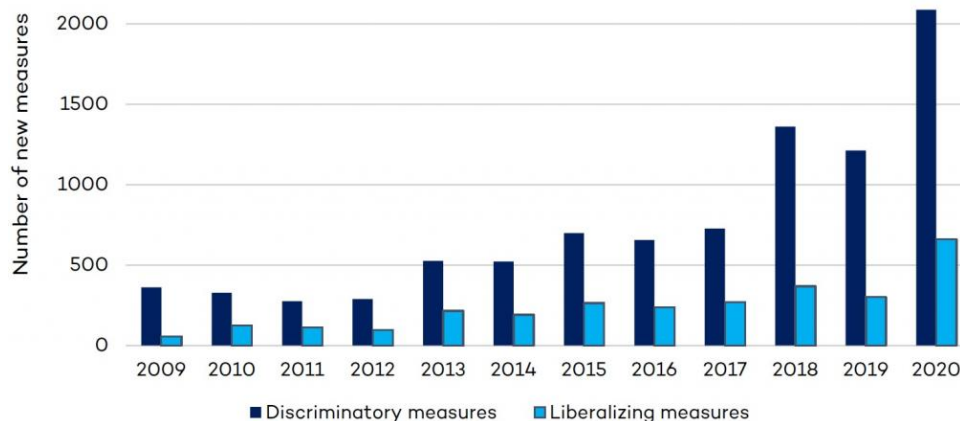

Рис. 1. Дискримінаційні та лібералізаційні заходи, 2000–2020 рр.: кількість нових заходів, зареєстрованих на кінець кожного року

Джерело: [10]

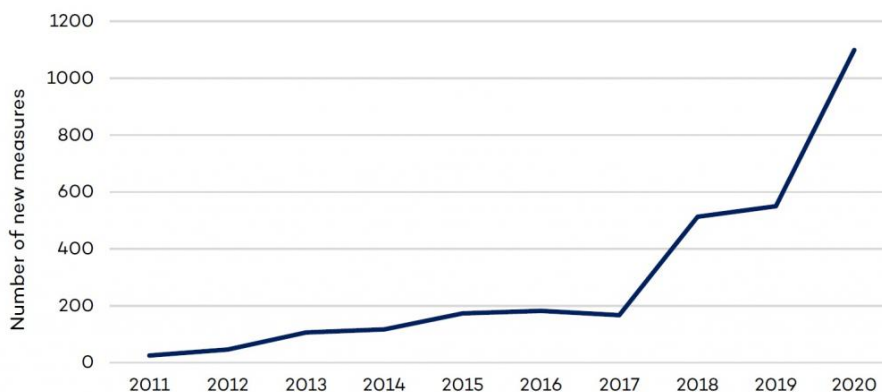

Рис. 2. Внутрішні субсидії, 2011–2020 рр.: без експортних субсидій. Кількість нових заходів, зареєстрованих на кінець кожного року

Джерело: [10]

Більшість сучасних держав проводять гнучку зовнішньоторговельну політику, яка поєднує в собі елементи як протекціонізму, так і фритредерства [8].

Проте, 5 років тому Шведська національна торгова рада опублікувала звіт, у якому йшла мова про тривожні ознаки того, що протекціонізм зростає. Протягом досліджуваного ними періоду спостерігалось зростання багатьох нетарифних бар'єрів. Країни поступово вдавалися до непрозорих заходів замість традиційних, прозорих і добре регульованих торгових бар'єрів, таких як тарифи.

Так, зокрема і для субсидій тенденція до зростання зберігалася протягом усього періоду, але знову прискорилося у 2018 році (рис. 2).

Як стверджують аналітики Шведської національної торгової ради, підводячи підсумки останніх п'яти років спостереження за протекціонізмом, картина, яка постає, є похмурою, навіть якщо не брати до уваги більшість заходів у рамках торговельної війни між США та Китаєм [10]. Ми розділяємо з науковцями думки про те, що важливі історичні уроки дедалі більше забуваються і тому, у май-

бутньому, пріоритет знову має бути наданий обмеженню дискреційних і непрозорих заходів торговельної політики.

Висновки. В сучасних умовах глобалізації світової економіки ефективна зовнішньоторговельна політика є запорукою економічного зростання, а обсяги зовнішньої торгівлі є одним із показників, що характеризує економічний розвиток країни, її конкурентоспроможність та ступінь інтеграції у світове господарство. Водночас варто відмітити, що зовнішньоторговельна політика являє собою цілеспрямований вплив на торговельні відносини з іншими країнами, що регулюється різними зовнішньоторговельними зобов'язаннями та угодами з метою забезпечення добробуту людей, розвитку суспільства та держави через її зовнішньоторговельну діяльність. Науковці виділили два напрямки формування зовнішньоторговельної політики, що мають, як переваги, так і недоліки – протекціонізм (закриття торговельних кордонів від іноземних постачальників) та фритредерство (політика вільної торгівлі). Наразі перед країнами гостро стоїть питання щодо обмеження дискреційних і непрозорих заходів торговельної політики.

Список використаних джерел:

1. Протекціонізм і свобода зовнішньої торгівлі. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MEO/48.htm> (дата звернення: 15.09.2023).
2. Зовнішньоторговельна політика. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/54-z/3179-zovnishnotorgovelnapolitika.html> (дата звернення: 15.09.2023).
3. Політика протекціонізму як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки країни. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3133> (дата звернення: 17.04.2023).
4. Зовнішньоторговельна політика. URL: <https://buklib.net/books/22947> (дата звернення: 20.08.2023).
5. Політика протекціонізму та її аргументи. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/14nebava_teoriya_makroekonomiki/144.htm (дата звернення: 20.09.2023).
6. Бондарчук Т.Л. Теоретико-методологічні засади аналізу політики протекціонізму. *Український соціум*. 2013. № 1(44). С. 117–128.
7. Плюси і мінуси протекціонізму. URL: https://stud.com.ua/65280/politekonomiya/plyusi_minusi_protteksionizmu (дата звернення: 17.04.2023).
8. Торговельна політика. URL: <https://pidruchniki.com/1694071863751/ekonomika/torgovelnapolitika> (дата звернення: 20.10.2023).
9. Фритредерство та його суть. URL: http://e-works.com.ua/work/3124_Fritrederstvo_ta_igogo_syt.html (дата звернення: 17.04.2023).
10. Trade and sustainability review. July, 2021. Vol. 1. Is. 3. URL: <https://www.iisd.org/system/files/2021-07/iisd-trade-sustainability-vol-1-issue-3-en.pdf> (дата звернення: 16.10.2023).

References:

1. Proteksionizm i svoboda zovnishnoi torhivli. Available at: <http://kimo.univ.kiev.ua/MEO/48.htm> (accessed September 15, 2023).
2. Zovnishnotorhovelnapolityka. Available at: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/54-z/3179-zovnishnotorgovelnapolitika.html> (accessed September 15, 2023).
3. Polityka proteksionizmu yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky krainy. Available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3133> (accessed April 17, 2023).
4. Zovnishnotorhovelnapolityka. Available at: <https://buklib.net/books/22947> (accessed August 20, 2023).
5. Polityka proteksionizmu ta yii arhumenty. Available at: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/14nebava_teoriya_makroekonomiki/144.htm (accessed September 20, 2023).
6. Bondarchuk T. L. (2013) Teoretyko-metodolohichni zasady analizu polityky proteksionizmu. *Ukrainskyi sotsium*, no. 1(44), pp. 117–128.
7. Plyusy i minusy proteksionizmu. Available at: https://stud.com.ua/65280/politekonomiya/plyusi_minusi_protteksionizmu (accessed April 17, 2023).
8. Torhovelnapolityka. Available at: <https://pidruchniki.com/1694071863751/ekonomika/torgovelnapolitika> (accessed October 20, 2023).
9. Frytrederstvo ta yoho sut. Available at: http://e-works.com.ua/work/3124_Fritrederstvo_ta_igogo_syt.html (accessed April 17, 2023).
10. Trade and sustainability review (July, 2021), vol. 1, is. 3. Available at: <https://www.iisd.org/system/files/2021-07/iisd-trade-sustainability-vol-1-issue-3-en.pdf> (accessed October 16, 2023).

MAIN DIRECTIONS OF FOREIGN TRADE POLICY FORMATION

Summary. The article considers the key aspects of the concept of foreign trade policy as an economic category, in particular, the essence and role of the main theoretical approaches to the directions of formation of the state's foreign trade policy. Today, globalization processes are an integral element of social life in all countries of the world without exception and contribute to the growing interdependence of their national economies. As the scope of international exchange expands, the importance of foreign trade policy for the national economy increases. In order to improve the competitiveness of national goods and services in foreign and domestic markets, it is necessary to develop a proper foreign trade policy that allows to resolve sharp contradictions arising in the world community, maintaining global economic balance, reconciling various interests, especially during financial and economic crises. That is why the analysis of the main directions of foreign trade policy formation is relevant today. Despite the significant number of studies conducted by foreign researchers on this topic, the number of studies by domestic

scientists remains small. The article analyses the main forms of protectionism (selective, sectoral, collective, hidden, offensive (aggressive), neo-protectionism, autarky), which was actively used at the stage of initial capital accumulation, as it contributed to the accelerated development of industry and concentration of capital. Although this led to temporary benefits in developing countries, total protectionism usually harmed the country's economy, industry, workers and consumers. The key advantages and disadvantages of different types of foreign trade policy are presented. It is stated that most countries currently pursue a flexible foreign trade policy that combines elements of both protectionism and free trade. According to analysts at the Swedish National Board of Trade, summarizing the last five years of observing protectionism, the picture that emerges is grim, even if we do not take into account most of the measures within the framework of the US-China trade war. Recent trends suggest that important historical lessons are increasingly being forgotten and that, in the future, priority should again be given to limiting discretionary and non-transparent trade policy measures.

Key words: foreign trade policy, economic relations, protectionism, liberalization.

Лисаченко А. В.

магістр

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Заяць О. І.

доктор економічних наук,

професор кафедри міжнародних економічних відносин

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Lysachenko Anhelina

Master

Uzhgorod National University

Zayats Olena

Doctor of Economic Sciences,

Professor of the Department of International Economic Relations

Uzhgorod National University

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ У ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ З ФРАНЦІЄЮ

Анотація. У статті досліджуються особливості реалізації експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з Францією. Розглянуто ключові аспекти експорту України до Франції та способи максимізації цього потенціалу. Виявлено особливості торговельного обміну між країнами та фактори, які впливають на конкурентоспроможність українських товарів на французькому ринку. Ідентифіковано можливості для поглиблення торговельно-економічних відносин між Україною та Францією, включаючи заходи для залучення інвестицій та розширення співпраці в галузі інновацій та технологій. Визначено можливості для підвищення обсягів торгівлі та розвитку взаємовигідних відносин між Україною та Францією, що сприятиме економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності обох країн на міжнародному ринку.

Ключові слова: експорт, експортний потенціал, торговельно-економічні відносини, економічна співпраця.

Вступ та постановка проблеми. Реалізація експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з Францією є актуальною та важливою темою, яка стосується як самої України, так і її міжнародних партнерів. Франція виступає одним з ключових торговельних партнерів України в Європейському Союзі, і відносини між цими двома країнами мають значущий вплив на економічний розвиток обох сторін [9]. Україна має значущий потенціал для розвитку експорту до Франції, але це вимагає обізнаності та стратегічного підходу. Реалізація цього потенціалу може сприяти економічному росту та співпраці між країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою реалізації експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з Францією займається велика кількість дослідників. Зокрема слід виділити дослідження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) [1] «Біла книга. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації» де окреслено пропозиції щодо політики сприяння розвитку українського експорту. Працю Циганкової О.М. [4], в якій розглядаються особливості міжнародної торгівлі України. У праці Шляхової Я.В. [5] проаналізовано особливості українських зовнішньо-торговельних відносин в контексті інтеграційних спрямувань України. Проте, залишаються невирішені проблеми у вивченні даного питання, зокрема, на сучасному етапі політичні та економічні нестабільності в Україні можуть вплинути на експортні угоди та відносини з Францією. Нестабільність може створити невпевненість для французьких бізнес-партнерів. Тому, подальше дослідження даної теми є дуже актуальним.

Метою статті є аналіз особливостей реалізації експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з Францією.

Результати дослідження. Експортний потенціал країни визначається її здатністю постачати товари та послуги на міжнародні ринки та залучати іноземні покупці. Цей потенціал базується на різних факторах, які включають [2, с. 89]:

– Виробництво та продукція: Здатність країни виробляти товари і послуги, які відповідають попиту на міжнародних ринках. Це може включати важливі галузі, такі як сільське господарство, виробництво, технології, послуги тощо.

– Якість та стандарти: Забезпечення високої якості та відповідності міжнародним стандартам і вимогам. Якість продукції та послуг впливає на конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

– Торговельна інфраструктура: Наявність ефективної логістичної і транспортної інфраструктури для постачання товарів за кордон.

– Ринковий доступ: Здатність країни здійснювати торговельні операції та вести бізнес на міжнародних ринках без надмірних обмежень та тарифів.

– Інновації та дослідження: Розробка нових продуктів, технологій і послуг, які мають конкурентні переваги на міжнародних ринках.

– Міжнародна партнерська співпраця: Розвиток міжнародних торговельних угод, партнерств та мереж співпраці, які сприяють експорту.

– Маркетинг та продаж: Маркетингові зусилля для просування продукції та послуг на зовнішніх ринках.

– Підтримка уряду: Політика та програми, які сприяють розвитку експорту та забезпечують підтримку експортерам.

Збалансований розвиток цих факторів допомагає країні максимізувати її експортний потенціал та успішно конкурувати на міжнародних ринках [1, с. 114].

Країни-члени ЄС та Східної Європи займають одне з перших місць серед усіх регіонів світу, які володіють найбільшим потенціалом для українського експорту [7]. Експортний потенціал даних країн оцінюється у 21,2 млрд дол., в тому числі невикористаний – у 10,4 млрд дол. Стосовно ринку країн-членів ЄС, то його загальний експортний потенціал для України оцінюється у приблизно 20 млрд дол., з нього невикористаний потенціал – 9,7 млрд дол. (рис. 1).

Як видно з рисунку 1, у географічному вимірі найбільший потенціал експорту української продукції за методикою ІТС спостерігається для таких країн, як: Німеччина

(експортний потенціал – 2,9 млрд дол., невикористаний потенціал – 1,5 млрд дол.), Італія (експортний потенціал – 2,7 млрд дол., невикористаний потенціал – 1,1 млрд дол.), Польща (експортний потенціал – 2,5 млрд дол., невикористаний потенціал – 1,0 млрд дол.), Нідерланди (експортний потенціал – 2,0 млрд дол., невикористаний потенціал – 0,85 млрд дол.) й Іспанія (експортний потенціал – 1,9 млрд дол., невикористаний потенціал – 0,63 млрд дол.).

На рис. 1. зображено загальний експортний потенціал та невикористаний потенціал українських експортерів на сучасному етапі для ринків усіх країн-членів ЄС. Простежується, що основний незадіяний потенціал нарощення експорту наявний для тих країн-членів ЄС, які вже є найбільшими торговельними партнерами України (рис. 2).

Так, зовнішньоекономічна діяльність України з країнами-членами ЄС має значний потенціал для подальшого

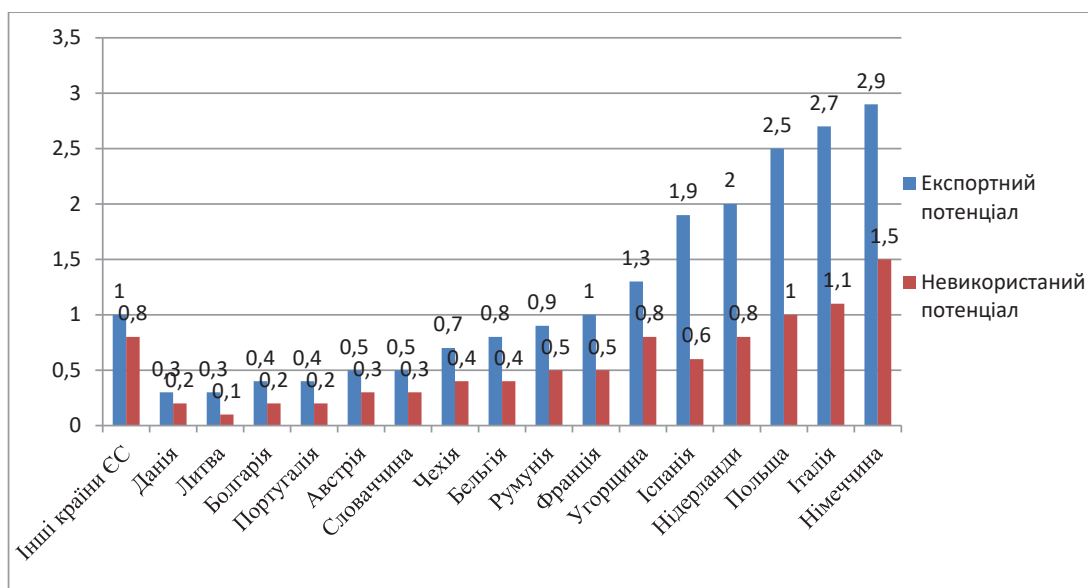

Рис. 1. Експортний потенціал української продукції на ринках країн ЄС, 2021 р.

Джерело: [6]

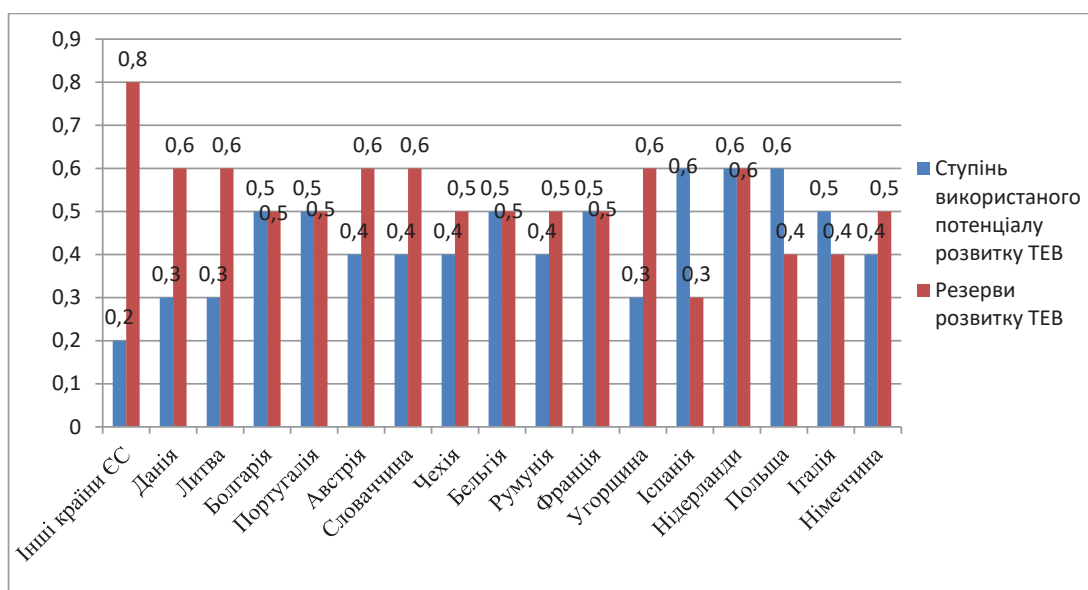

Рис. 2. Резерви зростання ступеня розвитку ТЕВ країн-членів ЄС та України

Джерело: [6]

розвитку. Однак, для досягнення цього потенціалу, необхідно проводити ряд заходів:

1. Стимулювання регіонів, які майже не задіяні в експортній діяльності, шляхом впровадження спеціальних програм та ініціатив, спрямованих на розвиток експорту в цих регіонах.

2. Проведення систематичної перевірки щодо корупційних ситуацій у зовнішньоекономічних операціях, з метою забезпечення чесності та прозорості у відносинах з партнерами з ЄС.

3. Удосконалення законодавчої бази для спрощення та зручного оформлення документів, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю. Це сприятиме стимулюванню потенційних підприємців і сприяє збільшенню обсягів експорту.

4. Забезпечення стабільної політичної ситуації в країні, оскільки надійна політична стабільність є ключовим фактором для залучення іноземних інвестицій та розвитку зовнішньоекономічних відносин.

Ці заходи сприятимуть подальшому розвитку зовнішньоекономічної діяльності України та зміцненню її позицій на міжнародному ринку.

Реалізація експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з Францією має свої особливості і вимагає уваги до ряду факторів та стратегій, зокрема:

1. Структура експорту: Україна має різноманітний експортний потенціал, який включає сільське господарство, виробництво, енергетику, машинобудування, хімічну та металургійну промисловість. Важливо аналізувати, які конкретні групи товарів є найбільш привабливими для французького ринку та як вони можуть бути ефективно позиціоновані.

2. Диверсифікація ринків: Україна повинна диверсифікувати свої ринки збуту та не обмежуватися лише Францією. Розглядання інших країн Європейського Союзу, як потенційних партнерів, може допомогти зменшити ризики та залежність від одного ринку.

3. Якість та стандарти: Франція має високі стандарти якості і безпеки продукції. Українські експортери повинні відповідати цим стандартам та отримати необхідні сертифікати та ліцензії. Інвестування в підвищення якості товарів і послуг може підвищити конкурентоспроможність.

4. Маркетинг та брендування: Ефективний маркетинг та брендування грають важливу роль у привертанні уваги французьких споживачів та партнерів. Розробка маркетингових стратегій, які підкреслюють переваги українських товарів та послуг, є важливим завданням.

5. Торговельні угоди: Перевірка наявності та умов торговельних угод між Україною та Європейським Союзом, які можуть сприяти спрощенню та зменшенню митних обмежень для експорту.

6. Локальна присутність: Розгляд можливостей створення представництва чи філії в Франції для забезпечення ближчого контакту з партнерами та споживачами.

7. Реагування на зміни: Реагування на зміни в політиці, економіці та ринкових умовах Франції. Гнучкість і адаптивність важливі для успішного експорту.

Порівняно високий рівень інтегрованості економіки України об'єктивно зумовлює необхідність будувати національну економічну політику, як свого роду відповідь на виклики глобалізації. Її основою має стати адекватне розуміння механізму взаємодії між розвитком національної економіки та експортом як «каналом» зв'язку країни зі світовим господарством. Такий зв'язок між експортом та економічним зростанням має два основні виміри, а саме:

1. Прямий причинно-наслідковий зв'язок між експортом та економічним зростанням – експорт розглядається

як один із ключових чинників розвитку національної економіки. Ця ідея була покладена окремими країнами в основу стратегії економічного зростання на засадах експорту (export-led growth).

2. Причинно-наслідковий зв'язок між зростанням експорту та динамікою і структурою національного ВВП, тобто саме ВВП визначає експорт країни.

Водночас, на практиці кожна країна формує національну економічну стратегію, комбінуючи елементи першого та другого підходу, причому роль експорту в системі чинників економічного зростання та зв'язок між ВВП та експортом можуть переглядатися в залежності від різного роду внутрішніх та зовнішніх економічних та політичних факторів [1].

Так, реалізація експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з Францією стикається з рядом проблем та викликів. Деякі з найбільш актуальних проблем включають такі:

1. Тарифні бар'єри та митні обмеження: Високі мита та інші тарифні бар'єри можуть ускладнювати доступ українських товарів на французький ринок. Це може стосуватися певних товарних груп, які підпадають під захист внутрішнього ринку Франції.

2. Норми та стандарти: Відповідність українських товарів та послуг французьким нормам та стандартам може бути складною та витратною задачею. Необхідно вкладати ресурси в адаптацію та сертифікацію продукції.

3. Культурні та мовні різниці: Незнання французької культури та мови може ускладнювати встановлення бізнес-контактів та взаєморозуміння з партнерами в Франції.

4. Логістичні проблеми: Нестабільність логістичних послуг, транспортні виклики та високі витрати на доставку можуть ускладнювати торгівлю між країнами.

5. Конкуренція на ринку: Франція має розвинену внутрішню та міжнародну конкуренцію, і українським підприємствам доведеться конкурувати з іноземними виробниками на французькому ринку.

6. Політичні ризики: Геополітичні та політичні ризики можуть впливати на стабільність торговельно-економічних відносин між країнами.

7. Валютні коливання: Зміни обмінних курсів можуть впливати на конкурентоспроможність та прибутковість українських експортерів [8, с. 27].

Для розв'язання цих проблем та максимізації експортного потенціалу України до Франції необхідні системні заходи, такі як встановлення діалогу між країнами щодо торговельних питань, впровадження інфраструктурних та логістичних поліпшень, сприяння сертифікації та відповідності стандартам, а також розвиток маркетингових та брендівих стратегій для українських товарів та послуг на французькому ринку [4, с. 57].

Реалізація експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з Францією в сучасних умовах є важливою та актуальною задачею. Сучасні умови включають в себе різні фактори та виклики, які впливають на ці відносини:

1. Глобалізація та відкриті ринки: Світовий ринок стає все більш відкритим, що створює можливості для українських експортерів. Франція є одним із найбільших ринків у Європейському Союзі, і це важлива можливість для українських підприємств.

2. Угоди про вільну торгівлю: Україна має угоди про вільну торгівлю з Європейським Союзом, які сприяють зниженню тарифів та інших перешкод у торгівлі з Францією.

3. Зростаючий попит на високоякісні товари: Французький ринок відомий своєю вимогою до якості, і українські компанії можуть знайти своє місце, пропонуючи високоякісні товари та послуги.

4. Технологічний розвиток: Зростання використання інформаційних технологій сприяє розвитку електронної торгівлі та маркетингу, що дозволяє українським компаніям ефективніше просувати свої товари на французькому ринку.

5. Політичні відносини: Дипломатичні відносини між Україною та Францією мають важливе значення для реалізації експортного потенціалу. Сприятливі політичні відносини можуть сприяти розвитку торговельних відносин.

Проте, сучасні умови також включають в себе виклики, такі як геополітичні нестабільності, зміни в тарифних політиках, валютні коливання та інші фактори, які можуть впливати на реалізацію експортного потенціалу.

Перспективи реалізації експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з Францією в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну є складними і визначаються рядом факторів. Ситуація в Україні та вплив конфлікту на торговельно-економічні відносини може мати наступні можливі сценарії:

1. Збереження або погіршення економічних показників: Умови війни можуть призвести до спаду економіки України, що може негативно вплинути на її експортну діяльність. Однак розвинута країна, така як Франція, може бути зацікавлена в підтримці України та сприянні її економіці в умовах конфлікту.

2. Сприяння союзниками України: Україна має підтримку ряду країн, включаючи Європейський Союз та Сполучені Штати, які можуть вжити заходів для полегшення торгівлі та розвитку економічних відносин між Україною та Францією.

3. Диверсифікація ринків: Україна може розвинути свою експортну стратегію, диверсифікувати ринки збуту та намагатися знайти нові ринки для своїх товарів і послуг, що може зменшити вплив конфлікту з Росією на експорт до Франції.

4. Політичні рішення та санкції: Політичні рішення, включаючи санкції, можуть вплинути на торговельні відносини між країнами. Україна повинна вести діалог із своїми партнерами, включаючи Францію, для зменшення можливих обмежень.

5. Розвиток інфраструктури та логістики: Поліпшення інфраструктури та логістики може зробити торгівлю

більш ефективною та конкурентоспроможною навіть в умовах конфлікту.

Важливо зауважити, що усі зміни в торговельно-економічних відносинах будуть вимагати великої уваги, стратегічного планування та співпраці між Україною та Францією. Є шанси для подолання труднощів та розвитку взаємовигідних відносин, але це буде вимагати зусиль та рішучості з обох сторін.

Висновки. Отже, торговельно-економічні відносини між Україною та Францією мають велике значення для обох країн. Франція є одним з ключових торговельних партнерів України в Європейському Союзі, а Україна володіє значним експортним потенціалом, який може бути вигідним для французького ринку. Реалізація експортного потенціалу України стикається з рядом проблем, таких як тарифні бар'єри, стандарти якості, конкуренція та логістичні питання. Крім того, умови війни в Україні з Росією створюють додаткові складнощі. Незважаючи на проблеми, є великий потенціал для розвитку торговельних відносин. Диверсифікація ринків, розвиток високотехнологічних та сталої виробництва, спільні ініціативи та підтримка малого та середнього бізнесу можуть сприяти збільшенню обсягів торгівлі. Важливо, щоб Україна та Франція продовжували співпрацювати та вести діалог у сфері торгівлі та економічних відносин. Політичні рішення, включаючи санкції, повинні враховувати специфічність торговельних відносин. Розвиток інфраструктури, підтримка експортерів, розширення ринків збуту та підвищення якості товарів і послуг можуть сприяти реалізації експортного потенціалу. Загалом, реалізація експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з Францією має свої виклики, але при правильному підході та співпраці обидвох країн це може призвести до взаємовигідних результатів і сприяти стабільності та розвитку обох економік. Завдяки правильному стратегічному плануванню, дипломатичній активності та інвестиціям в розвиток економіки, Україна та Франція можуть знайти способи зберегти та розвивати свої торговельно-економічні відносини навіть в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Реалізація експортного потенціалу може бути важливим елементом для підтримки стабільності та розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Біла книга. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації. Пропозиції щодо політики сприяння розвитку українського експорту. Київ, 2016. URL: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/06/White_book_export_UKR_2016.pdf (дата звернення: 05.09.2023).
2. Кошарна П.С. Формування стратегічного інструментарію позиціонування підприємства : дис. на здоб. наук. ступ. к. е. н. : 08.00.04. Харків, 2015. 225 с.
3. Ушакова Н.Г. Управління міжнародним бізнесом : конспект лекцій для студентів економічного спрямування, аспірантів, викладачів / за заг. ред. Н.Г. Ушакова, К.Ю. Величко, О.І. Печенка. Харків : Видавництво «Форт». 2016. 126 с.
4. Циганкова Т.М. Міжнародна торгівля : навч. посібн. Київський нац. екон. ун-т. Київ, 2001. 487 с.
5. Шляхова Я.В. Особливості українських зовнішньо-торговельних відносин в контексті інтеграційних спрямувань України : автореф. дис.... канд. екон. наук : 08.00.02. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 22 с.
6. Савченко М.В., Хаджинов І.В., Завидовська А.О. Експортний потенціал України та його реалізація у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/359148971_Ukraine's_export_potential_and_its_implementation_in_trade_and_economic_relations_with_eu_countries (дата звернення: 05.09.2023).
7. Zayats O. Trade and competitive cooperation of the EU with the major international integration groupings. *Actual problems of international relations*. 2020. № 143. P. 55–68. DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2020.143.1.57-68>
8. Заяць О.І. Міжнародна економічна інтеграція як передумова трансформації глобальної конкурентної сили. *Sciences of Europe*. 2020. № 4 (51). С. 26–30.
9. Заяць О.І. Моделі конкурентної сили міжнародних інтеграційних об'єднань. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 15-16. С. 40–46. DOI: <https://doi.org/10.3270/2306-6814.2020.15-16.40>

References:

1. Bila knyha. Yak realizuvaty eksportnyi potentsial Ukrainy za umov hlobalizatsii. Propozytzii shchodo polityky sprianniia rozvytku ukrainskoho eksportu (2016) [Institute of Economic Research and Political Consultations (IED). White book. How to realize the export potential of Ukraine under the conditions of globalization. Proposals regarding the policy of promoting the development of

- Ukrainian exports]. Kyiv. Available at: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/06/White_book_export_UKR_2016.pdf (accessed September 5, 2023).
2. Kosharna P. S. (2015) *Formuvannia stratehichnoho instrumentariiu pozytsionuvannia pidpriemstva* [Formation of strategic tools for enterprise positioning]: diss. on of science stupa Doctor of Economics: 08.00.04. Kharkiv, 225 p.
 3. Ushakova N. G. (2016) *Upravlinnya mizhnarodnym biznesom: konspekt lekcij dlya studentiv ekonomichnogo spryamuvannya, aspirantiv, vykladachiv* [Management of international business: a synopsis of lectures for students of economic orientation, graduate students, teachers] / eds. N. G. Ushakova, K. Yu. Velichko, O. I. Pechenko. Kharkiv: Fort Publishing House, 126 p.
 4. Tsygankova T. M. (2001) *Mizhnarodna torgivlya* [International trade]: navch. posibn. Kyiv National University econ. un-t. Kyiv, 487 p.
 5. Shlyakhova Ya. V. (2016) *Osoblyvosti ukraïnskyykh zovnishno-torgovelynykh vidnosyn v konteksti integracijnykh spryamuvan Ukrainy* [Features of Ukrainian foreign trade relations in the context of integration directions of Ukraine]: author's ref. dis. ... cand. econ. Science: 08.00.02. Kharkiv. nat. Univ. V. N. Karazin. Kharkiv, 22 p.
 6. Savchenko M. V., Khadzhyrov I. V., Zavydovska A. O. (2021) *Eksportnyi potentsial Ukrainy ta yoho realizatsiia u torhov-elno-ekonomichnykh vidnosynakh z krainamy YeS* [Ukraine's export potential and its implementation in trade and economic relations with EU countries]. *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskoi politekhniki*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/359148971_Ukraine's_export_potential_and_its_implementation_in_trade_and_economic_relations_with_eu_countries
 7. Zayats O. (2020) Trade and competitive cooperation of the EU with the major international integration groupings. *Actual problems of international relations*, no. 143, pp. 55–68. DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2020.143.1.57-68>
 8. Zayats O. (2020) *Mizhnarodna ekonomichna intehratsiia yak peredumova transformatsii hlobalnoi konkurentnoi syly*. *Sciences of Europe*, no. 4 (51), pp. 26–30.
 9. Zayats O. (2020) *Modeli konkurentnoi syly mizhnarodnykh intehratsiinykh obiednan* [Models of competitive strength of international integration associations]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 15-16, pp. 40–46. DOI: <https://doi.org/10.3270/2306-6814.2020.15-16.40>

REALIZATION OF THE EXPORT POTENTIAL OF UKRAINE IN TRADE AND ECONOMIC RELATIONS WITH FRANCE

Summary. The article examines the peculiarities of the realization of Ukraine's export potential in trade and economic relations with France. Key aspects of Ukraine's exports to France and ways to maximize this potential are considered. Peculiarities of trade exchange between countries and factors affecting the competitiveness of Ukrainian goods on the French market are studied. Opportunities for deepening trade and economic relations between Ukraine and France were considered, including measures to attract investments and expand cooperation in the field of innovation and technology. Opportunities for increasing trade volumes and developing mutually beneficial relations between Ukraine and France have been identified, which will contribute to economic growth and increase the competitiveness of both countries on the international market. It was determined that the realization of Ukraine's export potential in trade and economic relations with France is a relevant and important topic that concerns both Ukraine itself and its international partners, and France is one of the key trade partners of Ukraine in the European Union, and the relationship between these two countries have a significant impact on the economic development of both sides. Article considers current problems and prospects for the development of trade relations between Ukraine and France in the conditions of a complex geopolitical situation, in particular, in the context of the conflict between Ukraine and Russia. The article analyzes the factors affecting the realization of Ukraine's export potential on the French market and identifies possible ways to overcome problems and increase the volume of trade between the countries. The article examines in detail aspects such as tariff barriers, norms and standards, market competition, currency fluctuations and logistical problems that affect Ukraine's export activities. In the context of the impact of the war on trade and economic relations, recommendations are made for infrastructure development, joint initiatives, support for small and medium-sized businesses, as well as opportunities for diversifying markets and developing new sectors, such as green technologies and sustainable production. The article serves as an important source of information for those who are interested in trade and economic relations between Ukraine and France and are looking for ways to promote the development of these relations under difficult circumstances.

Key words: export, export potential, trade and economic relations, economic cooperation.

Михайлюк О. І.

магістр

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Панов А. В.

*кандидат історичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної політики
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Mykhailiuk Odarka

Master

Uzhhorod National University

Panov Alen

*Candidate of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of International Politics
Uzhhorod National University*

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Анотація. У статті була проаналізована взаємодія між Україною та Європейським Союзом у сфері інновацій та інвестицій за останнє десятиліття. Були визначені ключові напрями співпраці та сфери знань, які привертають увагу обох сторін. Шляхом аналізу було уточнено фактори, що впливають на реалізацію співпраці в цих сферах на міжнародному рівні, та запропоновано заходи для зменшення їх негативного впливу. Всі висновки підтверджені міжнародними рейтингами та статистичними даними світових організацій. Також був запропонований метод оцінювання ефективності співробітництва у галузі інновацій та інвестицій, заснований на концепції сталого розвитку. Особливістю цього підходу є врахування економічного, екологічного та соціального впливу. Крім того, запропонований підхід дозволяє визначити привабливість окремих інноваційних проєктів для обох сторін з урахуванням ризиків та невизначеності. Надано рекомендації з метою підвищення ефективності співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу у галузі інновацій та інвестицій.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, регіон, інвестиційне співробітництво, інвестиційна привабливість промисловості регіону, індустриальні парки.

Вступ та постановка проблеми. Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію та поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом відкривають нові перспективи для економічного зростання регіонів України. Впровадження євроінтеграційних змін можливе лише при умові ефективної регіональної економічної політики, спрямованої на збільшення привабливості промислового комплексу та його ролі як рушійної сили економічного розвитку регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В працях відомих дослідників, таких як Лазоренко Т.В. [1], Побоченко Л.М. [2], Ситар Л.Й. [3], Скоробогатова Н.Є. [4], Софіщенко І. [5], Черненко Н.О. [6], Макогін З.Я. [7], Яхно Т.П. [8] та інші, досліджується проблематика співпраці в сфері інвестицій між Україною та країнами-членами Європейського Союзу. Втім, слід відзначити, що проблема взаємодії в області промисловості між регіонами України та ЄС та її відповідність сучасним вимогам залишається недостатньо дослідженою, незважаючи на цінні наукові досягнення вчених.

Мета статті полягає в дослідженні еволюції глобального інноваційного оточення, визначенні та обґрунтуванні стратегій національних конкурентних переваг у сфері інновацій, а також виявленні можливостей, які надають інтеграційні процеси для посилення міжнародного співробітництва у галузі інновацій та інвестицій в індустриальні парки. Для досягнення цих цілей були використані методи абстрактно-логічного аналізу, структурно-логічного аналізу, порівняльного аналізу та статистичного аналізу.

Результати дослідження. Сучасна економічна динаміка суспільства все більше прив'язується до інноваційної моделі розвитку, що визначає економічний потенціал країни та її місце на світовому ринку. Процес інноваційної та науково-технічної діяльності є складним та тривалим перетворенням нових ідей і знань у конкретні економічні реалії.

Більшість досліджень в цій галузі акцентуються на виробничій концепції інноваційного розвитку, зосереджуючись переважно на продуктових та технологічних інноваціях. Однак, в умовах постійного та швидко змінного економічного оточення, ключовими факторами успіху стають не лише інновації в продукції, а й організаційно-управлінські нововведення. Це включає розробку відповідного механізму для впровадження комплексних стратегій інноваційного розвитку національної економіки.

Для забезпечення стійкого функціонування економіки країни у довгостроковій перспективі є необхідним створення ефективної структури національного господарства, що базується на використанні відновлюваних ресурсів та передових наукових технологій. Одним із першочергових завдань у формуванні такої структури в період активного використання природних ресурсів є впровадження національної інноваційної системи з високорозвиненою інфраструктурою та ефективними механізмами державного регулювання й підтримки.

Інноваційна стратегія розвитку національної економіки є комплексною концепцією, яка включає програмні напрями, ключові механізми та заходи, спільні дії урядо-

вих органів, значної частини великих національних підприємств, середнього та малого бізнесу, наукових, проектних та освітніх установ, а також інфраструктури. Мета цієї стратегії полягає у підтримці населення на шляху до середньо- та довгострокового стійкого економічного зростання країни, шляхом створення конкурентоспроможних науково-орієнтованих виробництв та розвитку інноваційного середовища на базі новітніх знань і технологій.

За даними Національного банку України, у проміжку 2016–2020 років спостерігалось поступове зростання чистого припливу коштів за операціями *round tripping*, хоча в обмежених обсягах порівняно з попереднім періодом кризи. У 2016 році цей приплив становив 3,8%, у 2017 – 12,1%, у 2018 – 19,6%, у 2019 – 34,6% всіх прямих іноземних інвестицій в Україну. У 2020 році ця частка зросла до 50,9%, але обсяги залишились досить низькими, складаючи всього 0,2 млрд доларів США.

У 2021 році чистий приплив коштів за операціями *round tripping* продовжив зростати, досягнувши обсягу 1,6 млрд доларів США, що склало 68,5% від усіх прямих іноземних інвестицій в Україну [10, с. 4].

За даними Національного банку України, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України станом на 31 грудня 2021 року склав 65 746,8 млн доларів США. Серед основних країн-інвесторів (рис. 1) були Кіпр (31,7%), Нідерланди (21,6%), Швейцарія (5,8%), Велика Британія (4,6%), Німеччина (4,6%), Австрія (3,0%), Люксембург (2,4%) і Франція (2,0%).

Згідно з платіжним балансом, опублікованим Національним банком, за перші вісім місяців 2023 року чистий приплив прямих іноземних інвестицій оцінювався у 2,9 млрд доларів США, з реінвестуванням доходів у сумі 2,3 млрд доларів США.

У 2022 році обсяги освоєння капітальних інвестицій підприємств в Україні становили 409660,0 млн гривень. Найбільш активними секторами були промисловість (30,8%), сільське, лісове та рибне господарство (12,6%), транспорт і складське господарство, поштова та кур'єрська

діяльність (12,1%), оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (9,0%), державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування (8,9%), будівництво (8,0%), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (4,3%), інформація та телекомунікації (4,1%), операції з нерухомим майном (3,5%).

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишалися власні кошти підприємств та організацій, які забезпечили 68,6% всіх капіталовкладень протягом 2021 року. Доля кредитів банків та інших позик складала 5,0%. Фінансування з державного та місцевих бюджетів складало 17,6%. Інші джерела фінансування становили 3,3% усіх капіталовкладень.

У зв'язку з військовою агресією з боку Російської Федерації та введенням воєнного стану в Україні згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64, Верховна Рада та Уряд працюють над відновленням економіки, підтримкою підприємців та створенням умов для залучення інвестицій в Україну. З метою стимулювання залучення стратегічних інвесторів, підвищення інвестиційної привабливості країни та створення нових робочих місць, було прийнято Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» [13].

Заради привернення інвесторів до індустріальних парків різні країни використовують широкий спектр інструментів підтримки, включаючи податкові пільги, підготовку кваліфікованих кадрів, компенсацію соціального страхування, доступ до транспортної і логістичної інфраструктури, а також співфінансування інвестиційних проектів.

Однак головна підтримка індустріальних парків з боку держави (та місцевої влади) полягає в інженерній підготовці ділянок, забезпеченні енергією та водопостачанням, побудові транспортних мереж і прилеглої інфраструктури.

Отже, індустріальні парки представляють собою відокремлені земельні ділянки, спеціально призначені для промислового виробництва. Їх привабливість для інвесторів зумовлена наявністю готової зовнішньої інфраструктури

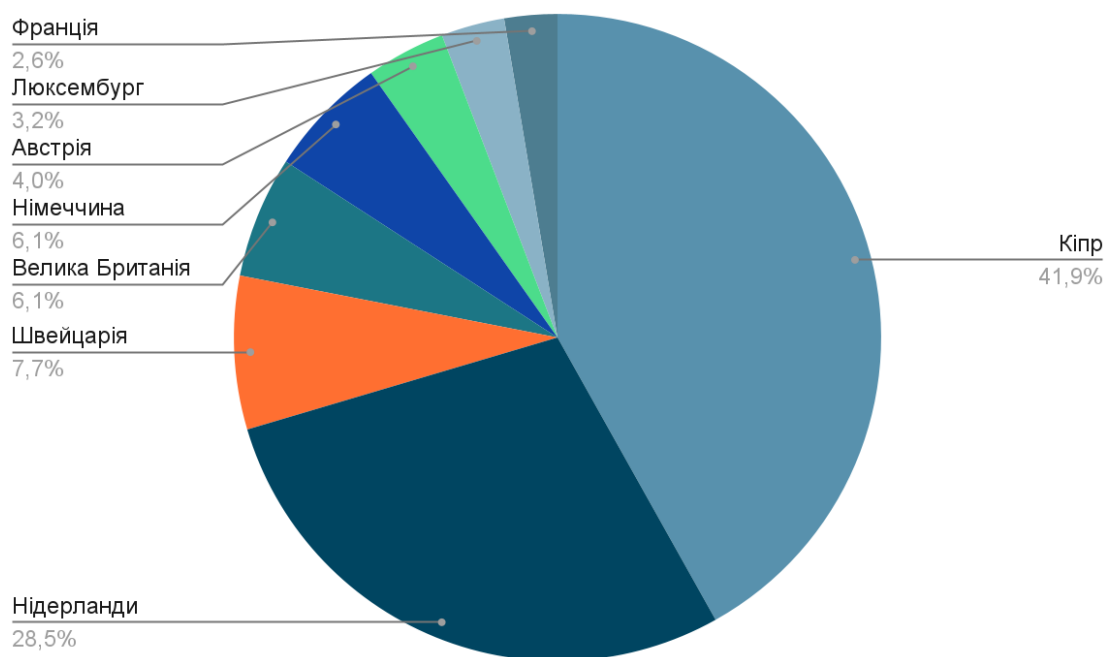

Рис. 1. Розподіл загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України по основних країнах-інвесторів станом на 2022 рік

Джерело: [10]

тури, сприяючи скороченню «часу до ринку», підтримкою інвестиційної діяльності державою, та наданням додаткових сервісів керуючої компанії.

Такий підхід забезпечує ефективну організацію бізнес-процесів та сприяє створенню вигідних умов для розвитку бізнесу в межах індустріальних парків.

На основі наявних звітів найвищий рівень забезпечення інженерно-транспортною інфраструктурою виявлений в 8 індустріальних парках (ІП): Соломоново, Мироцьке, Вінницький, Вінницький кластер холодильного машинобудування, Ланнівський, Спарроу Парк Львів, Л-Таун та Біла Церква. Всі інші ІП, особливо на заході України, мають низьку готовність та знаходяться лише на початкових етапах розвитку інфраструктури та облаштування території [12].

Господарська діяльність переважно проводиться одним учасником у індустріальному парку Вінницький кластер холодильного машинобудування.

До введення воєнного стану комерційна діяльність інших суб'єктів парку відбувалася в парках Свема (м. Шостка), Ланнівський (Полтавська область) та Біла Церква (на ділянці, що не включена до Реєстру).

Висока готовність до господарської діяльності була виявлена у ІП Коростень (де проводилася реконструкція приміщення складу в виробничий цех з виробництва меблів) та Мироцьке.

У двох ІП (Рівненський та Павлоград) ініціатори (відповідно Рівненська та Дніпропетровська облдержадміністрації) не мали права на управління землею, яка у 2021 році передана відповідним місцевим громадам в рамках децентралізаційної реформи.

Згідно з поданими звітами щодо функціонування ІП у 2022 році, було створено 116 нових робочих місць (6 керівних посад, 78 для учасників парків та 32 для інших суб'єктів парків). Всього в індустріальних парках було створено 935 робочих місць.

Також звітна вартість продукції склала 271,169 млн гривень, а обсяг експорту продукції – 234,367 млн гривень (виробництво та експорт здійснювалися лише одним учасником одного індустріального парку).

За даними управляючих компаній та/або ініціаторів створення індустріальних парків, на облаштування території парків у 2022 році було виділено 262,8 млн гривень (включаючи кошти місцевих бюджетів – 9 млн грн та інших джерел, переважно кошти ініціаторів приватних індустріальних парків та управляючих компаній – 253,8 млн грн).

Загалом, з моменту створення ІП заходи щодо їх розвитку були профінансовані на суму 1 644,41 млн грн, пере-

важно за рахунок коштів ініціаторів приватних індустріальних парків та управляючих компаній (1 432,223 млн грн), решта (212,186 млн грн) – за рахунок місцевих та державних бюджетів.

З державного бюджету України на 2022 рік видатки на розвиток індустріальних парків не проводилися.

Згідно з інформацією від Мінекономіки, в 2022 році учасники та інші суб'єкти ІП залучили інвестиції на суму майже 7,5 млн грн. Загалом з початку діяльності суб'єктами було залучено інвестицій на суму понад 460,5 млн грн.

Розглядаючи загальний стан готовності зареєстрованих індустріальних парків, можна відзначити, що в переважній більшості відсутні належна зовнішня інфраструктура та облаштування території.

Ці заходи вимагають значної мобілізації ресурсів протягом тривалого періоду (шонайменше 2 роки) для залучення нових учасників на територію ІВ.

Таким чином, за відсутності фізичних можливостей для розміщення учасників та інших суб'єктів інтелектуальної власності, швидкі та значні результати їх діяльності є недосяжними.

На 2023 рік планується реалізація ключових інвестиційних ініціатив у шести галузях. Наприклад, планується вкладення в сферу будівництва та проектування, а також виробництво будівельних матеріалів, обладнання та проектування. Окремі інвестиційні проекти в цій сфері становлять 32 проекти на загальну суму 30,8 мільярдів доларів США. У секторі енергетики планується реалізація 36 проектів, які включають виробництво «зеленої» енергії, водню та біометану, загальною вартістю 25 мільярдів доларів США. Деякі з інших ключових галузей включають логістику, аграрний сектор, видобування корисних копалин та охорону здоров'я, з відповідними інвестиціями в сумі 6,5 мільярдів, 700 мільйонів, 3,6 мільярдів та 300 мільйонів доларів США відповідно [12].

Висновки. Результати проведеного аналізу дозволили дослідникам оцінити поточний стан співпраці між регіонами України та Європейським Союзом у сфері виробництва та виділити головні проблеми, які виникають у цьому процесі. Вони також визначили напрями співпраці, впровадження яких може підвищити інвестиційну активність підприємств у регіонах, покращити їх технічний та технологічний розвиток, збільшити фінансування місцевих бюджетів, сприяти створенню нових робочих місць, збільшити обсяг експортованої промислової продукції та зменшити нерівності в економічному та соціальному розвитку регіонів загалом.

Список використаних джерел:

1. Лазоренко Т.В., Дудик А.В. Інвестиційне співробітництво України з Польщею. *Молодий вчений*. 2015. № 12(2). С. 63–66.
2. Побоченко Л.М. Інвестиційне співробітництво України з Європейським Союзом. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. 2011. № 1. С. 221–230.
3. Ситар Л.Й., Старик Р.Я. Інвестиційне співробітництво у прикордонних регіонах України в умовах інтеграційних процесів (на прикладі Львівської області). *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 4. С. 140–147.
4. Скоробогатова Н.Є. Інноваційно-інвестиційне співробітництво України і ЄС у межах забезпечення сталого розвитку. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2014. № 11. С. 19–26.
5. Софіщенко І. Співробітництво Україна – ЄС: особливості сучасного етапу та можливості для територіальних адміністративних одиниць. *Економічний часопис – XXI*. 2009. № 1–2. С. 32–37.
6. Черненко Н.О., Лісняк В.О. Розвиток співробітництва України та ЄС у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 6(105). С. 128–135.
7. Яхно Т.П., Макогін З.Я. Пріоритетні напрями формування інвестиційної співпраці України із країнами Європейського Союзу. *Економічний часопис – XXI*. 2014. № 5–6. С. 21–24.
8. Буряк А.А., Мокляк М.В. та ін. Нові реалії та можливості відновлення інвестиційної активності в регіонах України в умовах європейської інтеграції. From the Baltic to the Black Sea Region: the national models of economic systems: International Scientific-Practical Conference, 25 March 2016. Riga, Latvia, 2016. P. 211–214.

9. Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010–2021 рр. Київ : Нац. банк України Департамент статистики та звітності, 2022. 14 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round_trippling_pr_2022-03-31.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
10. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=93e0fdd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885> (дата звернення: 12.10.2023).
11. Індустріальні парки в Україні – 2022 рік. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47454ed4-b60a-4f37-bb77-b7f3127742f8&title=IndustrialniParkiVUkraini2022-Rik> (дата звернення: 26.10.2023).
12. Інвестиційні можливості в Україні представлено на URC Marketplace в Лондоні. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c9c4c8cd-f9a2-458f-92d8-64bbb0198f1c&title=InvestitsiiniMozhливostiV> (дата звернення: 22.10.2023).

References:

1. Lazorenko T. V., Dudyk A. V. (2015) Investment cooperation between Ukraine and Poland. *Young scientist*, no. 12(2), pp. 63–66.
2. Pobochenko L. M. (2011) Investment cooperation between Ukraine and the European Union. *Scientific Bulletin of the Institute of International Relations of the National Academy of Sciences of Ukraine*, no. 1, pp. 221–230.
3. Sitar L. Y., Staryk R. Ya. (2013) Investment cooperation in the border regions of Ukraine in the context of integration processes (on the example of Lviv region). *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, vol. 4, pp. 140–147.
4. Skorobogatova N. E. (2014) Innovation and investment cooperation between Ukraine and the EU in the framework of sustainable development. *Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, no. 11, pp. 19–26.
5. Sofishchenko I. (2009) Ukraine-EU cooperation: features of the current stage and opportunities for territorial administrative units. *Economic Journal – XXI*, no. 1-2, pp. 32–37.
6. Chernenko N. O., Lisnyak V. O. (2016) Development of cooperation between Ukraine and the EU in the field of innovation and investment activity. *Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design. Series "Economic Sciences"*, no. 6(105), pp. 128–135.
7. Yakhno T. P., Makohin Z. Y. (2014) Priority directions of formation of investment cooperation between Ukraine and the countries of the European Union. *Economic Journal – XXI*, no. 5-6, pp. 21–24.
8. Buryak A. A., Moklyak M. V. et al. New Realities and Opportunities for Restoring Investment Activity in the Regions of Ukraine in the Context of European Integration. *From the Baltic to the Black Sea Region: the national models of economic systems: International Scientific-Practical Conference, March 25, 2016*, pp. 211–214.
9. Estimation of the volume of foreign direct investment in which the ultimate controlling investor is a resident (round tripping) for 2010–2021. (2022) Kyiv: National Bank of Ukraine, Department of Statistics and Reporting, 14 p. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round_trippling_pr_2022-03-31.pdf (accessed October 12, 2023).
10. Information and analytical materials on the investment climate in Ukraine. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=93e0fdd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885> (accessed October 12, 2023).
11. Industrial parks in Ukraine – 2022. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47454ed4-b60a-4f37-bb77-b7f3127742f8&title=IndustrialniParkiVUkraini2022-Rik> (accessed October 26, 2023).
12. Investment opportunities in Ukraine are presented at the URC Marketplace in London. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c9c4c8cd-f9a2-458f-92d8-64bbb0198f1c&title=InvestitsiiniMozhливostiV> (accessed October 22, 2023).

ANALYSIS OF INNOVATION AND INVESTMENT COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EU

Summary. The present study critically delves into the intricate dynamics characterizing the bilateral relationship between Ukraine and the European Union, particularly within the realm of innovation and investment, spanning the expanse of the past decade. In this comprehensive exploration, the focal points of mutual interest and cooperation were meticulously unearthed, shedding light on the converging knowledge domains that have captured the attention of both parties. Drawing from a nuanced analysis, the study aptly elucidates the multifaceted factors that wield considerable influence over the successful implementation of collaborative endeavors at the international level. Moreover, the study proffers a series of judiciously crafted measures designed to mitigate the harmful impact of these identified factors. Notably, the conclusions drawn from this rigorous analysis find corroboration in the empirical evidence derived from global ratings and statistical data proffered by esteemed international organizations bolsters the credibility of the study's findings. In a pioneering stride, the study also presents a novel framework for appraising the efficacy of collaborative efforts in innovation and investment, predicated on the foundational tenets of sustainable development. This novel approach stands distinguished by its holistic consideration of the economic, environmental, and social ramifications inherent in the collaborative processes. Furthermore, the proposed evaluative framework offers a discerning vantage point for ascertaining the attractiveness of individual innovative projects for Ukraine and the European Union member states, thereby factoring in the intricate interplay of risks and uncertainties that often underlie such initiatives. Complementing these scholarly contributions, the study proffers a series of strategic recommendations tailored to enhance the efficacy of cooperative initiatives between Ukraine and the European Union in innovation and investment. Through its comprehensive scope and intelligent insights, this study significantly contributes to the ongoing discourse surrounding international collaboration in the dynamic domain of innovation and investment.

Key words: foreign direct investment, region, investment cooperation, investment attractiveness of the region's industry, industrial parks.

Казакова Л. О.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародної політики
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Мойсюк Ю. В.

*студентка СВО «Magistr»
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Kazakova Lyudmyla

*Ph.D. of Juridical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of International Politics
Uzhhorod National University*

Moysyuk Yulianna

*Student of the Master's degree
Uzhhorod National University*

КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. У статті досліджуються особливості конкурентного середовища міжнародного бізнесу та охарактеризована проблематика конкурентоспроможності підприємств. Було визначено, що важливими інструментами сучасного механізму відкритої економіки є засоби економічної конкуренції. Проаналізовано, що частота та глибина змін стратегій підприємств у міжнародному бізнесі залежать від ринкового успіху або невдачі, а тривалість конкурентного протистояння залежить від того, наскільки стратегія є придатною для конкретних ринкових умов та середовища. Конкурентоспроможність підприємств дає змогу отримати конкретні показники для порівняння позиції підприємства. Кожне підприємство дотримується власної конкурентної стратегії для завоювання кращої позиції та здобуття вигоди від конкурентної переваги. Визначено, що конкурентні стратегії, які підприємства-суперники можуть винайти, і шляхи, які вони можуть визначити для реалізації цих стратегій, є різними.

Ключові слова: міжнародна конкуренція, конкурентоспроможність, міжнародний бізнес, конкурентоспроможність міжнародних підприємств, конкурентне середовище

Вступ та постановка проблеми. Проблематика конкурентоспроможності підприємств не є принципово новою для науки, оскільки конкуренція завжди була та є складовою економічного буття всіх без винятку країн ринкової економічної системи. Зростаюча актуальність цих проблем, зумовлюється передусім складністю та неоднозначністю процесів формування ринкових економічних відносин. Аналіз наукових поглядів з питань конкуренції свідчить про їх масштабність та багатоаспектність і в кожному випадку зміст цього поняття визначається залежно від цілей, відповідно до яких воно сформоване. Конкурентне середовище міжнародного бізнесу залишається актуальною у сучасному світі і має велике значення для підприємств, які розглядають можливість розширення своєї діяльності на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж тривалого періоду теорія конкурентоспроможності підприємств привертала до себе увагу значної частини дослідників, то ж постає необхідність в узагальненні та виокремленні основних положень результатів їх досліджень. Дослідженню проблем конкурентного середовища міжнародного бізнесу присвятили свої праці такі науковці, як Зеліч В.В., Кондратьєва Н.Б., Шелудько Е.І. та ін.

Метою даної роботи є дослідження особливостей конкурентного середовища міжнародного бізнесу.

Результати дослідження. Конкуренція в економіці представляє собою процес взаємодії, конкуренції і боротьби між підприємствами на ринку з метою забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції та задоволення різноманітних потреб покупців. Конкуренція

спонукає підприємства до створення вдосконалених продуктів і послуг, а також до забезпечення високої якості та сучасного дизайну. Вона також заохочує підприємства передбачати майбутні потреби ринку і активно розвиватися. У міжнародному контексті конкурентоспроможність міжнародних підприємств є ключовою для їхнього успіху на глобальному ринку. Конкурентні переваги ґрунтуються на постійних вдосконаленнях, нововведеннях та змінах. Вони стосуються всієї системи створення цінностей, яка включає в себе ланцюжок створення цінностей від постачальників до покупців. Підтримка конкурентних переваг вимагає постійних зусиль і вдосконалення джерел цих переваг. Фірми повинні вдосконалювати всі аспекти своєї діяльності, від розробки продукту до післяпродажного обслуговування. При цьому глобальний підхід до стратегії відіграє важливу роль в підтримці конкурентних переваг, оскільки фірма повинна розширювати свої переваги, що пов'язані з її базуванням у власній країні та в глобальному масштабі.

Конкурентоспроможність міжнародних підприємств проявляється у досягненні конкурентних переваг в умовах глобальної конкуренції. Цей процес базується на декількох основних принципах:

1. Інновації та зміни: Конкурентна перевага покликана виникати завдяки постійним вдосконаленням, впровадженню нововведень та здатності до адаптації до змін в економічному середовищі.

2. Система створення цінностей: Ця конкурентна перевага охоплює всю систему створення цінностей підприємства. Вона включає в себе ланцюжки цінностей, які

об'єднують діяльність фірми, постачальників, посередників та покупців.

3. Постійне вдосконалення: Конкурентні переваги повинні підтримуватися через постійні зусилля щодо вдосконалення. При цьому важливо реалізувати, що небагато переваг неможливо скопіювати, але вони можуть бути піддані змінам.

4. Підтримка джерел переваги: Фірми мають дбати про постійне вдосконалення джерел своїх конкурентних переваг. Ці переваги можуть виникати на будь-якому етапі ланцюжка створення цінностей, включаючи розробку продукту та надання післяпродажних послуг.

5. Глобальний підхід до стратегії: Підтримка конкурентних переваг вимагає глобального підходу до стратегії. Фірма повинна розглядати свої переваги як національні, так і глобальні, і розширювати їх за допомогою глобального стратегічного планування [1, с. 47].

Наприклад, країни Європейського Союзу (ЄС), які сповідують континентальну систему права та мають власні закони у галузі конкурентного права, активно переходять до «інтегрованої моделі регулювання». Ця модель спрямована на боротьбу з недобросовісною конкуренцією та враховує динамічний розвиток конкурентного права в ЄС.

Ознайомлення з конкурентним правом ЄС, яке постійно вдосконалюється, є одним із пріоритетних завдань. Досвід ЄС у галузі конкурентного права допомагає розуміти основні принципи підприємницької діяльності в ЄС та обов'язки, які покладаються на компанії, які займають домінуюче становище на ринку.

Однак перед ЄС стоїть загроза приватної дискримінації через практики, які обмежують конкурентну боротьбу, такі як тарифні угоди, демпінг та примус до укладення договорів певного характеру. Рішенням стало впровадження спільної політики у сфері конкуренції в ЄС, спрямованої на запобігання порушенням конкуренції на спільному ринку. Ця загальна політика спрямована на уникнення «суперництва між учасниками ринкового господарства за кращі умови виробництва, купівлі-продажу товарів та отримання на цій основі максимально можливого прибутку».

Ця загальна політика регулює природні та штучні монополії, а також коригує підприємницькі практики, які набувають картельний характер та властивості «монопольних змов». Об'єктом регулювання антимонопольного права ЄС є дії та практики, які впливають на конкуренцію на ринку ЄС. Предмет регулювання правил конкуренції визначає права та обов'язки учасників цих дій та відносин. Основною метою є забезпечення свободи конкуренції на спільному ринку ЄС та заборона недозволених торговельних практик, які обмежують конкуренцію.

Отже, гармонізація антимонопольного права в ЄС здійснюється на рівнях первинного та вторинного права ЄС шляхом розробки директив та регламентів. Цей процес допомагає створити єдиний ринок та забезпечити вільну конкуренцію серед підприємств.

Суб'єкти господарської діяльності, які мають домінуюче становище на ринку, зобов'язані надавати додаткові звітні відомості державним органам щодо своєї діяльності. У разі невиконання цих зобов'язань вони можуть бути притягнуті до відповідальності, включаючи виплату грошових штрафів, понесення кримінальної відповідальності, обмеження або припинення певних видів діяльності, а також повне або часткове відшкодування завданих збитків та інші санкції. Види законодавства, яке регулює функціонування монополій в країнах ЄС наведено в таблиці 1.

Проте, наведене в таблиці 1 розмежування між нормами, як й будь-яка інша класифікація, є умовним, оскільки не дає повного уявлення про характер взаємозв'язку між ними [2].

Функції у сфері конкуренції ЄС покладені на Європейську Комісію, проте безпосередньо їх реалізацією займається Директорат «Конкуренція» [4, с. 14]. Основні напрями роботи Директорату подібні до завдань АМКУ (рис. 1).

Основною метою конкурентної політики є створення рівних умов для доступу до ринку. Це досягається шляхом балансування регуляторних механізмів та захисту прав власності, включаючи корпоративні права. Основні цілі включають захист економічних агентів від неконкурентного тиску, зокрема від існуючих або потенційних монополістів, а також забезпечення здорової конкуренції серед суб'єктів господарювання. Реалізація політики у сфері конкуренції спрямована на створення сприятливих умов для розвитку внутрішніх ринків, підвищення добробуту громадян, підтримку самоорганізації підприємницького середовища та формування інструментів економічного регулювання для структурних змін в економіці країни.

Так, конкурентне середовище міжнародного бізнесу є комплексом факторів, умов і суб'єктів, які впливають на діяльність підприємств на міжнародних ринках та конкуренцію між ними. Це середовище включає в себе такі аспекти:

1. Конкуренти: Інші підприємства, які продають схожі товари або послуги на міжнародному ринку, конкурують за споживачів, ресурси та ринкову частку.

2. Замовники: Попит споживачів і бізнес-партнерів на товари і послуги визначає конкурентоспроможність підприємства. Розуміння потреб і очікувань клієнтів є важливим для успіху на міжнародних ринках.

3. Постачальники: Забезпечення необхідних ресурсів, включаючи сировину і компоненти, є важливим для підприємств, що здійснюють міжнародну торгівлю. Вибір і відносини з постачальниками можуть вплинути на конкурентоспроможність підприємства.

4. Політичні та юридичні аспекти: Політичне середовище, податкові політики, митні правила, торгові обмеження і регулювання мають велике значення для міжнародного бізнесу і можуть впливати на конкурентну позицію підприємства.

5. Економічні умови: Міжнародний ринок чутливий до економічних факторів, таких як валютні коливання, інфляція та економічні кризи, які можуть впливати на вартість і прибутковість продукції.

Таблиця 1

Види законодавства, яке регулює функціонування монополій в країнах ЄС на сучасному етапі

Види законодавства	Мета
Права споживачів	Норми права, метою яких є захист прав споживачів як більш слабкої сторони у відносинах з виробниками
Конкурентне право	Розвиток суперництва між виробниками за більш вигідні умови виробництва та продажу товарів, надання послуг тощо
Антимонопольне право	Норми права, метою яких є забезпечення безперешкодного вибору та втілення заохочуваної законодавством господарської діяльності

Джерело: [2]

Рис. 1. Порівняння основних напрямів роботи Директорату «Конкуренція» ЄС та Антимонопольного комітету України

Джерело: [4, с. 14]

6. Соціокультурні аспекти: Розуміння культурних та соціальних особливостей країн, де працює підприємство, важливо для успішної міжнародної діяльності. Це включає в себе аспекти споживачьких звичаїв, мови, релігійних питань і інших факторів.

7. Технологічні інновації: Використання передових технологій та інновацій може допомогти підприємствам підвищити ефективність та конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

8. Геополітичні фактори: Геополітичні події, такі як міжнародні конфлікти і зміни в геополітичних союзах, можуть вплинути на умови роботи на міжнародних ринках.

Зрозуміння і ефективне управління цими аспектами допомагає підприємствам адаптуватися до міжнародних умов і забезпечити свою конкурентоспроможність на глобальному ринку.

Розглядаючи питання підвищення конкурентоспроможності підприємств, важливо враховувати, що в умовах глобалізації змінилося зовнішнє середовище діяльності суб'єктів господарювання. Зокрема:

– Національні ринки споживчих товарів, капіталів, технологій, робочої сили тощо все більше інтегруються один з одним і включаються в єдиний світовий ринок, де іноземні фірми діють на однакових правах з національними, а передача інформації та розрахунки здійснюються в режимі реального часу через Інтернет.

– Обсяг та умови реалізації товарів визначаються не на ринку, як це було раніше, а ще до початку виробництва, на основі довгострокових контрактів з конкретними замовниками.

– У загальному обсязі пропонованої на ринку продукції все більше роль відіграють нестандартні матеріальні блага, послуги, науково-технічні розробки, а також складні технічні комплекси за індивідуальними замовленнями.

– Ціни визначаються витратами на одиницю споживчого ефекту, а не на одиницю продукції. Зі зростанням насиченості ринку спостерігається значна деформація цін для різних сегментів ринку.

– У структурі витрат виробництва підвищується частка трансакційних витрат, спрямованих в інші сфери та галузі діяльності та передбачених витрат.

Покращення конкурентного середовища міжнародного бізнесу є важливою метою для розвитку глобальної економіки. Ось деякі перспективи та шляхи вдосконалення конкурентного середовища міжнародного бізнесу:

1. Лібералізація торгівлі та інвестицій: Зниження торговельних бар'єрів, укладання багатосторонніх і двосторонніх торговельних угод сприяє створенню більш сприятливого конкурентного середовища для підприємств.

2. Цифрова трансформація: Використання передових технологій і цифрових інновацій дозволяє підприємствам здійснювати глобальну діяльність більш ефективно і знаходити нові можливості.

3. Регулювання та нормативна база: Покращення регулювання, яке стимулює конкуренцію, та розробка гармонізованих нормативних актів на міжнародному рівні сприяють рівній грі на ринку.

4. Освіта та навчання: Розвиток освітніх програм та тренінгів, спрямованих на розвиток міжнародних бізнес-навичок, допомагає підприємствам ефективно працювати в глобальному середовищі.

5. Інфраструктура: Збільшення інфраструктури для міжнародної торгівлі, включаючи порти, логістичні послуги та транспортні мережі, полегшує переміщення товарів та послуг.

6. Стале розвиток: Спрямування уваги на стале виробництво і використання екологічно чистих технологій стає дедалі важливішим для підприємств і може вплинути на їхню конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

7. Міжнародні стандарти: Впровадження і дотримання міжнародних стандартів та сертифікація сприяє довірі споживачів і партнерів на міжнародних ринках.

8. Співпраця та партнерства: В умовах глобального бізнесу важливо розвивати стратегічні партнерства і співпрацю з іншими підприємствами та галузевими групами.

9. Соціальна відповідальність та репутація: Зростаюча увага споживачів до етичності та соціальної відповідальності підприємств вимагає від компаній вдосконалення цих аспектів своєї діяльності на міжнародних ринках.

Загальний напрямок вдосконалення конкурентного середовища міжнародного бізнесу полягає в покращенні умов для міжнародної торгівлі і інвестицій, створенні більш сприятливих правил і забезпеченні рівної гри для усіх учасників глобального ринку.

Висновки. Тож, змагання між учасниками міжнародного бізнесу, як відомо, становить важливий імпульс для розвитку економічної системи та є гарантом її поступових змін. Проблема підвищення конкурентоспроможності в міжнародному бізнесі набуває особливого значення в умовах зростаючої глобалізації. Фактично, рівень конкурентоспроможності підприємств визначає позицію країни на світовій економічній арені та показує її здатність виживати в умовах жорсткої глобальної конкуренції в міжнародному бізнесі. У період глобалізації та інтеграції виникає низка проблем, пов'язаних з появою недобросовісної конкуренції на світових ринках товарів та послуг. Так, для економічно розвинених країн світу типовими є дуже жорсткі санкції за порушення конкурентного законодавства. Так, вдоско-

налення конкурентного середовища міжнародного бізнесу є важливою метою для поліпшення умов глобальної торгівлі та конкуренції. Для досягнення цієї мети можуть бути прийняті такі заходи: зменшення мит та інших торговельних бар'єрів між країнами сприяє вільній торгівлі та росту експорту і імпорту товарів і послуг; створення сприятливих умов для іноземних інвесторів може залучити більше інвестицій у міжнародний бізнес та сприяти розвитку нових проектів; розробка та виконання ефективного регулювання для забезпечення чесної конкуренції, захисту прав споживачів і виконання контрактів є ключовим завданням; зміцнення захисту інтелектуальної власності сприяє стимулюванню інновацій і креативності в міжнародному бізнесі; розробка програм та заходів для підтримки малих та середніх підприємств в їхній міжнародній діяльності сприяє розширенню конкурентного поля; підтримка досліджень і розвитку, створення спеціальних інноваційних центрів та стимулювання впровадження нових технологій в міжнародному бізнесі; заохочення підприємств дотримуватися етичних та соціальних стандартів у своїй діяльності; співпраця між країнами, міжнародними організаціями і форумами для обміну досвідом та спільного розв'язання глобальних проблем; врахування екологічних та соціальних аспектів у міжнародному бізнесі для збереження природних ресурсів і довкілля. Всі ці заходи повинні бути спрямовані на створення більш справедливого, відкритого та конкурентоспроможного міжнародного бізнес-середовища, яке б сприяло розвитку підприємств і сприяло підвищенню якості продукції та послуг.

Список використаних джерел:

1. Зеліч В.В. Конкуренція у міжнародному бізнесі : навчально-методичний комплекс з дисципліни. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. 76 с.
2. Проведення політики антимонопольного обмеження: світовий досвід. 2015. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18635/
3. Шелудько Е.І. Конкуренція політика як інструмент покращення функціонування ринків промислової продукції. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2020. № 1. С. 86–92.
4. Кондратьєва Н.Б. Конкуренція в ЄС: економіка, політика, право. Ін-т Європи РАН. Доповіді Ін-ту Європи. 2009. № 248. 74 с.
5. Текст лекції навчальної дисципліни «Мікроекономіка» «Ринок досконалої конкуренції». URL: <https://chmnu.edu.ua>
6. Markle K. S., Shackelford D. A. Cross-country comparisons of corporate income taxes. *National Tax Journal*. 2012. № 65(3). P. 493–527.
7. Foundations of Finance. URL: <http://les1.man.ac.uk/accounting/personal/muradoglu/AF2001/outline.htm>
8. Global 2000: the world's largest public companies. URL: <https://www.forbes.com/global2000/#193ff4ac335d>
9. Statistics Overview. URL: <http://www.unctad.org/>
10. The Global Competitiveness Report. URL: <http://www3.weforum.org>

References:

1. Zelich V. V. (2015) Konkurenciya u mizhnarodnomu biznesi: navchalno-metodychnyj kompleks z dyscypliny [Competition in international business: educational and methodological complex of the discipline]. Uzhhorod: Uzhhorod National University, 76 p.
2. Provedennia polityky antymonopolnoho obmezhenia: svitovyi dosvid [Carrying out the policy of antitrust restriction: world experience] (2015). Available at: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18635/
3. Sheludko E. I. (2020) Konkurentna polityka yak instrument pokrashennya rynkiv promy`slvoyi produkciyi [Competitive policy as a tool for improving the functioning of industrial product markets]. *State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*, no. 1, pp. 86–92.
4. Kondratyeva N. B. (2009) Konkurenciya v YeS: ekonomika, polityka, pravo. [Competition in the EU: economics, politics, law]. In-t Yevropy RAN. Dopovidi In-tu Yevropy, no. 248, 74 p.
5. Text of the lecture of the discipline "Microeconomics" "Market of perfect competition". Available at: <https://chmnu.edu.ua>
6. Markle K. S., Shackelford D. A. (2012) Cross-country comparisons of corporate income taxes. *National Tax Journal*, no. 65(3), pp. 493–527.
7. Foundations of Finance. Available at: <http://les1.man.ac.uk/accounting/personal/muradoglu/AF2001/outline.htm>
8. Global 2000: the world's largest public companies. Available at: <https://www.forbes.com/global2000/#193ff4ac335d>
9. Statistics Overview. Available at: <http://www.unctad.org/>
10. The Global Competitiveness Report. Available at: <http://www3.weforum.org>

COMPETITIVE ENVIRONMENT OF INTERNATIONAL BUSINESS

Summary. The article examines the peculiarities of the competitive environment of international business. It was determined that the important tools of the modern mechanism of the open economy are the means of economic competition. It was analyzed that the frequency and depth of changes in the strategies of enterprises in international business depend on market success or failure, and the duration of competitive confrontation depends on the extent to which the strategy is suitable for specific market conditions. The competitiveness of enterprises makes it possible to obtain specific indicators for comparing the position of the enterprise. Each company follows its own competitive strategy to gain a better position and benefit from a competitive advantage. It has been determined that the competitive strategies that rival firms can devise and the ways they can determine to implement these strategies are different. The general direction of improving the competitive environment of international business is to improve conditions for international trade and investment, create more favourable rules and ensure a level playing field for all participants of the global market. the competitive environment of international business is a complex of factors, conditions and entities that influence the activities of enterprises in international markets and competition between them. Improving the competitive environment of international business is an important goal for the development of the global economy. The competitiveness of international enterprises is manifested in the achievement of competitive advantages in international competition. The objective necessity, which in practice is a consequence of the economic competition of commodity producers, is the constant acceleration of the processes of renewal of production and products. Carrying out a competitive struggle, the company seeks to find and implement a way to profitably compete in its industry. There are no single and universal competitive strategies for a significant number of competing companies and their competitive advantages. Only strategies that match the conditions of a competitive industry, the skills and capital possessed by a particular enterprise can bring success.

Key words: international competition, competitiveness, international business, competitiveness of international enterprises, competitive environment.

Мошинська М.-А. В.

магістр

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Цалан М. І.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародно економічних відносин

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Moshchynska Mariia-Anhelina

Master

Uzhgorod National University

Tsalan Myroslava

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer at the

Department of International Economic Relations

Uzhgorod National University

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню забезпечення ефективності методів продажу та просування з урахуванням насиченості ринку, постійно зростаючого рівня конкуренції та/або зміни потреб і побажань споживачів та їх купівельної спроможності. Визначено основи технології нового покоління, що змінюють торговельні потоки та глобальне виробництво та розподіл. Проаналізовано електронну комерцію як процес купівлі-продажу товарів і послуг в Інтернеті за допомогою електронних платіжних методів, що включає взаємодію між продавцем і покупцем, забезпечення безпеки транзакції та забезпечення наявності товару та охарактеризовано переваги електронної комерції як виду підприємницької діяльності і класифіковано їх за підкомпонентами: суб'єкт господарювання, споживач і держава. Проаналізовано дослідження, що автоматизація та зростання штучного інтелекту змінюють торгові потоки та визначальними факторами стають кваліфікація робочої сили, якість інфраструктури та доступ до ресурсів. Проаналізовано обсяги ринку електронної торгівлі в світі за 2017–2022 роки та на планові 2023–2027 роки в млн дол. США, визначено основні тенденції та фактори впливу.

Ключові слова: інноваційні технології, електронна торгівля, підприємництва діяльність, ефективність, штучний інтелект, блокчейн, продажі.

Вступ та постановка проблеми. В умовах сучасної підприємницької діяльності основним аспектом є забезпечення ефективності методів продажу та просування товару з урахуванням насиченості ринку, постійно зростаючого рівня конкуренції та/або зміни потреб і попиту споживачів та їх купівельної спроможності. Саме вибір ефективних методів продажу дозволить забезпечити належний обсяг продажів, прибутку, зберегти чи збільшити частку ринку тощо. Водночас впровадження інновацій, яке є потужним засобом економічного розвитку, підвищення якості товарів і забезпечення конкурентоспроможності всіх галузей народного господарства, в тому числі й торгівлі, дозволяє підприємствам з більшою метою підвищити рівень конкурентоспроможності, що означає задоволення потреб споживачів. Розвиток технологій у всьому світі стимулює розвиток бізнесу та технологічних інновацій у цій сфері. Відповідно, актуальним є зміст і характер впливу інноваційних технологій на розвиток електронної торгівлі. Електронна комерція – це підприємницька діяльність, яка вимагає використання Інтернету для продажу та купівлі товарів і послуг. Завдяки стрімкому розвитку технологій та поширенню Інтернету електронна комерція зайняла значне місце в сучасному світі, що відкрило нові можливості для бізнесу та споживачів. Електронна комерція сьогодні має великий вплив на світову економіку, оскільки цей вид комерції став одним із факторів глобалізації. Електронна комерція дозволяє компаніям у всьому світі залучати нових клієнтів і збільшувати про-

дажі. Водночас електронна комерція стикається з такими проблемами, як кібератаки та зростання конкуренції. Останні дослідження свідчать про те, що все більше українців віддають перевагу онлайн-покупкам, а тому бізнес повинен мати можливість оцифрувати та задовольнити потреби користувачів у онлайн-покупках. Зараз електронна комерція є важливою частиною економіки будь-якої країни, адже вона сприяє її розвитку. Вона забезпечує підприємливість і доступність товарів і послуг для широкого загалу. Також важливою перевагою електронної комерції є скорочення витрат на зберігання та транспортування товарів, що сприяє зменшенню витрат та підвищенню якості обслуговування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні дослідження, пов'язані з електронною комерцією, важливі і потребують нових відкриттів, оскільки технології постійно вдосконалюються, а їх популярність серед бізнес-спільноти зростає. Кожна компанія бачить багато переваг використання Інтернету для збільшення продажів, що покращує обізнаність споживачів про вироблену продукцію, збільшує продажі, покращує конкурентоспроможність та підвищує ефективність господарської діяльності. Актуальність дослідження підтверджується наявністю великої кількості наукових статей з питань інноваційного розвитку електронної комерції.

Карнаушенко А. та Пантелеймоненко А. в дослідженні «Електронна торгівля та її значення в розвитку глобальної економіки» зазначають, що електронна комерція також

має значний вплив на глобальне економічне зростання, надаючи багато переваг бізнес-спільноті та споживачам, наприклад глобальний доступ до товарів і послуг, зручність покупок, швидкість і ефективність роботи. Різні формати електронної комерції B2B, B2C і C2C стимулюють економічне зростання в різних сферах [4, с. 282].

Заяць О.І. та Якоб Є.Й. в дослідженні «Найбільші ринки електронної торгівлі в глобальному господарстві» дійшли висновку, що найбільші ринки електронної комерції виникли в Китаї та США, на які припадає більше половини світових онлайн-продажів. Незважаючи на те, що ринок електроніки цих країн постійно зростає, китайський ринок вважається більш перспективним. Це пояснюється тим, що Китай має велике населення, а низький рівень доступу до Інтернету в країні свідчить про великий потенціал. У США дві третини населення вже мають доступ до Інтернету і відповідно здійснюють операції в мережі. Беззаперечними лідерами ринку електронної комерції в Європі є Німеччина та Франція, на які припадає 81,5% онлайн-продажів у Європі [2, с. 33].

Інноваційний розвиток електронної комерції та дослідження її впливу на різні сектори економіки, через розвиток нових технологій та поширення Інтернету, з наявністю великої кількості досліджень на цю тему, залишається актуальним і важливим. Інновації продовжують стимулювати зміни в розвитку електронної комерції. Продовження досліджень у цій темі дозволить краще зрозуміти, як електронна торгівля впливає на бізнес-структури, споживачів і світову економіку в цілому.

Метою статті є підтвердження гіпотези щодо суперечливості впливу інноваційних технологій на розвиток електронної торгівлі.

Результати дослідження. Однією з найбільших змін, які переживає сучасний світ, є зростання онлайн-торгівлі. Електронна комерція стала популярною, особливо з поширенням пандемії. Стрімкий розвиток веб- та інтернет-технологій сприяють розвитку глобального онлайн-маркетингу та поступовому становленню цього виду продажів як окремого сектора економіки.

Хоча бізнес вважається галуззю з низьким креативним потенціалом (порівняно з високотехнологічними підприємствами), це твердження можна стверджувати на сучасному рівні розвитку завдяки передовим бізнес-маркетинговим технологіям, різноманітним інформаційним, технічним і технологічним інноваціям. Бізнес-мережі є найбільш передовим видом бізнесу, тому всі інновації та технології в роздрібному бізнесі розробляються і впроваджуються, а новий або вдосконалений продукт чи технологія, отримані в процесі інновацій, стають найважливішим елементом у бізнесі підприємства, що забезпечує реалізацію бізнес-процесу найбільш доцільним способом та відповідно до певних економічних умов.

Історія бізнесу відображає безперервний похід нових технологічних інновацій. Наприклад, після Другої промислової революції поява пароплавів і залізниць змінила економіку торгівлі. Так само цифрова революція 1990-х і початку 2000-х років дозволила компаніям зв'язуватися з віддаленими постачальниками та клієнтами. Глобальні ланцюжки постачання існували до Інтернету, але Інтернет сприяв кращій координації та покращив витрати на зв'язок, сприяючи фрагментації продукції та офшорингу. Оскільки Китай та інші країни, що розвиваються, почали брати участь у цих виробничих мережах спеціалізованих постачальників, торговельні потоки різко зросли та розширилися по всьому світу.

Сьогодні технології нового покоління змінюють торговельні потоки та глобальне виробництво і розподіл. Але

на відміну від попередньої революції, ці інновації матимуть більш різноманітний і комплексний вплив на бізнес у найближчі роки. Певні розробки, такі як цифрові платформи, блокчейн та Інтернет речей, зменшили витрати на транзакції та логістику та прискорили торгівлю. Але інші технології скоротять торгівлю через зміну економіки та місця виробництва, а також через зміну вмісту того, що купується та продається за кордоном. Поширення технологій автоматизації та штучного інтелекту передбачає, що багато галузей промисловості істотно зміняться.

Запровадження автоматизації та штучного інтелекту у виробництві зменшить важливість витрат на робочу силу та зробить важливішими інші питання, такі як близькість до споживчих ринків, доступ до ресурсів, навички робочої сили та якість інфраструктури.

Багато кол-центрів і служб підтримки вже «укомплектовані» віртуальними агентами, які додають можливості обробки та виконання широкого спектру завдань [5].

Отже, електронна комерція – це процес купівлі-продажу товарів і послуг в Інтернеті за допомогою електронних платіжних методів, що включає взаємодію між продавцем і покупцем, забезпечення безпеки транзакції та забезпечення наявності товару.

Дослідники Карнаушенко А. та Пантелеймоненко А. сформулювали наступні переваги електронної комерції як виду підприємницької діяльності та класифікували за підкомпонентами: суб'єкт господарювання, споживач і держава.

1. Переваги суб'єкта господарювання:

- розширення доступу до глобального ринку;
- зниження витрат на оренду та утримання фізичних магазинів;
- можливість вести бізнес 24/7 без часових та просторових обмежень;
- підвищення ефективності продажів і логістичних процесів;
- підвищення лояльності клієнтів за рахунок персоналізованих пропозицій та зручного сервісу;

2. Переваги для споживачів і фізичних осіб:

- зручність і доступність покупки з будь-якого місця і в будь-який час;
- великий вибір товарів і послуг;
- зниження ціни за рахунок конкуренції між продавцями;
- швидкість і зручність оформлення замовлення і доставки;
- можливість порівняти ціни, характеристики та відгуки про товар.

3. Переваги для держави:

- збільшення обсягів торгівлі та заохочення економічного зростання;
- створення нових робочих місць у сфері інформаційних технологій та логістики;
- зменшення впливу на навколишнє середовище за рахунок зменшення потреби у фізичних магазинах та зменшення транспортних витрат.

Інноваційні технології та розвиток цифрової інфраструктури дозволяють e-commerce як окремому напрямку роздрібного бізнесу ефективно залучати клієнтів і збільшувати продажі за рахунок виявлення нових трендів і переваг споживачів. Крім того, електронна торгівля дозволяє підприємствам зменшити витрати на оренду та утримання фізичних магазинів, що робить їхню діяльність більш економічно ефективною.

Ще одна важлива перевага електронної комерції полягає в тому, що транзакції можна здійснювати з будь-якої точки світу, що робить її особливо привабливою для малого та середнього бізнесу, який може бути обмежений географічними та територіальними обмеженнями [4, с. 284].

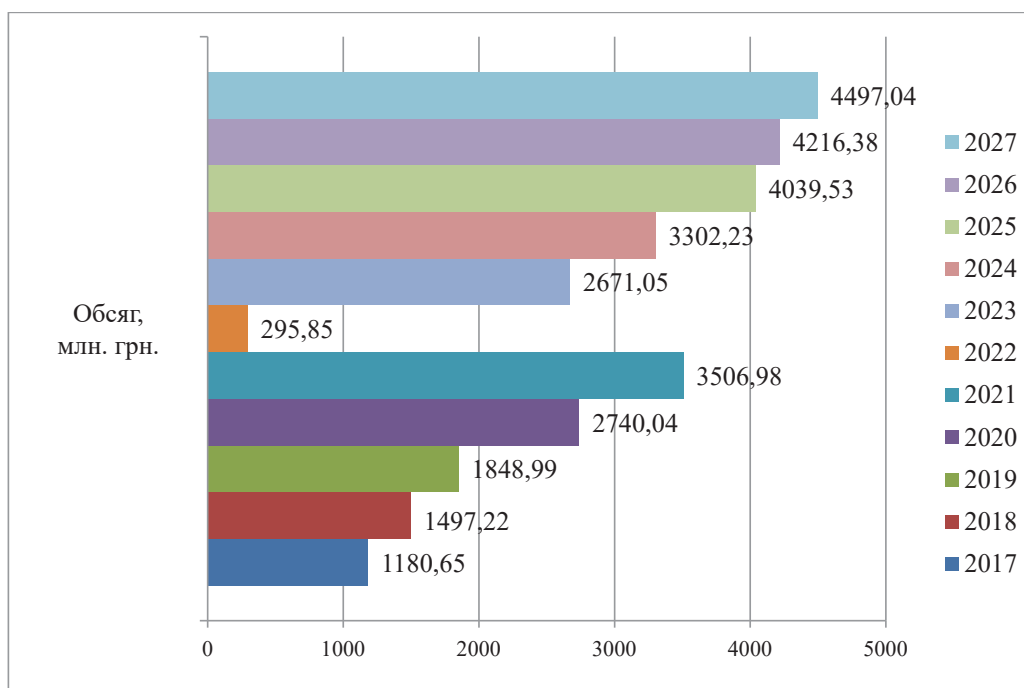

Рис. 1. Обсяги ринку електронної торгівлі в світі за 2017–2022 роки та на планові 2023–2027 роки в млн дол. США

Джерело: [1]

На рис. 1. розглянемо обсяги ринку електронної торгівлі в світі за 2017–2022 роки та на планові 2023–2027 роки в млн дол. США.

Зростання з 2017 по 2019 роки було дуже невеликим, але з 2020 року воно виявилось значним. Найбільший річний оборот на спостерігався в таких сферах:

- продукти харчування – 100,7 млн дол. США в 2020 році і 137,3 млн дол. США в 2021 році;
- електроніка – 87,59 млн дол. США у 2020 році та 92,37 млн дол. США у 2021 році;
- мода – 71,89 млн дол. США у 2020 році та 80,81 млн дол. США у 2021 році.

В інших секторах бізнесу зростання не настільки значне, але все ж спостерігалося.

Однак у 2022 році на тлі війни сума була зменшена у 12 разів і становила лише 295,85 млн доларів. Але, за прогнозами Statista, у 2023 році торгівля має практично вийти на рівень 2020 року, а у 2024 році досягнути показників 2021 року. Прогнозується подальше зростання витрат користувачів і, як наслідок, зростання доходів бізнесу.

Однак, як бачимо, прогнози Statista на 2023 рік надто оптимістичні. Цього року очікується, що обсяг ринку досягне рівня 2020 року і становитиме 2671,05 млн доларів США. І в 2025 році їх буде більше, ніж у довоєнному 2021 році.

Звичайно, зараз важко сказати, наскільки ці прогнози реальні. Але після закінчення війни беззаперечно, що економіка України та електронна комерція перебувають на підйомі. У будь-якому разі точні прогнози наразі робити важко [3].

Україною в межах законодавчої імплементації в питаннях електронної комерції також зроблено чималі кроки – у 2021–2022 роках прийнято Закони «Про медіацію» (набрав чинності), «Про платіжні послуги» (набрав чинності), «Про хмарні послуги» (набрав чинності), «Про віртуальні активи» (не набрав чинності).

Незважаючи на діючі закони, чинники, які впливають на подальший розвиток сектору електронної комерції в Україні, досі не вирішені.

Зокрема, експерти відзначили масштабну контрабанду та подальший продаж товарів в інтернет-магазинах, що створює несправедливі умови на ринку, оскільки ціни на контрабандні товари значно знижуються. Крім того, вони наголошують на недосконалої системі захисту прав споживачів при здійсненні покупок через Інтернет.

Стрімкий розвиток онлайн-платформ вимагає фундаментальної зміни законодавства країн, а також активних державних заходів щодо захисту інтересів усіх учасників електронної комерції.

Вирішення проблем комерції та незаконних товарів, послуг і контенту в Інтернеті залишається важливим. Деякі онлайн-сервіси зловживають своїми повноваженнями для поширення дезінформації та інших зловмисних цілей.

Україна не повинна залишатися осторонь цих процесів. Внутрішній розвиток електронної комерції стимулюватиме економічне зростання та інвестиції українських компаній в інноваційні технології та посилить конкурентоспроможність української промисловості [6].

На розвиток електронної торгівлі мають вплив інноваційні технології, зокрема:

1. Блокчейн

Блокчейн і технології на основі блокчейну можуть мати величезний вплив на глобальний торговельний ланцюг поставок. Торговельні організації, наприклад, такі як Торгово-промислова палата ОАЕ, також запустили ініціативу щодо використання технології блокчейн для вирішення проблем глобальної торгівлі, таких як високі витрати та відсутність прозорості та безпеки.

Рішення, засновані на блокчейні, не тільки роблять рух товарів ефективнішим і надійнішим, але й руйнують світ фінансування торгівлі. Наприклад, блокчейн використовується для спрощення тривалого та виснажливого процесу отримання акредитива (LoC), платіжного механізму, який використовується в міжнародній торгівлі.

Компанія Deloitte допомогла індійському приватному банку змінити дизайн випуску LoC, розробивши блок-

чейн-рішення (на основі платформи Ethereum), яке скоротило час випуску з 20-30 днів до годин. У деяких інших випадках такі компанії, як Skuchain, взагалі обходять LoC, забезпечуючи відстеження товарів і запасів у реальному часі, фінансування, що знижує ризики для транзакцій, і дозволяє фінансистам надавати оборотний капітал усім партнерам ланцюга постачання за найнижчою ціною. капіталу в цьому ланцюжку.

2. Штучний інтелект і машинне навчання

Штучний інтелект і машинне навчання можна використовувати для оптимізації маршрутів торговельних суден, керування рухом суден і вантажівок у портах, а також для перекладу пошукових запитів електронної комерції з однієї мови на інші та відповіді.

Штучний інтелект використовується не тільки для підвищення ефективності та покращення споживчих послуг, але й для того, щоб зробити глобальну торгівлю стабільною. Наприклад, у 2016 році Google запустив Global Fishing Watch, який є інструментом у реальному часі, який використовує машинне навчання для боротьби з незаконним виловом риби, надаючи глобальне уявлення про комерційну риболовлю на основі рухів суден і супутникових даних. Його можуть використовувати уряди та інші організації для виявлення підозрілої поведінки та розробки стійкої політики.

3. Торгові послуги через цифрові платформи

Торгувати послугами в Інтернеті стає дедалі простіше – цифрові платформи, як-от Urwork, дозволяють користувачам знаходити постачальників послуг з усього світу для широкого спектру послуг і можуть знайти будь-що: від веб-розробника в Сербії до бухгалтера в Пакистані та віртуального асистента на Філіппінах. Ці цифрові платформи безперешкодно з'єднують клієнтів із постачальниками послуг у спосіб, який був неможливий раніше, коли такі професійні послуги здебільшого надавалися особисто.

4. 3D-друк

Про вплив 3D-друку на світову торгівлю все ще немає висновку. Є дослідження, які передбачають, що як тільки високошвидкісний 3D-друк стане масовим і досить дешевим, світова торгівля може скоротитися на цілих 25%, оскільки 3D-друк потребує менше праці та зменшить потреби в імпорті. Інші стверджують, що такі погляди надто оптимістичні та не враховують складність і реальність масового виробництва. Незалежно від позицій, вплив 3D-друку на світову торгівлю є реальним, особливо тому, що стають доступні більш швидкі та дешеві методи 3D-друку.

5. Мобільні платежі

Від Appl Pay до Alipay і M-Pesa, мобільні платежі змінюють життя та підключають більше людей до ринкових можливостей.

Слід зазначити, що ці технології також створюють складні виклики для управління, як внутрішнього, так і транскордонного.

Державні та приватні зацікавлені сторони повинні тісно співпрацювати, щоб створити структуру та сприяти створенню середовища для цих нових технологій, щоб розкрити їхній позитивний потенціал і одночасно пом'якшити потенційну шкоду. Зокрема, зацікавлені сторони повинні прийняти багатосторонній і орієнтований на людину підхід гнучкого управління, щоб дати можливість експериментувати та збирати внесок від різноманітних учасників. Крім того, за відсутності глобального стандарту регіональні керівні органи повинні взяти на себе відповідальність і очолити зусилля з гармонізації регіональних правил щодо таких питань, як потоки даних, ліцензування та оподаткування.

Технологічні інновації пропонують захоплююче майбутнє для міжнародної торгівлі в умовах сьогоденної невизначеності. При правильному управлінському підході ці інновації започаткують більш інклюзивне та ефективне зростання електронної торгівлі в найближчі роки [7].

Інноваційні технології допомагають підприємствам роздрібною торгівлі вдосконалювати кожен аспект обслуговування клієнтів. Це стосується як великих, так і малих компаній. Ці технології можуть безпосередньо вплинути на споживачів або підвищити ефективність команд роздрібною торгівлі. Найважливіше те, що підприємства, які виробляють нові та інноваційні рішення проблем, можуть виділятися серед інших і отримувати більше прибутку.

Можна представити наступні технологічні тренди роздрібною електронної торгівлі, які визначатимуть результати бізнесу у 2023 році:

Тенденція № 1: подолання розриву між онлайн-і офлайн-покупками

Окрім продажу товарів у звичайних магазинах, багато вітрин тепер пропонують послуги «купити онлайн-забрати в магазині», доставку в той же день і онлайн-доставку. З такою кількістю нових способів замовлення товарів компаніям потрібно інтелектуальніше впроваджувати системи торгових точок.

Коли гість замовляє продукт онлайн, як це впливає на кількість продажів у базі даних магазину?

Якщо продукт затримано для замовлення на самовивезення, чи зменшується це кількість у торговому залі?

На ці питання має відповісти сучасна система POS. Ключ до цього полягає в більшому, ніж просто наявності систем для обробки покупок як онлайн, так і в магазині. Для цього знадобиться уніфікована та пов'язана система, яка інтегрується з іншими технологіями. Інтеграція онлайн- і офлайн-транзакцій, інвентаризації та рекламних акцій у всіх приватних місцях і онлайн-магазинах є одними з найбільших перешкод, які розробники програмного забезпечення намагаються подолати, створюючи наступне покоління систем PoS для роздрібного бізнесу.

Одним із найважливіших компонентів подолання розриву між досвідом покупок онлайн і офлайн є оплата. Можливість приймати різні цифрові способи оплати додає зручності та послідовності взаємодії з клієнтами. Прийняття «Купити зараз, платити пізніше», платежі за допомогою QR-коду, віртуальні платежі, такі як Google Pay і Apple Pay, і навіть криптовалюта можуть забезпечити кращу доступність для онлайн- і офлайн-покупців. Тому роздрібний бізнес тісно пов'язаний з інноваціями у фінтеху. Чим доступніші та ефективніші рішення, які пропонують фінтех-компанії, тим простіше роздрібному бізнесу організувати безперебійну роботу онлайн- і офлайн-магазинів у фінансовій частині.

Тенденція № 2: Трансформація досвіду клієнтів і співробітників за допомогою доповненої реальності

Доповнена реальність вже багато років є значною частиною роздрібною торгівлі. Однак ребрендинг Facebook на Meta посилив важливість доповненої реальності. Незалежно від чиєїсь думки про те, як може виглядати майбутнє доповненої реальності в метавесвіті, немає жодних сумнівів у тому, що компанії пропонують клієнтам більш захоплюючий і цифровий досвід. Це, принаймні, надає компаніям багато можливостей для взаємодії з аудиторією новими та цінними способами.

Тенденція № 3: Прогнозування попиту на основі ШІ

Це потужний інструмент, який використовують деякі з найбільших брендів у світі. Прогнозування попиту допомагає підприємствам зміцнювати довіру своїх клієнтів. Це дозволяє їм ефективно постачати, готуючись до ринкових

змін. Це особливо важливо під час катастроф і надзвичайних ситуацій. Під час кризи поставки можуть бути невеликими. Оскільки продукти розлітаються з полиць, магазини, які здатні адаптуватися та отримати в руки товари високого попиту, можуть процвітати.

Прогнозування попиту веде до більш сталого споживання та виробництва. Коли попит прогнозується набагато точніше, товари можна виробляти та замовляти відповідно до того, скільки потрібно споживачеві.

Підходи до прогнозування попиту на основі штучного інтелекту набагато більш універсальні та адаптивні, ніж їхні традиційні аналоги. Оскільки підприємства можуть впроваджувати машинне навчання набагато швидше, вони можуть краще стежити за тенденціями попиту клієнтів. Оскільки поведінка клієнтів постійно змінюється, важливо, ніж будь-коли, щоб бізнес був глибоко зацікавлений у даних про тенденції витрат клієнтів. Технології, які аналізують ці дані для отримання суттєвої інформації, є ключовими для підтримки конкурентоспроможності на ринку.

Тенденція № 4: голосова комерція

З удосконаленням штучного інтелекту в 2023 році покращиться і обробка природної мови (NLP). Розумні помічники, такі як Google Assistant та Siri, стають все більш досконалими у розпізнаванні мовлення та швидкості реагування. Їх здатність обслуговувати клієнтів у сфері роздрібною торгівлі надзвичайно покращилася. Замовляючи продукти з дому за допомогою голосу, з екраном чи без нього, потрібно вивчити багато нюансів.

Очікується, що до 2025 року розумні домашні пристрої будуть використовуватися в понад 77 мільйонах будинків у Сполучених Штатах, а це означає, що це величезна можливість, якою можуть скористатися підприємства. Інші типи пристроїв Інтернету речей у будинках клієнтів також можуть виявитися цінними, наприклад розумні дзеркала з доповненою реальністю. Найважливішою частиною процесу є переконання, що ці пристрої не є нав'язливими та справді корисними для споживача.

З розвитком технологій з'являється багато нових ніш, які чекають на монетизацію, і можливостей, якими можна скористатися. Цифрова трансформація та культура, що

керується даними, продовжуватимуть руйнувати бізнес, який не зможе адаптуватися до швидкої зміни уподобань клієнтів, нових технологій і ланцюжків поставок. Ось чому роздрібні компанії повинні надавати споживачам досвід, який вони вважають привабливим, доступним і цінним.

Підприємства, які зроблять цей перший крок, щоб обдумано обговорити свої потреби та ідеї з розробниками роздрібною програмного забезпечення, стануть попередниками в майбутньому, де споживачі матимуть більше інформації, ніж будь-коли [8].

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що електронна комерція стала особливо популярною під час пандемії та продовжила свій розвиток в кризових умовах. Стрімкий розвиток веб- та інтернет-технологій сприяє розвитку міжнародного онлайн-маркетингу та поступовому становленню цього виду продажів як окремого сектора економіки.

Хоча бізнес розглядається як галузь із низьким творчим потенціалом (порівняно з високотехнологічними підприємствами), це твердження ґрунтується на сучасному рівні розвитку завдяки передовим маркетинговим технологіям бізнесу, різноманітним інформаційним, технічним і технологічним інноваціям. Бізнес-мережі є найбільш передовими видами бізнесу, тому всі інновації та технології в роздрібною бізнесі розробляються та впроваджуються, а новий або вдосконалений продукт чи технологія, знайдені в процесі інновацій, стають найважливішою частиною бізнесу компанії, яка це доводить.

Визначено, що інноваційні технології допомагають роздрібним торговцям покращити всі аспекти обслуговування клієнтів. Це стосується як великих, так і малих компаній. Ці технології можуть безпосередньо впливати на споживачів або підвищувати ефективність роздрібних команд. Зрештою, підприємства, які виробляють нові та інноваційні рішення проблем, можуть виділятися з натовпу та отримувати величезні прибутки.

Можна визначити наступні інноваційні технологічні тенденції в електронній комерції: скорочення розриву між онлайн- і офлайн-маркетингом, зміна досвіду клієнтів і співробітників за допомогою доповненої реальності, прогнозування попиту за допомогою ШІ та ін.

Список використаних джерел:

1. Виручка від продажів підприємств електронної комерції. URL: <https://www.statista.com/> (дата звернення: 14.10.2023).
2. Заяць О.І., Якоб Є.Й. Найбільші ринки електронної торгівлі в глобальному господарстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 47. С. 30–36.
3. Іванина Р. Як змінився ринок eCommerce в Україні у 2022 році. 2023. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/kak-izmenilsja-rynok-ecommerce-v-ukraine-v-2022-godu> (дата звернення: 14.10.2023).
4. Карнаушенко А., Пантелеймоненко А. Електронна торгівля та її значення в розвитку глобальної економіки. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. № 16. С. 281–292.
5. Шевченко К., Сагер Л. Вплив інноваційних технологій на розвиток торгівлі. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-111> (дата звернення: 14.10.2023).
6. Щербак О. Електронна торгівля. Українська та світова практика правового регулювання. *Юрист і закон*. 2022. № 43. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016163 (дата звернення: 14.10.2023).
7. 5 technologies that will forever change global trade. URL: <https://etradeforall.org/news/5-technologies-that-will-forever-change-global-trade/> (дата звернення: 14.10.2023).
8. Shotwell L. 7 Retail Technology Innovations Reviving the Stores in 2023. 2023. URL: <https://mobidev.biz/blog/7-technology-trends-to-change-retail-industry> (дата звернення: 14.10.2023).

References:

1. Vyručka vid prodazhiv pidprijemstv elektronnoji komerciji [Revenue from sales of e-commerce enterprises]. Available at: <https://www.statista.com/> (accessed October 14, 2023).
2. Zaiats O. I., Jakob Je. J. (2023) Najbiljsi rynky elektronnoji torghivli v globalnomu ghospodarstvi [The largest e-commerce markets in the global economy]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodskoghogo nacionalnoghogo universytetu*, no. 47, pp. 30–36.
3. Ivanyna R. Jak zminyvsja rynek eCommerce v Ukraini u 2022 rotsi (2023) [How the eCommerce market in Ukraine changed in 2022]. Available at: <https://elit-web.ua/ua/blog/kak-izmenilsja-rynok-ecommerce-v-ukraine-v-2022-godu> (accessed October 14, 2023).
4. Karnauschenko A., Pantelejmonenko A. (2021) Elektronna torghivlja ta jiji znachennja v rozvytku globalnoji ekonomiky [Electronic commerce and its importance in the development of the global economy]. *Tavrijskij naukovyj visnyk. Serija: Ekonomika*, no. 16, pp. 281–292.

5. Shevchenko K., Sagher L. (2021) Vplyv innovacijnykh tekhnologij na rozvytok torghivli [The impact of innovative technologies on trade development]. *Ekonomika ta suspiljstvo*, no. 32. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-111> (accessed October 14, 2023).
6. Shherbak O. (2022) Elektronna torghivlja Ukraïnsjka ta svitova praktyka pravovogho rehuljuvannja [Electronic trade. Ukrainian and global practice of legal regulation. Lawyer and the law]. *Juryst i zakon*, no. 43. Available at: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016163 (accessed October 14, 2023).
7. 5 technologies that will forever change global trade. Available at: <https://etradeforall.org/news/5-technologies-that-will-forever-change-global-trade/> (accessed October 14, 2023).
8. Shotwell L. (2023) 7 Retail Technology Innovations Reviving the Stores in 2023. Available at: <https://mobedev.biz/blog/7-technology-trends-to-change-retail-industry> (accessed October 14, 2023).

THE INFLUENCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF ELECTRONIC TRADE

Summary. The article is devoted to the study of ensuring the effectiveness of sales and promotion methods, taking into account the saturation of the market, the ever-increasing level of competition and/or changes in the needs and wishes of consumers and their purchasing power. The fundamentals of next-generation technology that are changing trade flows and global production and distribution are identified. E-commerce is analyzed as a process of buying and selling goods and services on the Internet using electronic payment methods, which includes interaction between the seller and the buyer, ensuring the security of the transaction and ensuring the availability of goods, and the advantages of e-commerce as a type of business activity are characterized and classified by sub-components: sub enterprise, consumer and the state. Research has been analysed that shows that automation and the growth of artificial intelligence are changing trade flows and that the qualification of the workforce, the quality of the infrastructure and access to resources are becoming the determining factors. It was determined that Ukraine has also taken considerable steps within the framework of legislative implementation in matters of e-commerce – in 2021–2022, the Laws "On Mediation" (entered into force), "On Payment Services" (entered into force), "On Cloud Services" (entered into force) were adopted in force), "About virtual assets" (not entered into force). It can also be said that despite the current laws, the factors affecting the further development of the e-commerce sector in Ukraine have not yet been resolved. It has been determined that one of the most important components in bridging the gap between the online and offline shopping experience is payment. The ability to accept various digital payment methods adds convenience and consistency to customer interactions. The volumes of the e-commerce market in the world for 2017–2022 and for the planned years 2023–2027 were analysed in million dollars. USA, the main trends and influencing factors are defined. The technological trends of retail e-commerce that will determine business results in 2023 are presented, and what innovative technologies have an impact on the development of e-commerce are analysed.

Key words: innovative technologies, e-commerce, entrepreneurial activity, efficiency, artificial intelligence, blockchain, sales.

Олейник А.-М. С.
магістрантка

Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

Рошко С. М.

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

Oleinyk Anna-Mariia

Master Student

Uzhhorod National University

Roshko Svitlana

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Senior Lecturer at the Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТАРИФНИХ ТА НЕТАРИФНИХ ОБМЕЖЕНЬ НА ТОРГОВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ ЄС ТА УКРАЇНИ

Анотація. У статті аналізується вплив тарифних та нетарифних обмежень на торговельні відносини між Європейським Союзом (ЄС) та Україною. Зокрема, розглядаються ефекти, які виникають внаслідок Угоди про асоціацію між сторонами та зниження митних бар'єрів. У статті детально розглядаються тарифні обмеження, оцінюється їх вплив на обсяги торгівлі та конкретні галузі, що можуть зазнавати змін. Досліджується також взаємодія у сфері тарифів та можливості для подальшого постачання товарів на ринки. Політичні та економічні фактори розглядаються в контексті торговельних відносин, зокрема: політичні угоди, адміністративні процедури та загальна ефективність митного оформлення. Загалом, дослідження вказує на складність та многогранність взаємодії між тарифними та нетарифними бар'єрами в торговельних відносинах між ЄС та Україною, а також визначає можливості для подальшого удосконалення регулювань для сприяння вільній та ефективній торгівлі між сторонами.

Ключові слова: тарифні обмеження, нетарифні обмеження, обсяги торгівлі, торговельні відносини, митні бар'єри, тарифна лібералізація.

Вступ та постановка проблеми. За останні роки питання торгівлі між Європейським Союзом (ЄС) та Україною стали особливо актуальними та комплексними. У контексті реалізації Угоди про асоціацію, особливу увагу приділяється вивченню впливу тарифних та нетарифних обмежень на торговельні відносини між цими двома партнерами.

Протягом останніх десятиріч обидві сторони прикладають значні зусилля для розбудови та удосконалення економічного партнерства. Проте, складність та многогранність тарифних та нетарифних обмежень створюють нові виклики для сталого розвитку торговельних відносин.

Основні аспекти проблеми включають:

– Ефективність зниження тарифів: Ініційовані зниження тарифів, передбачені угодою, мають різноманітні наслідки для обсягів та структури торгівлі.

– Нетарифні бар'єри та їхні наслідки: Норми технічного регулювання, процедури сертифікації та інші нетарифні бар'єри можуть стати перешкодою для розвитку торговельних відносин.

– Секторальні аспекти: Агропромисловий сектор, інновації, та інші ключові галузі є фокусом уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом впливу тарифних та нетарифних обмежень на торговельні відносини ЄС та України займається велика кількість дослідників. Зокрема, слід виділити дослідження центру аналізу міжнародної торгівлі Trade+ при Київській школі економіки на замовлення Офісу Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України 2022 року [4]: команда авторів складається із Світлани

Таран, що займається аналітикою міжнародної торгівлі, торговельної політики, нетарифних бар'єрів торгівлі, євроінтеграції, СОТ; Олександра Шепотило, який дослідив вплив тарифних і нетарифних заходів на торгівлю між Україною та ЄС, Павла Яворського та Євгенії Бондаренко. Однак, вважаємо за необхідне проаналізувати вплив адміністративних методів на розвиток зовнішньоторговельних відносин країн-членів ЄС та України сьогодення.

Метою статті є аналіз впливу тарифних та нетарифних обмежень на торговельні відносини ЄС та України.

Результати дослідження. Станом на сьогодні Україна перебуває на етапі, коли економічна та торговельна інтеграція до європейської спільноти є неминучою. Завдяки географічному розташуванню, вона, як найбільша за територією європейська країна, викликає зацікавлення з боку західних сусідів.

Порівняльна перевага України найсильніше проявляється в сировинних товарних групах, таких, як хутро, шкіра, залізна руда тощо. Згідно з виявленими показниками порівняльних переваг, Україна спеціалізується на виробництві товарів із низькою доданою вартістю, переважно металургійної продукції. Недоліком індексу є те, що він враховує лише фактичні торговельні потоки між країнами. Однак торговельні обмеження, такі, як тарифні та нетарифні бар'єри, можуть спотворювати ринкові сигнали, які відображаються на значенні індексу.

Принципи тарифного регулювання визначаються серією міжнародних угод, конвенцій та договорів. Найпоширенішим методом тарифного регулювання є використання митних бар'єрів.

З погляду типів митних ставок, українське законодавство розрізняє три види митних бар'єрів [6]:

– Адвалерний метод оподаткування, де митний тариф встановлюється у відсотках від відносної вартості одиниці товару.

– Специфічний метод оподаткування, де митний тариф визначається у фіксованому кількісному виразі.

– Комбінований метод, який поєднує як адвалерний, так і специфічний методи тарифного оподаткування.

За напрямком діяльності, можна виділити такі види митних бар'єрів:

– Експортні мита, які застосовуються до товарів, що експортуються з країни.

– Імпортні мита, які стосуються товарів, що імпортується в країну.

– Транзитні мита, які контролюються при переміщенні товарів через територію країни на шляху до іншої країни.

Згідно із зовнішньоекономічною політикою України станом на 2016 рік, експортні мита обмежено використанням лише для конкретних секторів, таких, як сільське господарство, металургія та природний газ. Головна мета введення експортних тарифів полягає в забезпеченні продовольчої безпеки для населення та обмеженні вивезення ресурсів.

Щодо імпортних тарифів, вони застосовуються в Україні більш широко і мають на меті регулювання окремих національних галузей та економіки. Згідно Закону України «Про митний тариф» [6], під імпортним митним тари-

фом розуміють офіційний список ставок ввізного мита, які встановлені відповідно до української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, і застосовуються до товарів, які ввозяться на митну територію України.

Тарифні імпортні бар'єри виконують основні функції, включаючи:

– Протекціоністську функцію: Ця функція полягає в навмисному обмеженні конкуренції з метою захисту національних виробників. Протекціоністську політику можна поділити на чотири форми: селективну, галузеву, колективну та приховану.

– Фіскальну функцію: Митні тарифи служать джерелом доходу для державного бюджету

– Регулюючу функцію: У країнах, де існує пряме втручання у валютний курс, митні бар'єри можуть використовуватися для покращення показників платіжного балансу.

Ці функції визначають роль і значення тарифних імпортних бар'єрів у регулюванні міжнародної торгівлі та в економіці країни.

Другою значущою категорією в регулюванні торговельних відносин є нетарифні бар'єри. На світовому рівні їх може налічуватися до 800 видів, але важко знайти єдиний підхід до їх визначення та класифікації. Традиційні методи класифікації нетарифних бар'єрів, розроблені Світовою організацією торгівлі та ЮНКТАД представлені у таблиці 1.

Поміж інших класифікацій, важливо відзначити класифікацію Гніздилова А.М. [2]. Згідно з його точкою зору, нета-

Таблиця 1

Порівняльна класифікація методів нетарифного регулювання згідно з підходами СОТ та ЮНКТАД

Класифікація за ЮНКТАД		Класифікація за СОТ		
Група	Види	Група	Види	
Технічні заходи	Перед відвантажувальною інспекцією та інші формальності	Заходи втручання держави в економіку	Пільги вир-м та спожив. місцевої продукції	
	Технічні торговельні бар'єри		Компенсаційні мита	
	Санітарні та фітосанітарні заходи		Експортні субсидії	
Нетехнічні заходи	Умовні торгово-захисні заходи		Державні закупівлі	
	Неавтоматичне ліцензування, квотування, заборони і кількісні обмеження		Торговельні операції державних підприємств	
	Заходи цінового контролю, включаючи додаткові податки та збори		Інші заходи обмеження в торгівлі	
	Фінансові заходи		Антидемпінгові заходи	
	Заходи, що впливають на конкуренцію		Методи визначення митної вартості	
	Інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею		Структура тарифів	
	Обмеження на розповсюдження		Консульські та митні документи	
	Обмеження на після продажне обслуговування	Вимоги до зразків товарів		
	Субсидії (крім експортних субсидій)	Стандарти	Вимоги до упаковки та маркування	
	Обмеження на державні закупівлі	Специфічні митні бар'єри	Технічні стандарти	
Заходи, пов'язані з правом інтелектуальної власності	Кількісні обмеження імпорту			
Правила визначення країни походження товарів	Добровільне обмеження експорту			
Експортні заходи	Всі заходи, які пов'язані з експортом продукції		Двосторонні дискримінаційні обмеження імпорту	
			Встановлення мінімальних цін	
			Ліцензування	
			Імпортні збори	Внесення депозитів
				Кредитні обмеження для імпортерів
				Різні збори
				Прикордонного фіскального характеру
		Обмеження відносно ЛГП		
		Дискримінаційні збори з автомобіля		
		Статистичні та адміністративні збори		
Спеціальні збори та імпортні товари				

Джерело: [7]

рифні бар'єри, які використовуються для регулювання міжнародної торгівлі, можна розділити на дві основні категорії:

Економічні нетарифні методи регулювання:

- Паратарифні інструменти;
- Заходи для стимулювання експорту.

Адміністративні нетарифні бар'єри:

- Заборони;
- Кількісні обмеження;
- Використання монополістичних засобів;
- Використання стандартів і технічних норм з метою захисту вітчизняних виробників;
- Вимога до додаткових митних документів та процедур;
- Регулювання правовими нормами;
- Укладення торговельних угод;
- Різноманітні методи контролю.

Ця класифікація розкриває різні аспекти нетарифних бар'єрів та допомагає розуміти різноманітність методів регулювання міжнародної торгівлі.

Тарифна лібералізація та чинні тарифні бар'єри в рамках ПВЗВТ. Угода про ПВЗВТ (поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі) враховує взаємну тарифну лібералізацію між сторонами. Європейський Союз розпочав процес тарифної лібералізації стосовно товарів, що походять з України, від 23 квітня 2014 року (у рамках режиму автономних торговельних преференцій ЄС для України), в той час як Україна розпочала процес скасування митних зборів для європейських товарів з 1 січня 2016 року. Процес лібералізації включав у себе негайне скасування частини ввізних мит із моменту набуття чинності ПВЗВТ, а також поетапне зниження ввізних мит під час перехідних періодів, які завершуються до 2023 року для ЄС і до 2026 року для України [4].

За розрахунками Світової організації торгівлі (СОТ), вже в 2014 році Європейський Союз встановив нульові ставки ввізних мит щодо товарів, що походять із України, для приблизно 89% тарифних позицій. Важливо відзначити, що приблизно 25% ставок (найбільш вигідних національних ставок) вже були скасовані, і ще 64% ставок були скасовані ЄС як частина Автономних Торговельних Преференцій (АТП) від 23 квітня 2014 року. До 2023 року, в цілому, приблизно 95,8% тарифних позицій ЄС не матимуть ввізних мит для товарів, що походять з України. Однак ЄС залишив 400 тарифних ліній поза процесом тарифної лібералізації. Ці тарифні лінії включають товари з таких категорій, як продукція тваринного та рослинного походження, готові харчові продукти та хімічна продукція. Найвищі ставки залишилися для таких товарів, як тютюнові вироби продукти переробки

овочів, фруктів, горіхів та рослини, цукор та цукрові кондитерські вироби, м'ясо та їстівні субпродукти [4].

З початком дії ПВЗВТ із 1 січня 2016 року Україна встановила нульові ставки ввізних мит для приблизно 72% тарифних позицій, які стосуються товарів з Європейського Союзу. Зазначено, що приблизно 38% ставок MFN (найбільш вигідних національних ставок) були вже нульовими до введення ПВЗВТ, і ще 34% Україна скасувала протягом 2016 року. До 2026 року загалом близько 96,5% тарифних позицій України не матимуть ввізних мит для товарів з ЄС. Однак Україна виключила 367 тарифних ліній із процесу тарифної лібералізації [4]. Ці тарифні лінії включають товари з таких категорій, як продукція тваринного та рослинного походження, тваринні та рослинні жири та олії, готові харчові продукти та напої. Важливо відзначити, що найвищі тарифи залишилися для таких товарів, як цукор та кондитерські вироби з цукру, борошномельно-круп'яна продукція, а також м'ясо та їстівні субпродукти. У таблицях 2 і 3 представлені статистичні дані тарифних обмежень ЄС і України в рамках ПВЗВТ.

Нетарифні заходи ЄС щодо українського експорту. Нетарифні заходи (НТЗ) залишаються основними обмежувальними факторами в умовах зони вільної торгівлі між Україною з ЄС. Нетарифні заходи – це широка категорія заходів регуляторної політики (вкл. вимоги стосовно безпечності та процесу виробництва товарів, спрямованих на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів і послуг, ін.) і мають вплив на міжнародну торгівлю. Вони включають заходи, що застосовуються при переміщенні товарів через митний кордон, так і заходи внутрішньої політики [1].

Різноманітні нетарифні заходи можуть мати різний вплив на міжнародну торгівлю та торговельних партнерів. Зазвичай, вони призводять до збільшення витрат виробників на виконання вимог та стандартів інших країн, що, у свою чергу, підвищує вартість продукції та має обмежувальний вплив на міжнародну торгівлю. Проте, багато нетарифних заходів можуть сприяти міжнародній торгівлі, підвищуючи рівень безпеки та якості товарів, підвищуючи обізнаність споживачів й інше, що, навпаки, збільшує попит на таку продукцію. Крім того, деякі нетарифні заходи можуть визнаватися як нетарифні бар'єри (НТБ), коли вони мають протекціоністський та дискримінаційний характер, або коли їх застосування є надмірним або неефективним.

Таблиця 2

Тарифна лібералізація ЄС в рамках ПВЗВТ

	Загальна кількість тарифних ліній	Нульові ставки MFN (2014)	Негайне скасування ввізних мит (2014)	Поступове скасування ввізних мит (2015–2023)	Виключені тарифні лінії
Кількість тарифних ліній	9 412	2 359	6 027	627	400
% усіх тарифних ліній ЄС	100%	25,1%	64,0%	6,7%	4,2%

Джерело: [4]

Таблиця 3

Тарифна лібералізація України в рамках ПВЗВТ

	Загальна кількість тарифних ліній	Нульові ставки MFN (2014)	Негайне скасування ввізних мит (2014)	Поступове скасування ввізних мит (2015–2023)	Виключені тарифні лінії
Кількість тарифних ліній	10 465	3 969	3 549	2 580	367
% усіх тарифних ліній ЄС	100%	37,9%	33,9%	24,7%	3,5%

Джерело: [4]

Висновки. Вплив тарифних та нетарифних обмежень на торговельні відносини між Європейським Союзом (ЄС) та Україною є важливою темою для розуміння економічних відносин між цими двома партнерами і дозволяє зробити ряд узагальнюючих висновків:

Позитивний вплив асоціації з ЄС на торгівлю України: Вступ України до Асоціації з ЄС в 2014 році сприяв значному зростанню обсягу торгівлі між цими двома суб'єктами. Зменшення тарифних бар'єрів допомогло українським експортерам отримати більший доступ до європейського ринку.

Тарифні обмеження: Зменшення тарифних обмежень з боку ЄС сприяло зростанню експорту товарів з України до ЄС. Це особливо стосується сільськогосподарської продукції та інших конкурентоспроможних товарів.

Нетарифні обмеження: Однак, регулювання та стандарти, пов'язані з безпекою, якістю та екологічними стандартами, можуть ставити певні перешкоди для українських експортерів. Доцільно вдосконалити відповідність стандартів між Україною та ЄС, щоб забезпечити безперешкодний доступ на ринок ЄС.

Важливість діалогу та співпраці: Для забезпечення позитивного впливу торговельних відносин на економічний розвиток України важливо підтримувати діалог та співпрацю між Україною та ЄС. Спільні зусилля щодо вирішення тарифних та нетарифних питань сприятимуть подальшому покращенню торговельних відносин.

Геополітичний контекст: Питання торгівлі між Україною та ЄС також мають геополітичний аспект. Вирішення торговельних питань має важливе значення для суверенітету та розвитку України.

Узагальнюючі висновки цієї наукової статті свідчать про те, що тарифні та нетарифні обмеження мають складний вплив на торговельні відносини між ЄС та Україною. При цьому можливості для розвитку торгівлі існують, і вони вимагають подальших удосконалень у регулюванні, співпраці та вирішенні спільних питань.

У подальших наукових дослідженнях звернемо увагу на можливості зовнішньоторговельного співробітництва бізнесу країн ЄС та України після завершення російської зовнішньої агресії.

Список використаних джерел:

1. Беззубченко О.А., Бондаренко П.В. Оцінка впливу нетарифних заходів на ефективність регулювання зовнішньої торгівлі України та ЄС. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка*. 2018. Вип. 15. С. 44–51.
2. Гніздилов А.М. Нетарифне регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності: методи та інструменти. *Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління*. 2010. С. 35–42.
3. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 році. URL: <https://euua.org/sites/default/files/inline/files/associationagreement-implementationreport-2018.pdf> (дата звернення: 25.10.2023).
4. Звіт Центру аналізу міжнародної торгівлі Trade+ при Київській школі економіки на замовлення Офісу Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України та за підтримки Уряду Швеції. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9df3728dad379&title=FaQZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas> (дата звернення: 25.10.2023).
5. Мельник О.Г., Подра О.П., Петришин Н.Я. Нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. Львів : Галицька видавнича спілка, 2021. 392 с.
6. FAQ з питань функціонування вільної торгівлі між Україною та ЄС. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9df3728dad379&title=FaQZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas> (дата звернення: 25.10.2023).
7. Factual presentation. deep and comprehensive free trade area concluded as a part of the association agreement between the European Union and Ukraine (goods and services). Report by the Secretariat. URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/REG/353-1.pdf&Open=True> (дата звернення: 25.10.2023).
8. Шевчук С.В. Нетарифне регулювання як важливий механізм забезпечення митних інтересів держави. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 71–77.

References:

1. Bezzubchenko O. A., Bondarenko P. V. (2018) Ocinka vplyvu netaryfnykh zakhodiv na efektyvnistj rehuljuvannja zovnishnjoji torehivli Ukrajiny ta JeS [Assessing the impact of non-tariff measures on the effectiveness of foreign trade regulation in Ukraine and the EU]. *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*, vol. 15, pp. 44–51.
2. Gnizdilov A. M. (2010) Netaryfne rehuljuvannia u sferi zovnishnoekonomichnoi diialnosti: metody ta instrumenty [Non-tariff regulation in the field of foreign economic activity: methods and tools]. *Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: Public Administration*, pp. 35–42.
3. Zvit pro vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom u 2018 rotsi [Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union in 2018]. Available at: <https://euua.org/sites/default/files/inline/files/associationagreement-implementationreport-2018.pdf> (accessed October 25, 2023).
4. Zvit Tsentru analizu mizhnarodnoi torhivli Trade+ pry Kyivskii shkoli ekonomiky na zamovlennia Ofisu Vitsepremier-ministra z pytan yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy ta za pidtrymky Uriadu Shvetsii [Report of the Trade+ Centre for International Trade Analysis at the Kyiv School of Economics commissioned by the Office of the Vice Prime Minister for European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine and supported by the Government of Sweden]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9df3728dad379&title=FaQZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas> (accessed October 25, 2023).
5. Melnyk O., Podra O., Petryshyn N. (2021) *Netaryfne rehuljuvannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti: navch. posib*. [Non-tariff regulation of foreign economic activity: a textbook]. Lviv: Galician Publishing Union, 392 p.
6. FAQ z pytan funktsionuvannia vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu ta YeS [FAQ on the functioning of free trade between Ukraine and the EU]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9df3728dad379&title=FaQZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas> (accessed October 25, 2023).
7. Factual presentation. deep and comprehensive free trade area concluded as a part of the association agreement between the European Union and Ukraine (goods and services). Report by the Secretariat. Available at: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/REG/353-1.pdf&Open=True> (accessed October 25, 2023).
8. Shevchuk S. V. (2019) Netaryfne rehuljuvannia yak vazhlyvyi mekhanizm zabezpechennia mytnykh interesiv derzhavy [Non-tariff regulation as an important mechanism for ensuring the customs interests of the state]. *Economy and State*, no. 3, pp. 71–77.

**ANALYSIS OF THE IMPACT OF TARIFF AND NON-TARIFF RESTRICTIONS
ON TRADE RELATIONS BETWEEN THE EU AND UKRAINE**

Summary. Over the past decade, trade issues between the European Union (EU) and Ukraine have become increasingly relevant and complex. As part of the implementation of the Association Agreement, much attention is being paid to the impact of tariff and non-tariff restrictions on trade relations between the two partners. Both sides have invested significant efforts in expanding and improving their economic partnership. However, the complexity and diversity of tariff and non-tariff restrictions create new challenges for the sustainable development of trade relations. This article conducts a comprehensive analysis of the profound implications resulting from tariff and non-tariff constraints on trade relationships between the European Union (EU) and Ukraine. A significant focus is directed towards the consequences emerging from the Association Agreement established between these stakeholders and the consequential dismantling of customs barriers. A meticulous examination is dedicated to tariff restrictions, aimed at evaluating their substantive impact on trade volumes and their subsequent influence on specific sectors that may fall within their purview. Additionally, the study delves into the intricate interactions of tariffs, shedding light on potential avenues for the enhancement of the supply of goods to the markets. Within the broader context of trade relations, this article thoroughly explores the intricate web of political and economic factors. It scrutinizes the influence of political agreements, the efficiency of administrative procedures, and the overall effectiveness of customs clearance processes. In conclusion, this study underscores the intricacy and multifaceted nature of the interplay between tariff and non-tariff barriers in the realm of EU-Ukraine trade relations. Furthermore, it successfully identifies opportunities for future regulatory enhancements that can foster unimpeded and efficient trade exchanges between the concerned parties. Summary the article delves into the influence of both tariff and non-tariff barriers on trade relations between the EU and Ukraine. It covers the beneficial effects of Ukraine's association with the EU on trade, the consequences of diminished tariff barriers, obstacles arising from non-tariff regulations, the significance of dialogue and collaboration, and the geopolitical backdrop of these trade connections.

Key words: tariff restrictions, non-tariff restrictions, trade volumes, trade relations, customs barriers, tariff liberalisation.

Палінчак М. М.

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри міжнародної політики
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Кубіній Н. Ю.

*кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і підприємництва
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Кубіній В. В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Palinchak Mykola

*Doctor of Political Science, Professor,
Professor at the Department International Politics
Uzhhorod National University*

Kubiniy Natalya

*Ph.D. of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship
Uzhhorod National University*

Kubiniy Volodymyr

*Ph.D. of Economic Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Economics and Entrepreneurship
Uzhhorod National University*

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ТУРИЗМІ ТА СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЯК СТРАТЕГІЧНИХ ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Анотація. Досліджено роль підприємництва як фактору розвитку територіальних громад, регіону, національної економіки та проведено його аналіз в Закарпатській області. Запропоновано поняття ефективності та проведено компаративний аналіз результатів ефективності підприємництва в туризмі та сільському господарстві регіону як стратегічних сферах розвитку й конкурентоспроможності Закарпаття та його територіальних громад. Представлена експлікація поведінки підприємництва в туризмі та аграрного підприємництва в умовах нестабільності середовища. Враховуючи потреби споживачів туристичного та аграрного продукту, виявлено потенціал розвитку туристичного сегменту та аграрного бізнесу в області. Доведено, що інноваційне підприємництво є стратегічним фактором розвитку в сільському господарстві, в той час як підприємництво в туризмі крім інноваційного має великий екстенсивний потенціал.

Ключові слова: підприємництво та підприємницька діяльність, інноваційне підприємництво, стратегічний розвиток, туризм, сільське господарство, ефективність, регіональна економіка, національна економіка, територіальна громада, конкурентоспроможність.

Вступ та постановка проблеми. Формування регіональних та національних конкурентних переваг значною мірою обумовлено впливом підприємницької діяльності, котра виконує роль каталізатора економічного розвитку. В той же час, конкурентоспроможність окремого підприємницького гравця визначається широким колом факторів, від державної підтримки бізнесу, ділового та інвестиційного клімату в країні й регіоні, інноваційної політики держави та функціонування національної й регіональної систем до вибору суб'єктом господарювання моделі управління, адекватності його стратегічних намірів стратегічним цілям регіону та держави. Дія всіх чинників відображається у рівні конкурентоспроможності бізнесу, одним з маркерів якої є його ефективність. Ефективність має широке коло вимірів, але в даному дослідженні ефективність – це показник, що відображає співставлення ефектів, резуль-

татів діяльності в різні періоди часу. Вважаємо важливим відмітити, що класичний показник ефективності, що показує прибутковість підприємницької діяльності, неможливо застосувати в даній публікації, через відсутність статистичної інформації по регіону відносно витрат та прибутку від туристичної діяльності. Це обумовило доцільність визначення ефективності за допомогою показника динамічного ряду, тобто темпів зростання кількості туристів за визначений період та, відповідно, темпів зростання кількості продукції сільського виробництва.

Стратегічний контролінг ефективності, елементом якого є аналіз, – це завдання як менеджменту окремого ділового гравця, так й територіальної громади, регіону, національного управління, що пояснюється наступним: ефективність сама по собі є економічною метою господарської діяльності; підвищення ефективності надає

можливість бізнесу, регіону, національній економіці спрямувати ресурси на розвиток, інноваційну діяльність, інвестувати в людський капітал; регулювати ціну й застосувати методи цінової конкуренції, що є складовими стратегічного управління конкурентоспроможністю всіх рівнів економіки.

Ефективність в даному контексті, крім аналізу динаміки обсягів наданих послуг або реалізованої продукції, залучає увагу менеджменту та аналітиків до стратегічного потенціалу розвитку, дозволяє впровадити стратегію фокусування на витратах, що, в свою чергу, сприяє економії ресурсів, збереженню навколишнього середовища, бережливого ставлення до ресурсів, що не відновлюються.

Все це обумовлює значимість дослідження ефективності бізнесу в туризмі та сільському господарстві Закарпатської області: вказані види діяльності визначені як стратегічні, забезпечують поповнення місцевих, регіонального та національного бюджетів, формування ринку праці, збільшенню валового регіонального продукту. Вказані галузі так само дозволяють розвиватися територіальним громадам, їх економічному потенціалу, можливість вирішення не тільки економічних, але й соціальних завдань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ефективності діяльності суб'єктів господарювання у сфері туризму й сільського господарства та дослідження її впливу на розвиток самого бізнесу, територіальної громади, регіону й національної економіки знаходиться в центрі уваги науковців та практиків. Так, Булкін С., досліджуючи аграрний бізнес, доводить, що «сутність ефективності виробництва відображає широкий комплекс умов функціонування продуктивних сил і виробничих відносин, які у сукупності забезпечують процес розширеного відтворення» [3]. Головки Р. проводить дослідження впливу кооперації на результати діяльності невеликих агропромислових підприємств на основі висновку про те, що вони «не можуть здійснювати інтенсивне високотехнологічне виробництво та переробку сільськогосподарської продукції, забезпечувати сервісне обслуговування засобів виробництва, а тому потребують об'єднання зусиль на кооперативних засадах» [4]. Академік Амосов [1] обґрунтовує шляхи підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного підприємства. Ільчук М. та ін. досліджують шляхи диверсифікації «підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України у повоєнний період» [6] як один з факторів підвищення ефекту від операційної активності.

Відповідно, фахівці у сфері туризму вивчають проблеми та шляхи підвищення його результативності. Прикладом є дослідження Титаренко Л. та Рябокін Є., котрі декларують, що, «підприємницька діяльність в сфері туризму характеризується рядом особливостей, які необхідно враховувати під час розробки пропозицій щодо розвитку туристичного бізнесу» [11]. Умови глобалізації та розвиток туризму досліджують Білозубенко В. та ін. [2].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Разом з тим, порівняння ефективності сільського господарства та туризму як стратегічних видів діяльності сучасна наука спільнота обходить увагою. Відсутні результати компаративного аналізу впливу викликів навколишнього середовища на стан розвитку туризму та сільського господарства. Відсутні наукові та практичні твердження про потенціал розвитку туристичного підприємства. Все це актуалізує тему даної статті.

Метою дослідження, результати якого представлені для обговорення науковою спільнотою в даній публікації, є проведення компаративного аналізу ефективності підприємництва в туризмі та підприємництва в сільському господарстві, що дозволить виявити рівень стійкості бізнесу у вказаних сферах регіональної економіки.

Для досягнення мети вирішені завдання:

1. Показана сутність, значення підприємництва та наведені основні характеристики його розвитку в Закарпатській області.

2. Запропоноване визначення ефективності як порівняння ефектів в різні періоди часу та проаналізована динаміка розвитку туризму у порівнянні з розвитком сільського господарства в регіоні.

3. Визначена стійкість підприємництва у сфері туризму та аграрного виробництва, їх роль у задоволенні потреб та наявності потенціалу розвитку.

Результати дослідження. Підприємництво, як визначає українське законодавство, «це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [5]. Разом з тим, підприємницька діяльність виконує широке коло функцій, серед яких головними виділені такі:

– наповнення регіонального та національного ринків товарами та послугами в межах наявного платоспроможного попиту, що, в свою чергу, збільшує регіональний та національний продукти;

– формування регіонального та національного ринків праці, розвиненість та функціональність яких сприяють вирішенню політичних завдань зниження безробіття та підвищення рівня зайнятості;

– активізація інноваційної активності, котра призводить до побудови системної стратегічної конкурентоспроможності регіону та країни в цілому;

– участь у міжнародних відносинах через експортно-імпорتنі операції, науковий обмін, інноваційну співпрацю та інші сфери активності.

Розвиток підприємницької діяльності в територіальних громадах, регіоні, країні залежить від інтенційності управління, що доведено в наших попередніх дослідженнях [7; 8].

Загальний стан та тенденції підприємницької активності в Закарпатській області представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Показники діяльності суб'єктів господарювання

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Усього, одиниць	59798	56328	51972	51244	50608	49923
підприємства	6111	5058	5788	6424	6388	6655
відсотків до загальної кількості суб'єктів	10,2	9,0	11,1	12,5	12,6	13,3
фізичні особи-підприємці	53687	51270	46184	44820	44220	43268
відсотків до загальної кількості суб'єктів	89,8	91,0	88,9	87,5	87,4	86,7

Джерело: [12, с. 326]

Як свідчать дані табл. 1, в Закарпатті спостерігається зменшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності у 2020 році у порівнянні з попередніми роками. Кількість фізичних осіб – підприємців зменшилася з 54 тис. у 2015 році до 43 тис. у 2020. Разом з тим, кількість юридичних осіб зросла з 6,1 тис. одиниць до 6,7 тис. Причини скорочення ділової активності в Закарпатті в даному дослідженні поєднані у три групи:

1. Відсутність стратегічного управління розвитком регіону, незважаючи на наявність прийнятої Стратегії [10] та окреслення завдань з її реалізації.

2. Недооцінка значення підтримки видів діяльності в регіоні, що мають стратегічний характер та відповідно підприємницької діяльності в цих галузях.

3. Відсутність знань та навичок управління розвитком та конкурентоспроможністю підприємницькими гравцями в умовах турбулентності, кризових явищ та невизначеності майбутнього.

Проведення компаративного аналізу туризму та сільського господарства за допомогою критерію ефективності дозволяє здійснити ретроспективний огляд розвитку підприємництва в цих сферах, котрі визначені як стратегічні й обумовлюють побудову стратегічних конкурентних переваг як самих гравців, так і територіальних громад, де вони функціонують, регіону або національної економіки.

Внаслідок відсутності статистичної інформації про прибуток, витрати в обох галузях економіки, для досягнення цілі даної публікації в якості ефективності визначені темпи росту абсолютних показників, що характеризують обсяги наданих послуг або реалізованої продукції. Обрання темпів зростання як показника ефективності визначено також наступним:

- можливість порівняння, що є умовою якісної аналітики;
- наявність статистичних даних в джерелах державної та регіональної статистики;
- тенденція, що оцінюється за допомогою індексу зростання, показує певний результат бізнесу та характеризує априорі заданий критерій ефекту підприємницької діяльності.

Дані про тренд кількості туристів в Закарпатській області представлені в табл. 2.

За даними табл. 2. кількість туристів, що мандрували організовано, збільшилася з 11 тис. у 2015 році до 15 тис. у 2020 році. Разом з тим, скорочення показника 2020 року пояснюється пандемією COVID-19 короно вірусом та обмеженістю туристичних можливостей. Порівняння темпів росту надання послуг туристам та обсягів продукції сільського господарства буде наведено на рис. 1.

Крім цього, доцільно вирішити проблему статистичного спостереження, що підтверджується думкою інших науковців, котрі стверджують, «що на сьогодні подібні ототожнення не зовсім припустимі, оскільки швидкими темпами розвивається міжнародний (зовнішній), іноземний, внутрішній, пригодницький, круїзний, екологічний, культурно-пізнавальний та інші види туризму. Тому доцільно було б відносити статистичні показники туризму до окремої групи, тобто розробити та впровадити адекватну систему показників статистичного обліку туристичної діяльності як в межах національної економіки, так і в розрізі територіальних одиниць – регіональних показників» [9].

Стосовно підприємництва в галузі сільського господарства, ефектом обрано обсяг продукції, а ефективністю – темпи зростання обсягів продукції аграрного господарства. Індеси продукції запропоновані в табл. 3.

Порівняння індексів обсягів продукції та послуг наведено на рис. 1.

Як свідчать дані рис. 1, зростання обсягів наданих послуг в туризмі у 2019 році у порівнянні з попереднім роком складає 110,6%, а у 2020 – практично у двічі менше. Ситуація в сільському господарстві також свідчить, що у 2020 році індекс обсягів наданих послуг нижче за індекс 2019 року.

Разом з тим, якщо порівнювати обсяги послуг у 2019 році з 2015 роком, побачимо, що темп зростання як показник ефективності туризму значно вище за ефективність сільського господарства

Відомо, що 2020 рік приніс ризики пандемії, що безумовно вплинуло на масштаб наданих послуг та обсяги виробництва підприємництва в Закарпатті. Темп зростання обсягів у туризмі у 2020 році у порівнянні з 2015 значно нижче, ніж у 2019 році у порівнянні з тим же періодом часу. Сільське господарство показує стабільність ефек-

Таблиця 2

Кількість туристів, обслужених туроператорами та турагентами, за видами туризму в Закарпатській області

	Кількість туристів, обслужених туроператорами та турагентами	У тому числі		
		внутрішніх туристів	виїзних туристів (громадян України, які виїжджали за кордон)	в'їзних (іноземних) туристів
2015	10656	3049	7594	13
2016	11601	3594	7939	68
2017	14652	4016	10534	102
2018	25348	6258	18907	183
2019	28044	7968	19962	114
2020	14669	2513	12156	–

Джерело: [12, с. 172]

Таблиця 3

Індеси продукції сільського господарства в Закарпатській області

(відсотків до попереднього року)

	2015	2019	2020	2021
Господарства усіх категорій	95,0	100,9	96,5	91,9
підприємства	116,7	85,3	116,3	85,4
господарства населення	93,1	102,8	94,5	92,7

Джерело: [12, с. 248]

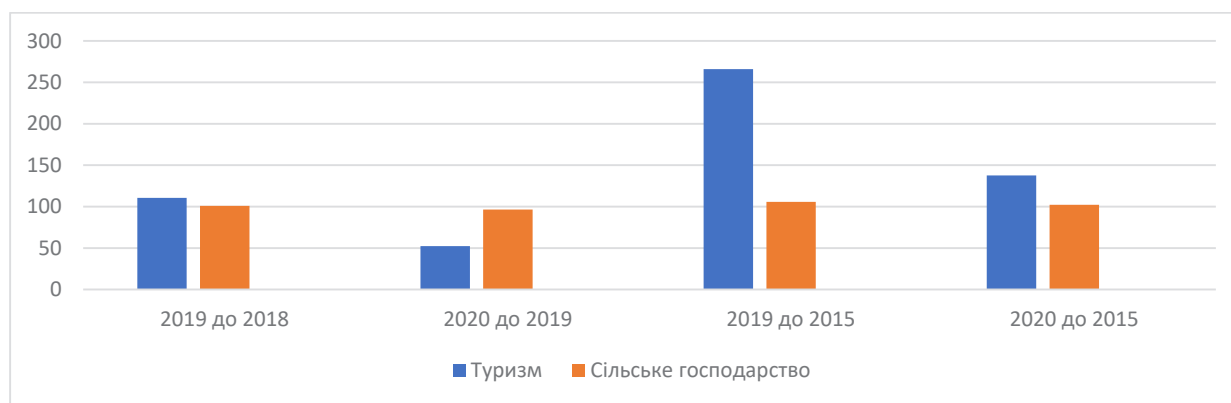

Рис. 1. Темпи зростання обсягів продукції сільського господарства та наданих послуг в туризмі в Закарпатській області

Джерело: за даними табл. 2, 3, [12, с. 246]

тивності діяльності, що в сукупності дозволяє стверджувати наступне.

1. Підприємництво в туризмі має більшу залежність від викликів навколишнього середовища, ніж сільське господарство, котре має стабільність обсягів виробництва, незважаючи на виклики навколишнього середовища.

2. Результати розрахунків за вказаний період свідчать, що підприємництво у сфері туризму спрямоване на задоволення духовних потреб, в той час як аграрне підприємництво орієнтоване на задоволення базових потреб. До 2019 року духовні потреби значно перевищували базові (це твердження здійснюється лише в контексті даного дослідження).

3. Задоволення духовних потреб може здійснюватися за умови наявності фінансових можливостей, тому можемо стверджувати, що доходи закарпатців мали в цей період тенденцію до зростання.

4. Для розвитку підприємництва у сфері туризму в Закарпатській області є великий потенціал. Враховуючи те, що кількість туристів у 2020 році складає 15 тис. осіб, а населення області – 1,3 млн осіб [12, с. 31], кількість вояжерів складає 1,25% від усього населення. При тому, що деякі туристи неодноразово мандрують, проте розширення кола залучених в обслуговування підприємництвом туристичної сфери має велику перспективу. Відносно сільського господарства, яке головним чином задовольняє фізіологічні, базові потреби, й має обмеженість стосовно абсолютних обсягів продаж та ефективності, потенціал розвитку полягає у впровадженні інноваційного підприємництва та розширення продуктової лінійки та інноваційних технологій. Підприємництво в туризмі має як перспективу інноваційного розвитку, так й екстенсивного нарощування традиційних послуг.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Підприємництво виступає важливим чинником розвитку територіальних громад, регіону та країни в цілому, вирішує завдання побудови стратегічної конкурентоспроможності територій та їх економічних систем.

2. Туризм, як і аграрне виробництво, є стратегічними галузями розвитку територіальних громад, регіону та національної економіки в цілому, а розвиток підприємництва в даних галузях є стратегічно важливим і вимагає уваги від місцевих, регіональних та державних органів влади.

3. Підприємницька діяльність в туризмі має більшу залежність від викликів навколишнього зовнішнього середовища, ніж сільське господарство, котре має стабільність обсягів виробництва, незважаючи на виклики навколишнього середовища. на вплив природно-кліматичних умов.

4. Для визначення стратегії розвитку підприємництва в сфері туризму та сільського господарства доцільно враховувати спрямованість на потреби, котрі будуть задоволені, та їх фінансове забезпечення.

5. Потенціал розвитку підприємництва в туризмі значно вище за потенціал розвитку підприємництва аграрній сфері, що потрібно враховувати при підготовці кадрів в регіоні, формуванні мережі консалтингових центрів та прогнозуванні перспектив розвитку області.

6. Важливим напрямком розвитку підприємництва виступає його інноваційна спрямованість, котра дозволить принести (створити) нові продукти, технології та можливості як для бізнесу, так і для споживачів.

У подальших дослідженнях заплановано побудувати модель управління розвитком підприємництва у стратегічних сферах розвитку регіональної економіки.

Список використаних джерел:

- Амосов О.Ю. Фермерство як форма підприємництва в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2008. № 8. С. 4–6.
- Білозубенко В.С., Корнєєв М.В., Горб К.М. Розвиток туристичної інфраструктури країни в умовах глобалізації туризму. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6579> (дата звернення: 15.10.2023).
- Булкін С. Сучасний стан та перспективи діяльності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2020. № 9. С. 131–136.
- Головко Р. Кооперація виробничо-господарської діяльності фермерських господарств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 19. С. 34–38.
- Господарський кодекс України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
- Ільчук М., Нікітченко С., Ситник О., Павленко В. Диверсифікація підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України у повоєнний період. *Економіка АПК*. 2023. Том 30. № 4. С. 25–35.
- Кубіній Н. Іntenціональна економіка та її кредо. Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та управління персоналом : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (17-18 квітня 2019 р.). Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2019. С. 273–275.

8. Кубиній Н.Ю. Філософський бекгroud імовірності як категорії інтенціональної економіки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка*. 2021. Вип. 1 (57). С. 48–53.
9. Полюга В. Аспекти статистичного вивчення стану туристичної галузі регіону. *Регіональна економіка*. 2001. № 2. С. 176–180.
10. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років. URL: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/201001-1840p.pdf>
11. Титаренко Л., Рябокін Є. Підприємництво у сфері туризму в умовах глобальних трансформацій. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/96.pdf (дата звернення: 15.10.2023).
12. Щорічник Закарпаття 2021. Ужгород, 2022. 490 с.

References:

1. Amosov O. Iu. (2008) Fermerstvo yak forma pidpriemnytstva v ahrarnii sfer [Farming as a form of entrepreneurship in the agricultural sphere]. *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 4–6.
2. Bilozubenko V. S., Kornieiev M. V., Horb K. M. (2018) Rozvytok turystychnoi infrastruktury krainy v umovakh hlobalizatsii turyzmu [Development of the country's tourist infrastructure in the conditions of globalization of tourism]. *Efektivna ekonomika*, no. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6579>
3. Bulkin S. (2020) Suchasnyi stan ta perspektyvy diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [Current state and prospects of agricultural enterprises]. *Ahrosvit*, no. 9, pp. 131–136.
4. Holovko R. (2019) Kooperatsiia vyrobnycho-hospodarskoi diialnosti fermerskykh gospodarstv [Cooperation of production and economic activity of farms]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 19, pp. 34–38.
5. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
6. Ilchuk M., Nikitchenko S., Sytnyk O., Pavlenko V. (2023) Dyversyfikatsiia pidpriemnytskoi diialnosti v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy u povoiennyi period [Diversification of entrepreneurial activity in the agrarian sector of the economy of Ukraine in the post-war period]. *Ekonomika APK*, vol. 30, no. 4, pp. 25–35.
7. Kubinii N. (2019) Intentsialna ekonomika ta yii kredo [Intentional economy and its credo]. *Aktualni pytannia ekonomiky, obliku, finansiv ta upravlinnia personalom: zbirnyk tez mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii* (April 17-18, 2019). Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla», pp. 273–275.
8. Kubinii N. Iu. (2021) Filosofskyi bekhroud imovirnosti yak katehorii intentsialnoi ekonomiky [Philosophical background of probability as a category of intentional economy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser.: Ekonomika*, vol. 1 (57), pp. 48–53.
9. Poliuha V. (2001) Aspekty statystychnoho vyvchennia stanu turystychnoi haluzi rehionu [Aspects of statistical study of the state of the tourism industry in the region] *Rehionalna ekonomika*, no. 2, pp. 176–180.
10. Rehionalna stratehiia rozvytku Zakarpatskoi oblasti na period 2021–2027 rokiv [Regional development strategy of the Transcarpathian region for the period 2021–2027]. Available at: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/201001-1840p.pdf>
11. Tytarenko L., Riabokin Ye. (2021) Pidpriemnytstvo u sferi turyzmu v umovakh hlobalnykh transformatsii [Entrepreneurship in the field of tourism in the conditions of global transformations]. *Efektivna ekonomika*, no. 9. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/96.pdf
12. Zakarpattia Yearbook 2021 (2022). Uzhhorod, 490 p.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS ON THE ENTREPRENEURSHIP INTOURIZM AND AGRICULTURE AS STRATEGIC BRANCHES OF THE REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary. The role of entrepreneurship as a factor in the development of territorial communities, the region, and the national economy was studied and its analysis was carried out in the Trans Carpathian region. The concept of efficiency is proposed and a comparative analysis of the results of entrepreneurship in tourism and agriculture of the region as strategic spheres of development and competitiveness of Transcarpathia and its territorial communities is carried out. An explanation of the behavior of entrepreneurship in tourism and agrarian entrepreneurship in conditions of environmental instability is presented. Taking into account the needs of consumers of tourist and agrarian products, the potential for the development of the tourist segment and agrarian business in the region was revealed. It has been established that the potential for the development of entrepreneurship in tourism is significantly higher than the potential for the development of entrepreneurship in the agrarian sphere, which must be taken into account when training personnel in the region, forming a network of consulting centers, and forecasting the development prospects of the region. Entrepreneurship acts as an important factor in the development of territorial communities, the region and the country as a whole, solves the task of building the strategic competitiveness of territories and their economic systems. Entrepreneurship in tourism is more dependent on environmental challenges than agriculture, which has stable production volumes despite environmental challenges. To determine the strategy for the development of entrepreneurship in the field of tourism and agriculture, it is advisable to take into account the focus on the needs that will be satisfied and their financial support. An important direction in the development of entrepreneurship is its innovative orientation, the office will bring new products, technologies and opportunities for both business and consumers. It has been proven that innovative entrepreneurship is a strategic factor of development in agriculture, while entrepreneurship in tourism, in addition to innovation, has great extensive potential.

Key words: entrepreneurship and entrepreneurial activities, innovative entrepreneurship, strategic development, tourism, agriculture, efficiency, regional economy, national economy, territorial community, competitiveness.

Приходько В. П.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Бочкай А. А.

*магістр
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Prykhodko Volodymyr

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Bochkay Attila

*Master
Uzhhorod National University*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ ПРИСКОРЕНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті аналізуються екологічні проблеми людства в умовах стрімкого погіршення стану довкілля. Охарактеризовано пошук світовою спільнотою шляхів вирішення глобальних екологічних і кліматичних проблем в контексті прискорення економічної глобалізації. Особлива увага звернута на реалізацію ефективних підходів до створення трансформаційних змін та «озеленення» глобальної економіки. Авторами зазначено, що реформи, які відбуваються в Україні скоординовані зі змінами, що відбуваються в Євросоюзі. Розглянуто приклади екологічної ефективності соціально-економічного розвитку національних економік, регіонів та секторів глобальної економіки. Проаналізовано відповідність актуальних екологічних проблем світу та рушійних сил екологічного розвитку. Виокремлено роль міжнародних структур у розробці візій екологічних проблем на різних етапах розвитку глобальної економіки. Запропоновано пріоритетні напрямки забезпечення цілей екологічного розвитку в умовах турбулентності міжнародної економічної безпеки.

Ключові слова: екологічні проблеми, глобалізація, сталий розвиток, безпечний розвиток, декарбонізація економіки, економічний розвиток, зелена стратегія, глобальна економіка, міжнародні організації.

Вступ та постановка проблеми. Глобальна економіка пройшла той етап, коли ключовими факторами виступали природні ресурси. На перший план виходять екологічні проблеми людства, які охопили всі країни світу. Це підтверджує необхідність пошуку таких шляхів подальшого розвитку світової економіки, які ґрунтуються на збереженні природного потенціалу. У результаті накопичених екологічних і кліматичних проблем, що спричинені людською цивілізацією, стає очевидною необхідність розробки та реалізації глобальної екологічної політики. Від успішності цієї політики буде залежати майбутнє кожної окремої держави, а також всього світу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти вирішення екологічних проблем людства в контексті прискореної економічної глобалізації досліджуються та розробляються як міжнародними організаціями та структурами так і окремими вченими. Серед зарубіжних авторів слід виділити праці Гросмана Ж., Медоуза Д., Стюарта К., Карсона Р. Серед українських науковців слід виділити таких, як Бурлакова М., Степаненко Б., Буркинського Б., Веклич О. Щодо міжнародних організацій та структур, то провідними є Організація Об'єднаних Націй (ООН), Організація економічного розвитку та співробітництва (ОЕСР), Програми ООН із навколишнього середовища (United Nations Environment Programme (ЮНЕП), Світовий банк.

Метою статті є дослідження екологічних проблем людства в контексті прискореної економічної глобалізації, через те, що накопичені людською цивілізацією еко-

логічні та кліматичні проблеми вимагають розроблення та імплементації глобальної екологічної політики, яка сприяє ефективному захисту навколишнього середовища.

Результати дослідження. Взаємозв'язок між навколишнім середовищем і розвитком є фундаментальним для розуміння сучасних екологічних та соціально-економічних викликів. Розвиток, визначений як комплекс дій і стратегій, спрямованих на поліпшення якості життя та задоволення потреб сучасного суспільства, пов'язаний з використанням природних ресурсів та екологічним впливом. Екологічні проблеми включають збереження ресурсів, забруднення довкілля, зміну клімату та соціальну справедливість.

У 2022 році проводилась оцінка країн світу за індексом екологічної ефективності. Було піддано аналізу соціально-економічний розвиток 180-ти країн. Це висвітлено у звіті Environmental Performance Index (EPI) використовуючи 40 показників ефективності в 11-ти категоріях [1]. Дана міжнародна система оцінювання виділяє лідерів та відстаючих у сфері охорони довкілля та надає практичні рекомендації для країн, що мають намір рухатися в напрямку сталого розвитку. Аналізу підлягають: Азійсько-Тихоокеанський регіон; Східна Європа; Колишні радянські республіки; Глобальний Захід; Великий Близький Схід; Латинська Америка та Карибський басейн; Південна Азія; Африка на південь від Сахари. Лідером у списку є Данія з оцінкою у 77,9 та регіональним рейтингом 1. Країне місце отримала Індія – 180 у рейтингу, з оцінкою 18,9 та регіональним рейтингом 8. Україна займає 52 місце в рейтингу з оцінкою 49,6 та

першим регіональним рейтингом. Словенія займає 7 місце в рейтингу з оцінкою 67,3 та першим місцем у регіональному рейтингу. Сейшельські острови – 32 місце в рейтингу з оцінкою 55,6 та регіональним рейтингом 1. Японія займає 25 місце в рейтингу з оцінкою 57,2 та регіональним рейтингом 1. Об'єднані Арабські емірати – 39 місце в рейтингу з оцінкою 52,4 та першим місцем в регіональному рейтингу. Афганістан – 81 місце в рейтингу з оцінкою 43,6 та регіональним рейтингом 1. Америка на 43 місці з оцінкою 51,1 та 20 регіональним рейтингом.

На нашу думку рушійними силами сталого розвитку є фактори екологічного успіху в трьох категоріях: (1) економічні, (2) управлінські та (3) соціальні. Оскільки сильна економіка генерує фінансові ресурси для інвестиції в охорону довкілля, це означає, що економічна глобалізація, ефективне управління та людський розвиток є фундаментом на якому можна будувати політику покращення стану довкілля. Такі фактори, як краща цивільна інфраструктура (системи питного водопостачання та очищення стічних вод), новітні джерела енергії, технології контролю за забрудненням, сприяють високим показникам сталого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Економічна складова сталого розвитку

Економічні фактори:	Економічні чинники:
– ВВП на душу населення	– покращення інфраструктури
– послуги (% від ВВП)	– інвестиції в екологічніші технології
– експорт (% від ВВП)	– менше забруднюючих галузей
– переробна промисловість (% від ВВП)	
– економічна свобода	

Джерело: побудовано авторами за даними [1]

Однією з найактуальніших проблем є парниковий ефект. Використання викопного палива, масштабні вирубки лісів та індустріальне виробництво призвели до надмірного викиду двоокису вуглецю та метану в атмосферу, що є супутнім явищем видобувної галузі. Це відбувається на фоні потепління клімату та масштабного танення арктичних льодів. Спочатку ХХ століття середня температура повітря зросла на 0,74°C, третина цього приросту припала на період з 1980 року. Згідно з прогнозами до кінця ХХІ століття ймовірна величина приросту температури складе 5°C, що призведе до аномальних спеки, суховіїв та частих злив. Сірка та азотний оксид стануть причиною кислотних дощів.

Озоновий шар, одна з основних складових атмосфери, зазнає негативного впливу через викиди антропогенних сполук, таких як хлор, фтор та вуглець (ХФВ). Ці сполуки викликають великих порушень в озоновому шарі, відомих як «озонові діри». Найбільш відомою є та з них, яка була виявлена в 1985 році над Антарктикою. У 2008 році її розміри досягли 27 мільйонів квадратних кілометрів. Крім того, у 1992 році було виявлено меншу «діру» також над Антарктикою. У відповідь на цю загрозу, стурбовані динамікою розвитку подій, 197 країн світу підписали у 1987 році Монреальський протокол, що обмежує споживання, виробництво, імпорту та експорту ХФВ.

Деградація ґрунтів є серйозною проблемою, яка має значний вплив на природне середовище і сільське господарство. За оцінками фахівців, вже було втрачено 2 мільярди гектарів колись плодючих ґрунтів, що перевищує загальну площу сільськогосподарських земель

у сучасному світі. Щорічно внаслідок процесів деградації ґрунтів світовий аграрний сектор втрачає в середньому до 15 мільйонів гектарів родючих земель. Ці території перетворюються на безплідні зони, пустелі або використовуються для інших цілей, наприклад, забудови. При таких темпах деградації, загальний обсяг плодючого ґрунту на планеті може бути вичерпаний всього за сто років. Це створює серйозну загрозу для продовольчої безпеки, збалансованого розвитку сільського господарства та сталого використання земельних ресурсів. Зміцнення заходів для збереження та відновлення ґрунтів стає надзвичайно важливим завданням для збереження природного середовища і гарантування життєздатності нашого сільськогосподарського сектора в майбутньому.

Водні ресурси стають предметом інтенсивних і швидких змін, це пов'язано зі зміною концентрації хімічних речовин у поверхневих водах суші. Цей надзвичайно важливий природний ресурс перестає поновлюватись в традиційному розумінні і відноситься до категорії невідновлювальних ресурсів. В деяких регіонах світу проблема дефіциту питної води вже сьогодні актуальна і вимагає введення суворих обмежень в її використанні. За звітом Світового банку, передбачається, що до 2050 року запаси прісної води можуть скоротитися на 2/3. Ця тривожна тенденція підкреслює необхідність негайних заходів для збереження та раціонального використання водних ресурсів, а також для подолання забруднення та деградації водних систем.

Процеси нагромадження сміття призвели до зростання середнього обсягу відходів на одного мешканця Європейського Союзу, що становить в середньому 503 кілограми на рік.

Планове вирубування лісів у всьому світі розпочалось ще з епохи колонізації, коли цивілізація активно розширювалася, перетворюючи ліси на площадки для міст, сільськогосподарських угідь і пасовища. Наприклад, колись розкішний острів Борнео втратив понад 80% своїх лісів, які служили домітками для багатьох видів дикої природи. У період з 2000-2013 р.р. на 20 мільйонів гектарів зменшила площу лісових масивів російська федерація. Наразі лідерство у цих показниках набула Бразилія.

Зменшення природного біорізноманіття. На сьогоднішній день людина успішно зруйнувала екосистему 63 відсотків суші. Тваринний та рослинний світ планети скорочується. У світових океанах знижуються рибні запаси. Ресурси, необхідні для підтримки життя людини відновлюються в межах взаємопов'язаних екосистем. Виробництво кисню, природня фільтрація води, кругообіг поживних речовин, запилення: все це результати складного механізму живої природи, в якій сама людина всього лише одна з рівновеликих ланок.

Звіт Комісії Брутланд 1987 року, під назвою «Наше спільне майбутнє», є важливим прикладом акценту на принципі «сталого розвитку». Цей звіт визначив концепцію сталого розвитку та став одним з основних робочих документів, які сприяли вирішенню екологічних проблем світу.

Доповіддю було також створено підґрунтя для проведення «Саміту Землі» (Ріо-де-Жанейро, 1992), у ході якого були обговорені кліматичні та екологічні питання на глобальному рівні. Починаючи з 1990 років, екологічні дебати стали все більше зосереджуватися на проблемі «зміни клімату», яка виникла в результаті глобального потепління. Так, Саміт Землі мав важливий наслідок у вигляді створення Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК). Ця конвенція стала першою спробою міжнародного співробітництва для стабілізації концентрації парникових газів у атмосфері на рівні, який би запобігав небезпечним антропогенним змінам клімату [3].

Останні десятиліття ХХ століття були відзначені інтенсивним процесом глобалізації, який виявився в стрімкому зростанні світової торгівлі, обсягу прямих іноземних інвестицій і транскордонних фінансових потоків. Цей процес глобалізації був спричинений такими чинниками, як міжнародні перевезення, розвиток технологій і телекомунікацій, які стали доступнішими, швидшими і вищої якості, а також розвиток інтернету.

Ключову роль у процесі глобалізації та розвитку міжнародних економічних зв'язків відіграють такі міжнародні організації як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Всесвітня організація торгівлі (СОТ).

Світовий банк, зокрема, спрямовує свою діяльність на підтримку економічного розвитку та зменшення бідності у країнах світу. Він надає фінансову та технічну допомогу для виконання проєктів у сферах інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та інших галузях, що сприяє розвитку та інтеграції країн у глобальну економіку.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) надає фінансову допомогу країнам у складних економічних ситуаціях та сприяє стабільності в міжнародних фінансах. Він також допомагає країнам впроваджувати економічні реформи та політику зміцнення фінансової системи.

Всесвітня організація торгівлі (СОТ) є ключовою установою, що сприяє лібералізації світової торгівлі. Вона встановлює правила для міжнародної торгівлі товарами і послугами та вирішує спори між країнами-членами. Діяльність СОТ сприяє зростанню міжнародної торгівлі та інтеграції ринків.

Основна ідея глобалізації полягає у тому, що збільшення обсягів міжнародної торгівлі є вигідним для всіх сторін, що взяли участь. Сучасна економічна глобалізація виникла у другій половині двадцятого століття. Вона була продуктом двох етапів. Перша фаза, яка тривала з кінця Другої світової війни до початку 1970 років, характеризується виникненням та функціонуванням нової міжнародної фінансової системи, яка стала відомою як Бреттон-Вудська система. Разом з Планом Маршалла, який надав фінансову допомогу Європі, вона суттєво розширила виробничі потужності та допомогла сформувати споживчу форму капіталізму, заклала основу для пізнішої «прискореної» економічної глобалізації.

Наголосимо, що глобалізація має далекосяжні наслідки для нашого способу життя. Вона призвела до швидшого доступу до технологій, покращення комунікації та інновацій, відіграє важливу роль у зближенні людей різних культур, відкрила нову еру в економічному процвітанні і розширила канали розвитку. Однак, глобалізація також викликає занепокоєння, і головним є той негативний вплив, який вона має на навколишнє середовище.

З огляду на це, глобальний характер сучасної економіки передбачає, передусім, що конкуренція стала глобальною та високо інноваційною. З метою примноження своїх технологічних та інноваційних можливостей світові країни-лідери глобального розвитку активно використовують природні та енергетичні ресурси.

Голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн визначила боротьбу зі зміною клімату як свій основний пріоритет. Для досягнення цієї мети була розроблена зелена стратегія, яка потребує значних інвестицій у обсязі близько трьох трільйонів євро. Ця стратегія передбачає, що Європа стане першим регіоном, де до 2050 року викиди парникових газів будуть зведені до нуля.

Метою Європейської зеленої угоди є захист, збереження та збільшення природного капіталу ЄС, захист добробуту громадян від екологічних ризиків та впливів. Європейський Союз прискорить трансформацію своєї економіки та суспільства опираючись на свої сильні сто-

рони як світового лідера в галузі кліматичних і екологічних заходів. Однак самотужки ЄС не зможе досягти екологічних показників Зеленої угоди [3].

Помітне місце питання екосталоного розвитку зокрема посідають у стратегії відновлення України після повномасштабного вторгнення. Перспективи створення та реалізації плану відновлення передбачають базування не тільки на принципі «BB – build back» (відбудувати як було), а в основному на засадах «BBB-build back better» (відбудувати краще ніж було), який передбачає узгодження відбудови України з принципами ЄС: зеленого переходу й цифрової трансформації. В Указі Президента України № 266/2022 від 21 квітня 2022 року створено 24 робочі групи, в тому числі під номером 9 «Енергетичної безпеки» та під номером 21 «Екологічної безпеки».

Як відомо, Україна презентувала на Міжнародній конференції (м. Лугано, Швейцарія, 4-5 липня 2022 року) проєкт Плану відновлення. Наступним кроком стало оприлюднення Офісом реформ Кабінету міністрів України для обговорення та коментування експертами, науковцями, бізнесом та громадськістю проєктів розділів плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. В указі Президента України № 266/2022 від 21 квітня 2022 року з питань відновлення окреслено 24 робочі групи, в тому числі з «Енергетичної безпеки» та «Екологічної безпеки» [4].

І не дивлячись на те, що наразі синхронізація дій країн Європи на певний час сповільнена через російську військову агресію, Європейський Зелений курс в ЄС відповідним чином змінюється. На перший план тут вийшли цілі декарбонізації та розвитку альтернатив викопному паливу, які є засадами енергетичної безпеки та незалежності, диверсифікації джерел постачання та забезпечення стійкості глобальної економіки і світогосподарських зв'язків, прискорення декарбонізації за допомогою міжсекторальної інтеграції, включаючи технології Power-to-X [5].

Висновки. Отже, для досягнення сталого розвитку необхідно забезпечити гармонійний баланс між потребами сучасного суспільства та природними обмеженнями, з урахуванням соціальної справедливості та екологічної стійкості. Враховуючи тісний зв'язок глобальної політики екологічного розвитку з прискореною економічною глобалізацією важливо втілювати нові стандарти, норми і принципи глобального економічного управління.

В умовах турбулентності міжнародної економічної безпеки існує кілька напрямків для досягнення такого пріоритету екосталоного розвитку як декарбонізації економіки. Насамперед, це:

- якомога ефективніше використання енергії;
- збільшення частки відновлювальної енергії та завершення переходу від традиційної генерації електроенергії до низьковуглецевих видів палива;
- реорганізація ринків електроенергії задля забезпечення достатнього обсягу інвестицій у стійку, безпечну та енергоефективну систему;
- прискорення впровадження гнучких технологій для відновлювальних джерел енергії та забезпечення стабільності системи.

Напрацьована світовою спільнотою система глобальної екологічної політики та її інноваційні візії мають потенціал об'єднати існуючу систему міжнародно-правового регулювання соціально-економічних, демографічних і екологічних процесів на своїй платформі. Крім того, вона сприяє подальшій глибокій інтеграції цих процесів у структуру та механізми функціонування ООН та інших міжнародних організацій та сприятиме зростанню ефективності і результативності їх діяльності, забезпечення інтеграції глобального економічного управління.

Список використаних джерел:

1. Індекс екологічної ефективності 2022. Рейтинг ефективності країн з питань сталого розвитку. URL: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf> (дата звернення: 31.09.2023).
2. Петрик М.Д. Відтворення зеленої економіки як основна мета державно-приватного партнерства. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=666> (дата звернення: 31.09.2023).
3. The European Green Deal. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640> (дата звернення: 08.10.2023).
4. Оприлюднено для коментування проекти розділів плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/opryliudneno-dlia-komentuvannia-rozdily-planu-vidnovlennia-ukrainy> (дата звернення: 08.10.2023).
5. Power-to-X: paving the way for a greener future. URL: <https://www.ramboll.com/net-zero-explorers/power-to-x-explained> (дата звернення: 08.10.2023).

References:

1. Environmental Performance Index 2022. Ranking country performance on sustainability issues. Available at: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf> (accessed September 31, 2023).
2. Petryk M. D. Recreation of green economy as prime aim private partnerships [Vidtvorennia zelenoi ekonomiky yak osnovna meta derzhavno-pryvatnoho partnerstva]. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=666> (accessed September 31, 2023).
3. The European Green Deal. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640> (accessed October 08, 2023).
4. Opryliudneno dlia komentuvannia proekty rozdilyv planu zakhodiv z pislivoiennoho vidnovlennia ta rozvytku Ukrainy [Draft sections of the action plan for post-war reconstruction and development of Ukraine are published for comment]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/opryliudneno-dlia-komentuvannia-rozdily-planu-vidnovlennia-ukrainy> (accessed October 8, 2023).
5. Power-to-X: paving the way for a greener future. Available at: <https://www.ramboll.com/net-zero-explorers/power-to-x-explained> (accessed October 8, 2023).

**ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN THE CONTEXT
OF ACCELERATED ECONOMIC GLOBALISATION AND SECURE DEVELOPMENT**

Summary. The article analyses the environmental problems of mankind in the context of rapid environmental degradation and turbulence of the global economy. The article describes the search by the international community for ways to solve global environmental and climate problems in the context of accelerating economic globalisation. Global sustainable development, defined as a set of actions and strategies aimed at improving the quality of life and meeting the needs of modern society, is associated with the use of natural resources and environmental impact. Particular attention is paid to the implementation of effective approaches to stimulating transformational changes and "green" transit of the global economy. Examples of environmental efficiency of socio-economic development of national economies, regions and sectors of the global economy are considered. The author analyses the correspondence between the driving forces and environmental factors of sustainable development and such pressing environmental problems as the influences of the greenhouse effect, soil degradation, deterioration of water and forest resources, solid waste accumulation, and biodiversity loss. The role of international structures in the development of visions of environmental problems at different stages of development of the global economy is highlighted and their functional positioning is characterised. Priority directions of achieving the goals of ecological development in the context of intensification of globalisation and turbulence of international economic security are proposed. The influence of conflictogenic factors of international security on the development of the global economy is studied. The author notes the significant potential of ecological sustainable development as a tool for ensuring the sustainability of the global economy and world economic relations and the corresponding changes in the current priorities of the European Green Deal. It is emphasised that the reforms being implemented in Ukraine are coordinated with the changes taking place in the European Union. The authors also considers the reflection of environmental issues in the strategy of Ukraine's recovery after the full-scale Russian invasion and the algorithms for restoring the disturbed ecological balance in comparison with the principles of the EU's green transition.

Key words: environmental issues, globalisation, sustainable development, safe development, decarbonisation of the economy, economic development, green strategy, global economy, international organisations.

Приходько В. П.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Компанієць О. С.

*магістр
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Prykhodko Volodymyr

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Kompaniets Oleksandr

*Master
Uzhgorod National University*

ЕКОНОМІКА У СУЧАСНИХ КОНФЛІКТАХ – ПРИЧИНА, ІНСТРУМЕНТ ЧИ МЕТА?

Анотація. В роботі розглянуто економічний аспект міжнародних конфліктів, зокрема яку роль відіграє економічна складова у міжнародних конфліктах. Досліджено окремі причини виникнення, методи управління та принципи вирішення конфліктів з урахуванням висновків проведених раніше наукових досліджень та на прикладі сучасних міждержавних спорів з метою структуризації теоретичних знань про них та визначення ролі саме економіки у причинах виникнення конфліктів, її впливу на їх перебіг та можливість застосування економіки як важелю, що сприяє запобіганню, вирішенню чи мінімізації негативних наслідків міжнародних конфліктів, пошуку пропозицій вирішення та попередження таких у майбутньому. Визначено основні три функції, які може виконувати економіка конфлікту та проведено аналіз таких ролей для розуміння природи конфлікту, а також визначено методологію управління ним та розв'язання.

Ключові слова: міжнародний конфлікт, економічна складова, інструмент запобігання, психологія конфлікту, міждержавні відносини.

Вступ та постановка проблеми. Конфлікт – зіткнення протилежних інтересів, поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями [4]. Це одне з визначень поняття «конфлікт», просте, зрозуміле і не зрозуміле одночасно, яке і пояснює що таке конфлікт, і в той же час дає зрозуміти, що питання потребує подальшого вивчення та дослідження.

Існують різні класифікації конфліктів, оскільки спір може виникати між суб'єктами різних рівнів: від суб'єктів домогосподарства – до країн та їх альянсів [5]. Так само конфлікти можна класифікувати і за їх характером на політичні, економічні, ідеологічні. Враховуючи різноманітність видів конфліктів, доволі складно уніфікувати схему, яка більш-менш повно характеризуватиме будь-який конфлікт. Однак, у переважній більшості випадків, конфлікт має одну спільну характерну рису, яка в тому чи іншому співвідношенні та вигляді притаманна будь-якому конфлікту – це його економічна складова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. По суті, що таке конфлікт зрозуміло усім і кожному, оскільки конфлікти є невід'ємною та постійною частиною нашого життя. Якщо так, то ми повинні чітко знати що таке конфлікт і як з ним впоратися, та, на жаль, ситуація є далекою від цього. Світові дослідники та науковці працюють над цим питанням впродовж десятиліть, написані десятки наукових праць, які вивчають усі аспекти конфлікту, його види, рівні, фази, структуру, причини виникнення, методи управління, принципи вирішення тощо. Засновниками та одними з найважливіших світових дослідників конфлік-

тів слід відзначити Зіммеля Г., Козера Л.А., Бйортона Д., Дюверже М., Галтунга Й., Сміта А.. Серед досліджень сучасних економічних конфліктів варто відзначити роботи таких українських теоретиків та практиків як Горбуліна В., Милованова Т., Пуригіної О., Бернадського Б. та ін. Їх роботи базуються як на теоретичних та, значною мірою, практичних дослідженнях світових економістів-міжнародників, конфліктологів, соціологів та політологів, так і на особистому експертному та практичному досвіді роботи в міжнародних організаціях, органах державної влади, а досліджуваний матеріал – сучасні конфлікти, до яких тим чи іншим чином була причетна Україна.

Мета статті. Вивчення глибинних причин виникнення таких конфліктів, визначення тенденцій, які свідчать про ймовірне переведення спору в активне протистояння. І як результат – створити набір інструментів запобігання виникненню конфліктів. Однак, як показує практика сьогодення, не дивлячись на ґрунтовні знання людства про конфлікти, їх не тільки не меншає, а й навпаки, стає дедалі більше, а їх перебіг все жорстокіший та кровопролитніший.

Результати дослідження. Якщо розглядати саме міжнародний конфлікт як окреме явище, це один із способів вибудови міждержавних відносин, то це явище, яке в будь-якому випадку має в собі економічну складову. При чому ця складова може бути присутня в кожному аспекті конфлікту: будь-то в його передумовах, в самому перебігу так і в результатах або його наслідках. А у цьому контексті виникає інше питання: що ж таке економіка конфлікту? Яку роль у конфліктах вона відіграє, і чи можна її використати для запобігання чи мінімізації деструктивних наслідків конфліктів.

Один з основоположників конфліктології як науки, німецький філософ та засновник теорії соціальної взаємодії Георг Зіммель (Georg Simmel, 1858–1918) стверджував, що конфлікт – це невід’ємна частина розвитку людства. Зіммель в своїх працях основним чином описував соціологічну складову конфліктів, однак, так чи інакше, економіка (в основному в його працях акцент робиться на ресурси) відіграла важливу роль [2].

В подальшому роботи Зіммеля були розвинуті іншими вченими та соціологами, котрі більш фундаментально підходили до розбору суті та складових конфлікту як явища. Саме в більш пізніх дослідженнях конфліктів економіка (в максимальному загальному значенні) все частіше позначається як важлива складова конфлікту. Так, один з основних послідовників Зіммеля, німецько-американський соціолог Льюїс Альфред Козер (Lewis Alfred Coser, 1913–2003) вважав, що вступаючи в конфлікт ворогуючі сторони мають на меті перш за все оспорити ресурси, капітал та іміджеві питання [3].

В свою чергу, австралійський дипломат, державний діяч та засновник Центра аналізу конфлікту при Лондонському Університеті Джон Уїр Бйортон (John Wear Burton 1915–2010) розвинув ідеї Зіммера та Козера та стверджував, що основна проблема конфлікту лежить не стільки в самих ресурсах що оспорується, скільки в їхньому сприйнятті сторонами конфлікту. На його переконання таке сприйняття трансформується в готовність «спільного використання такого оспорюваного ресурсу». І саме ступінь такої готовності є одним з основних індикаторів конфлікту, зокрема може стати як передумовою його виникнення, так і вирішити або завершити конфлікт.

По суті, згадані теоретики сходяться в тому, що для виникнення конфлікту обов’язково повинен бути оспорюваний предмет або предмет конфлікту. Разом із тим, Бйортон наголошує на тому, що хоч такий предмет повинен бути, з іншого боку, такого предмету, щодо якого неможливо знайти алгоритм спільного (неконфліктного використання) не існує. А відтак питання виключно психологічних аспектах кожної зі сторін до готовності спільного використання/володіння предметом спору та відповідного розподілу прибутку чи зиску, що виникає в результаті такого використання/володіння.

Якщо ж взяти сучасні економічні конфлікти, то ще Аристотель вважав, що джерелом конфліктів між людьми є майнова нерівність, а основною ціллю конфліктів є досягнення певних економічних благ і здобутків, зокрема або в першу чергу саме з боку керівників держави.

Якщо підсумувати вищевикладене – володіння або вільне використання на свою користь та задля власної вигоди предмету спору (який в переважній більшості випадків є саме ресурсом, який має чітко виражену економічну чи нематеріальну вартість) та цілковита неготовність спільного використання цього ресурсу дає нам право зробити висновок, що така складова конфлікту як економіка, власне, і може бути причиною його виникнення, а також характеризуватиме сам його перебіг.

При аналізі будь-якого конфлікту дослідники відзначають необхідність ґрунтовного вивчення такого аспекту як психологія конфлікту. У взаємовідносинах між суб’єктами, особливо якщо йдеться про міждержавні відносини, економічна вага кожної зі сторін таких відносин є одним із основних визначальних факторів характеру таких відносин. А сама мета виникнення таких відносин є бажання однієї частини суспільства панувати над іншою (при чому ця модель застосовується як на найнижчому рівні – домогосподарство так і на найвищому рівні – міжнародних відносинах).

Тобто, окрім наявності вище описаного предмету спору, мусить бути суб’єкт відносин, котрий оцінює суб’єктивну вартість цього предмету та приймає рішення про можливість чи неможливість переведення відносин з опонентом саме в площину конфлікту.

Цілком природно припустити, що саме керівництво держави і виступає таким суб’єктом міждержавних відносин, який приймає рішення вступати в конфлікт або вирішувати спір за допомогою дипломатії або шляхом переговорів.

У цьому контексті доцільно звернутися до робіт французького вченого-політолога Моріса Дюверже (Maurice Duverger, 1917–2014). В своїх роботах він приділяв значну увагу політичній конфліктології та розмежовував конфлікти на два види в залежності від системи, в якій вони розвиваються. Так, він вирізняв два види систем – вертикальну систему, з жорсткою вертикально (підпорядкованістю) зав’язків, та горизонтальну систему, яка будується на умовно рівноправних зв’язках між суб’єктами. За Дюверже, горизонтальна система (він її також називає солідарною) є складною за своєю архітектурою, однак, в той же час, більш стабільною та менш вразливою до зовнішніх та внутрішніх дестабілізаційних впливів за рахунок високої кількості горизонтальних зав’язків. Тоді як вертикальна система є суттєво більш простою за своєю організацією та процесами прийняття рішень, хоча одночасно – значно більш вразливою та нестабільною в разі зовнішнього впливу на ключові її елементи. Така система побудови процесів, яка характеризується в першу чергу нерівноправністю її суб’єктів, з часом призводить до виникнення конфліктів всередині самої системи або до, що яскраво спостерігається в сучасній історії, перетворення самої системи на джерело конфлікту.

Для побудови подальшого логічного ланцюжка можна розглянути концепцію «структурної теорії агресії», запропонованої норвезьким соціологом Йоганом Галтунгом, засновником Інституту миру в Осло. Відповідно до цієї концепції причиною виникнення конфлікту є розбалансованість критеріїв держави, які визначають її місце в системі міжнародних відносин. Тобто, коли один або декілька притаманих державам критеріїв однієї країни гіпертрофуються за рахунок інших критеріїв, така країна втрачає можливість об’єктивного сприйняття реальності та свого реального місця і ваги в системі міжнародних відносин, що у свою чергу провокує «ризиковану поведінку» такої держави. Як правило, до ризикованої або конфліктної поведінки держави призводить насамперед гіпертрофування саме свого неадекватного сприйняття як економічної і, як результат, військової міці. Саме ці процеси ми спостерігаємо в російській федерації останні тридцять років її історії, зокрема, у її агресивній зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній діяльності. Самосприйняття росією себе як однієї з провідних економік світу, самопозиціонування як незамінного актора в ряді стратегічних економічних процесів світової, або принаймні європейської економіки, провокувало росію постійно використовувати економіку як інструмент конфлікту, як інструмент спору чи тиску на партнерів та конкурентів.

Яскравим свідченням такої політики є використання росією її провідної ролі як постачальника енергоресурсів до Європи. Ілюстрацією цього є газові війни з Україною 2005–2006, 2008–2009 та 2013–2014 років. В усіх цих випадках ресурс «газ», зокрема, його вартість та пов’язані з її коливаннями «борги та недоплати» України на користь Газпрому слід сприймати саме як інструмент економічного та політичного тиску на уряд України для прийняття вигідних росії рішень. Однак, варто зазначити, що в той

період росія принаймні намагалася зберегти видимість дотримання норм міжнародного права та правил СОТ.

Якщо ж говорити про газову війну росії проти Європи у 2021 році, то в цьому випадку розрахунок росії робився на умовно «тотальну» залежність Європи від російського газу не тільки як сировини для промислового виробництва, але й як соціально вагомої частини внутрішньої політики ЄС. Як можна констатувати на сьогоднішній день, по-суті мета була тією ж, що і в минулі періоди – змусити своїх контрагентів діяти саме так, як буде потрібно росії.

Разом із тим слід зазначити, що росія використовувала економіку в більшій частині як інструмент провокування та поглиблення конфліктної ситуації. Однак, використання цього інструментарію може бути спрямоване і на зворотне – зниження агресивних намірів одного з суб'єктів відносин. Прикладом такого є міжнародні економічні санкції, накладені світовим співтовариством на РФ за розв'язання війни проти України.

Іншим прикладом використання економіки як інструменту в конфлікті є встановлення митних та нетарифних бар'єрів з боку США проти товарів, вироблених в Китаї. Такі заходи застосовуються керівництвом США з метою стримування КНР від активних дій щодо Тайваню.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що економіка в конфлікті саме як інструмент використовується найактивніше. При чому, як випливає з певного аналізу міждержавних взаємовідносин, цей інструмент може використовуватися як інструмент агресії, так і примушення до миру.

У сучасному світі економічний розвиток країни неможливий без кооперації та співробітництва в усіх його проявах. Саме співробітництво, кооперація та обмін призводять до зростання благополуччя суспільства. При цьому, як вже зазначалося, в переважній більшості випадків конфлікт має на меті привласнення ресурсів, багатств та капіталу іншої сторони не тільки у процесі, але й створення за результатом конфлікту таких умов, за яких і в подальшому ресурсна та виробнича база однієї зі сторін конфлікту переходить під фактичний контроль іншої та починає працювати саме на користь сторони-переможця.

Аналіз конфліктів останніх кількох десятиліть свідчить, що концепція конфлікту як мети отримати зиск для власної економіки за рахунок ресурсів опонента себе мало виправдовує [6]. Радше ставиться мета завдати опоненту збитків, а відтак на фоні зниження його можливостей отримати певні конкурентні переваги на свою користь. В XIX сторіччі прихильники меркантилістської економічної теорії вважали, що економічне зростання країни неможливе без активної зовнішньої інтервенційної політики. Таким чином, милітаризація виступає одним з основних драйверів розвитку економіки, оскільки не лише стимулює розвиток виробництва, але й, у сукупності з відповідною внутрішньою інформаційною (пропагандистською) політикою, стимулює соціум до мобілізації заради інтересів та процвітання держави. Однак, варто зазначити що за такої концепції в основі основ стоїть саме держава та її інтереси, без особливого врахування інтересів народу та індивідуума. Саме таку ситуацію ми сьогодні спостерігаємо в російській федерації, де інтереси людини і громадянина не те що не враховуються, ними навпаки жертвують заради інтересів держави. Результати такої політики та моделі розвитку цілком очевидні та зрозумілі.

Натомість ліберальна доктрина Адама Сміта в основу основ кладе саме індивідуума, його економічну та інші свободи, що призводить до його особистого збагачення і, як результат, зростання багатства самої країни [7]. Роль держави у цій доктрині – створювати для національних суб'єктів економіки максимально сприятливі та конкурентні умови роботи, а головне забезпечувати можливість їх міжнародної кооперації та участі у міжнародному розподілі праці. Саме ліберальна доктрина виключає війну в принципі як вид міжнародних відносин через її ресурсоємність, а міжнародна кооперація і торгівля розглядається як єдино можливий вид економічного зростання та розвитку країн. Також держава повинна виступати свого роду незалежним незаангажованим арбітром у вирішенні спорів між суб'єктами економічної діяльності. Щойно держава перебирає на себе основні риси економічного актора, переплітає їх з політичною складовою, відбувається зсув акцентів та цінностей з людиноцентричної моделі до державоцентричної. А враховуючи фактичну абстрактну відповідальність чиновника «за дії держави», особи, які приймають рішення від її імені, особливо у країнах зі слабо розвиненими демократичними інститутами, часто керуються вже не суспільним благом народу, а своїми власними «уявними чи надуманими інтересами». Така поведінка вищого керівництва держави, як свідчить практика, в переважній більшості випадків призводять до конфліктів як всередині самої країни, так і на міжнародному рівні. І доволі часто природа таких конфліктів, зрозуміло, також є штучною, тому важко піддається аналізу та діагностиці, а сам конфлікт або має досить невиражені цілі, або такі цілі, досягнення яких є неможливим чи призводить майже до повного знищення (в будь-якому розумінні цього слова) однієї зі сторін конфлікту. У такому контексті економічна складова конфлікту цілком може бути названою як його основна мета, однак, чи буде відповідатиме це твердження реальності – питання дискусійне та вимагатиме надзвичайно ґрунтовного аналізу самого конфлікту та всіх його складових.

Висновки. Таким чином, конфлікт це постійний супутник історії людства. Його природа перш за все у нерівності, у боротьбі за багатство та ресурси. Економіка є невід'ємною складовою будь-якого конфлікту і у багатьох випадках є його головною характеристикою чи рушійною силою. Максимально завчасне та правильне діагностування та інтерпретація внутрішньодержавних і зовнішньонаправлених тенденцій в окремо взятого гравця міжнародних відносин дозволить завчасно ідентифікувати його реальну конфліктність, виявити аспекти та фактори котрі спровокували таку позицію, а також дасть змогу максимально оперативну та ефективно відреагувати на ситуацію, що складається, зокрема, і у контексті обмеження можливостей такого актора перейти до активних конфліктних дій.

Парадоксальним залишається той факт, що в глобальному вимірі кооперація, співробітництво, спільне використання ресурсів, виробництво та розподіл результатів такого співробітництва має безліч прикладів своєї переваги над конфліктними методами вирішення спорів. Проте, конфлікти не тільки не зникають як метод міжнародних відносин, а навпаки, вони стають все частішим, все важчими та все глобальнішими. Чи можна і як цьому зарадити? Це завдання в тому числі і для вчених, соціологів, конфліктологів, економістів та політологів.

Список використаних джерел:

1. Бернадський Б.В. Міжнародні конфлікти : курс лекцій. МАУП. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012.
2. Зиммель Г. Социальная дифференциация / перевод з нім. Киев : Южнорусское книгоиздательство Ф.А. Иогансона, 1898.
3. Coser L.A. The functions of social conflict. Glencoe, IL: Free Press, 1956. 188 p. URL: <https://garfield.library.upenn.edu/classics1987/A1987K386000001.pdf>
4. Конфлікт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Конфлікт#Види_конфліктів (дата звернення: 17.10.2023).
5. Пуригіна О.Г. Міжнародні економічні конфлікти : навчальний посібник для студентів. Дніпропетровський національний університет. Київ : «Центр учбової літератури», 2008.
6. Вовк Р. Проблеми прогнозування та моделювання міжнародних конфліктів. *Сучасні міжнародні конфлікти: від регіонального протистояння до глобального суперництва* : матеріали Міжнар. наукової конференції, 18-19 грудня 2020 р. Львів. С. 17–21.
7. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / переклад О. Васильєв, М. Межевкіна, А. Малівський. Київ : Наш формат, 2018. 736 с.

References:

1. Bernadskyi B. V. (2012) *Mizhnarodni konflikty: kurs lektzii*. MAUP. Kyiv: DP "Vydavnychiy dim "Personal".
2. Zymmel H. (1898) *Sotsyalnaia dyfferentsyatsiya / perevod z nim*. Kyev: Yuzhnorusskoe knyhoizdatelstvo F.A. Yohansona.
3. Coser L. A. (1956) *The functions of social conflict*. Glencoe, IL: Free Press, 188 p. Available at: <https://garfield.library.upenn.edu/classics1987/A1987K386000001.pdf>
4. Konflikt. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Konflikt#Vydy_konfliktiv (accessed October 17, 2023).
5. Puryhina O. H. (2008) *Mizhnarodni ekonomichni konflikty: navchalnyi posibnyk dlia studentiv*. Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet. Kyiv: "Tsentr uchbovoi literatury".
6. Vovk R. Problemy prohozuvannia ta modeliuvannia mizhnarodnykh konfliktiv. *Suchasni mizhnarodni konflikty: vid rehionalnoho protystoiannia do hlobalnoho supernytstva*: materialy Mizhnar. naukovoї konferentsii, 18-19 hrudnia 2020. Lviv, pp. 17–21.
7. Smit A. (2018) *Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv / pereklad O. Vasylyev, M. Mezhevikina, A. Malivskiy*. Kyiv: Nash format, 736 p.

ECONOMY IN MODERN CONFLICTS – REASON, TOOL OR OBJECTIVE?

Summary. The article examines the economic aspect of international conflicts, in particular the role of the economic component in international conflicts. Individual causes of occurrence, management methods and principles of conflict resolution were studied, in order to structure theoretical knowledge about conflicts and determining the role of economic aspects in the reasons of conflicts, its influence on their course and the possibility of applying of economy as a lever that contributes to the prevention, resolution or minimization of the negative consequences of international conflicts, the search for solutions and the prevention of such in the future, also by taking into account the results of previous scientific studies and using the examples of modern interstate disputes. The main three functions that can be performed by the conflict economy have been defined and the importance of such roles for understanding the nature of the conflict and determining the methodology of its management and resolution has been defined. Author studied the reasons of actual conflicts in Europe and in Asia to reveal the role of economic aspects of each conflict in order to realize how is economy applied in those conflicts and if it could be as an instrument of aggression or as an instrument of stabilization and resolving the conflict. Also, the nature of conflicts itself was examined to understand if it is possible to find some signs that there is a possibility that a conflict is coming. Could this understanding help to prevent the worst consequences of such foreign policy or how to manage it better. Some aspects of the psychology of the conflict were examined. The aim of studying this aspect was for also realize what are the aspects which give the possibility to the government to step in the conflict. And which are the internal policy of some country could testify that the country is preparing to some kind of a conflict. The different systems of internal state organizing were examined to understand which of them is more stable and which one is less stable and could not only move forward to the conflict, but also could be a kind of such conflict.

Key words: international conflict, economic component, prevention tool, conflict psychology, interstate relations.

Приходько В. П.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Якубик В.С.

*магістр
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Prykhodko Volodymyr

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Yakubyk Volodymyr

*Master
Uzhhorod National University*

ГЛОБАЛЬНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Анотація. В роботі проаналізовано динаміку міграційних процесів у країнах світу та їх роль у функціонуванні глобальної економіки. Зазначено вплив факторів та потенціалу міжнародної міграції на економічне зростання, підтримання його сталого розвитку та безпеку світової економіки. Подано різні кейси глобальних міграційних процесів та запропоновано корисний фреймворк для розуміння основних динамік міграції. Окреслено відповідність, що визначає якою мірою мігранти, країни походження та країни призначення нейтралізують негативні наслідки від деструктивних проявів міграційних процесів та набувають переваг від їх керованості. Виділено ключові тренди міграційних потоків у світі, означені їх загальні тенденції та регіональні особливості. Встановлено, що міжнародне співробітництво має важливе значення для перетворення міграції на конструктивну силу для розвитку та збереження парадигми безпечного світу. Проаналізовано роль і місце міжнародних організацій у вивченні та аналізі управлінні міграційними потоками на світовому рівні.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, мігранти, трудова міграція, економічне зростання, глобалізація, міжнародна економічна безпека, робоча сила.

Вступ та постановка проблеми. Проблематика статті впливає з потреби дослідити та осмислити глобальні міграційні потоки у контексті сучасних геополітичних, економічних та соціокультурних реалій. Актуальність проблеми та її вплив на соціально-економічний розвиток держав, ринки праці, а також життєдіяльність самих мігрантів, спонукають до детального аналізу та вивчення міграційних процесів. Особливий інтерес представляє взаємозв'язок між трудовою міграцією та економічними показниками країн-учасниць міграційних процесів, виявлення основних проблем і перспектив розвитку міграційних тенденцій в глобальному масштабі, а також розробка рекомендацій щодо оптимізації управління міграційними потоками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, задачі міжнародної міграції трудових ресурсів отримали висвітлення у багатьох наукових роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників-економістів. Серед зарубіжних авторів слід виділити роботи дослідників Беккера Г., Макензі Р., Массей Д. Серед українських науковців слід виділити праці Гайдуцького А., Лібанової Е., Смутчак З. Проте, ще не в повній мірі вивчено трудову міграцію українського населення до країн ЄС і заслуговує на більш глибоке аналітичне дослідження. На сучасному етапі великий внесок у вивчення та аналізі міграційних процесів на світовому рівні вносять організації та установи, а саме: Міжнародна організація з міграції (МОМ), Верховний комісар ООН у справах біженців (УВБК ООН), Міжнародний центр з вивчення міграції (ICMPD), Організація для Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР), Світовий банк,

Європейське агентство у справах прикордонної і берегової охорони (Frontex), Європейська фундація з моніторингу міграції (EUROSTAT), Міжнародна федерація Червоного Хреста та Червоного Півмісяця (IFRC).

Мета статті. Дослідження має за мету аналіз передумов та впливу сучасних міграційних процесів у всьому світі в контексті глобалізації та міжнародної економічної безпеки.

Результати дослідження. Дослідження динаміки та якісних параметрів міграційних процесів, які відіграють критичну роль у функціонуванні глобальної економіки входить до числа імперативних завдань сучасної економічної науки. Насамперед це пов'язано з тим, що у процесах інтернаціоналізації та глобалізації кордони між державами стають менш «жорсткими», а процеси інтеграції супроводжуються безперервними і масовими міграційними рухами на глобальному рівні.

Глобалізація економічних систем визначається як загальноприйнятий ключовий елемент в організації міжнародної мобільності ресурсів [1]. У контексті світового ринку, країни-учасниці вступають у взаємовідносини, обмінюючись товарами, послугами та ресурсами, необхідними для виробничих циклів та надання послуг. Швидкі демографічні зміни і диспропорції роблять міграцію все більш необхідною для країн з усіма рівнями доходу. Країни з високим рівнем доходу швидко старіють. Населення країн з низьким рівнем доходу стрімко зростає, пропонуючи нові і нові багаточисельні покоління молоді ринкам праці своїх країн та економічних регіонів, які на даний час не здатний своїми пропозиціями робочих місць абсорбу-

вати всі потоки робочої сили. Ці тенденції уже призводять до конкуренції за робочу силу на глобальному ринку праці.

Комплексна теорія «push-pull» (притягування-виштовхування) Еверетта Лі, запропонована у 1966 році, та заснована на законах міграції Ернеста Равенштайна, пояснює як тенденції міграції, так і визначає основні фактори та причини, які призводять до міграційних процесів в будь-якому регіоні. Автор теорії припускає, що існує чотири типи факторів, які формують мобільність: (1) фактори, пов'язані з регіоном походження; (2) фактори, пов'язані з регіоном призначення; (3) проміжні перешкоди та (4) особисті фактори [2].

Теоретичні напрацювання Лі Е. та Равенштейна Е. допомагають проаналізувати різні кейси глобальних міграційних процесів та пропонує корисний фреймворк для розуміння основних динамік міграції. В аналітичному контексті можна виділити два рівні – (1) індивідуальний: люди можуть мігрувати, щоб забезпечити краще життя для себе та своїх сімей, та (2) макроекономічний рівень: на цьому рівні фактори міграції розглядаються з точки зору впливу на загальні економічні умови в країнах відправлення та призначення.

У таблиці 1 нами узагальнено та дещо деталізовано факторні складові причин та переваг, що є спонукальними та стимуляційними поштовхами для міграції населення.

Міграція та міжнародні економічні процеси тісно пов'язані та часто взаємозалежні в плані глобальної динаміки, можуть чинити прямий або опосередкований вплив один на одного. В узагальнюючому вигляді до ключових аспектів цього взаємозв'язку та впливу віднесемо:

1. Ринок праці: міграція робочої сили, боротьба за таланти.
2. Глобальна економіка: трансфери грошей, міжнародні інвестиції.
3. Міжнародна торгівля: мережі.
4. Товари та послуги: попит, культурний обмін.
5. Демографічні зрушення: старіння населення.
6. Політика та міжнародні відносини.

Враховуючи глобальні тенденції міграційних процесів, Міжнародна Організація з Міграції (МОМ) класифікує країни світу за трьома основними категоріями, а саме:

1. Країни-донори: ці країни є первинним джерелом міграційних потоків. Люди емігрують з цих країн у пошуках роботи, освіти, або з інших причин, таких як втеча від конфліктів та переслідувань. Україна є значущим донором трудових ресурсів на міжнародному рівні, особливо в контексті Європейського регіону.

2. Країни проміжної дислокації: функціонують як транзитні пункти для мігрантів. Мігранти можуть тимчасово перебувати в цих країнах перед тим, як переселитися до кінцевого місця призначення.

3. Країни реципієнти: вони є основним кінцевим пунктом призначення мігрантів. Це можуть бути країни з висо-

ким рівнем економічного розвитку або ті, що мають значний дефіцит робочої сили. Зазвичай вони користуються перевагами від приєднання кваліфікованих мігрантів до своєї економіки, але також можуть стикатися з викликами інтеграції, соціального злиття та управління міграційними потоками. Зокрема Польща є країною реципієнтом, яка прийняла найбільше українських трудових мігрантів, а з початком військового вторгнення російської федерації ще й найбільше українських біженців [3].

Аналіз сучасного стану міграційних потоків у світі за даними ООН висвітлює деякі ключові тренди. Їх умовно можна поділити на загальні тенденції та регіональні особливості.

До загальних тенденцій відноситься збільшення міграції, біженців та переміщених осіб через військові конфлікти, економічну та трудову міграцію, кліматичні зміни. За даними ООН, загальна кількість мігрантів у світі зросла протягом останніх декількох десятиліть з приблизно 173 мільйонів осіб у 2000 році до близько 281 мільйонів осіб у 2020 році. Через конфлікти, кризи, переслідування та катастрофи (наприклад, Сирія, Венесуела, Афганістан та ін.) за даними Верховного комісара ООН у справах біженців до середини 2021 року приблизно 82,4 мільйони людей у світі були вимушено переміщені [3].

У центрі уваги – люди, які не мають громадянства країн, в яких вони живуть: близько 184 мільйони людей по всьому світу, в тому числі 37 мільйонів біженців. Близько 43 відсотків з них живуть у країнах з низьким рівнем доходу. Мігрантів іноді визначають як «народжених за кордоном» [3].

Щодо трудової міграції люди продовжують пересягати за кращими можливостями працевлаштування та освіти. Міграція заради роботи продовжує становити велику частину глобальних міграційних потоків. Через зміну клімату та екологічні катастрофи розгортається «кліматична міграція». Приблизно 30 мільйонів людей щорічно переміщуються через руйнівні наслідки екстремальних природних явищ та змушують їх радикально змінювати уклади повсякденності [3].

Війна в Україні, а також загрозливі ситуації в Афганістані та Венесуелі значною мірою сприяли руху біженців. Число, яке відображає всю світову популяцію біженців наразі перевищило 100 мільйонів осіб [4].

Регіональні особливості. Сполучені Штати Америки та Північна Америка: міграція через південний кордон США та політик щодо біженців. Північна Америка мала другу за величиною популяцію мігрантів у світі, з США, що приймає найбільшу кількість іммігрантів порівняно з іншими країнами. Від дати початку повномасштабної агресії РФ проти України – 24 лютого 2022 року, понад 270 тисяч українців виїхало до США. З них, приблизно 130 тисяч перебувають за програмою U4U – «Єдність заради України» Майбутнє українців може залежати від

Таблиця 1

Фактори стимуляції міграційного руху

Фактори «виштовхування» переважним чином стосуються умов у країні відправлення, які стимулюють або примушують населення мігрувати:	Фактори «притягування» пов'язані із перевагами, які пропонує країна призначення і які приваблюють мігрантів:
– Економічні причини: бідність, безробіття, недостатність робочих місць – Політичні причини: нестабільність, війни, конфлікти, переслідування – Соціальні причини: дискримінація, нерівність, соціальна напруженість – Екологічні причини: катастрофи, зміни клімату, руйнівні природні події	– Економічні переваги: робочі місця, високі заробітні плати, нові можливості. – Політична стабільність: демократія, права людини, безпека – Соціальна відкритість: толерантність, культурна різноманітність, можливості для інтеграції – Освітні та дослідницькі можливості: доступ до освіти, наукові дослідження, кар'єрні можливості

Джерело: побудовано авторами за даними [2]

ряду факторів, включаючи політику уряду США щодо біженців та мігрантів, міжнародну підтримку, а також особисті обставини [5].

Вивчаючи міжнародний досвід та успішні практики імміграційної політики, відзначимо конструктивний приклад Канади. Вона має одну з найвищих часток мігрантів у структурі населення в світі – більше 70% приросту робочої сили відбувається завдячуючи саме мігрантам. Цьому сприяє ефективна міграційна політика та наявність великої кількості національних програм по залученню іммігрантів. При чому в основу такої політики лягла постійна трудова міграція кваліфікованих працівників [6].

Найбільшим джерелом міжнародних мігрантів є Азія, на долю якої припадає більш ніж 40% всіх мігрантів світу. Континент характеризується внутрішньою та транснаціональною міграцією, конфліктами та біженцями. До прикладу у 2017 році понад 943 тис. біженців мусульманської меншини рохінджа в М'янмі з великою швидкістю на піку кризи перетинали кордон з Бангладеш [6].

Після приходу до влади талібів у серпні 2021 року у драматичну соціально-економічну кризу поринув Афганістан. Пандемія коронавірусу та триваючі посухи посилили швидкий колапс афганської економіки. В Афганістані одна з найбільших критичних гуманітарних ситуацій у світі – 24 мільйони людей в Афганістані потребують важливої гуманітарної допомоги, а 3,5 мільйона афганців стали переміщеними внаслідок конфлікту.

Для Африки та Латинської Америки притаманні внутрішньоконтинентальні міграційні потоки та виїзд за межі континенту. Серед основних причин – робоча міграція та біженці. Так у Венесуелі економіка скоротилася на третину, а гіперінфляція зробила гроші практично знеціненими. Багато венесуельців бідніють і голодують. Понад 7,7 мільйонів людей покинули Венесуелу в пошуках захисту та кращого життя. Більшість – понад 6,5 мільйонів були прийняті в країнах Латинської Америки та Карибського басейну.

Домівкою для найбільшої кількості міжнародних мігрантів у 2022 році – близько 87 мільйонів, стала Європа, для якої питання асиміляції, інтеграції та соціальної гармонії, а також виклики, пов'язані з міграцією в межах ЄС та із сусідніх країн перебувають на першому місці. Найболочішим питанням з лютого 2022 року стали наслідки вторгнення російської федерації на територію України.

Статистика УВБК ООН щодо біженців ґрунтується на двох концепціях: кількості та переміщенні. Станом на червень 2023 року у світі зафіксовано:

– 6,3 мільйона осіб – біженці з України,

– більше 5 мільйонів осіб, які вважаються переміщеними всередині України,

– понад 17 мільйонів осіб, які потребують невідкладної гуманітарної допомоги всередині України [6].

За даними УВБК ООН, у 2022 році кількість біженців з України досягла рекордного рівня: 10,2 мільйони «шукачів притулку» та тих, хто потребує захисту, покинули свої домівки. Кількість біженців від війни з України за добу інколи була шестизначною, а найбільшою була на початку березня 2022 року – до 200 тис. осіб на добу. З усіх приймаючих країн Польща прийняла більше половини біженців. Більше мільйона українських біженців прийняла Німеччина. В свою чергу Угорщина, Молдова, Словаччина, Румунія, Естонія та Чехія отримали найбільші частки мігрантів серед власного населення [4].

Безумовно для України зараз головне питання це виклики війни, в свою чергу для розвинених економік світу – управління міграційними та іншими ризиками війни російської федерації проти України (масові потоки біженців, зростання цін на енергоресурси, сировину, продовольство і т. д.).

Висновки. Аналіз факторів стимуляції та процесів перебігу міграційного руху, його загальних тенденцій та регіональних особливостей, висвітлених кейсів країн та військово-політичних конфліктів засвідчують суттєвий вплив глобальних міграційних процесів на сталість і безпеку світогосподарських відносин. У свою чергу глобальні економічні кризи, світові пандемії, військово-політичні конфлікти та кліматичні зміни чинять зворотний вплив на міграційні потоки і масштаби міграції у світі, створюють системні виклики та ризики для безпечного світу.

В умовах поточної турбулентності системи міжнародної економічної безпеки міжнародним організаціям політичної та економічної співпраці, регіональним політичним та економічним об'єднанням країн, суверенним суб'єктам глобального міграційного процесу вкрай важливо створювати нові інструменти реалізації конструктивних складових та пом'якшення й нейтралізації негативних чинників потенціалу трудових мігрантів, диверсифікації залучення мігрантів у різні, раніше недоступні або закриті для них сектори національних економік та світового господарства.

Країни походження та країни призначення повинні активно управляти міграцією в інтересах розвитку, використовувати міграцію для задоволення своїх потреб у робочій силі, сприяючи інтеграції мігрантів, управляти міграцією на «push-pull» засадах, відображаючи її в глобальних, міжнародних, регіональних, двохсторонніх та національних стратегіях і соціально-економічних програмах розвитку окремих територій.

Список використаних джерел:

1. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі : монографія. Рівне, 2009. 476 с. URL: <https://core.ak.uk/download/pdf/212999468.pdf> (дата звернення: 14.10.2023).
2. The Push and Pull Factors of Asylum-Related Migration A Literature Review. 2016. URL: <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/The%20Push%20and%20Pull%20Factors%20of%20Asylum%20-%20Related%20Migration.pdf> (дата звернення: 14.10.2023).
3. World development report 2023: Migrants, refugees and societies. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023> (дата звернення: 15.10.2023).
4. War in Ukraine increases the number of refugees. 2023. URL: <http://surl.li/nlcmd> (дата звернення: 15.10.2023).
5. Чому США посилюють перевірки анкет українців та що чекатиме біженців у країні. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrajinci-usa-u4u-novi-pravyla/32477737.html> (дата звернення: 18.10.2023).
6. Ukraine emergency. URL: <https://www.unhcr.org/emergencies/ukraine-emergency> (дата звернення: 18.10.2023).

References:

1. Yuskiv B.M. (2009) Globalisation and labour migration in Europe: a monograph [Hlobalizatsiia i trudova mihratsiia v Yevropi: monohrafiia]. Rivne, 476 s. Available at: <https://core.ak.uk/download/pdf/212999468.pdf> (accessed October 14, 2023).
2. The Push and Pull Factors of Asylum-Related Migration A Literature Review (2016). Available at: <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/The%20Push%20and%20Pull%20Factors%20of%20Asylum%20-%20Related%20Migration.pdf> (accessed October 14, 2023).

3. World development report 2023: Migrants, refugees and societies. Available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023> (accessed October 14, 2023).
4. War in Ukraine increases the number of refugees (2023). Available at: <http://surl.li/nlcmd> (accessed October 14, 2023).
5. Why the US is tightening up background checks on Ukrainians and what awaits refugees in the country (2023). Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainci-usa-u4u-novi-pravya/32477737.html> (accessed October 15, 2023).
6. Ukraine emergency. Available at: <https://www.unhcr.org/emergencies/ukraine-emergency> (accessed October 16, 2023).

GLOBAL MIGRATION PROCESSES IN THE CONTEXT OF SECURITY OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Summary. The paper analyses the dynamics of migration processes in countries around the world and their role in the functioning of the global economy, and seeks to contribute to the understanding of the diverse global migration landscape. Based on the theoretical and methodological foundations and preliminary analysis of historical, political and economic factors influencing migration policy by a number of Ukrainian and foreign authors, the study determines the impact of factors and potential of international migration on economic growth, its sustainable development and security of the global economy. The relationship between labour migration and the economic performance of countries participating in migration processes is highlighted. Based on the generally accepted international classification of countries, various cases of global and regional migration flows are presented and a useful framework for understanding the main dynamics of migration is proposed. The key issues of labour migration of the Ukrainian population to the EU countries and its forced migration caused by Russian aggression are emphasised. The authors outlines the correspondence that determines the extent to which migrants, countries of origin and countries of destination neutralise the negative consequences of destructive manifestations of migration processes and benefit from their manageability. The main trends of migration flows in the world are highlighted, their general tendencies and regional peculiarities are identified. The authors offers a vision of the impact of demographic changes, types of population reproduction and migration on the development of countries with different income levels. The factors of stimulation of migration movement are generalised. It is established that international cooperation is important for turning migration into a constructive force for development and preserving the paradigm of a secure world. The authors analyses the role and place of international organisations in the study and analysis of migration management at the global level. The study can provide useful information for policy makers and researchers interested in harmonising migration policy for the sustainable and secure development of the system of international economic relations.

Key words: migration, migration processes, migrants, labour migration, economic growth, globalisation, international economic security, labour force.

Разумова Г. В.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування
Приазовського державного технічного університету*

Оскома О. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів
Українського державного хіміко-технологічного університету*

Окуневич І. Л.

*старший науковий співробітник лабораторії економічних досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз*

Razumova Hanna

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Marketing and Business Administration,
Priazovsky State Technical University*

Oskoma Olena

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Finance,
Ukrainian State University of Chemical Technology*

Okunevich Iryna

*Senior Scientific Researcher of the Laboratory of Economic Research,
Dnipropetrovsk Scientific and Research Institute of Forensic Expertise*

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕКЛАМНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація. Метою дослідження є проаналізувати стан рекламного ринку України та визначити найбільш ефективні рекламні інструменти. Встановлено, що рекламна діяльність у комплексі корпоративних маркетингових комунікацій динамічно розвивається в Україні. Закономірним явищем цього процесу є вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, яка забезпечує потребу належного регулювання на правових, громадських та професійних засадах. Досліджено законодавче, нормативно-правове забезпечення рекламної діяльності в Україні. Проаналізовано стан рекламного ринку України на сучасному етапі розвитку, визначено основні тенденції та перспективи його розвитку. Встановлено основні переваги та недоліки носіїв реклами. Визначено, що доцільним для українських підприємств та організацій є орієнтуватися на інструменти цифрового маркетингу.

Ключові слова: реклама, медіа, digital-реклама, рекламні інструменти, цифровий маркетинг.

Вступ та постановка проблеми. У маркетинговій концепції реклама займає центральне місце у всіх видах діяльності з продажу. Реклама відіграє важливу роль у нашому житті. Вона суттєво й неминуче впливає на наш стиль і спосіб життя, на наші погляди, ставлення до себе, оточуючих та навколишнього світу. Як правило, ми купуємо те, що нам кажуть, демонструють або «радіють» купити. Це питання є дуже актуальним сьогодні, адже кожен з нас перебуває під впливом реклами, навіть не усвідомлюючи цього.

Стрімкий розвиток сучасного світу збільшує потребу в рекламі товарів і послуг, що виробляються або пропонуються тими чи іншими організаціями. Рекламна діяльність набуває все більшого поширення і потребує формування ефективної й виваженої політики [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американська асоціація маркетингу (The American Association of Marketing) у 1948 році визначила, що рекламою є «будь-яка форма неособистого представлення й просування комерційних ідей, товарів або послуг, оплачуваних чітко зазначеним замовником» [2, с. 57]. Котлер Ф. визначає рекламну діяльність як будь-яку оплачену форму неособового уявлення та просування ідей, товарів та послуг [3]. Ламбен Ж.-Ж. висловлює дещо іншу думку з приводу тлумачення поняття, а саме за його словами рекламна

діяльність є прийомом маркетингової комунікації, за допомогою якого підприємство має можливість передати необхідне повідомлення потенційним покупцям, прямий контакт з якими не встановлений [4]. Гаркавенко С. наводить таке визначення: «Реклама є будь-яка платна форма не персонального представлення і просування товару, послуг, ідей через засоби масової інформації, а також з використанням прямого маркетингу» [5, с. 154]. Окландер М. дотримується такого визначення: «Реклама – це платне, односпрямоване і неособисте звернення, здійснюване через засоби масової інформації й інші види зв'язку, що агітує на користь товару, марки, фірми» [2, с. 58]. Проте, незважаючи на численні дослідження різних аспектів реклами, як вітчизняними, так і закордонними вченими, стрімкий розвиток рекламного ринку та його інструментів зумовлюють необхідність проведення постійних досліджень для визначення найефективніших рекламних інструментів.

Метою дослідження є проаналізувати стан рекламного ринку України та визначити найбільш ефективні рекламні інструменти.

Результати дослідження. В Україні, починаючи з 1991 року, із здобуттям незалежності, рекламна діяльність регулюється чинним законодавством. Державне управління, тобто контроль за рекламною діяльністю,

здійснюється органами державної влади (законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади). Насамперед це Закони України «Про рекламу», «Про медіа», тобто закони прямої дії, а також окремі статті, що визначають специфіку рекламної діяльності «Про захист прав споживачів», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про захист від недобросовісної конкуренції» та ін.

Поряд з цим діяльність у сфері реклами регулюється державними, відомчими та іншими нормативно-правовими актами (постановами, декрети, положення). До таких документів слід віднести, зокрема, такі: Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами», «Про затвердження Порядку накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу» та ін. У рекламній діяльності слід урахувати Стандарт організацій України «Недискримінаційна реклама за ознакою статі» СОУ 21708654-002-2011 та інші стандарти, а також накази, інструкції, тарифи, правила, інструктивні листи органів державної влади України і органів місцевого самоврядування.

Корпоративне регулювання здійснюють рекламні асоціації, об'єднання, громадські організації, які зареєстровані відповідними державними структурами. До таких організацій відносяться: «Спілка рекламистів України» (1993), «Всеукраїнська рекламна коаліція» (1997), «Асоціація операторів зовнішньої реклами України» (1997) та інші. Статути, положення та інші документи цих спілок та асоціацій впливають на діяльність суб'єктів рекламного ринку.

Різноманітні організації та фонди, що діють в Україні, такі як «Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка», «Національна спілка журналістів України», «Національна спілка письменників України» та інші, здійснюють громадське регулювання в межах повноважень, визначених їхніми статутами. Вплив цих організацій зазвичай має національно-патріотичне або суто професійне, політичне чи фінансове підґрунтя і проявляється через публічні виступи, публікації у ЗМІ та відкриті листи.

Професійне регулювання означає, що керівники та фахівці рекламних агентств розробляють власні «правила гри», враховуючи правові норми та законодавство. Це відбувається через створення та розміщення реклами, неформальну підтримку клієнтів, відносини з клієнтами та партнерами.

Споживче регулювання реклами знаходить своє відображення в діяльності національних організацій у цій сфері, зокрема «Української спілки споживачів» та його регіональних об'єднань. Така діяльність обмежується наданням експертних висновків, консультацій та правової допомоги. Споживче регулювання також включає активну участь окремих осіб та груп громадян у формі скарг та звернень щодо реклами до відповідних органів влади.

Ментальне регулювання реклами базується на національних традиціях, віруваннях, моралі та інших засадах суспільства. Адже те, що морально на одному рекламному ринку, може бути аморальним на іншому. Здебільшого менталітет представлено у «Правилах професійної етики в рекламі» (Спілка рекламистів України), «Місії Всеукраїнської рекламної коаліції».

Авторське регулювання є, з одного боку, суто особистим для творців і менеджерів, а з іншого – інтеграційним, поєднуючи в собі багато інших видів контролю, регулювання та відповідальності. Воно втілюється в конкретному рекламному матеріалі (оригінал-макети, рекламні оголошення, брошури, листівки, флаєри, постери, плакати тощо), тобто в тексті та зображеннях, а також у формі та способі розміщення. Авторське редагування є формою самоцензури та саморедагування.

Окрім регуляторного законодавства, яке є обов'язковим до виконання майже в усіх сферах діяльності, включаючи рекламу, існує загальноприйняті правила та норми. Вони не є законами, але вважаються основою для правильної поведінки в рекламній діяльності. Це, наприклад, Міжнародний кодекс рекламної практики Міжнародної торгової палати, який не є обов'язковим до виконання і має рекомендаційний характер.

Міжнародний кодекс рекламної практики Міжнародної торгової палати встановлює окремі правила для реклами, спрямованої на дітей, щодо товарів, які продаються або пропонуються безкоштовно. У цьому випадку Міжнародний кодекс рекламної практики Міжнародної торгової палати застосовується, зокрема, до товарів, призначених для дітей віком до 14 років, які рекламуються у засобах масової інформації.

До рекламних засобів належать телебачення, радіо, журнали, газети, інтернет, зовнішня реклама, бізнес-каталоги та поштові розсилки. Переваги та недоліки цих рекламних засобів представлені в табл. 1.

За даними Всеукраїнської рекламної коаліції рекламний медіа ринок України у 2022 році «просів» на 63% [7]. Інформація щодо обсягів медіа ринку України у 2021–2022 роках наведена у табл. 2.

Як зазначено у таблиці 2 у цілому, пряма реклама на телебаченні (ТБ реклама) в 2022 році скоротилася майже на 80% і становила 2 370 млн грн, спонсорство втратило 87% й не перевищувало 234 млн грн.

Причинами такого скорочення є вихід з ринку «Група Україна», однієї з чотирьох найбільших телевізійних груп, та запровадження «єдиних новинних марафонів» найбільшими каналами трьох інших великих телевізійних груп («1+1», ICTV та «Інтер»). Це значно зменшило пропозицію і вплинуло на ціноутворення у 2023 році. Спонсорство переживає складний період, оскільки канали скорочують кількість прем'єр, які приваблюють партнерів.

Згідно даних Української асоціації медіа бізнесу (УАМБ), з початком повномасштабних воєнних дій в Україні ринок медійної реклами обнулився; після травня 2022 року рекламодавці стали обережними, а до літа обсяг реклами сягнув 25-30% від довоєнного рівня (2021 рік). Ситуація була дещо кращою для національних ЗМІ у порівнянні з місцевими та спеціалізованими медіа [7].

У секторі зовнішньої реклами (OON – Out Of Home Media) відбулося значне падіння попиту через початок війни. Проте, це було частково компенсоване стабілізацією ситуації на територіях, віддалених від зони конфлікту в Україні. Ділова активність у Західній та Центральній Україні сприяла відновленню попиту на OON, здебільшого на цифрові медіа; ситуація ще більше ускладнилася після масованих атак цивільної інфраструктури в жовтні та листопаді 2022 року. Попит підвищився на аналогові медіа, у той час як робота цифрових OON (DOON) була порушена через перебої в електропостачанні.

Для радіореклами друга половина 2022 року стала причиною для стриманого оптимізму, адже темпи її відновлення у 4 кварталі 2022 року перевищили очікування сейлхаусів.

До того ж, друге півріччя 2022 року відзначилося залученням нових рекламодавців з фармацевтичної сфери, а також активізувалися сфери торгівлі, фінансів, казино, онлайн-казино та букмекерських контор і операторів мобільного зв'язку. Попит на місцеву рекламу зберігся у 2022 році, і доходи деяких радіостанцій на заході України наприкінці 2022 року досягли рівня 2021 року.

Реклама в кінотеатрах у 2022 році характеризують як номінальну в загальному розподілі рекламних носіїв і як таку, що працювала на власному рекламному обсязі довоєнних мирних січня-лютого 2021 року [7].

Таблиця 1

Переваги та недоліки носіїв реклами

Носій	Переваги	Недоліки
Телебачення	Охоплення масової аудиторії. Поєднання всіх видів впливу (відео, аудіо ряд, текст, емоційний)	Насильницький та короткостроковий характер пред'явлення реклами. Висока вартість реклами.
Радіо	Охоплення масової аудиторії. Охоплення автомобільної аудиторії. Більш висока лояльність споживачів. Можливість поділу слухачів за інтересами. Невисока вартість.	Відсутність відео ряду. Неможливість передавати великі обсяги точної інформації. Не можливість повернутися до сюжету.
Журнали	Висока вибірковість і якість поліграфії, можливість передачі детальної інформації, велика вторинна аудиторія, довготривале існування розміщених повідомлень	Низька оперативність розміщення реклами, відносно високі витрати, змагання за увагу читача з іншими журнальними матеріалами.
Газети	Масове охоплення аудиторії. Більш високий ступінь лояльності споживачів. Можливість високої оперативності (підходить для короткострокових компаній). Можливість детально викласти властивості товару або пропозиції.	Короткостроковий характер реклами. Швидке застарівання носія. Обмежений рекламний формат.
Інтернет	Динамічність рекламної компанії та її чіткий контроль. Поділ аудиторії. Можливість застосування нових технологій. Низька вартість. Підходить для реклами складної продукції та спеціальних акцій.	Обмеженість аудиторії. Обмежені можливості пред'явлення властивостей товару. Відсутність можливості прямо впливати на покупку.
Ділові каталоги	Велике охоплення географічних секторів ринку, довго тривалість рекламних повідомлень (зазвичай один рік), доступність інформації цілий рік цілодобово	Невелика увага аудиторії через появу багатьох каталогів, складність внесення оперативних змін у розміщену інформацію
Поштова розсилка	Висока вибірковість аудиторії, здатність передавати складну інформацію, персональність звернення, високоякісний друк	Високі витрати на один контакт, погана репутація (рекламна макулатура)

Джерело: узагальнено авторами на основі [3; 6]

Таблиця 2

Рекламний ринок України у 2021–2022 роках

	Підсумки 2021, млн грн	Підсумки 2022, млн грн	Відсоток зміни 2022 до 2021, %
ТБ-реклама, усього	13 642	2 604	- 81%
Пряма реклама	11 854	2 370	-80%
Спонсорство	1 788	234	-87%
Реклама в пресі, усього	1 599	342	-79%
Національна преса	960	221	-77%
у т.ч. Спонсорство	243	56	-77%
Регіональна преса	268	51	-81%
Спеціалізована преса	371	70	-81%
ООН Media, усього	4 098	1 756	-57%
Зовнішня реклама	3 092	1 363	-56%
Транспортна реклама	397	90	-77%
DOOH	518	273	-47%
Indoor реклама	90	30	-67%
Радіо реклама, усього	855	333	-61%
Національне	605	240	-60%
Регіональне	80	33	-59%
Спонсорство	170	60	-65%
Реклама у кінотеатрах	26	2	-92%
Digital (Internet) Media реклама	12833	7 190	-42%
Усього рекламний медіа ринок	33 053	12 227	-63%

Джерело: [7]

У табл. 3 продемонстровано дані Міжнародної асоціації Interactive Advertising Bureau (IAB) щодо digital-реклами у 2022 році засновані на фактичних обсягах реклами, опитуваннях профільних комітетів, очікувань рекламодавців, агенцій і платформ на базі опитувань у першій половині 2022 року.

Як видно з таблиці 3, очікування на 2022 рік мали негативний тренд. Причини цього зрозумілі та спільні для всіх медіа. Це боротьба, адже темпи зростання реклами в онлайн-медіа становили 28% у січні та лютому відповідно [7].

Результати дослідження комунікаційної агенства Plusone показали, що станом у січні 2023 року Instagram мав 11,6 мільйона користувачів, Facebook – 13,7 мільйона, Facebook Messenger – 8,3 мільйона, YouTube – 22,6 мільйона і TikTok – 15 мільйонів. Для користувачів віком до 31 року Instagram за популярністю обігнав Facebook. Пік популярності Instagram припадає на вік 22 роки (674 тис. користувачів); Facebook віддають перевагу здебільшого з 32 років. Найбільші шанувальники соціальних мереж – у віці до 35 років (400,1 тис.) і старше 65 років (1 млн) [8].

Digital-реклама (за класифікацією IAB Україна)

Категорія	Факт 2021, млн грн.	Очікувані дані 2022, млн грн	Динаміка 22/21, %	Прогноз 2023, млн грн.	Динаміка 23/22, %
1. Банерна реклама, оголошення в соціальних мережах, rich media	5 037	3 595	-29	4 134	15
2. Спонсорство	—	—	—	—	—
3. Цифрове відео, вкл. Youtube	7 326	3 595	-51	4 494	25
УСЬОГО ІНТЕРНЕТ МЕДІА	12 363	7 190	-42	8 628	20
1. Пошук (платна видача в пошукових системах), включаючи частину GDN, щонайменше	17 835	12 484,5	-30	15 606	25
2. Інфлюенсер маркетинг	494	124	-75	155	25
3. SMM*	840	420	-50	546	30
4. Інший діджитал	693	346,5	-50	450	30
УСЬОГО ІНТЕРНЕТ РИНОК	32 225	20 565	-36	25 385	23

* містить частину медіабюджетів, розміщені через профільні агенції

Джерело: [7]

Згідно з опитуванням 50 % українців у віці 18-55 років користуються Facebook. Понад 30% цієї вікової групи також використовують Facebook Messenger; користувачі до 31 року більш активні в Instagram, ніж у Facebook; YouTube випереджає TikTok у більшості вікових груп в Україні, але значно поступається йому [8; 9].

Висновки. Реклама в сучасному світі є вагомим та невід'ємним елементом, що визначає вибір споживачів, відображає рівень науково-технічного прогресу, сприяє розвитку підприємницької діяльності та економіки в цілому.

Проведене дослідження дозволило прийти до висновку, що рекламна діяльність у комплексі корпоративних маркетингових комунікацій динамічно розвивається в Україні. Закономірним явищем цього процесу є вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, яка забезпечує потребу належного регулювання на правових, громадських та професійних засадах.

Враховуючи сучасний стан, тенденції, найбільш популярні інструменти рекламного ринку, можна рекомендувати вітчизняним компаніям приділяти більше уваги інструментам цифрового маркетингу.

Список використаних джерел:

1. Разумова Г.В., Гнатченко О.В. Психологічні механізми впливу реклами на споживача. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. Вип. 1 (24). С. 138–144. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.24-20>
2. Окландер М.А., Литовченко І.Л., Ботушан М.І. Маркетингові комунікації промислових підприємств в умовах інформаційної економіки : монографія. Одеса : Астропринт, 2011. 232 с.
3. Котлер Ф., Армстронг Г. Основи маркетингу : підручник. Київ : Науковий Світ, 2020. 880 с.
4. Шквиря Н.О. Теоретичні основи стратегічного маркетингу підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 40. С. 328–333.
5. Гаркавенко С.С. Маркетинг : підручник. Київ : Лібра, 2002. 712 с.
6. Примак Т.О. Маркетингові комунікації на сучасному ринку : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 202 с.
7. Лазебник М. Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2022. URL: <https://vrk.org.ua/images/AdVolume2022.pdf>
8. Українська аудиторія Facebook зменшилась на 2 млн, а Instagram – на 4 млн користувачів. 2023. URL: <https://netfreedom.org.ua/article/ukrayinska-auditoriya-facebook-zmenshilas-na-2-mln-instagram-na-4-mln-koristuvachiv>
9. Сапотницька Н.Я., Кучерук Н.І., Онофрійчук О.О. Тенденції на ринку екоупаковки: вимоги суспільства з логістичним акцентом. *Бізнес-навігатор*. 2020. № 5 (61). С. 128–133.
10. Разумова Г.В., Оскома О.В. Формування маркетингової політики розподілу підприємства. *International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects* : International collective monograph. Georgian Aviation University. Tbilisi, Georgia, 2023. P. 1093–1110.
11. Разумова Г.В., Оскома О.В., Гаража В.І. Маркетингове ціноутворення на кондитерському ринку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2021. Вип. 37. С. 77–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-12>

References:

1. Razumova H. V., Hnatchenko O. V. (2020) Psyholohichni mekhanizmy vplyvu reklamy na spozhyvacha [Psychological mechanisms of the influence of advertisement on the consumer]. *Eastern Europe: economy, business and management*, vol. 1 (24), pp. 138–144. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.24-20> (in Ukrainian)
2. Oklander M. A., Lytovchenko I. L. and Botushan M. I. (2011) *Marketingovy komunikatsii promyslovykh pidpriemstv v umovakh informatsiinoi ekonomiky* [Marketing communications of industrial enterprises in the conditions of the information economy]: monograph. Odessa, 232 p. (in Ukrainian)
3. Kotler F., Armstrong H. (2020) *Osnovy marketynhu* [Basics of marketing]: pidruchnyk. Kyiv, 880 p. (in Ukrainian)
4. Shkviryra N. (2020) Teoretychni osnovy stratehichnoho marketynhu pidpriemstva [Theoretical foundations of enterprise strategic marketing]. *Market Infrastructure*, no. 40, pp. 328–333. (in Ukrainian)
5. Harkavenko S. S. (2002) *Marketynh* [Marketing]: pidruchnyk. Kyiv, 712 p. (in Ukrainian)
6. Prymak T. O. (2003) *Marketingovy komunikatsii na suchasnomu rynku* [Marketing communications in the modern market]: navchalnyi posibnyk. Kyiv, 202 p. (in Ukrainian)

7. Lazebnyk M. (2022) Obiem reklamno-komunikatsiinoho rynku Ukrainy 2022 [The volume of the advertising and communication market of Ukraine in 2022]. Available at: <https://vrk.org.ua/images/AdVolume2022.pdf> (in Ukrainian)
8. Ukrainska audytoriiia Facebook zmenshylas na 2 mln, a Instagram – na 4 mln korystuvachiv [The Ukrainian Facebook audience decreased by 2 million, and Instagram by 1 million users] (2023). Available at: <https://netfreedom.org.ua/article/ukrayinska-audytoryia-facebook-zmenshylas-na-2-mln-instagram-na-4-mln-korystuvachiv> (in Ukrainian)
9. Sapotnitska N. Ya., Kucheruk N. I., Onofriichuk O. O. (2020) Tendentsii na rynku ekoupakovky: vymohy suspilstva z lohistychnym aktsentom [Trends in the market of eco-packaging: the requirements of society with a logistical focus]. *Biznes-navigator*, no. 5 (61), pp. 127–132. (in Ukrainian)
10. Razumova H. V., Oskoma O. V. (2023) Formuvannia marketynhovoï polityky rozpodilu pidpriemstva [Formation of the marketing policy of distribution of the enterprise]. *International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects: international collective monograph*. Tbilisi, Georgia, pp. 1093–1110. (in Ukrainian)
11. Razumova H., Oskoma O. and Harazha V. (2021) Marketynhove tsinoutvorennia na kondyterskomu rynku Ukrainy [Marketing pricing in the confectionery market of Ukraine]. *Uzhorod National University Herald. International Economic Relations And World Economy*, vol. 37, pp. 77–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-12> (in Ukrainian)

MODERN TOOLS AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE ADVERTISING MARKET OF UKRAINE

Summary. The issue of advertising is very relevant today, because each of us is under the influence of advertising without even realizing it. The rapid development of the modern world increases the need for advertising of goods and services produced or offered by certain organizations. Advertising activity is becoming more and more widespread and requires the formation of an effective and balanced policy. The purpose of the study is to analyze the state of the advertising market of Ukraine and to determine the most effective advertising tools. It has been established that advertising activity in the complex of corporate marketing communications is dynamically developing in Ukraine. A regular phenomenon of this process is the improvement of the legislative and regulatory framework, which ensures the need for proper regulation on legal, social and professional grounds. The legislative, normative and legal provision of advertising activity in Ukraine, as well as the influence of other regulators on the advertising market (associations, associations, public organizations, foundations, unions, agencies, international structures, consumers, etc.) have been studied. The state of the advertising boom in Ukraine at the current stage of development has been analyzed, the main trends and prospects for its development have been determined. An analysis of the indicators of the advertising market of Ukraine for 2021 and 2022 was carried out with details by types of advertising. It was established that by all indicators the advertising market of Ukraine had a negative trend in 2022 compared to 2021. The average rate of decrease in the advertising market of Ukraine was 63% in 2022, which was significantly affected by military actions in the country. The indicators of digital advertising in 2021 and 2022 were studied, based on data from the International Association of Interactive Advertising Bureau. The main advantages and disadvantages of advertising media are established. Taking into account the current state, trends, and the most popular tools of the advertising market, it is possible to recommend domestic companies to pay more attention to digital marketing tools.

Key words: advertising, media, digital advertising, advertising tools, digital marketing.

Рішко М. М.

студент

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Цалан М. І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Rishko Mykhailo

Student

Uzhhorod National University

Tsalan Myroslava

*Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Senior Lecturer at the International Economic Relations Department
Uzhhorod National University*

ВПЛИВ ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКИХ ЗАХОДІВ НА ТОРГОВУ ВІЙНУ МІЖ США ТА КИТАЄМ

Анотація. У статті розглянуто розвиток торгових відносин Сполучених Штатів Америки та Китаю та впливу протекціоністських заходів на їх перебіг, торгову війну та її наслідки для обох держав. Особливу увагу звернено на основні етапи становлення торгівлі між США та Китаєм та роль СОТ у цьому процесі. Розглянуто позитивні та негативні наслідки поглиблення торгових відносин між Сполученими Штатами та Китаєм. Проаналізовано заходи торгового захисту, що були застосовані Вашингтоном та Пекіном. Аналіз статистичних даних щодо динаміки торгівлі між країнами та протекціоністських заходів дозволяє оцінити масштаби впливу торгового конфлікту США та Китаю на економіки обох країн та на світову торгівлю загалом та дати оцінку життєдіяльності Світової організації торгівлі у перипетіях сучасних міжнародних економічних відносин.

Ключові слова: протекціоністські заходи, торгова війна США та Китаю, Світова організація торгівлі, економічна безпека.

Вступ та постановка проблеми. Торгові взаємовідносини найбільших економік світу завжди знаходяться під пильним наглядом. За останні десятиліття об'єми торгівлі США з Китаєм надзвичайно зросли і мають вирішальне значення для обох держав. Через пришвидшені темпи розвитку торгівлі між країнами, США та Китай стали найбільшими експортними ринками один для одного. Наслідки цього явища виявилися двоякими. Громадяни Сполучених Штатів отримали перевагу у вигляді знижених цін на окремі продукти, а прибутки корпорацій обох країн мали тенденцію до зростання протягом зростання об'ємів торгівлі між ними. Пересічні американці почали втрачати роботу через конкуренцію, створену імпортованими товарами. Все частіше почали з'являтися звинувачення китайських компаній щодо вимог передачі технологій та навіть випадків крадіжки останніх. Нова програма державного розвитку Китаю, зосереджена на посиленні позицій вітчизняних виробників на світовому ринку порушує принципи конкуренції, що приносить збитки іноземним, а зокрема – американським виробникам. Тим часом інвестиції китайських компаній викликали занепокоєння щодо національної безпеки. Оскільки президент США Джо Байден провадить дедалі агресивніший захист економіки Сполучених Штатів, майбутнє економічних відносин залишається достатньо невизначеним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Торгові відносини США та Китаю тривалий час викликають науковий інтерес. Серед дослідників слід відзначити таких як Беккерс Е., Шроетер С., Адхікарі Ш., Ліу Й., Бластайн П. та багатьох інших. Водночас, питання застосування про-

текціоністських методів та їх впливу на ситуацію потребує додаткового дослідження.

Метою дослідження є аналіз розвитку торгових відносин Сполучених Штатів Америки та Китаю, зокрема у розрізі торгової війни, її причин та ролі протекціоністських заходів у її врегулюванні.

Результати дослідження. Протягом тридцяти років після створення Китайської Народної Республіки в 1949 році між двома країнами практично не було торгівлі; Вашингтон розірвав стосунки з комуністичним урядом у Пекіні. У 1979 році Сполучені Штати та Китай нормалізували відносини, що призвело до вибухового росту об'ємів торгівлі протягом наступних 40 років [1].

Наприкінці 1970-х років під керівництвом Ден Сяопіна Китай розпочав процес економічних реформ. Уряд послабив державний контроль над економікою і дозволив розвиватися приватній промисловості. Дана політика мала на меті стимулювати торгівлю та інвестиції, і в 1986 році Пекін подав заявку на приєднання до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі. Після тривалих переговорів зі Сполученими Штатами та іншими членами СОТ Китай приєднався до СОТ у грудні 2001 року. Умовою вступу було зобов'язання Пекіну провести низку економічних реформ, включаючи різке зниження тарифів на імпортовані товари, захист інтелектуальної власності, а також прозорість законів і правил. У той час президент США Білл Клінтон і його радники стверджували, що залучення Китаю до глобальної торгової системи принесе користь Сполученим Штатам та сприятиме економічним і демократичним реформам у Китаї. Ці ствердження отримали

критику зі сторони профспілки США та більшості демократів у Конгресі [2].

Важливо зауважити, що вступ Китаю до СОТ дозволив нормалізувати постійні торгові відносини, дозволяючи компаніям обох країн впевнитися в ефективності співпраці в сфері виробництва та торгівлі. Вартість імпорту американських товарів із Китаю зросла з приблизно 100 мільярдів доларів у 2001 році до понад 500 мільярдів доларів у 2022 році (рис. 1). Цей стрибок імпорту частково пояснюється критично важливою позицією Китаю в глобальних ланцюжках поставок, так як китайські заводи збирають продукцію для експорту в США з комплектуючих з усього світу.

Вступ Китаю до СОТ мав як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних – для США зокрема – американські споживачі виграли від зниження цін, а американські компанії отримали величезний прибуток від доступу на ринок Китаю. У звіті Америко-китайської ділової ради, за 2022 рік було виявлено, що експорт до Китаю сприяв створенню понад мільйона робочих місць у Сполучених Штатах, що означає збільшення виробництва та обсягів експорту [3; 5].

Ці робочі місця означають збільшення виробництва та обсягів експорту. Важливо зазначити, що найбільше виграє від торгівлі з Китаєм галузь електроніки та машинобудування, що складають половину експорту Сполучених Штатів у торгівлі з Китаєм (рис. 2). Прибутки США від експорту до Китаю перетворюються на інвестиції у вітчизняний бізнес. Цей факт призвів до загального зростання позицій США на світовому ринку та зміцнив її позиції на міжнародній арені.

Позитивні наслідки, безперечно, є і для Китаю. З 2001 року економіка Китаю зросла більш ніж у п'ять разів, і зараз вона є другою за величиною у світі, поступаючись лише Сполученим Штатам (за деякими показниками, економіка Китаю випереджує США та є першою економікою світу). Сотні мільйонів китайських громадян уникли крайньої бідності в результаті цього зростання [6].

До негативних наслідків можна віднести те, що через зростання економіки Китаю та збільшення ваги китайських виробників, їх конкуренти почали втрачати свої позиції, не

маючи змоги запропонувати товар за цінами, що конкурували б з китайськими. Експерти відмічають проблематичні явища у розвитку взаємовідносин Вашингтону та Пекіну. Згідно з дослідженнями під керівництвом економістів Девіда Автора, Девіда Дорна та Гордона Хансона, витрати на активізацію торгівлі з Китаєм перевищують витрати на аналогічні заходи, застосовані на активізацію торгівлі з іншими країнами. Це явище пов'язується зі швидкістю зростання імпорту, великою чисельністю низькооплачуваної робочої сили Китаю та низкою галузей, на які ці зміни мають прямий вплив. Дослідження показують, що політична поляризація також посилилася в регіонах країни, які найбільше постраждали від конкуренції з Китаєм [8].

Зміни у торговій та внутрішній політиці Пекіну викликали значні занепокоєння стосувалися субсидування Пекіном вітчизняних підприємств. Для досягнення своїх економічних цілей, уряд Китаю влив субсидії в низку галузей промисловості з метою створення «національних лідерів» серед вітчизняних компаній. Деякі експерти стверджують, що ці субсидії можуть бути руйнівними для інших країн, чий компанії не можуть конкурувати з такими рівнями державної підтримки [9].

Валютні маніпуляції – наступний, після надмірного субсидування вітчизняного виробника, протекціоністський захід, у застосуванні якого США звинувачують Китай. Багато економістів стверджують, що Китай утримував вартість юаня штучно низькою протягом десяти років після вступу до СОТ, накопичуючи резерви в доларах США. Слабша валюта робить китайський імпорт дешевшим, а експорт із США дорожчим, тим самим сприяючи дефіциту торгівлі Сполучених Штатів з Китаєм [10].

Китай використовує світові технології для просування вітчизняного виробництва на світовий ринок у ролі лідерів галузі, порушуючи засади здорової конкуренції на ринку. США були і є найбільшими критиками такого політичного напрямку Пекіну, але в останні роки тенденція до критики такої політики спостерігається в ЄС та Японії. Накопичення негативних відгуків про торгову політику Китаю, разом з приходом Дональда Трампа до влади заклали початок того, що сьогодні спеціалісти називають торговою війною США та Китаю.

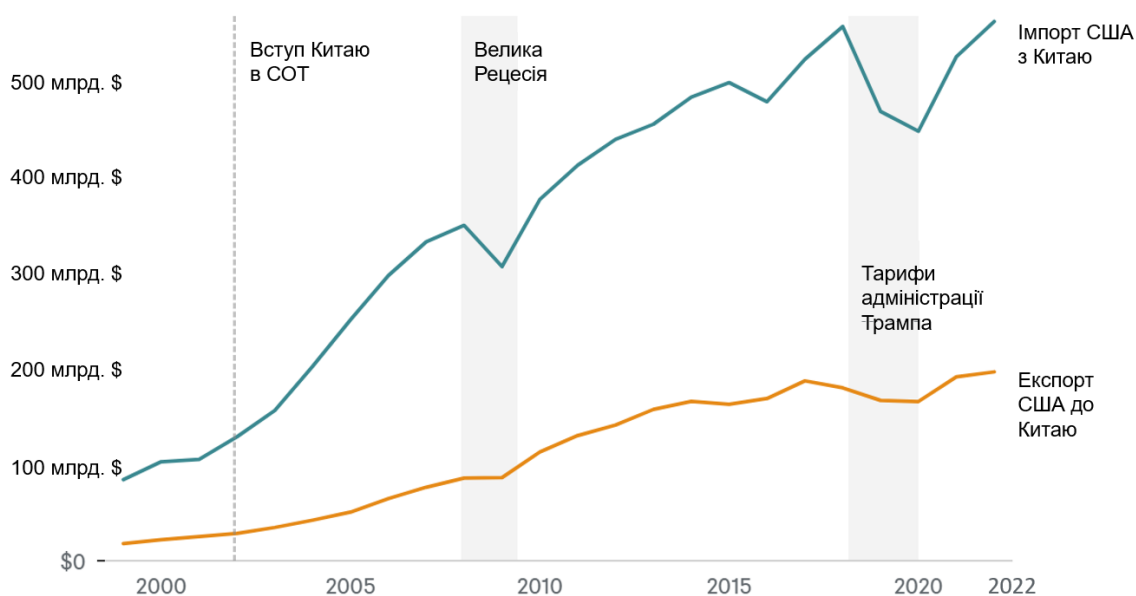

Рис. 1. Динаміка торгівлі між США та Китаєм у 2000–2022 рр., млрд дол. США

Джерело: [4]

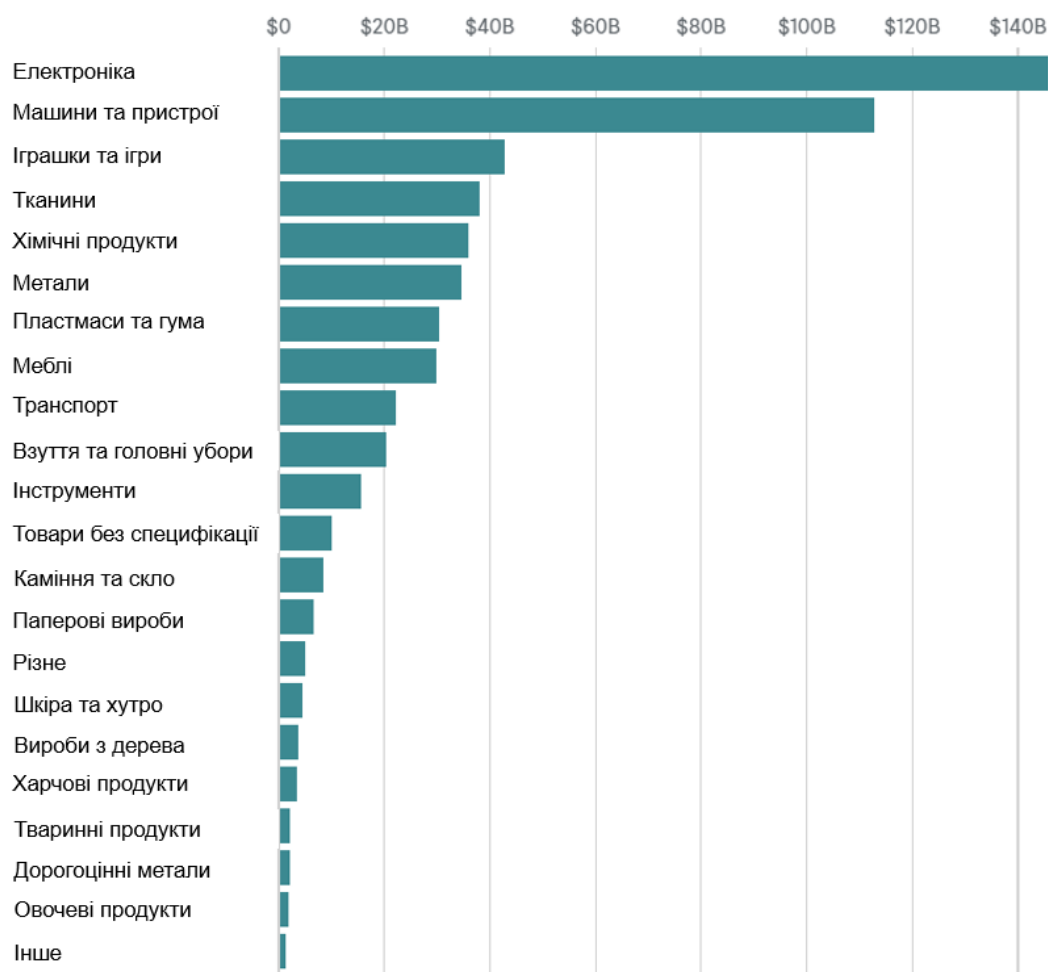

Рис. 2. Товарна структура імпорту США з Китаю, 2022, млрд дол. США

Джерело: [7]

Починаючи з 2018 року, адміністрація Трампа оголосила про значні зміни в тарифах щодо різноманітних імпортованих товарів, що призвело до заходів у відповідь з боку торгових партнерів США, включаючи Китай і багатьох союзників США. Разом із розслідуваннями щодо практики Китаю, пов'язаної з передачею технологій, інтелектуальною власністю та інноваціями, було проведено кілька додаткових розслідувань, пов'язаних з імпортом сонячних елементів і модулів, а також імпорту пральних машин та імпорту сталі та алюмінію. Крім того, адміністрація Трампа вжила заходів щодо обмеження доступу китайських напівпровідникових і телекомунікаційних компаній (ZTE та Huawei) до ринку США, щоб захистити свою власну напівпровідникову промисловість [11].

Ці дії призвели до торгової суперечки між Сполученими Штатами та Китаєм. Глобальні комерційні зв'язки були дестабілізовані, а торговельні та інвестиційні операції отримали перешкоду у вигляді торгової суперечки. Дослідження показали, що тарифи США на імпортовані китайські проміжні продукти призвели до збільшення виробничих витрат для американських фірм, які використовують китайський імпорт у своїх ланцюгах постачання. Інші дослідження показали, що американські споживачі та компанії отримали збиток через збільшення майже всіх витрат, пов'язаних з тарифами, з деякими варіаціями в різних секторах [12; 13].

Активна фаза торгового конфлікту розпочалася тоді, коли президент Трамп затвердив глобальні захисні тарифи

на імпорт сонячних панелей і пральних машин до США у розмірі 30% мита США на імпорт сонячних панелей на суму 8,5 мільярда доларів і 20% мита США на імпорт пральних машин на суму 1,8 мільярда доларів. У цей час більшість сонячних панелей і пральних машин надходили з Китаю. У відповідь на це, Китай оголосив про введення попередніх антидемпінгових мит у розмірі 178,6% на імпорт сорго зі США вартістю приблизно 1 мільярд доларів [11; 13].

У вересні 2018 року США оголосили про введення виключень до мита на сонячні панелі. Обмеження розподілу тарифних квот США для великих виробників побутових пральних машин було змінено до 1,2 мільйона на квартал. Обмеження на імпорт пральних машин закінчилися в лютому 2021 року, а на сонячні батареї в лютому 2022 року [11; 13].

Торгові суперечки США та Китаю зачепили також сталь та алюміній – Сполучені Штати в березні 2018 року ввели 25% і 10% мита для всіх торгових партнерів на сталь і алюміній відповідно. Китай призупинив виконання зобов'язань щодо зниження мит і негайно ввів відповідні мита на 128 товарів американського походження вартістю близько 3 мільярдів доларів. Китайські тарифи вплинули на експорт американської сільськогосподарської продукції до Китаю на 84 продукти на суму приблизно 2 мільярди доларів, починаючи від 25% мита на свинину до 15% мита на фрукти, горіхи, вино, женьшень і етанол. Швидкі кроки щодо змін у торгівлі між обома країнами зачіпали й їх партнерів [11; 13].

За період конфлікту обидві країни вводили тарифи на продукцію одне одного, в 3 етапи США наклали мита в розмірі 25% на китайську продукцію вартістю приблизно 250 мільярдів доларів. У відповідь Пекін аналогічно, в 3 етапи, наклав мита розміром 25% на американську продукцію вартістю майже 110 мільярдів доларів США [11; 13].

Додатково до всіх обмежень, китайські імпортерні тарифи в розмірі 25% на американську бавовну-сирець призвели до 26% тарифу на американську бавовну в межах квоти та 65% тарифу на позаквотну бавовну США [14].

Конфлікт врешті було врегульовано – обидві сторони конфлікту домовилися про угоду «Першого етапу», яку багато експертів критикували за те, що вона порушує основні проблеми США в обмін на зобов'язання Китаю придбати додаткові американські товари на суму 200 мільярдів доларів, умову, яку Пекін не виконав [15].

За президента Байдена Вашингтон зробив найсерйозніші кроки, щоб послабити економічне домінування Китаю, зокрема:

- зберіг тарифи на суму близько 360 мільярдів доларів;
- запровадив безпрецедентний експортний контроль, який обмежує можливості Пекіна отримувати передові технології;

– заборонив деякі інвестиції США в чутливі технології, які, як побоюються законодавці, можуть бути використані для допомоги зростаючій армії Китаю.

Тим часом кілька губернаторів США підписали закони, які забороняють державні інвестиції в акції, контрольовані китайською державою. Майбутнє торгових відносин США та Китаю залишається невизначеним – окрім вищезгаданих законів, впроваджуються ініціативи щодо послаблення позицій Пекіну на світовому ринку. Ця політика Вашингтону хоч і має критиків серед провідних експертів, але має підтримку пересічних американців та виражає позицію більшості в Конгресі [16].

Висновки. Протекціоністські заходи є не тільки причиною «торгової війни» між США та Китаєм – вони супроводжували торгові відносини країн з моменту вступу Китаю до СОТ. Кожна з країн ставить у пріоритет власну економічну безпеку та відносно благополуччя громадян. Мета СОТ – усунення впливу протекціоністських заходів на світову торгівлю, але ця мета конфліктує з політичною економічно сильних держав. Світовій організації торгівлі потрібна реформа, яка зможе ввести новий порядок у міжнародних відносинах і унеможливити аналогічні конфлікти.

References:

1. 1949 – 2023 U.S.–China Relations. Available at: <https://www.cfr.org/timeline/us-china-relations> (accessed October 4, 2023).
2. Background Information on China's Accession to the World Trade Organization. Available at: <http://surl.li/nlxkh> (accessed October 4, 2023).
3. China's Current Economy: Implications for Investors and Supply Chains. Available at: <https://www.cfr.org/report/chinas-current-economy-implications-investors-and-supply-chains> (accessed October 4, 2023).
4. U.S.–China Trade Surged Over the Past Two Decades. Available at: <https://www.bea.gov/data/intl-trade-investment/international-trade-goods-and-services> (accessed October 4, 2023).
5. Export Report 2022: Services and Jobs Update. Available at: <https://www.uschina.org/reports/export-report-2022-services-and-jobs-update> (accessed October 4, 2023).
6. What Happened When China Joined the WTO? Available at: <http://surl.li/nlxjx> (accessed October 4, 2023).
7. What Does the U.S. Import From China? Available at: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/usa/partner/chn> (accessed October 4, 2023).
8. How the China Shock, Deep and Swift, Spurred the Rise of Trump. Available at: <https://www.wsj.com/articles/how-the-china-shock-deep-and-swift-spurred-the-rise-of-trump-1470929543> (accessed October 4, 2023).
9. Is 'Made in China 2025' a Threat to Global Trade? Available at: <https://www.cfr.org/background/made-china-2025-threat-global-trade> (accessed October 4, 2023).
10. The Dollar: The World's Reserve Currency. Available at: <https://www.cfr.org/background/dollar-worlds-reserve-currency> (accessed October 4, 2023).
11. Bown C. P. & Kolb M. (2022) Trump's trade war timeline: An up-to-date guide. Peterson Institute for International Economics. Available at: <https://www.piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/trump-trade-war-chinadate-guide> (accessed October 4, 2023).
12. Flaaen A. & Pierce J. R. (2019) Disentangling the effects of the 2018–2019 tariffs on a globally connected U.S. manufacturing sector. Divisions of Research and Statistics and Monetary Affairs Federal Reserve Board. Available at: <https://www.federalreserve.gov/econres/feds/files/2019086pap.pdf> (accessed October 5, 2023).
13. Li M., Zhang W., & Hart C. (2018) What have we learned from China's past trade retaliation strategies? *Choices*, no. 33(2), pp. 1–8. Available at: https://www.choicesmagazine.org/UserFiles/file/cmsarticle_625.pdf (accessed October 5, 2023).
14. Lu S. (January 4, 2021). US–China tariff war – The textile and apparel hit-list updated. JustStyle. Available at: https://www.just-style.com/analysis/us-china-tariff-war-the-textile-and-apparel-hit-list-updated_id136519.aspx. (accessed October 5, 2023).
15. China bought none of the extra \$200 billion of US exports in Trump's trade deal. Available at: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/china-bought-none-extra-200-billion-us-exports-trumps-trade-deal> (accessed October 5, 2023).
16. President Biden Has Banned Some U.S. Investment in China. Here's What to Know. Available at: <https://www.cfr.org/in-brief/president-biden-has-banned-some-us-investment-china-heres-what-know> (accessed October 5, 2023).

IMPACT OF PROTECTIONIST MEASURES ON THE TRADE WAR BETWEEN THE USA AND CHINA

Summary. The article provides the analysis of the development of trade relations between the two largest economies in the world – the United States of America and China and the impact of protectionist measures on their course, and in particular on the period from 2018 – trade war and its consequences for both states. The main stages of the formation of trade between the USA and China and the role of the WTO in this process are studied. The positive and negative consequences of deepening trade relations between the United States and China are considered. Trade protection measures applied by both countries, in particular during the trade war between Washington and Beijing are taken into account. Important components of the study are statistical data on changes in trade volumes between states and trade volumes to which protectionist measures were applied, which makes it possible to assess the scale of the impact of the US-China trade conflict on the economies of both countries and on world trade. China's protectionist policy has always forced the US to turn to the WTO to settle dumping and subsidizing

issues. Trump administration began to overprotect the American economy and this resulted in what the whole world still calls the biggest trade war in recent history. A particular concern about Beijing's "national leader" policy forced Washington to act. According to research by American experts, such a policy will create unrealistic competition in the market and establish China's monopoly in many areas of trade. The fact that the world economy is gradually recovering from the effects of COVID-19 adds relevance to this, as the reduction in domestic production has collapsed the volumes of US domestic production, threatening a wave of unemployment, the general decline of the United States economy and a potential recession. The issue of settling the dispute between the two giants of the economy falls on the WTO that cannot resolve the conflict and shuts down in attempts to find a solution. The ability of political leaders of both countries to step over national pride for the sake of global trade could be the way, but this way does not seem possible.

Key words: protectionism measures, US-China trade war, World Trade Organization, economic security.

Рябак В. А.
магістрант

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Брензович К. С.

*доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Riabak Victoriya
Master

Uzhhorod Brenzovych National University

Brenzovych Kateryna

*Senior Lecturer at the Department International Economic Relations
Uzhhorod National University*

ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РЕКЛАМНОГО РИНКУ

Анотація. Стаття присвячена аналізу тенденцій та перспектив розвитку світового рекламного ринку під впливом мінливих умов ринкового середовища та науково-технічного прогресу. Визначено, що інформатизація світової економіки та розвиток сучасних медіа ринків призвели до диверсифікації реклами, появи нових, більш ефективних її видів. Виокремлено основні тенденції розвитку реклами в сучасному суспільстві, серед яких створення нового формату комунікації зі споживачем, використання нестандартних медіаносіїв рекламного повідомлення, глобалізація рекламних кампаній та інші. Досліджено трансформації структури світового рекламного ринку та роль основних видів реклами на ринку, особливості географічної структури рекламного ринку. Проаналізовано передумови та тенденції розвитку Інтернет-реклами.

Ключові слова: реклама, рекламна діяльність, рекламний бюджет, структура світового рекламного ринку, рекламний сегмент, Інтернет-реклама, комунікації, технології, медіа носії, попит.

Вступ та постановка проблеми. Сучасна реклама – один з основних елементів комплексу маркетингових комунікацій – розробляється на вимогу ринку на основі єдиної маркетингової стратегії організації. Кожен елемент маркетингових комунікацій має свій спосіб впливу на цільовий ринок, реклама ж – найдоступніший інструмент поширення інформації про продукт. Реклама виконує економічну, соціальну, комунікаційну та маркетингову функції, і характеризується різноманітністю сучасних форм. Сучасний покупець вимагає таких комунікацій, щоб після перегляду реклами можна було б увійти в контакт із рекламодавцем, отримати більше інформації про товар чи замовити його. Відстеження споживчої поведінки та ефективності збутової діяльності, що реалізується у такий спосіб, підтверджує, що реклама також є інструментом дослідження ринку.

Актуальність дослідження розвитку світового рекламного ринку полягає в тому, що національні (державні) і світовий ринки тісно взаємопов'язані. Цей взаємозв'язок проявляється у використанні єдиного рекламного простору, стандартів якості рекламної продукції, інструментів з вирівнювання їхніх рівнів розвитку. Зростання і розвиток світового ринку реклами визначаються умовами розвитку економік країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реклама як основний елемент маркетингу виступала предметом досліджень як зарубіжних, так і українських дослідників, зокрема Бернета Д., Вітренко А., Беррі К., Гріна Е., Девіса Дж., Зозульова О., Кларк Дж., Котлера Ф., Моріарті С., Музиканта В., Пойти Г., Примак Н., Пулфорда А., Рижкової Т., Сміта П., Тенсі Р., Ф. Тріаса де Без, Хьюмана М.

Мета роботи полягає в розкритті основних етапів розвитку реклами у світі, визначенні тенденцій і перспек-

тив подальшого розвитку рекламної діяльності. Задля досягнення визначеної мети вирішено такі завдання: досліджено теоретичні основи розвитку ринку реклами, проаналізовано динамічні зміни на ринку під впливом науково-технічного прогресу та змін уподобань та інтересів споживачів.

Результати дослідження. Розвиток реклами призвів до того, що вся рекламна діяльність трансформувалася в особливий соціальний інститут, який забезпечує суспільну потребу в рекламних послугах. Виробничу основу цього інституту становить комплекс дій, який заведено визначати поняттям «індустрія реклами». Це поняття стало формуватися в сучасній економіці з набуттям рекламної діяльності масового характеру. Таким чином рекламна діяльність набула рис індустрії та виокремилася в окрему галузь економіки, а сама реклама визначається як продукт економічної діяльності та забезпечує потребу суспільства в різноманітних рекламних послугах.

Як свідчать результати опитувань, в умовах заострення конкуренції на ринку товарів та послуг попит на рекламу надалі зростає, оскільки вона є вагомим чинником комунікаційної політики підприємства і необхідна для увиразнення товарів виробника з-поміж інших, не менш якісних і конкурентоздатних [7].

Сучасний світовий рекламний ринок, інтегруючись у соціально-економічні процеси розвитку суспільства, стає складовим елементом світової економіки. Це пов'язано з формуванням інформаційної економіки та розвитком сучасних медіаринків у XXI столітті. Ринок реклами розвивається практично за всіма напрямками, а за новими видами реклами (інтернет, онлайн-технології тощо) спостерігається різкий підйом рекламної діяльності.

В основі створення ринку реклами лежить розвиток способів комунікації виробників зі споживачем. Завдяки прогресу думки й технології поетапно вдосконалилися способи передавання інформації про продукт. Усі інноваційні ідеї, які сформували сучасний ринок реклами, можна умовно розділити на п'ять етапів інноваційного розвитку технічного прогресу:

- поява друкарської техніки, як наслідок – реклама в газетах і журналах;
 - поява радіочастот, як наслідок – мовлення реклами в радіоэфірі;
 - поява телекомунікацій, як наслідок – поява телевізійної реклами з яскравою картинкою, музичним супроводом та ефектом «присутності в рекламі телеглядача»;
 - поява конструкцій для «out of home» реклами, що включають у себе зовнішню рекламу, рекламу на транспорті, indoor-рекламу та рекламу в кінотеатрах;
 - поява Інтернет-мереж, як наслідок – блискавичне поширення рекламної інформації через Інтернет-простір.
- Рекламний ринок визначають як сукупність споживачів рекламних послуг, що надаються рекламними агентствами та іншими їх виробниками; сферу дії рекламного бізнесу. Також рекламний ринок розглядається як соціальний інститут, метою якого є забезпечення суспільних потреб в рекламних послугах [3].

Загалом, можна відзначити такі важливі тенденції в розвитку сучасної реклами (рис. 1):

Розглянемо детальніше зазначені тенденції.

1. Створення нового формату комунікації зі споживачем.

Довіра споживачів до традиційної реклами підірвана монологовістю рекламного повідомлення, відсутністю інтерактивності. Сьогодні споживач змінився, важливим стає добровільне «спілкування» аудиторії з рекламою, тобто не реклама «спілкується» з людьми, а люди з рекламою. Головним завданням реклами стає пропозиція аудиторії такої гри, від якої вона точно не відмовиться, а із

задоволенням візьме в ній участь. Необхідно захопити, зробити споживача співником, запрошувати його брати участь у креативному процесі створення, розвитку та підтримки бренду. Якщо контент рекламного повідомлення має стосунок до людей, враховує їхні інтереси та потреби, то вони будуть комунікувати з ним. Цікавий контент, запропонований брендом, істотно збільшує масштаб і ефективність його комунікації зі споживачем.

2. Використання нестандартних медіаносіїв рекламного повідомлення.

Цей тренд логічно випливає з попереднього. Для того, щоб залучити людей до спілкування з брендом, з повідомленням, переданим брендом, потрібно вигадати щось дуже несподіване і водночас таке, що не лякає, а навпаки – вабить.

3. Концептуальність і складність рекламного повідомлення.

У зв'язку з тенденцією до стандартизації, що посилюється, споживачі стали відчувати певний «чуттєвий голод», тому більшості людей подобається, коли рекламні міста і бренди звертаються до них як до інтелектуально розвинених особистостей з багатим внутрішнім світом і різноманітними бекграундами. Тому зараз (особливо це помітно у США) з'являється дедалі більше реклами, яка являє собою концепт, на перший погляд складний, але для аудиторії цих повідомлень дуже зрозумілий. Флагмани концептуальності в рекламі – найбільші агенції, які постійно вивчають нові можливості і намагаються спілкуватися з аудиторією на культурологічному рівні.

4. Глобалізація рекламних кампаній і перехід рекламних агентств у міжнародні рекламно-комунікативні холдинги.

Комунікація з розвитком Інтернету стає інтернаціональною. Застосунки для мобільних платформ, вірусні та телевізійні ролики із західних ринків вільно поширюються, незалежно від менталітету споживачів та регіональної специфіки. Незабаром агентства будуть більш інтернаціональні, глобальні кампанії запускатимуться

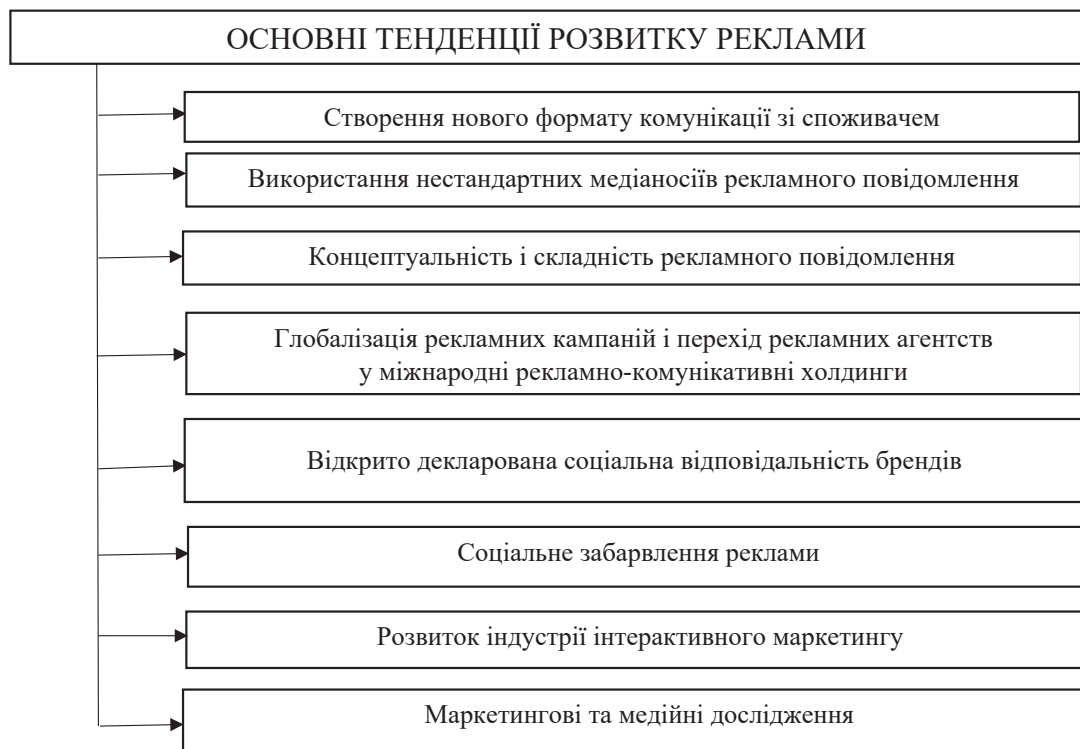

Рис. 1. Основні тенденції розвитку реклами в сучасному суспільстві

Джерело: побудовано авторами за даними [3]

простіше, швидше й ефективніше. Нині рекламні агенції об'єднуються у великі холдинги, комунікаційні групи, які купують невеликі та перспективні агентства. Такі угоди відбуваються в Європі та Сполучених Штатах практично щомісяця. На сьогодні більшість маркетингових і рекламних агентств належать кільком міжнародним комунікаційним групам (Aegis, Vcom, Navas, WPP). Через ці структури проходить організація бізнесу – фінансові потоки, стратегія міжнародного розвитку, а власне агенції стають брендами, за якими зосереджена насамперед упевненість самого рекламодавця у успіху.

5. Відкрито декларована соціальна відповідальність брендів.

Розвиток медіа змінює сутність брендів. У сучасному світі, побудованому на соціальних мережах і необмеженому доступі до спілкування, у кожного бренду має бути людська сутність. Так, наприклад, уже понад сто років підтримка спортивних заходів є невід'ємною частиною діяльності компанії «Coca-Cola». Головним спортивним проектом компанії протягом десяти років є підтримка олімпійського руху.

6. Соціальне забарвлення реклами.

Тут ідеться не про відповідальність компанії перед суспільством, а про відповідальність кожної людини за саму себе. Нинішня реклама не тільки спонукає купити продукт, що просувається, а й закликає змінити себе, стати кращим і простішим, попри складне сучасне життя загалом і фінансові складнощі зокрема. Соціальний підтекст зараз дуже актуальний. Багато соціально-відповідальних брендів у свою комерційну рекламу включають різноманітні соціально значущі ідеї. Починаючи від модної теми збереження навколишнього середовища – закінчуючи переосмисленням поглядів на життя в політичній рекламі.

7. Розвиток індустрії інтерактивного маркетингу.

Ця тенденція пов'язана зі стрімким розвитком нових технологій, зростанням кількості Інтернет-користувачів. Причому драйверами цього зростання є не тільки застосування персональних комп'ютерів, а й зростаючий попит на використання мобільних телефонів, що підтримують вихід в Інтернет.

8. Маркетингові та медійні дослідження.

Зростає роль маркетингових і медійних досліджень при плануванні рекламної комунікації та досліджень, спрямованих на зростання ефективності самого рекламного послання. За великого рекламного бюджету стає важливим знизити ризик його витрачання без користі або нанесення шкоди торгівій марці. Ефективність рекламних витрат, їхня оптимальність набувають першорядного значення. Зростає і розуміння реклами саме як частини комунікаційного процесу, що впливає на продажі і зростання капіталізації торгової марки опосередковано через увесь комплекс комунікацій зі споживачем, товаропровідною мережею.

Світовий ринок рекламних послуг, як і всі інші ринки, має свої особливості та тенденції розвитку [1, с. 31]: технологічне та технічне ускладнення реклами; процеси концентрації рекламної діяльності; зростання впливу на ринок рекламних послуг рекламодавців.

Перерозподіл рекламного ринку і зростання частки Інтернет-реклами є загальносвітовою тенденцією. Менш ніж за п'ять років витрати на Інтернет-рекламу в світі майже подвоїлися і на цифрові канали припадає більше половини загальних витрат на рекламу [4].

У таблиці 1 наведено дані щодо обсягів ринку реклами та його частки у ВВП провідних економік світу. Як видно

Таблиця 1

Обсяг рекламного ринку окремих економік світу у 2022 році

Країна	Обсяг рекламного ринку, млрд дол.	ВВП, млрд дол.	Частка рекламного ринку у ВВП, %
США	262,8	24796	1,06
Японія	46,8	5384	0,87
Китай	10,7	1846	0,58
Німеччина	32,8	4557	0,72
Великобританія	26,2	3442	0,76
Індія	24,1	3250	0,74
Франція	22,0	3140	0,70
Італія	14,1	2272	0,62
Бразилія	13,8	1609	0,08
Іспанія	13,5	1427	0,09

Джерело: побудовано авторами за даними [4]

Таблиця 2

Найбільші рекламодавці світу у 2022 році

№	Компанія	Рекламний бюджет компанії млрд. дол. США	Країна
1	Procter & Gamble	2,882	США
2	AT&T	2,212	США
3	Berkshire Hathaway	2,038	США
4	Comcast	1,878	США
5	Amazon.com	1,841	США
6	General Motors	1,641	США
7	Pfizer	1,517	США
8	Verizon Communications	1,228	США
9	L'Oreal	1,220	Франція
10	Deutsche Telekom	1,162	Німеччина

Джерело: побудовано авторами за даними [5]

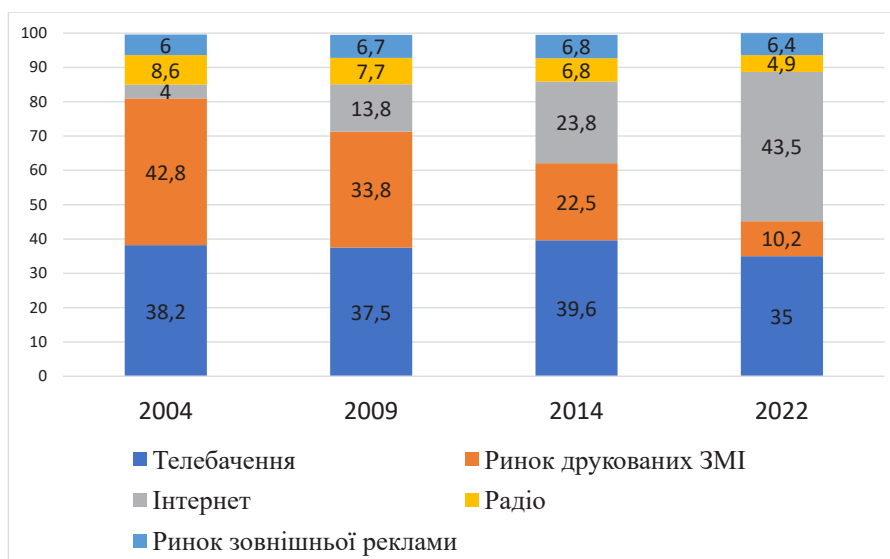

Рис. 2. Динаміка структури світового рекламного ринку, % від вартісного обсягу

Джерело: побудовано авторами за даними [5]

з наведених даних, найбільшою є частка рекламного ринку по відношенню до ВВП у США – понад 1%.

Країни (насамперед ті, що віднесені до групи економік з найвищим рівнем доходів) і компанії зацікавлені у використанні нових технологій, у розробленні нових можливостей надання інформації про товари і послуги, і зборі інформації про потреби споживачів, завдяки чому реклама стає інтерактивною, яскравою, цікавою і привабливою, тим самим даючи можливість рекламодавцям збільшувати свій прибуток від проведених рекламних акцій і заходів. У десятці провідних рекламодавців світу – вісім позицій займають американські компанії (табл.2).

Зміни у структурі ринку реклами засвідчують вирішальний вплив технічного прогресу на розвиток даної сфери. Реклама – щоб бути цікавою, такою, що привертає увагу, інформативною і такою, що стимулює споживчий попит – використовує технології, що мають удосконалюватися й підлаштовуватися під покупця та його мінливі смаки. Нині у зв'язку з переходом до нового техніко-економічного укладу в рекламній індустрії яскраво проявляються риси й елементи нової економіки інтерактивного типу. Насамперед таким елементом є реклама в Інтернеті, яка має унікальний інверсійний характер. Під поняттям «мережева реклама» маються на увазі рекламні дії, що реалізуються за допомогою міжнародної глобальної мережі Інтернет, а також із використанням локальних або інших Інтернет-мереж.

Динаміка змін структури світового рекламного ринку за останні вісімнадцять років представлена на рис. 2.

На підставі даних, наведених на рис. 2, можна зазначити, що протягом досліджуваного періоду частка Інтернет реклами зросла з 4% до 43,5% (майже в 11 разів). Роль реклами на радіо зменшується – якщо в 2004 році вона складала 8,6%, то в 2022 лише 4,9%. В 4 рази скоротилася частка реклами у друкованих ЗМІ – з 42,8% в 2004 році до 10,2% в 2022. Протягом вісімнадцяти останніх років ринок реклами на телебаченні майже не змінився. Таким чином, реклама переходить в цифрові носії.

За підсумками аналізу показників світового ринку реклами, можна зробити такі висновки:

– зростання світового рекламного ринку з 2010 по 2022 рр. в абсолютних значеннях становило 282,8 млрд дол., що відповідає 64,1%.

– лідируюче місце на світовому рекламному ринку посідають США – рекламний бюджет у 2022 році становив 262,8 млрд дол., що відповідає 59,6% світового обсягу реклами.

– у 21 столітті структура світового рекламного ринку зазнала значних змін. Частка на ринку реклами ЗМІ у 2022 році скоротилася на 32,6%, тоді як Інтернет-ринку зріс на 39,5%. Значення реклами на радіо також суттєво знизилася. Частка реклами на телебаченні практично незмінна.

– країни Азійсько-Тихоокеанського регіону продовжують зміцнювати свої позиції на світовому ринку. У 2022 році їхня частка зросла на 6,9%. Ринком реклами, що розвивається найбільше, є ринок Китаю, його зростання в 2022 році склало 28,9% [5].

Використання єдиного рекламного простору створює можливості для розроблення єдиних стандартів якості рекламної продукції та використання інструментів з вирівнювання розвитку економік країн світу.

Висновки. Ринок реклами є невіддільною складовою економічної системи в сучасних умовах, що функціонує і розвивається у взаємозв'язку з іншими ринками. Зародження і розширення світового рекламного ринку відбулися в процесі поглиблення економічної інтеграції у світовій економіці, а нині ключовим фактором впливу на його розвиток є науково-технічний прогрес.

Рекламна діяльність є невіддільною сферою економічної, політичної та суспільної діяльності країни. Вона з'явилася в сучасному індустріальному світі в період, коли ринкові інструменти економіки перетворилися на складний механізм із величезним асортиментом товарів, виробників і споживачів. Рекламний ринок є інституціональною структурою, його виникнення – це закономірне явище.

Сьогоднішні зміни і тренди в рекламній індустрії пов'язані зі стрімко мінливим зовнішнім середовищем, появою нових тенденцій і змін у соціально-економічному житті суспільства. До найбільш значущих змін у світі можна зарахувати прискорення технічного прогресу і дедалі швидше поширення технологій, тенденцію до стандартизації, інформаційну перенасиченість комунікативного простору.

Список використаних джерел:

1. Вітренко А. Процеси глобалізації світового ринку рекламних послуг та їх вплив на розвиток національного ринку реклами України. *Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Економіка*. 2011. № 123. С. 31–34. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/01/123_7.pdf
2. Воронько-Невіднича Т.В., Калюжна Ю.П., Хурдей В.Д. Реклама і рекламна діяльність : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. 230 с.
3. Глущенко Т.С., Добрянська В.В. Тенденції та перспективи розвитку рекламно-комунікаційного ринку України. *Бізнес-Інформ*. 2015. № 4. С. 327–332. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-4_0-pages-327_332.pdf
4. Зозульов О.В., Писаренко Н.Л. Ринкове позиціонування: з чого починається створення успішних брендів. Київ : Знання-Прес, 2020. 199 с.
5. Позитивні тенденції на ринку, заморожені сервіси та трансформація. Як група агентств агама працює під час війни. 2022. URL: <https://vctr.media/ua/yak-komunikacijna-grupa-agama-praczuuye-pid-chas-vijni140323/>
6. Розвиток бізнесу та контекстна реклама під час війни. Тенденції на ринку контекстної реклами України. 2022. URL: <https://pengstud.com/ua/blog/ppc-and-war/>
7. Шендерівська Л.П., Карпінська В.В., Шумак З.А. Актуальні види рекламування продукції видавництв (за результатами опитування молоді). *Поліграфія і видавнича справа*. 2020. № 2(80). URL: <http://pvs.uad.lviv.ua/static/media/2-80/17.pdf>

References:

1. Vitrenko A. (2011) Protsesy hlobalizatsii svitovoho rynku reklamnykh posluh ta yikh vplyv na rozvytok natsionalnoho rynku reklamy Ukrainy [Processes of globalisation of the world market of advertising services and their impact on the development of the national advertising market of Ukraine]. *Herald of Taras Shevchenko Kyiv University. Economics*, no. 123, pp. 31–34. Available at: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/01/123_7.pdf
2. Voronko-Nevidnycha T. V., Kalyuzhna Y. P., Khurdei V. D. (2018) *Reklama i reklamna diialnist* [Advertising and advertising activity]. Poltava: RVV PDAA. (in Ukrainian)
3. Hlushchenko T. S., Dobrianska V. V. (2015) Tendentsii ta perspektyvy rozvytku reklamno-komunikatsiinoho rynku Ukrainy [Tendencies and prospects of development of the advertising and communication market of Ukraine]. *Business Inform*, no. 4, pp. 327–332. Available at: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-4_0-pages-327_332.pdf
4. Zozulov O. V., Pysarenko N. L. (2020) Rynkove pozytsionuvannia: z choho pochynaietsia stvorennia uspishnykh brendiv [Market positioning: where does the creation of successful brands begin]. Kyiv: Znannia-Press. (in Ukrainian)
5. Pozytyvni tendentsii na rynku, zamorozheni servisy ta transformatsiia. Yak hrupa ahentstv agama pratsiuie pid chas viiny [Positive market trends, frozen services and transformation. How agama group of agencies works during the war] (2022). Available at: <https://vctr.media/ua/yak-komunikacijna-grupa-agama-praczuuye-pid-chas-vijni140323/>
6. Rozvytok biznesu ta kontekstna reklama pid chas viiny. Tendentsii na rynku kontekstnoi reklamy Ukrainy [Business development and contextual advertising during the war. Trends in the contextual advertising market of Ukraine] (2022). Available at: <https://pengstud.com/ua/blog/ppc-and-war/>
7. Shenderivska L. P., Karpinska V. V., Shumak Z. A. (2020) Aktualni vydy reklamuvannia produktsii vydavnytstv (za rezultatamy opytuvannia molodi) [Actual types of advertising of publishing houses' products (based on the results of a survey of young people)]. *Printing and publishing*, no. 2 (80), pp. 168–175. Available at: <http://pvs.uad.lviv.ua/static/media/2-80/17.pdf>

TRENDS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE GLOBAL ADVERTISING MARKET

Summary. The article is devoted to the analysis of trends and prospects for the development of the global advertising market under the influence of changing conditions of the market environment and scientific and technological progress. Advertising is seen as a market research tool that allows advertisers to increase the effectiveness of their market. It is substantiated that the global advertising market, integrating into the socio-economic processes of society's development, has become an integral element of the global economy. It was determined that the informatization of the world economy and the development of modern media markets led to the diversification of advertising, the emergence of new, more effective types of advertising, and the conceptuality of advertising and the establishment of feedback from the consumer are the key to the success of the marketing activities of a modern enterprise. The main trends in the development of advertising in modern society are highlighted, including the creation of a new format of communication with the consumer, the use of non-standard media carriers for advertising messages, the globalization of advertising campaigns, and others. Emphasis is placed on such features of the development of the advertising market as increasing the social coloring of advertising and the social responsibility of advertisers. The transformations of the structure of the world advertising market and the role of the main types of advertising in the market, the peculiarities of the geographical structure of the advertising market are studied. A detailed analysis of statistical data on the volume of advertising by such types as advertising on television, advertising in print media and on the radio, Internet advertising was carried out, as a result of which a significant dynamic of the development of network advertising and a significant decrease in the contribution to the value volume of the advertising market of traditional types of advertising were revealed. The prerequisites, trends and prospects for the development of Internet advertising are analyzed. It is concluded that the redistribution of the advertising market and the growth of the share of Internet advertising is a global trend.

Key words: advertising, advertising activity, advertising budget, structure of the global advertising market, advertising segment, Internet advertising, communications, technologies, media carriers, demand.

Стебляк Д. М.

доктор філософії,

*доцент кафедри міжнародної політики
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Бахтин І. І.

магістрантка

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Stebalak Diana

*Doctor of Philosophy, Senior Lecturer at the
Department of International Politics*

Uzhhorod National University

Bakhtyn Ivanna

Master Student

Uzhhorod National University

УПРАВЛІННЯ ДИСТРИБ'ЮТОРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

Анотація. У статті охарактеризовано ключові способи та методи управління дистриб'юторською діяльністю з урахуванням розвитку та впливу науково-технічного та інформаційного прогресу в сучасній глобальній економіці, а також майбутні тенденції дистриб'юторської діяльності на міжнародному ринку. Також наголошується на тому, що ефективне управління дистриб'юторською діяльністю в міжнародному бізнесі є важливим фактором успіху у сучасних реаліях нестабільної світової економіки. На основі аналізу наведеної інформації з'ясовано, яким чином можна сформувати та впровадити такі ключові аспекти стратегії управління дистриб'юторською діяльністю які дозволяють максимізувати підприємствам свій потенціал у міжнародних операціях, оптимізувати процеси, зменшити ризики, підвищити ефективність та досягти стійкого зростання на світових ринках.

Ключові слова: дистриб'юторська діяльність, дистриб'юторська мережа, канал збуту продукції, класифікація дистриб'юторської діяльності, методи та способи управління дистриб'юторською діяльністю, стратегія планування та розподілу, глобальні ринки, технологічні інновації в дистрибуції, маркетингова аналітика.

Вступ та постановка проблеми. Міжнародний бізнес є невід'ємною складовою сучасної глобальної економіки. Однією з ключових складових успіху підприємств у міжнародному бізнесі є ефективне управління дистриб'юторською діяльністю. Дистрибуція товарів та послуг на міжнародному ринку вимагає уважного аналізу, планування та ефективного впровадження стратегій.

За останні 10 років спостерігається зростання міжнародної торгівлі та дистрибуції товарів і послуг. За даними Світової організації торгівлі (СТО), обсяг світового експорту та імпорту зріс на 30%. Це свідчить про збільшення глобальної інтеграції бізнесу. Однак разом із цим в умовах глобалізації та зростання конкуренції, підприємства стикаються з викликами пов'язаними з ефективною організацією та керування процесом міжнародної торгівлі. Забезпечення максимального розповсюдження товарів або послуг, розширення мереж дистрибуції, зниження ризиків та досягнення високого рівня якості обслуговування клієнтів є одними з пріоритетів у дистриб'юторській діяльності. Тому важливим є вирішення питання щодо визначення методів управління дистриб'юторською діяльністю з урахування впливу сучасних технологій та новітніх тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління дистриб'юторською діяльністю в міжнародному бізнесі досліджувалось у роботах як закордонних та і вітчизняних учених, серед яких: Чухрай Н.І., Аппопій В.В., Балабанова Л.В., Балабанич А.В., Щербак В.Г., Лозинський В.Т., Крикавський Є.В., Лінда Горчелс, Ед Меріен, Чак Уест, Девід Джоббер, Луїс Штерн,

Ель-Ансарі А., Кофлан Є., Болт Дж., Ланкастер Дж., Герардус Блокдик та ін. Крім того особливій уваги заслуговують публікації таких бізнес – аналітиків як Ліза Шварц, Нікола Мезон, Девід Арнольд, та ін.

Метою статті є визначити ефективні методи управління дистриб'юторської діяльності підприємства враховуючи новітні тенденції на міжнародному ринку.

Для розкриття мети необхідно вирішити наступні задачі:

- зрозуміти принцип побудови дистриб'юторських мереж;
- проаналізувати, визначити та класифікувати новітні тенденції у сфері управління дистриб'юторською діяльністю.

Результати дослідження. Управління дистриб'юторською діяльністю підприємства в міжнародному бізнесі є складним завданням, але важливим чинником успіху. Зростання глобальної інтеграції, зміна ринкових умов і технологічний прогрес вимагають від підприємств постійного аналізу та адаптування стратегій дистрибуції. Для того щоб зрозуміти яким чином ефективно та результативно діяти у сфері дистрибуції необхідно в першу чергу визначитись із поняттям «дистрибуція», «дистриб'ютор», основні функції дистриб'ютора, переваги дистрибуції, ключові завдання та цілі дистрибуції а також «дистриб'юторська мережа».

Дистрибуція є одним з чотирьох елементів комплексу маркетингу, тобто це процес просування товарів від виробників до кінцевого споживача із залученням дистриб'юторів та дилерів та застосуванням єдиної маркетингової та технологічної політики, утвердженої

передовсім постачальником (виробником) [1, с. 332]. Тобто, це договірна співпраця збутових організацій на засадах спільної стратегії і тактики. Якщо при розподілі продукції головна роль відводиться маркетингу, а дургорядна – логістиці, то мова йде про вузький сенс дистрибуції; натомість розподільчі процеси і рух товару, організація торгівлі з попереднім і післяпродажним сервісом, динамічна рівновага маркетингу і логістики характерні для комплексної дистрибуції [2, с. 388]. Чисельність посередників до уваги не береться та, більше того, увесь процес товароруку (у т.ч. й багатоступеневий) може здійснюватися суб'єктами, що інституціонально пов'язані чи навіть утворюють єдину юридичну структуру.

В свою чергу, дистриб'ютори – це ті, що виступають посередниками між виробниками і ринком споживачів і зазвичай відіграють важливу роль у поширенні товарів на ринку. Дистриб'ютори – це суб'єкти оптового ринку (юридичні особи та фізичні особи-підприємці), які володіють винятковим правом купівлі-продажу товару відповідної фірми. Дистриб'ютори здійснюють угоди від свого імені та за свій рахунок [1, с. 31].

До основних функцій дистриб'ютора належить: збирання і зберігання товарів: дистриб'ютори можуть збирати товари великих обсягів від виробників та забезпечувати їх зберігання в складах або розподільчих центрах до подальшого розподілу; перевезення та логістика: дистриб'ютори відповідають за транспортування товарів від місця виробництва до різних регіонів або точок продажу, включаючи роздрібні магазини та інші точки продажу; продаж і маркетинг: дистриб'ютори здійснюють активний продаж товарів і використовують маркетингові стратегії для просування продукції на ринок, вони можуть також надавати підтримку у продажах, включаючи навчання персоналу в роздрібних магазинах та рекламну підтримку; обслуговування клієнтів: дистриб'ютори можуть надавати післяпродажний сервіс та гарантійне обслуговування споживачам, допомагаючи виробникам зберігати і підтримувати клієнтську базу.

Дистрибуція допомагає виробникам сконцентруватися на виробництві товарів, покладаючи на дистриб'юторів відповідальність за постачання їх продукції до кінцевих споживачів.

Серед ключових завдань та цілей дистрибуції можна виділити такі: забезпечення наявності товару на ринку, розширення ринків збуту, оптимізація логістичних процесів, підтримка маркетингу та реклами, підтримка клієнтів і обслуговування, управління запасами, оцінка ринкових умов, моніторинг результативності та ін. В залежності від конкретного виду продукції, цільової аудиторії, ринку і стратегії підприємства, цілі та завдання дистрибуції можуть варіюватися. Для будь-якої компанії важливо в першу чергу ретельно планувати та керувати дистриб'юторськими процесами для досягнення бажаних результатів та забезпечення задоволеності споживачів.

Розподіл продукції відбувається за допомогою каналів тобто дистриб'юторської мережі.

Дистриб'юторська мережа – це багаторівнева система або структура, яка включає в себе дистриб'юторів, посередників або компанії, що беруть на себе функції дистрибуції товарів або послуг від виробників до кінцевих споживачів або клієнтів. Ця мережа розробляється та управляється з метою забезпечення оптимального доступу до ринків і ефективного розповсюдження продукції чи послуг.

Система або шлях через який товари або послуги постачаються від виробника до кінцевого споживача називається дистриб'юторським каналом або каналом

розподілу. Саме він визначає як товари або послуги потрапляють до свого клієнта.

Дистриб'юторська мережа грає ключову роль у розширенні ринків, забезпеченні доступності товарів та послуг для споживачів і забезпеченні успішного функціонування ланцюжка постачання. Вона може бути розгорнутою на різних рівнях, включаючи локальні, національні або міжнародні масштаби, в залежності від потреб підприємства та розмірів ринку.

Основними учасниками дистриб'юторської мережі є виробники, дистриб'ютори або дилери, роздрібні мережі, логістичні партнери, маркетингові агенти та рекламні агентства.

Варто зауважити, що дистриб'юторська діяльність класифікується на основі кількох різних критеріїв, включаючи вид товарів чи послуг, методи розповсюдження, масштаб та специфіку ринку. Нижче наведено декілька способів класифікації дистриб'юторської діяльності.

За довжиною каналів розподілу дистриб'юторська діяльність поділяють на довгу (тобто, багаторівневі канали розподілу), та коротку (як правило з одним посередником).

За взаємодією з покупцем на пряму (безпосередній продаж покупцеві) та непрямую (перепродаж іншим посередникам).

За типом розподілу на масову дистрибуцію, селективну та ексклюзивну.

За географічною ознакою на місцеву (регіональна або локальна), національну (в рамках країни), дистрибуцію на певний географічний регіон (наприклад: «дистрибуція на країні ЄС») та транснаціональну (міжнародна) дистрибуцію.

За завданнями на кількісну, якісну, селективну (точкова) дистрибуцію.

За видом товарів або послуг на дистрибуцію товарів споживчого побуту, дистрибуцію промислових товарів, дистрибуція послуг.

За методами розповсюдження на оптову, роздрібну дистрибуцію та через франчайзинг.

За специфікою ринку дистриб'юторська діяльність поділяється для споживачів (B2C), та для бізнес-клієнтів (B2B).

За кількістю рівнів класифікують на пряму дистрибуцію та непрямую.

За рівнем контролю на вертикальну дистрибуцію (коли виробник контролює всі рівні дистрибуційного ланцюжка, від виробництва до роздрібного продажу) та горизонтальну (різні виробники чи постачальники спільно використовують одного дистриб'ютора або роздрібного продавця).

Іноді зустрічається класифікація дистриб'юторської діяльності «за правом власності на товар» – з переходом права власності, без переходу права власності. Ця класифікація не має відношення до дистрибуції, оскільки класична дистрибуція – товарно-логістична діяльність, коли право власності на товар переходить тільки до кінцевого покупця. Перехід права власності на товар від виробника (постачальника) – до дистриб'ютора робить останнього оптовим покупцем. У цьому випадку крім функції переміщення і розподілу ця компанія приймає на себе обов'язки володіння, розпорядження і управління товаром на свій розсуд – як оптовий продавець [8].

Щодо визначення поняття «управління дистриб'юторською діяльністю» то варто зауважити, що цей процес включає в собі нагляд та контроль за рухом товару від постачальника чи виробника до точки продажу. Це загальний термін, який відноситься також і до інших видів діяльності і процесів, таких як пакування, інвентаризація, складування, ланцюг постачання та логістика.

Для будь-якої компанії, наявність налагодженої успішної системи управління дистриб'юторською діяльністю

важлива як для її фінансового успіху так і для конкурентоспроможності на міжнародному ринку [7].

Для ефективного управління дистриб'юторською діяльністю в першу чергу необхідно сформувати план, стратегію та розподілити систему процесів, які використовуватимуться для керування та контролю за діяльністю дистриб'юторів чи дилерів, щоб досягти поставлених бізнес-цілей та забезпечити ефективну роботу всієї дистриб'юторської мережі. Тому запровадження стратегічного партнерства, яке полягає у розробці партнерських відносин з місцевими дистриб'юторами та партнерами, розвитку інфраструктури, та вивчення потреб споживачів на цих ринках є одним з ключових аспектів сформованого плану-стратегії.

Необхідність використання аналізу баз даних, що визначає сучасні ринкові тенденції, прогнозує попит та поведінку споживачів, дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо маркетингових стратегій та дистриб'юторських каналів, визначає оптимальні цінові стратегії та планування запасів та є складовою ефективного управління, що в свою чергу зменшує ризики дистриб'юторської діяльності.

Запровадження ефективного контролю над логістичними операціями, що надає змогу зменшити витрати та підвищити якість обслуговування клієнтів та використання сучасних технологій для відстеження вантажів та оптимізації маршрутів, також є одним з ключових аспектів, що значно полегшує дистриб'юторську діяльність.

Враховуючи відсутність стабільності в глобальній економіці протягом останніх років, наявності таких ризиків як політичні та економічні зміни, природні катастрофи та інші непередбачувані обставини для кожної компанії є важливим розроблення гнучких стратегій адаптації у міжнародному середовищі, з метою швидкого реагування на нові умови та вимоги ринку. Підприємства повинні розробляти плани управління ризиками та забезпечувати безпеку всіх етапів постачання.

Використання цифрових інструментів, таких як електронна комерція, маркетплейси та соціальні медіа, також збільшують присутність на міжнародних ринках та підвищують зручність для клієнтів.

Крім того, постійне навчання та розвиток персоналу є також ключовим ресурсом у дистрибуції, що допомагає підприємству залишатися конкурентоспроможним на міжнародних ринках.

Впровадження таких процесів як удосконалення та оптимізація ланцюга постачання, що включає в себе ефективне управління запасами, оптимізацію маршрутів доставки та зменшення витрат на логістику є невід'ємним методом управління дистрибуцією.

Засоби маркетингу, такі як реклама в соціальних медіа, контент-маркетинг і розвиток бренду, значно підвищують значимість підприємства на міжнародному ринку та покращують відносини зі споживачами.

У дистриб'юторській діяльності дуже важливо мати уявлення та розуміння місцевого бізнес-середовища та культурних особливостей регіонів, в яких розповсюджується товар. Це допомагає адаптувати стратегію дистрибуції до конкретних умов діяльності.

У сучасному світі споживачі все більше звертають увагу на соціальну відповідальність підприємств та стабільність у веденні бізнесу. Ініціативи, спрямовані на зменшення впливу дистрибуції на навколишнє середовище та суспільство, вагомо покращують репутацію підприємства та надають можливість залучити нових клієнтів.

Усі ці аспекти разом створюють комплексний підхід до управління дистриб'юторською діяльністю підприємства в міжнародному бізнесі. Цей підхід сприяє ефективному

функціонуванню і розвитку підприємства на глобальному ринку та допомагає досягти успіху в умовах зростаючої конкуренції та змінного середовища.

Загалом, ефективне управління дистриб'юторською діяльністю в міжнародному бізнесі – це постійно зростаюче завдання, яке вимагає інноваційних підходів та гнучких стратегій. Зростання глобалізації, технологічний розвиток і зміна споживчого попиту роблять цю сферу більш складною та вимагають постійного аналізу та адаптації. Підприємства, котрі успішно впроваджують інновації та вдосконалюють свої стратегії дистрибуції, мають конкурентні переваги на міжнародних ринках.

Сьогодні ефективність та успішність дистриб'юторської діяльності розглядається як одна з важливих умов розвитку міжнародного бізнесу від якої залежить успіх зовнішньої торгівлі, ефективність використання трудових ресурсів, збільшення доходу, імідж та масштабування діяльності підприємства. Розповсюджуючи свій бізнес на міжнародні ринки, постає необхідність в регулярному оцінюванні діяльності міжнародних дистриб'юторів, позаяк галузь дистрибуції швидко зростає. До прикладу протягом 2023 р. – 2032 р. очікується зростання дистрибуції на 4,5%, в свою чергу обсяг ринку становитиме 11,93 трильйона доларів США [4]. Очевидно, що з такими темпами зростання існує жорстка конкуренція, що викликана через нові тенденції та зміни в постачанні та логістиці.

Серед таких основних тенденцій дистриб'юторської діяльності станом на 2023 рік за даними сайту www.globalsources.com, які трансформують індустрію торгівлі в 2023 році та, ймовірно, продовжуватимуть формувати її в наступні роки, є інтернет продажі, аналітика даних, мобільні технології, персоналізація та клієнтоорієнтованість, автоматизація та робототехніка, стійкість, штучний інтелект, технологія блокчейн та глобалізація [5].

Для того, щоб залишатися попереду в цьому швидкоплинному середовищі, важливо бути в курсі останніх тенденцій, що формують цей сектор. Нижче наведено деякі з найбільш значущих тенденцій оптової дистрибуції, які сьогодні змінюють галузь.

Електронна комерція. Багато оптових дистриб'юторів зміщують свою увагу на онлайн-канали продажів, щоб охопити ширшу аудиторію та покращити взаємодію з клієнтами. Онлайн-ринки, як-от Globalsources.com, і платформи електронної комерції надають оптовикам доступ до глобальної аудиторії та забезпечують більш спрощений і пов'язаний досвід покупок. Оскільки кількість користувачів Інтернету в усьому світі та кількість людей, які купують онлайн, продовжує зростати з кожним роком, електронна комерція залишатиметься невід'ємною частиною індустрії оптової торгівлі. За даними Forbes Advisor, прогнозується, що 20,8% роздрібних покупок буде здійснено в Інтернеті в 2023 році, а до 2026 року цей показник зросте на 24%. Наразі світовий ринок електронної комерції оцінюється в 6,3 трильйона доларів США [6].

Аналітика даних. Оптові дистриб'ютори все частіше використовують аналітику даних, щоб отримати інформацію про поведінку клієнтів, управління запасами та оптимізацію ланцюга поставок. Одним з найпоширеніших прикладних програмних забезпечень для організації системи є Customer Relationship Management (CRM), за допомогою якого можна отримати інформацію про вподобання клієнтів та моделі купівлі, що дозволяє краще обслуговувати своїх клієнтів.

Мобільні технології. Мобільні пристрої та програми стають все більш важливими інструментами для оптових дистриб'юторів, що дозволяє їм керувати запасами, відстежувати відправлення та спілкуватися з клієнтами в дорозі.

Персоналізація та орієнтація на клієнтський досвід. У сучасному конкурентному середовищі виняткове обслуговування клієнтів має вирішальне значення для оптових дистриб'юторів. Щоб виділитися, багато оптовиків зосереджуються на наданні персоналізованого досвіду своїм клієнтам, що включає в себе: пропозицію індивідуального асортименту продукції, спрощені процеси замовлення та зручні варіанти доставки.

Автоматика та робототехніка. Автоматизація та робототехніка використовуються в розподільних центрах для підвищення ефективності та зниження витрат на оплату праці, особливо в повторюваних або небезпечних завданнях.

Сталі практики. Оскільки все більше компаній і споживачів усвідомлюють необхідність зменшити свій вуглецевий слід, багато оптових дистриб'юторів впроваджують екологічні методи зменшення відходів і впливу на навколишнє середовище. Від використання стійких пакувальних матеріалів і паливно-ефективних транспортних систем до зменшення відходів та споживання енергії. Сприяння екологічним практикам, ймовірно, і надалі буде пріоритетом у даній галузі.

Штучний інтелект. ШІ використовується в оптовій торгівлі для оптимізації операцій ланцюга поставок, прогнозування попиту та покращення управління запасами. ШІ може допомогти оптовикам точно передбачити попит на їхню продукцію та оптимізувати рівень запасів, щоб зменшити витрати на зберігання та запобігти дефіциту. За допомогою ШІ у дистриб'юторській діяльності можна врахувати такі фактори, як сезонність, статистику продажу, ринкові тенденції що в подальшому дає змогу робити точніші прогнози. Крім того ШІ може надавати індивідуальні рекомендації та відповіді в реальному часі для більш персоналізованого досвіду клієнтів.

Технологія блокчейн. Блокчейн досліджує у який спосіб покращити прозорість ланцюжка поставок, зменшити шахрайство та покращити відстеження в процесі розподілу. Переваги застосування блокчейну полягають у підвищенні ефективності, безпеки та рівня задоволеності клієнтів, точнішому відстеженню в реальному часі запасів, товарів та платежів у всьому ланцюжку постачання. Однак широке впровадження все одно, ймовірно, вимагатиме від дистриб'юторів подолання таких проблем, як

викорінення застарілих систем та створення нових експертних знань.

Глобалізація. Оскільки все більше кінцевих користувачів і споживачів покладаються на онлайн-платформи та соціальні медіа для купівлі та пошуку продуктів, галузь оптової торгівлі повинна йти в ногу з тенденцією та диверсифікувати свої мережі постачання та диджиталізувати свої операції.

Оmnіканальні рішення. Наявність універсальної, простої у використанні платформи дозволяє оптовикам продавати як через традиційні канали, (продажі та замовлення по телефону), так і через нові цифрові канали, такі як сайти електронної комерції та мобільні додатки. Це дає клієнтам гнучкість та зручність для здійснення замовлень та покупок. Багатоканальні платформи також допомагають інтегрувати різні канали збуту, надають уніфікований огляд запасів і замовлень, а також оптимізують виконання замовлень, що полегшує дистриб'юторам управління ланцюгом поставок [5].

Ключ до успішної та ефективної дистриб'юторської діяльності підприємства в майбутньому полягає в тому, щоб залишатись гнучким, адаптованим та інноваційним, застосовуючи нові технології, диверсифікуючи свої пропозиції, посилюючи стійкість свого ланцюга постачання та використовуючи дані й аналітику.

Незважаючи на прогнози, які передбачали загрозове уповільнення економіки, багато промислових дистриб'юторів повідомили про значне зростання продажів у 2022 році.

Темпи зростання деяких компаній уповільнилися протягом четвертого кварталу 2022 року, але загальний дохід від оптової дистрибуції в 19 промислових, комерційних і будівельних секторах були вище на 17% у порівнянні з 2021 роком.

І хоча звітні доходи дистриб'юторів значно зросли протягом останніх двох років, реальні доходи відновили свою повільну та стабільну траєкторію зростання.

Дистриб'ютори повідомили про річне зростання на 8,7% у листопаді, що візуально виглядає як гігантський стрибок порівняно з даними за 2020 рік, згідно зі звітом MDM Wholesale Distribution Economic Trends Report [9].

Проте з поправкою на інфляцію підвищення видається непомітним (рис. 1).

Wholesale Distribution Revenue

\$ Millions, Seasonally Adjusted

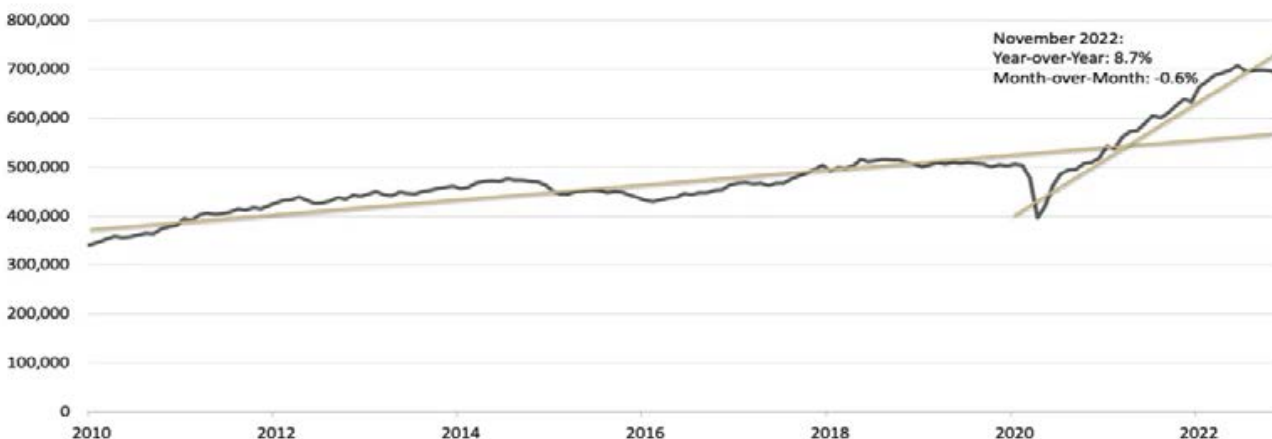

Рис. 1. Економічна тенденція оптової торгівлі

Джерело: [9]

Висновки. Управління дистрибуторською діяльністю в міжнародному бізнесі є надзвичайно важливою складовою успіху підприємств в умовах заострення економічних проблем на споживчому ринку. В даній статті проаналізовано ключові аспекти цього питання, та зроблено декілька важливих висновків. Перш за все, слід визнати, що управління дистрибуторською діяльністю

є важливим інструментом для досягнення конкурентних переваг в міжнародному бізнесі. Систематизація методів та підходів до управління дистрибуцією дозволяє підприємствам оптимізувати свою діяльність, знизити витрати та підвищити якість обслуговування клієнтів. Крім того, важливо враховувати сучасні тенденції та технології, які стають дедалі більш впливовими.

Список використаних джерел:

1. Апопій А.А. Комерційна діяльність : підруч. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. С. 558.
2. Майорова І.М. Сучасна маркетинговологістична концепція виробничого підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2014. № 11. С. 382–389.
3. Distribution Management: Definition, How It Works, and Advantages. URL: <https://www.investopedia.com/terms/d/distribution-management.asp>
4. Industrial Distribution Market (By Product: MRO Supplies, Electrical Equipment and Supplies, OEM Supplies, Hand Tools and Power Tools, Bearings, Office Equipment and Supplies, Others; By Applications: eCommerce, Offline) – Global Industry Analysis, Size, Share, Growth, Trends, Regional Outlook, and Forecast 2023–2032. 2023. URL: <https://www.precedenceresearch.com/industrial-distribution-market#:~:text=The%20global%20industrial%20distribution%20market,the%20consumers%20by%20the%20manufacturer>
5. Arnold D. Seven rules of international distribution. *Harvard Business Review*. 2000. No. 78(6). P. 13–137. URL: <https://hbr.org/2000/11/seven-rules-of-international-distribution>
6. Masson N. How to manage International Distributors? 2023. URL: <https://www.massoninternational.com/blog/how-to-manage-international-distributors>
7. 10 Wholesale Distribution Industry Trends for 2023 and Beyond. 2023. URL: <https://www.globalsources.com/STM/knowledge/article/10-wholesale-distribution-industry-trends-for-2023-and-beyond/>
8. Baluch A. 38 E-Commerce Statistics Of 2023. 2023. URL: <https://www.forbes.com/advisor/business/e-commerce-statistics/>
9. Schwarz L. Distribution Management: Definition, Advantages & Strategies. 2022. URL: <https://www.netsuite.com/portal/resource/articles/erp/distribution-management.shtml>
10. Дистрибуція. 2023. URL: <https://patprofi.ua/ru/dictionary/undefined/distrib-yuciya/>
11. Powell M. How Much Did Pricing Impact 2022 Revenue? Here's What Distributors Told Us. 2023. URL: https://www.mdm.com/company_article/how-much-did-pricing-impact-2022-revenue-heres-what-distributors-told-us/
12. Martynenko M., Zaplavskaya J. Best practices for SAP Wholesale Distribution. 2022. URL: <https://www.aimprosoft.com/blog/sap-wholesale-solutions-vision-hybris/>

References:

1. Apopii A. A. (2008) Komertsiiina diialnist [Commercial activity]: pidruch. Vol. 2, pererob. i dop. Kyiv: Znannia, pp. 558.
2. Majorova I. M. (2014) Suchasna marketynghovologhistychna koncepcija vyrobnychoho pidpryjemstva. [Modern marketing and logistics concept of a production enterprise] *Ekonomichnyj visnyk Nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu Ukrainy "Kyiv-skyj politekhnichnyj instytut"*, no. 11, pp. 382–389.
3. Distribution Management: Definition, How It Works, and Advantages. Available at: <https://www.investopedia.com/terms/d/distribution-management.asp>
4. Industrial Distribution Market (By Product: MRO Supplies, Electrical Equipment and Supplies, OEM Supplies, Hand Tools and Power Tools, Bearings, Office Equipment and Supplies, Others; By Applications: eCommerce, Offline) – Global Industry Analysis, Size, Share, Growth, Trends, Regional Outlook, and Forecast 2023–2032 (2023). Available at: <https://www.precedenceresearch.com/industrial-distribution-market#:~:text=The%20global%20industrial%20distribution%20market,the%20consumers%20by%20the%20manufacturer>
5. Arnold D. (2000) Seven rules of international distribution. *Harvard Business Review*, no. 78(6), pp. 13–137. Available at: <https://hbr.org/2000/11/seven-rules-of-international-distribution>
6. Masson N. (2023) How to manage International Distributors? Available at: <https://www.massoninternational.com/blog/how-to-manage-international-distributors>
7. 10 Wholesale Distribution Industry Trends for 2023 and Beyond (2023). Available at: <https://www.globalsources.com/STM/knowledge/article/10-wholesale-distribution-industry-trends-for-2023-and-beyond/>
8. Baluch A. (2023) 38 E-Commerce Statistics Of 2023. Available at: <https://www.forbes.com/advisor/business/e-commerce-statistics/>
9. Schwarz L. (2022) Distribution Management: Definition, Advantages & Strategies. Available at: <https://www.netsuite.com/portal/resource/articles/erp/distribution-management.shtml>
10. Dystribyutsiia [Distribution] (2023). Available at: <https://patprofi.ua/ru/dictionary/undefined/distrib-yuciya/>
11. Powell M. (2023) How Much Did Pricing Impact 2022 Revenue? Here's What Distributors Told Us. Available at: https://www.mdm.com/company_article/how-much-did-pricing-impact-2022-revenue-heres-what-distributors-told-us/
12. Martynenko M., Zaplavskaya J. (2022) Best practices for SAP Wholesale Distribution. Available at: <https://www.aimprosoft.com/blog/sap-wholesale-solutions-vision-hybris/>

MANAGEMENT OF THE COMPANY'S DISTRIBUTION ACTIVITIES IN INTERNATIONAL BUSINESS

Summary. The issue of managing a company's distribution activities in international business is examined in this article. With the growth of trade and increasing competition, it is necessary to implement effective strategies for expanding company's products and services to the global market. It is evident that companies are establishing international partnerships with local distributors and partners to access new markets, highlighting the necessity of developing a strategically sound system for managing distribution activities. Furthermore, facing economic challenges and market volatility, it becomes imperative for businesses to regulate their distribution management strategies. Effective distribution management ensures that not only products and services

reach their intended international markets efficiently but it also plays a crucial role in maintaining a competitive edge in the global arena. It is important to emphasize the significance of cultivating strong relationships with local distributors and partners. The collaboration within local entities who possess an in-depth knowledge of the regional market dynamics, consumer preferences, and legal frameworks can be instrumental in navigating the complication of international business. Such partnerships enable companies to tap into local knowledge and resources, adapt their offerings accordingly, and establish a stronger presence in new territories. Moreover, the implementation of a well-thought-out distribution management system aids in optimizing supply chains, reducing operational costs, and enhancing the overall customer experience. It helps in streamlining inventory management, minimizing lead times, and ensuring timely deliveries. These factors, in turn, can contribute to customer satisfaction and loyalty, ultimately gaining business success on a global scale. Additionally, the evolving landscape of international business is increasingly dependent on technology and data-driven insights. The use of modern tools and technologies is paramount for efficient distribution management. Automation, data analytics, and digital platforms enable companies to monitor inventory in real-time, track sales performance, and adapt their strategies promptly in response to market changes. Companies that successfully master these aspects are well-positioned to thrive in the global marketplace, expand their reach, and remain competitive amidst the challenges and opportunities that international business presents.

Key words: distribution activity, distribution network, product sales channel, classification of distribution activity, methods and ways of managing distribution activities, distribution planning and strategy, global markets, technological innovations in distribution, marketing analytics.

Тшонковскі К.

*доктор економічних наук, професор,
викладач кафедри менеджменту
Академії прикладних наук (WSHIU)*

Ушенко Н. В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів та економіки
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Trzonkowski Konrad

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Management
Academy of Applied Sciences (WSHIU)*

Ushenko Natalya

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance and Economics
Borys Grinchenko Kyiv University*

СТАБІЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

Анотація. У статті досліджено питання стабілізації економіки країни в умовах кризи. Проведено аналіз форм та методів стабілізації економіки країни в кризових умовах. Здійснено емпіричне дослідження фінансових заходів на макро- та мікрорівні, які мали позитивний ефект на відновлення економічної ситуації в країні. Зазначено, що наразі Україна перебуває в складних економічних умовах, що спричинені військовою експансією Росії. Встановлено, що в умовах воєнного стану, економіка країни з початку 2023 р. почала поступово відновлюватися. Незважаючи на низькі обсяги виробництва, загальні фінансові показники мають тенденцію до покращення. Зауважено на тому, що інфляція знижується швидше, ніж очікувалося, цьому сприяють достатня пропозиція продовольства та пального, менший дефіцит електроенергії, сприятлива ситуація на валютному ринку. Аналіз активності надання Україні допомоги інших країн, дав змогу констатувати, що міжнародна допомога покриває розриви платіжного балансу та сприяє нарощуванню фінансових резервів. Встановлено, що загалом Нацбанк України формує позитивні тези щодо покращення економічної ситуації в країні на майбутні періоди. Резюмовано, що основним джерелом фінансування бюджету країни є міжнародна допомога і незначний відсоток власного ВВП. Завдяки стабільному надходженню коштів міжнародної допомоги ліквідність економіки покращилася.

Ключові слова: економіка, фінанси, криза, інфляція, менеджмент.

Вступ та постановка проблеми. Сьогодні Україна перебуває в складних економічних умовах, що спричинені військовою експансією Росії. Разом з тим, незважаючи на негативні наслідки, спричинені російською агресією, як то знищення виробничих потужностей підприємств, руйнація інфраструктури, зокрема енергетичної, окупація близько 20% території тощо, економіка країни показує позитивну динаміку до структурних змін. «Фінансовий сектор України може стати сукупністю механізмів стабілізації економіки та посткризового відновлення. Водночас ефективність цих механізмів буде залежати не тільки від того, наскільки швидко буде закінчена війна, але й від того, наскільки адекватно ми усвідомлюватимемо глибинність сучасної кризи, яка є частиною глобального трансформаційного процесу» [1, с. 23]. За таких умов актуальним є питання аналізу методики стабілізації економіки країни та пошуку дієвих форм залучення міжнародної фінансової допомоги, яка є вагомим чинником підтримки країни в умовах кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційною основою для вивчення питання стабілізації економіки країни в умовах криз є праці багатьох українських авторів, так, Ортіна Г.В. вважає, що «криза є критичним загостренням протиріч; таким становищем, при якому існує загроза основним цінностям, інтересам чи цілям зацікавлених сторін, раптова поява небезпечних ситуацій, які не можливо вирішити за допомогою звичайних технологій, які зазвичай застосовуються для вирішення проблем» [2]. Сідун О.Б.

зазначає, що кризи мають не лише руйнівний вплив і негативні наслідки, а й створюють можливості для адаптації економічної системи до нових умов існування і подальшого розвитку [4, с. 63]. Автори Савченко М.В., Шкуренко О.В. вказують на те, що «в сучасних умовах трансформації від держави потрібна мобілізація всіх зусиль для створення умов виходу України із економічної кризи і формування ефективного інструментарію, що сприятиме зменшенню згубного впливу наслідків кризових явищ» [3, с. 39]. Петрук І.П. вважає, що «Криза має не лише негативні, а й позитивні наслідки. До негативних наслідків кризи національної економіки належать: повне руйнування або різкі зміни у функціонуванні економічної системи; виникнення нової кризи, ще глибшої за попередню; загострення наявної кризи; незворотні зміни в структурі національної економіки тощо. До позитивних наслідків кризи відносять побудову нових механізмів функціонування національної економіки» [5, с. 58]. Прояви кризи в конкурентних економічних системах є довготривалими, важкопередбачуваними і, як правило, загальносистемними за масштабами охоплення – вважає Владика Ю.П. [6, с. 60].

Говорячи про кризу України, викликану агресією Росії, американський економіст Айхенгрін Б. вважає, що незважаючи на руйнівні наслідки російського вторгнення, українська економіка загалом встояла та перебуває у відносно непоганому стані [7]. Графська О., Головчук Ю., Гарасимчук Н. вважають, що з урахуванням характеру теперішніх

загроз функціонуванню національної економіки, регіональні інструменти управління соціально-економічним розвитком будуть перспективними у процесі посткризового відновлення після завершення повномасштабної війни [8].

Праці указаних науковців сформували базис для вивчення питання розвитку економіки країни, проте наразі є потреба у проведенні більш детального дослідження у напрямку пошуку інноваційних фінансових кроків, які матимуть позитивний вплив на відновлення економіки країни у кризовий період.

Метою статті є аналіз форм та методів стабілізації економіки країни в кризових умовах. **Завданням статті** передбачає проведення емпіричного дослідження фінансових заходів на макро- та мікрорівні, які справили позитивний ефект на відновлення економічної ситуації України.

Результати дослідження. Наразі, варто констатувати той факт, що в умовах воєнного стану в Україні, економіка країни все ж таки почала поступово відновлюватися.

Незважаючи на низькі обсяги виробництва, загальні фінансові показники мають тенденцію до покращення. Українським урядом на кінець 2023 р. передбачено незначне зростання ВВП (приблизно на 2%) (рис. 1).

Передбачуване зростання прогнозних показників економіки в першу чергу пояснюється тим, що енергетичний сектор України витримав повітряні атаки країни-агресора. Завдяки цьому покращилися показники економічної діяльності підприємств, передусім роздрібною торгівлі та сектору послуг. Поліпшення очікувань домогосподарств та зростання витраток держбюджету, завдяки міжнародній допомозі, підтримуватимуть споживчий попит. Проте

руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, зокрема енергетичної, і надалі обмежуватиме економічну активність, а її відновлення потребуватиме значних ресурсів. Економіка продовжує нести втрати від війни і залишається вразливою до безпекових ризиків, що наочно показав підриз Каховської ГЕС російськими військами. Зберігається непевність з приводу безперервної роботи «зернового коридору» та перспектив зростання пропускної здатності сухопутних експортних шляхів. Інша проблема – триваліша дія обмежень на імпорту українського продовольства до сусідніх з Україною країн ЄС. Безпекові ризики стримують інвестиційну активність [9]. Також, зважаючи на повільне відновлення економіки, попит на окремі банківські послуги, зокрема на кредити, залишається низьким. Отже, варто резюмувати, що економічна ситуація поступово поліпшується, однак залишається нестабільною.

Слід зауважити, що інфляція знижується швидше, ніж очікувалося (рис. 2).

Цьому сприяють достатня пропозиція продовольства та пального, менший дефіцит електроенергії, поліпшення інфляційних очікувань з огляду на сприятливу ситуацію на валютному ринку. Свій внесок у сповільнення росту цін надалі матиме зниження світової інфляції. За прогнозами НБУ зростання споживчих цін наприкінці року не перевищуватиме 15% [9]. Зниження інфляції, стабільна ситуація на валютному ринку та накопичення комфортного рівня міжнародних резервів створюють передумови для зниження облікової ставки.

Аналізуючи рис. 2, можна спрогнозувати, що зниження облікової ставки буде можливим вже у III кварталі 2023 р.

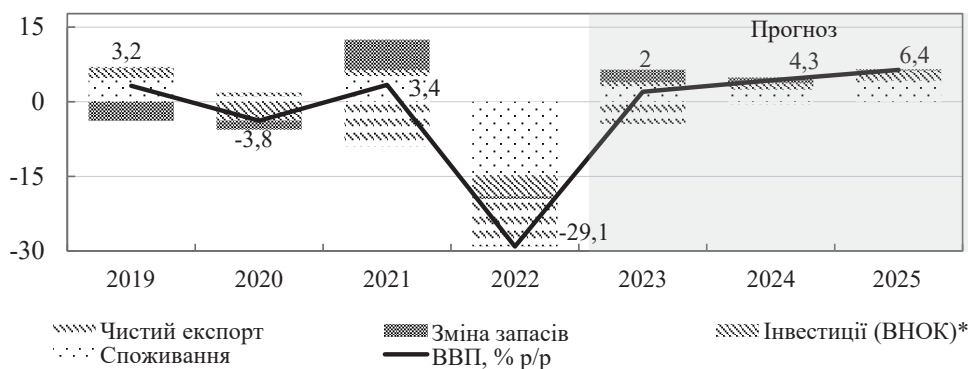

Рис. 1. Внески категорій кінцевого використання в зміну реального ВВП, %

* Примітка: Прогноз на 2023–2025 рр. буде оновлено у грудні 2023 р.

** ВНОК – валове нагромадження основного капіталу.

Джерело: [9–11]

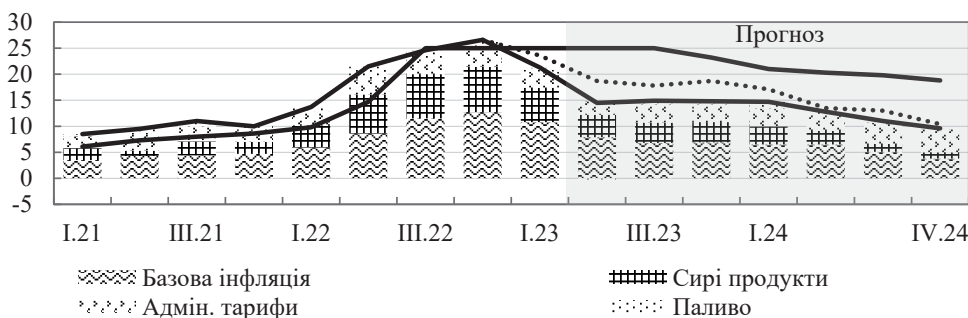

Рис. 2. Внески компонентів (в.п.) у річну зміну ІСЦ та облікова ставка

* Примітка: Внески з II кварталу 2023 року – прогноз НБУ.

** На прогнозному горизонті – середина довірного інтервалу.

Джерело: [9–11]

Загалом, після даного періоду фінансова система країни поступово виходитиме із середовища високих номінальних відсоткових ставок. Поступовість і прогнозованість цього процесу забезпечить фінансовим установам час для того щоб вони мали змогу пристосувати ціни на ключові продукти та послуги, які вони реалізують. Отже, низький рівень інфляції дасть змогу раніше перейти до зниження податкових ставок, що сприятиме покращенню економічної ситуації на ринку товарів та послуг.

Провівши аналіз активності надання Україні допомоги інших країн, варто сказати, що міжнародна допомога покриває розриви платіжного балансу та сприяє нарощуванню фінансових резервів. Станом на 01.09.2023 р. зберігається дефіцит торгівлі товарами й послугами, який у I кв. 2023 р. становив 9.3 млрд дол (27.8% ВВП). Також, порівняно з IV кв. 2022 р. скоротилися надходження від експорту товарів: продовольства – через зниження світових цін та менші врожаї; хімічної промисловості – через внутрішній попит на добрива. Меншими були і обсяги експорту послуг в ІТ-галузі. Вагомий негативний вплив на поточний рахунок мали витрати громадян України за кордоном. Ці чинники зберігатимуться і надалі. З кінця квітня 2023 р. додатковими чинниками тиску на поточний рахунок стали чергові ускладнення роботи «зернового коридору» та запровадження імпорتنних обмежень на українське продовольство окремими європейськими

країнами. Разом з тим, варто зауважити на тому, що надходження грантів від міжнародних партнерів значною мірою покриватимуть дефіцит торгівлі товарами та послугами (рис. 3) [9].

Прибуток капіталу за фінансовим рахунком забезпечила міжнародна фінансова допомога у вигляді позик. Окрім того, знизилася заборгованість нерезидентів за торговими кредитами. Потреба у фінансуванні діяльності підприємств та стабільність валютного ринку сприяють припливу коштів приватного корпоративного сектору в країну. Ця тенденція збережеться і надалі (рис. 4) [9].

Комфортний рівень міжнародних резервів поліпшує курсові очікування. Тому, ситуація на валютному ринку дещо покращилася. Так зокрема, у порівнянні із I кв. 2023 р. скоротилися обсяги інтервенцій НБУ. Цьому сприяло зростання обсягів продажу валюти аграрними підприємствами для проведення посівної кампанії та зменшення попиту на валюту з боку імпортерів енергоресурсів у весняні місяці. Також зменшилися відпливи коштів за операціями з картками, у тому числі завдяки врегулюванню діяльності грального бізнесу. Як наслідок, готівкова гривня зміцнилася на 9% з початку року, а готівковий курс практично зрівнявся із безготівковим. Наприкінці минулого року різниця між ними сягала 10%. Відтак поліпшилися курсові очікування бізнесу і населення. Це, у свою чергу, знижує попит населення на валюту. Зокрема,

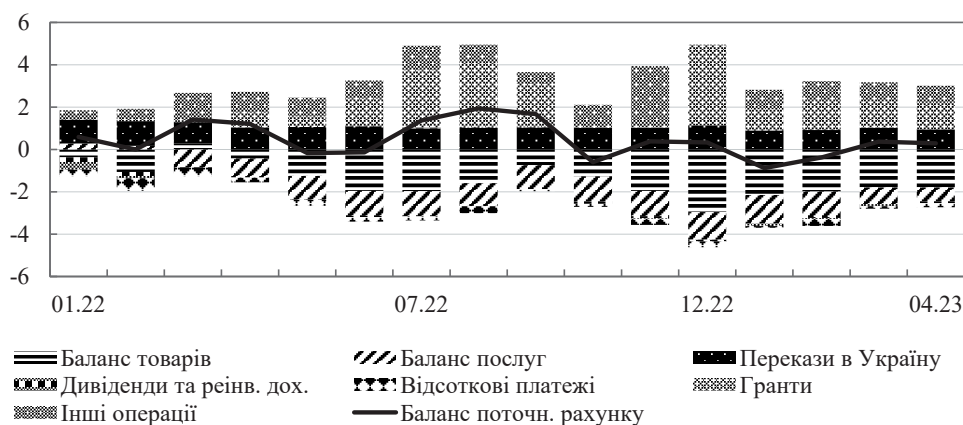

Рис. 3. Баланс рахунку поточних операцій, млрд дол.

Джерело: [9–11]

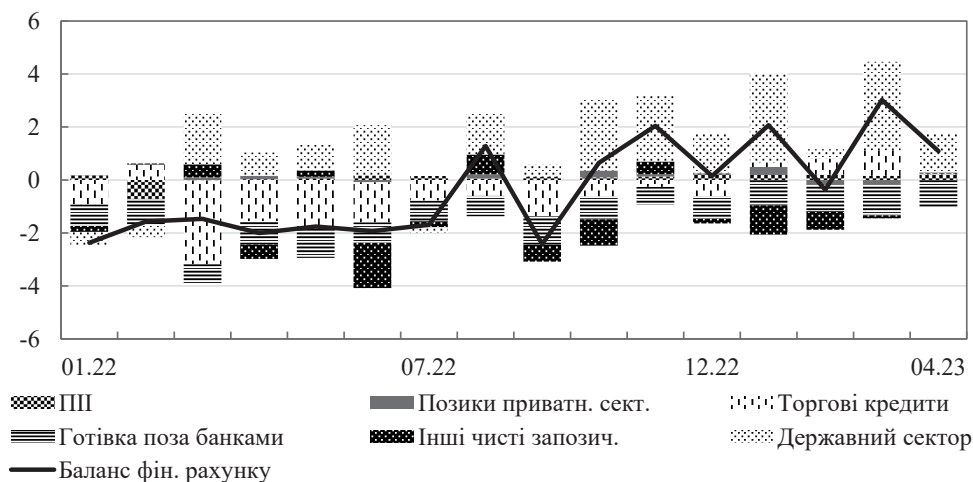

Рис. 4. Баланс фінансового рахунку, млрд дол.

Джерело: [9–11]

у травні обсяги чистої купівлі валюти населенням були найменшими з минулого серпня.

Суттєва міжнародна допомога разом із меншими обсягами інтервенцій НБУ сприяла зростанню міжнародних резервів до найвищого, за останні 11 років, рівня. Наприкінці травня їхній обсяг сягнув 37.3 млрд дол., що еквівалентно майже п'яти місяцям майбутнього імпорту (рис. 5) [9]. Такі кроки створюють більше можливостей для перегляду валютних обмежень та зниження податкового тиску.

Наразі слід констатувати факт того, що роль внутрішніх залучень у фінансуванні дефіциту бюджету й надалі зростатиме. Гривневі залучення уряду вже перевищили обсяги за 2022 р. Портфель ОВДП у власності банків із початку року зріс на 60 млрд грн (рис. 6).

Однак, варто зазначити, що зростання внутрішніх залучень у фінансуванні дефіциту бюджету забезпечили заходи НБУ, а саме дозвіл частково покривати обов'язкові резерви банків через бенчмарк-ОВДП. Проте цей ефект нині вже майже вичерпано. Натомість подальшому нарощенню залучень сприятиме значний запас ліквідності банківського сектору.

Висновки. Отже, загалом НБУ формує позитивні тези щодо покращення економічної ситуації в Україні на майбутні періоди. Так, за даними НБУ, у 2023 р. інфляція знизиться до 10,6%, а реальний ВВП зросте на 2,9%. У наступні роки інфляція надалі сповільнюватиметься,

а відновлення економіки пришвидшиться. Цьому сприятиме зменшення витрат бізнесу та зростання пропозиції товарів, зокрема продовольства. У результаті споживча інфляція у 2024 р. знизиться до 8,5%, а базова – до 7%. Збереження порівняно жорстких монетарних умов наблизить інфляцію до верхньої межі цільового діапазону НБУ 5%±1 в.п. у 2025 р., водночас базова інфляція знизиться до близько 3%. У післявоєнний період основний внесок у загальну інфляцію матиме коригування адміністративних цін та тарифів, яке, однак, буде поетапним та супроводжуватиметься розширенням соціальної підтримки населення.

Разом з тим, слід резюмувати, що міжнародна фінансова допомога Україні є системною та відповідає потребам держави. Ціни на продовольство поступово знижуються, однак на український експорт більше впливає непевність каналів постачання. Основним джерелом фінансування бюджету країни є міжнародна допомога і незначний відсоток власного ВВП. Завдяки стабільному надходженню коштів міжнародної допомоги ліквідність економіки покращилася. Створений буфер ліквідності формує умови для збільшення внутрішніх видатків виплату витрат та своєчасного виконання взятих зовнішніх зобов'язань. Зважаючи на вищевикладене, подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку інноваційних форм кризової фінансової допомоги на макrorівні та шляхів залучення міжнародних інвестицій в економічний сектор країни.

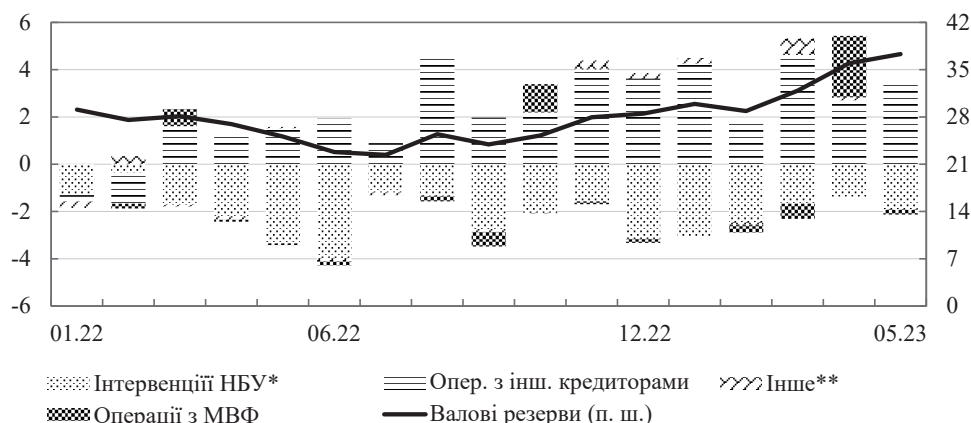

Рис. 5. Зміна валових міжнародних резервів, млрд дол.

* Примітка: Чисті інтервенції НБУ: (+) – купівля валюти в резерви (-) – продаж із резервів.

** Інше – переоцінка фінансових інструментів унаслідок зміни ринкової вартості та курсів валют, а також інші операції.

Джерело: [9–11]

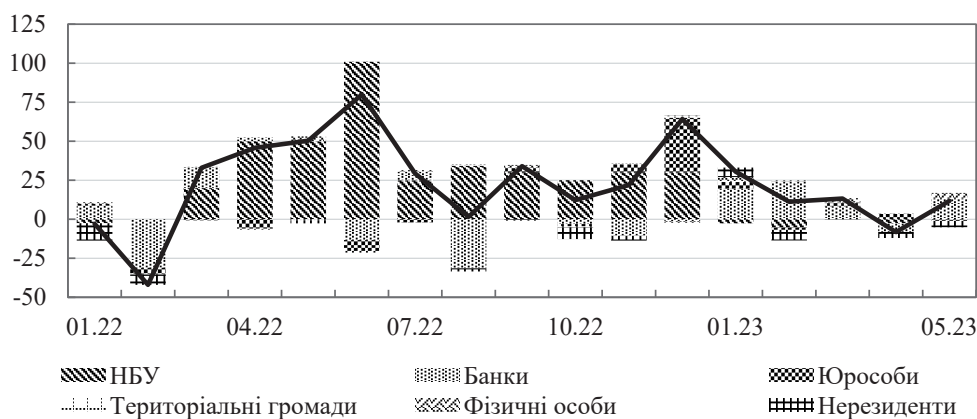

Рис. 6. Зміна обсягів ОВДП в обігу, за номінальною вартістю, млрд грн

Джерело: [9–11]

Список використаних джерел:

1. Корнівська В.О. Українська воєнна криза як частина глибокого світового трансформаційного процесу: фінансові механізми стабілізації та відновлення. *Проблеми економіки*. 2022. С. 22–31 DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-22-31>
2. Ортіна Г.В. Причини виникнення і наслідки економічних криз в ринковій економіці як об'єкти державного впливу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?Op=1&z=1101>
3. Савченко М.В., Шкуренко О.В. Детермінанти фінансово-економічної кризи в умовах глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2018. № 3(31). С. 37–47.
4. Сідун О.Б. Економічні кризи в сучасних умовах розвитку світогосподарських зв'язків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22. Ч. 3. С. 63–65.
5. Петрук І.П. Роль та значення криз у сучасних економічних системах. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 25. № 1. С. 58–65.
6. Владика Ю.П. Кризові стани в економіці: причини та наслідки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12. Ч. 1. С. 60–63.
7. Городніченко Ю., Айхенгрін Б. Україна – між війною та рецесією. 2023. URL: <https://forbes.ua/money/ukraine-mizh-viynoyu-ta-retsesieyu-18112022-9875>
8. Графська О., Головчук Ю., Гарасимчук Н. Стратегічні пріоритети розвитку регіональної економіки в умовах кризи. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-37>
9. Звіт про фінансову стабільність станом на 27.06.2023 р. Комітет з фінансової стабільності. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2023-H1.pdf?v=4 (дата звернення: 22.10.2023).
10. Економічна статистика. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.10.2023).
11. Про фінансову стабільність. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/about> (дата звернення: 22.10.2023).
12. Інфляція і далі сповільнюватиметься, а економіка відновлюватиметься. Інфляційний звіт НБУ. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-i-dali-spovilnyuvatimetsya-a-ekonomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyiy-zvit-nbu> (дата звернення: 22.10.2023).

References:

1. Kornivska V. O. (2022) Ukrainka voienna kryza yak chastyna hlybinnoho svitovoho transformatsiinoho protsesu: finansovi mekhanizmy stabilizatsii ta vidnovlennia [The Ukrainian military crisis as part of a deep global transformation process: financial mechanisms of stabilization and recovery]. *Problemy ekonomiky – The problems of economy*, pp. 22–31. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-22-31>
2. Ortina H. V. (2015) Prychyny vynyknennia i naslidky ekonomichnykh kryz v rynkovii ekonomitsi yak obiekty derzhavnoho vplyvu [Causes and consequences of economic crises in a market economy as objects of state influence]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, no. 2. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?Op=1&z=1101> (accessed October 22, 2023).
3. Savchenko M. V. & Shkurenko O. V. (2018) Determinanty finansovo-ekonomichnoi kryzy v umovakh hlobalizatsii [Determinants of the financial and economic crisis in the context of globalization]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and organization of management*, no. 3 (31), pp. 37–47.
4. Sidun O. B. (2018) Ekonomichni kryzy v suchasnykh umovakh rozvytku svitohospodarskykh zv'iazkiv [Economic crises in the modern conditions of development of world economic relations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Ser.: International economic relations and the world economy*, vol. 22, ch. 3, pp. 63–65.
5. Petruk I. P. (2016) Rol ta znachennia kryz u suchasnykh ekonomichnykh systemakh [The role and importance of crises in modern economic systems]. *Ekonomichnyi analiz – The economic analysis*, tom 25, no. 1, pp. 58–65.
6. Vladyka Yu. P. (2017) Kryzovi stany v ekonomitsi: prychyny ta naslidky [Economic crises: causes and consequences]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Ser.: International economic relations and the world economy*, vol. 12, ch. 1, pp. 60–63.
7. Horodnichenko Yu. & Aikhenhrin B. (2023) Ukraina – mizh viinoiu ta retsesieiu [Ukraine – between war and recession]. *Forbes Ukraine*. Available at: <https://forbes.ua/money/ukraine-mizh-viynoyu-ta-retsesieyu-18112022-9875> (accessed October 22, 2023).
8. Hrafka O., Holovchuk Yu. & Harasymchuk N. (2022) Stratehichni priorytety rozvytku rehionalnoi ekonomiky v umovakh kryzy [Strategic priorities for the development of the regional economy in the crisis]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy & Society*, vol. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-37> (accessed October 22, 2023).
9. Zvit pro finansovu stabilnist stanom na 27.06.2023 [Financial Stability Report of 27/06/2023]. Financial Stability Committee. National Bank of Ukraine. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2023-H1.pdf?v=4 (accessed October 22, 2023).
10. Ekonomichna statystyka [Economic statistics]. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed October 22, 2023).
11. Pro finansovu stabilnist [About financial stability]. National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/stability/about> (accessed October 22, 2023).
12. Infiatsiia i dali spovilnyuvatymetsia, a ekonomika vidnovliuvatymetsia. Infiatsiinyi zvit NBU [Inflation will continue to decelerate, and the economy will recover. NBU Inflation Report]. National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-i-dali-spovilnyuvatimetsya-a-eko-nomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyiy-zvit-nbu> (accessed October 22, 2023).

STABILISATION OF THE COUNTRY'S ECONOMY IN TIMES OF CRISIS

Summary. Ukraine is currently facing difficult economic conditions caused by Russia's military expansion. At the same time, despite the negative consequences caused by the Russian aggression, the country's economy is showing positive dynamics towards structural changes. In such circumstances, it is important to analyse the methodology for stabilising the country's economy and to find effective forms of attracting international financial assistance, which is a significant factor of supporting the country in times of crisis. The article examines the issues of stabilisation of the country's economy in the context of the crisis. The article analyses forms and methods of stabilisation of the country's economy in crisis conditions. An empirical study of financial measures at the macro and micro levels that had a positive effect on the recovery of the economic situation in the country has been carried out. It is established that under the conditions of martial law, the country's economy has begun to gradually recover since the beginning of 2023. Despite the low production volumes, the overall financial performance is tending to improve. The expected growth in economic forecasts is explained by the fact that Ukraine's energy sector has withstood the air attacks of the aggressor country. Due to this, the economic performance of enterprises, primarily in the retail and service sectors, has improved. The improvement of households' expectations and the growth of state budget expenditures, thanks to international assistance, will support consumer demand. However, the destruction of production facilities and infrastructure, including energy infrastructure, will continue to limit economic activity, and its recovery will require significant resources. It is specified that inflation is decreasing faster than expected, which is facilitated by an adequate supply of food and fuel, a lower electricity shortage, and a favourable situation on the foreign exchange market. An analysis of the activity of other countries in providing assistance to Ukraine made it possible to note that international aid covers the balance of payments gap and helps to build up financial reserves. It has been found that, in general, the National Bank of Ukraine forms positive theses on improving the economic situation in the country for future periods. In conclusion, the main source of financing of the country's budget is international aid and a minor percentage of its own GDP. Due to the stable inflow of international aid, the economy's liquidity has improved. The created liquidity buffer creates the conditions for increasing internal expenditures and paying expenses and fulfilling external obligations in a timely manner.

Key words: economy, finance, crisis, inflation, management.

Цебен Р. Л.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Хмельницького національного університету*

Tseben Ruslan

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Accounting, Auditing and Taxation
Khmelnytskyi National University*

ПІДХОДИ ДО КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ В ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ-ОПЕРАТОРАХ СИСТЕМИ РОЗПОДІЛУ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Анотація. В статті розглянуті підходи до калькулювання собівартості в електроенергетичних підприємствах-операторах системи розподілу. Акцентовано увагу на галузевих особливостях калькулювання собівартості залежно від видів економічної діяльності. Встановлено, що групування витрат за статтями операторів системи розподілу здійснюється з метою формування тарифів на послуги з розподілу електричної енергії. Виділено недоліки системи тарифоутворення «витрати плюс». Визначено сутність формування тарифу розподілу електричної енергії методом RAB-регулювання. Значну увагу приділено перевагам стимулюючого регулювання, підходам до визначення норм прибутку залежно від бази активів. Проаналізовано склад статей контрольованих та неконтрольованих витрат для формування регульованого тарифу. Запропоновано пришвидшити перехід на стимулююче тарифне регулювання в умовах повоенної відбудови України.

Ключові слова: калькулювання собівартості, тарифоутворення «витрати плюс», RAB-регулювання, стимулююче регулювання, операційні контрольовані витрати.

Вступ та постановка проблеми. Підходи калькулювання собівартості є одним із дискусійних питань сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців. Особливої актуальності дане питання набуває в умовах повоенного відновлення України. Матеріально-технічна база електроенергетичних підприємств-операторів системи розподілу (далі – ОСР) ще до військової агресії проти України була зношена на рівні 70 %, а термін експлуатації основних засобів перевищував 40 років. Вплив військових дій на електроенергетику України та рівень пошкодження електричних мереж ще потрібно буде визначити, але однозначно, наслідки цих явищ є негативними. Необхідність залучення інвестицій в відновлення електричних мереж вимагає нових підходів до калькулювання собівартості в ОСР, що визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор. Наукова проблема підходів до калькулювання собівартості є актуальною, про що свідчать опубліковані роботи таких вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів як Друрі К., Хорнгрен Ч., Голов С., Давидюк Т., Кужельний М., Лінник В., Скрипник М., Канцедал Н. та ін. Результати їх досліджень мають велике значення для розвитку теорії та практики бухгалтерського обліку. Не зважаючи на це, питання підходів до калькулювання собівартості електроенергетичних підприємств-операторів системи розподілу в умовах повоенної відбудови України залишається не достатньо дослідженим.

Метою статті є дослідження підходів до калькулювання собівартості електроенергетичних підприємств-операторів системи розподілу в умовах повоенної відбудови України.

Результати дослідження. В основу калькулювання, як і в основу оцінки, покладено грошове відображення господарських операцій. Кужельний М.В. зазначає, що «калькуляція є необхідною умовою обґрунтованої грошової оцінки, а грошова оцінка – невід’ємною складовою калькуляції, яка, власне і забезпечує виконання калькуляційних

розрахунків. Тільки грошова оцінка уможливіє облік та узагальнення всіх різноманітних витрат ресурсів і послуг. Способи оцінки і калькулювання досить тісно пов’язані між собою, а тому їх гармонійне поєднання, узгодженість дають змогу відобразити наявність та рух господарських засобів і процесів у грошовому вимірнику» [1, с. 193].

Господарські процеси, які характеризують діяльність підприємства, передбачають узагальнення інформації про витрати, віднесення цих витрат на певний об’єкт обліку та обчислення його собівартості. Спосіб обчислення собівартості облікового об’єкта називають калькулюванням [2, с. 146].

Калькулювання сприяє своєчасному виявленню відхилень від запланованих параметрів та впровадженню заходів, які необхідні для їх усунення.

Перелік статей витрат, за якими проводять калькулювання собівартості та методи за якими її проводять, різняться залежно від видів економічної діяльності. Так, в роботі Давидюк Т.В. [3] проаналізовано особливості методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції підприємств промисловості, сільського господарства, торгівлі, транспорту, житлово-комунального господарства, кіновиробництва, міського електротранспорту, будівництва, видавничої та поліграфічної продукції, лісового господарства, науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

Що стосується електроенергетики та ОСР, групування витрат за статтями здійснюється з метою формування тарифів на послуги з розподілу електричної енергії. Статті групування витрат ОСР визначені чинним Порядком встановлення (формування) тарифів на послуги з розподілу електричної енергії [4] та включають в себе операційні контрольовані та операційні неконтрольовані витрати. Такий поділ пов’язаний із запровадженням для ОСР стимулюючого ціноутворення (RAB-регулювання). Одночасно в Україні ОСР ще застосовують систему ціноутворення «витрати плюс», яка, на думку фахівців, негативно впливає на стан електричних мереж в Україні та містить традиційні статті витрат (табл. 1).

Середньозважена структура тарифів на послуги з розподілу електричної енергії за 2021 рік

Стимулююче регулювання		Методологія «витрати плюс»	
Статті витрат	Частка, %	Статті витрат	Частка, %
Операційні контрольовані витрати	34,4	Матеріальні витрати	18,8
Операційні неkontrolьовані витрати	18,9	Витрати на оплату праці	40,1
Витрати, пов'язані з купівлею електроенергії з метою компенсації технологічних витрат електроенергії на її розподіл	24,4	Витрати, пов'язані з купівлею електроенергії з метою компенсації технологічних витрат електроенергії на її розподіл	19,8
Амортизація	6,9	Амортизація	5,8
Прибуток на регуляторну базу активів	12,1	Відрахування на соціальні заходи	8,8
Податок на прибуток	2,6	Інші операційні витрати	2,0
Дефіцит/профіцит коштів у частині надходження витрат, пов'язаних з наданням послуг з приднання	-0,1	Витрати з прибутку	2,0
Коригування доходу (витрат)	0,5	Коригування витрат	-2,5

Джерело: узагальнено автором на підставі [5]

За системи тарифоутворення «витрати плюс» дохід ОСР визначається як сума дозволених витрат такого ОСР плюс регуляторна норма прибутку, який встановлюється регулятором щорічно окремо для кожного ОСР, та є основою тарифу для споживачів електроенергетичного підприємства та їх інвестиційних програм.

Недоліками системи «витрати плюс» є:

1. Відсутність стимулів для здійснення інвестицій в модернізацію розподільчих мереж понад затверджені інвестиційні програми.

2. ОСР були зацікавлені у збільшенні витрат, а не в підвищенні ефективності, оскільки таким чином вони отримували вищий тариф та більший регуляторний дохід.

3. У разі підвищення ефективності тариф на наступний рік знижувався регулятором, що негативно впливало на погашення довгострокових кредитів на модернізацію електричних мереж.

Необхідність впровадження стимулюючого регулювання передбачена Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони та Договором про заснування Європейського Співтовариства в частині впровадження Директиви 2009/72/ЄС. За стимулюючого ціноутворення тарифи встановлюються на заздалегідь відомий період у декілька років; тарифи містять складові заохочення за дотримання заздалегідь відомих планових показників якості послуг та фінансові санкції за їх порушення.

Стимулююче регулювання або RAB-регулювання (від англ. Regulatory Asset Base) – це система тарифоутворення на основі довгострокового (3-5 років) регулювання тарифів, яка покликана стимулювати залучення інвестицій для будівництва та модернізації електричних мереж, розвитку системи розподілу і підвищення ефективності діяльності ОСР.

Сутність формування тарифу за методом RAB вдало висвітлено у статті А. Бережної. Сума виробничих витрат, доходу на інвестований капітал та повернення інвестованого капіталу у підсумку складають необхідну валову виручку, яка визначає регульований тариф та дохід компанії. Інвестований капітал поділяється на дві частини, залежно від моменту переходу на стимулююче регулювання: власні потужності інфраструктури та придбані в результаті інвестування після переходу. У перший рік роботи підприємство отримує весь дохід на інвестований капітал, а далі, в наступних періодах відбувається щорічне зменшення бази доходу на інвестований капітал на суму повернення капіталу, що інвестований. Встановлений термін повер-

нення інвестованого капіталу складає від 35 років. Отже, щорічний дохід підприємства формується за рахунок компенсації виробничих витрат та двох складових – фіксованого щорічного повернення капіталу та доходу, на реінвестований капітал, який щорічно зменшується [6, с. 217].

Перевагами стимулюючого регулювання є:

– зацікавленість ОСР залучати інвестиції у розвиток розподільчих мереж;

– забезпечення послідовності цінової політики, можливість прогнозування тарифів протягом регуляторного періоду;

– підвищення якості послуг;

– скорочення неефективних витрат;

– прозоре формування дозволеного прибутку від ліцензійної діяльності.

Вирішальне значення при впровадженні стимулюючого регулювання має визначення реальної вартості активів ОСР, яке використовується в регульованій діяльності та норми прибутку на стару та нову бази активів. В європейських країнах застосовуються єдині ставки для старої та нової бази активів, ставка в кожній країні відповідає вартості капіталу. В Україні співвідношення норм прибутку між «новою» та «старою» базами активів є дискусійним питанням щодо якого стейкхолдери не могли дійти згоди під час впровадження стимулюючого регулювання. Якщо норма прибутку на стару базу активів висока, то немає стимулів для інвестування. Відповідно більш висока норма прибутку на «нову» базу активів буде більш актуальною для пошуку джерел інвестування в умовах повоєнного відновлення України.

В структурі тарифів на послуги з розподілу електричної енергії із застосуванням стимулюючого регулювання ОСР значну питому вагу (до 50%) займають операційні контрольовані витрати та операційні неkontrolьовані витрати (табл. 2).

Склад статей контрольованих та неkontrolьованих витрат для формування регульованого тарифу ОСР визначені Порядком встановлення (формування) тарифів на послуги з розподілу електричної енергії, затвердженої Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг 05.10.2018 № 1175 (табл. 3).

Менеджменту ОСР в умовах стимулюючого ціноутворення ОСР потрібна достовірна інформація із системи управлінського обліку для формування бюджетів контрольованих операційних витрат, що містять планові і фактичні показники. Оскільки облікова система є сервісним центром з генерування інформації для процесу управління, в умовах повоєнного відновлення України

Структура тарифу на послуги з розподілу електричної енергії із застосуванням стимулюючого регулювання ПАТ «Запоріжжяобленерго» та АТ «Херсонобленерго» на 2023 рік

Перелік складових частин витрат на послуги з розподілу електричної енергії із застосуванням стимулюючого регулювання	ПАТ «Запоріжжяобленерго»		АТ «Херсонобленерго»	
	Загальні витрати на розподіл електричної енергії (необхідний дохід), тис. грн	Питома вага, %	Загальні витрати на розподіл електричної енергії (необхідний дохід), тис. грн	Питома вага, %
1. Операційні контрольовані витрати, в тому числі	1 463 066	25,0	766 239	23,2
1.1. Витрати на оплату праці	1 283 132	22,0	615 676	18,6
2. Операційні неконтрольовані витрати	1 461 597	25,0	592 422	17,9
2.1. Витрати на послуги оператора системи передачі	311 732	5,3	179 791	5,4
2.2 витрати на послуги диспетчерського (оперативно-технологічного) управління	820 422	14,0	252 335	7,6
2.3. витрати на здійснення операцій купівлі-продажу на ринку «на добу наперед» та внутрішньодобовому ринку	2 905	0,05	1 577	0,04
2.4. сума відрахувань коштів первинним профспілковим організаціям	3 849	0,07	1 847	0,06
2.5. відрахування на соціальні заходи	282 289	4,8	135 449	4,1
2.6. сума внесків на регулювання	5 252	0,09	2 976	0,09
2.7. витрати на спільне використання технологічних електричних мереж	20 960	0,4	6 256	0,2
3. Витрати, пов'язані з купівлею електричної енергії з метою компенсації технологічних витрат електричної енергії на її розподіл	2 374 707	40,7	1 349 642	40,7
4. Амортизація	166 874	2,9	274 112	8,3
5. Прибуток на регуляторну базу активів	307 247	5,3	268 103	8,1
5.1. прибуток на регуляторну базу активів, яка створена до переходу на стимулююче регулювання	308 743	5,3	270 706	8,1
5.2. прибуток на регуляторну базу активів, яка створена після переходу на стимулююче регулювання	-1 496	-	-2 603	-
6. Податок на прибуток	67 444	1,1	58 852	1,8
7. Усього загальні витрати, у тому числі	5 840 935	100,0	3 309 370	100,0
7.1. Загальні витрати (необхідний дохід) 1 клас	1 437 852	24,6	1 107 673	33,5
7.2. Загальні витрати (необхідний дохід) 2 клас	4 403 083	75,4	2 201 697	66,5

Джерело: узагальнено автором

Операційні контрольовані та неконтрольовані витрати ОСР

Операційні контрольовані витрати	Операційні неконтрольовані витрати
Аудиторські послуги	Відрахування коштів первинним профспілковим організаціям
Виробничі послуги	Судовий збір
Водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень	Внесок на регулювання
Обслуговування програмного забезпечення	Екологічний податок
Електроенергія для господарських потреб	Збір за користування радіочастотним ресурсом України
Землеустрій (землепорядкування)	Збір за першу реєстрацію транспортного засобу
Консультаційні, інформаційні послуги	Збір за спеціальне використання води
Ліцензійний супровід програмного забезпечення	Оголошення в СМІ
Теплопостачання	Плата за землю
Оплата праці	Плата за спеціальне використання технологічних електричних мереж
Охорона	Повірка лічильників
Паливно-мастильні матеріали	Отримання ліцензій та спеціальних дозволів
Передплата спеціалізованих періодичних видань	Послуги оператора системи передачі
Послуги сторонніх організацій	Плата за послуги диспетчерського (оперативно-технологічного) управління
Чистка трас	
Юридичні послуги	

Джерело: узагальнено автором на підставі [5]

її необхідно побудувати таким чином, щоб забезпечити менеджерам можливість контролювати поточну діяльність, планувати тактику і стратегію розвитку у майбутньому, раціонально використовувати обмежені виробничі ресурси і здійснювати оцінку результатів роботи підприємства і його структурних підрозділів.

Висновки. В умовах повоєнного відновлення України ОСР необхідно пришвидшити перехід на стимулююче тарифне регулювання. Це дозволить залучити інвестиції

у модернізацію та розширення інженерної інфраструктури на принципах повернення вкладених коштів та отримання доходу на інвестований капітал та отриманні додаткового відсотку у тарифі на подальшу модернізацію електричних мереж.

Перспективами подальших досліджень можуть бути розробка подальших кроків щодо інформаційного забезпечення управлінського персоналу ОСР щодо контрольованих операційних витрат.

Список використаних джерел:

1. Кужельний М.В., Лінник В.Г. Теорія бухгалтерського обліку : підручник. Київ : КНЕУ, 2001. 334 с.
2. Канцедал Н.А. Моделювання варіантів взаємодії елементів методу бухгалтерського обліку. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2011. № 2. С. 144–149.
3. Давидюк Т.В. Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції у вітчизняних нормативних актах: напрями удосконалення. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2016. № 1 (23). С. 6–13.
4. «Про затвердження Порядку встановлення (формування) тарифів на послуги з розподілу електричної енергії» : Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 05.10.2018 № 1175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1175874-18#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
5. Бюлетень до річного звіту НКРЕКП за 2021 рік. URL: https://www.nerc.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/Byuletен_do_richnogo_zvitu/byuletен_do_richnogo_zvitu_nkrekp-2021.pdf
6. Бережна А.Ю., Філонич О.М. Стимулююче тарифне регулювання як мотивація до інвестування. *Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15 жовтня 2019 р. Полтава : ПолтНТУ, 2019. С. 216–219.

References:

1. Kuzhelnyy M. V., Linyk V. H. (2001) *Teoriia bukhgalterskoho obliku: pidruchnyk*. Kyiv: KNEU, 334 p.
2. Kantsedal N. A. (2011) *Modeliuvannia variantiv vzaiemodii elementiv metodu bukhgalterskoho obliku*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 2, pp. 144–149.
3. Davyduk T. V. (2016) *Metody obliku vytrat i kalkuliuvannia sobivartosti produktsii u vitchyznianskykh normatyvnykh aktakh: napriamy udoskonalennia*. *Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal*, no. 1 (23), pp. 6–13.
4. «Pro zatverdzhennia Poriadku vstanovlennia (formuvannia) taryfiv na posluhy z rozpodilu elektrychnoi enerhii»: Postanova Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuivannia u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh vid 05.10.2018 No. 1175. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1175874-18#Text> (accessed October 10, 2023).
5. Biuletен do richnogo zvitu NKREKP za 2021 rik. Available at: https://www.nerc.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/Byuletен_do_richnogo_zvitu/byuletен_do_richnogo_zvitu_nkrekp-2021.pdf
6. Berezhna A. Yu., Filonych O. M. (2019) *Stymuliuivuche taryfne rehuliuivannia yak motyvatsiia do investuvannia*. *Rozvytok finansovoho rynku v Ukraini: zahrozy, problemy ta perspektyvy*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 15 zhovtnya 2019. Poltava: PoltNTU, pp. 216–219.

APPROACHES TO COSTING IN ELECTRICITY DISTRIBUTION SYSTEM OPERATORS IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Summary. Approaches to costing are one of the most controversial issues among modern domestic and foreign scholars. This issue is particularly relevant in the context of Ukraine's post-war recovery. The purpose of the article is to study approaches to costing of electricity distribution system operators in the context of post-war reconstruction of Ukraine. The paper considers approaches to costing in electricity distribution system operators. Attention is focused on the sectoral peculiarities of costing depending on the types of economic activity. It is established that the grouping of costs by items of distribution system operators is carried out with a view to forming tariffs for electricity distribution services. The research highlights the disadvantages of the cost-plus tariff setting system, which include the lack of incentives to invest in the modernisation of distribution networks beyond the approved investment programmes, the interest in increasing costs rather than efficiency, and the reduction of tariffs by regulators in case of efficiency gains. The essence of formation of the electricity distribution tariff by the RAB-regulation method is determined. Considerable attention is paid to the benefits of incentive-based regulation, which include the interest of DSOs in attracting investments in the development of distribution networks, ensuring consistency in pricing policy, the ability to forecast tariffs during the regulatory period, improving the quality of services, reducing inefficient costs, and transparent formation of permitted profits from licensing activities. When implementing incentive-based regulation, it is crucial to determine the real value of the DSO's assets used in regulated activities and the rate of return on the old and new asset base. A higher rate of return on the "new" asset base will be more relevant for finding sources of investment in the context of Ukraine's post-war recovery. The article analyses the composition of controlled and uncontrolled expenses for the formation of the regulated tariff. The paper proposes to accelerate the transition to incentive-based tariff regulation in the context of post-war reconstruction of Ukraine. In the context of post-war reconstruction of Ukraine, the DSOs need to accelerate the transition to incentive-based tariff regulation. This will allow attracting investments in the modernisation and expansion of engineering infrastructure on the basis of return on investment and return on investment, as well as receiving an additional percentage in the tariff for further modernisation of the power grids.

Key words: costing, cost-plus tariff setting, RAB-regulation, incentive regulation, operating controlled costs.

НОТАТКИ

Науковий журнал

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 49

Коректура • *Бабич В. І.*

Комп'ютерна верстка • *Удовиченко В. О.*

*Засновник видання – Факультет міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Заснований у 2014 році. Виходить 6 разів на рік.

Адреса редакції:

88000, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська 14, каб. 510
Факультет міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет
Телефон редакції: +38 (050) 050 2012
Електронна пошта редакції: ebitda@helvetica.ua
Сторінка наукового журналу: www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,90.

Підписано до друку 20.09.2023 р. Замов. № 1123/723. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

Е-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.